

SATAKUNTA

XIV

S A T A K U N T A

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA

XIV

JULKAISSUT
SATAKUNTALAINEN OSAKUNTA

S A T A K U N T A

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA

XIV

JULKAISSUT

SATAKUNTALAINEN OSAKUNTA

Tätä julkaisua ovat lahjoituksilla avustaneet:

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ OTAVA
SATAKUNNAN KIRJALLINEN KERHO
HÄMEENKYRÖN SÄÄSTÖPANKKI
HÄMEENKYRÖN KUNTA
HÄMEENKYRÖN OSUUSMEIJERI
KYRÖSKOSKEN OSUUSMEIJERI

Toimituskunta:

PEKKA KATARA, NIILO VALONEN, PERTTI VIRTARANTA
EINO NIKKILÄ, toimitussihteeri

VAMMALA 1948
TYRVÄÄN KIRJAPAINO OSAKEYHTIÖ

F. E. Villanueva

*Satakuntalaisen luonnon ja ihmisen verrattomalle kuvaajalle,
kunniajäsenelleen, tohtori*

F. E. Sillanpäälle

*omistaa hänen 60-vuotispäivänään syyskuun kuudentenatoista
1948 tämän Satakunta-sarjan niteen.*

Satakuntalainen Osakunta

*Satakuntalaisen luonnon ja ihmisen verrattomalle kuvaajalle,
kunniajäsenelleen, tohtori*

F. E. Sillanpäälle

*omistaa hänen 60-vuotispäivänään syyskuun kuudentenatoista
1948 tämän Satakunta-sarjan niteen.*

Satakuntalainen Osakunta

Edwin Linkomies

Satakuntalainen F. E. Sillanpää.

Erittäin selvänä on jäänyt mieleeni ensimmäinen vaikutelmani F. E. Sillanpään henkilöstä. Eräänä sunnuntaiaamupäivänä 1912 tai 1913 — ajankohta ei tietenkään ole voinut sen tarkemmin pysyä muistissa — istuin sanomalehtiä lukien Satakuntalaisen Osakunnan tupakkahuoneessa. Silloin tuli huoneeseen joku osakuntatoverini seurassaan vieras, joka ulkomuodollaan kiinnitti huomiotani. Kun tulijat istuutuivat toiselle puolelle huonetta keskustelemaan, en voinut olla silloin tällöin siirtämättä katsettani sanomalehdestä vieraaseen. Hänen kasvoissaan oli jotakin, joka veti minua puoleensa. Silmien älykäs välkehtäminen ja niistä suuntautuvan katseen avonaisuus, tavallista hiukan paksumpien huulien ilmeikkäät liikkeet ja eräänlainen koko olemukselle leimaa antanut leveys ja huolettomuus osoittivat, ettei vieras ollut aivan tavallinen ylioppilas, Pian hän poistui yksinään, ja panin merkille hänen hiukan keinuvan käyntinsä. Riensin kysymään huoneeseen jääneeltä osakuntatoveriltani, kuka vieras oli ollut. Sain vastauksen, että hän oli Hämmäläis-Osakuntaan kuuluva luonnontieteiden opiskelija, jonka nimi oli Sillanpää. Ellen väärin muista, lisäsi toverini, että miehellä oli kirjallisia taipumuksia.

Kun Sillanpään esikoisteos »Elämä ja aurinko» syksyllä 1916 tuli julkisuuteen, luin sen heti ja koin voimakkaan kirjallisen elämyksen. Romaanin aihepiiri oli mahdollisimman kaukana

niistä kysymyksistä, jotka päivittäin askarruttivat ajatuksiani silloisessa väitöskirjatyössäni. Ehkä juuri siitä syystä muodostui vaikutelma, jonka romaanista sain, suorastaan valtavaksi. Myöhäissyksyn auringottomuudessa pimeä helsinkiläinen työkamioni muuttui kuin taikaskusta »Elämän ja auringon» kesäisen valoisaksi näyttämöksi. En ollut koskaan lukenut mitään, missä kesä ja rakkaus oli liitetty yhteen sellaiseksi kosmilliseksi kokonaisuudeksi kuin tässä. En ensinkään tajunnut, että kirjassa olisi voitu nähdä jotakin moraalisesti arveluttavaa. Siinä puhui nuoruus nuoruudelle kieltä, jolla oli omaperäisen uutuuden viehätysvoima. Ystäväni Erik Ahlmanin kanssa keskustelimme usein tästä teoksesta, johon molemmat olimme yhtä ihastuneita. Olimme varmoja, että suomalainen kirjallisuus oli saanut voimailian, joka oli tekevä sen entistä paljon rikkaammaksi.

Kevättalvella 1919, jolloin »Hurskas kurjuus» ilmestyi, oli väitöskirjatyöni ratkaisevassa vaiheessa. Minun täytyi työltäni riistää tunnit, jotka käytin Sillanpään uuden romaanin lukemiseen. Se järkytti minua perinjuurin. Edellisen vuoden tapahumiin avautui näköaloja, jotka pakottivat ajattelemaan monesta asiasta hiukan uudella tavalla. En ollut niitä, jotka — niinkuin eräät läheiset ystäväni — moittivat Sillanpäättä yksipuolisuudesta tai suorastaan »punaisuudesta». Näin »Hurskaassa kurjuudessa» ennen muuta inhimillisen murhenäytelmän, joka oli sisäisesti tosi. Tietyn suomalaisen ihmistyyppin kehityskulku oli siinä saanut kuvauksen, joka oli johdonmukaisesti ja varmasti suoritettu ja sellaisena ehdottoman uskottava. Myötätunto, jota kirjailija oli tuntenut kuvattavaansa kohtaan, oli johtanut hänet myös niihin aktuaalisiin kannanottoihin, jotka monessa herättivät pahennusta. Mutta ilman myötätuntoa kukaan kirjailija ei voi saavuttaa mitään suurta.

Henkilökohtaisesti en ollut tällöin vielä tutustunut Sillanpäähän. Mutta seuraavana vuonna otettuani hoi taakseni aika-

kauslehti »Ajan» taloutta jouduin kirjeellisesti hänen kanssaan tekemisiin. Kun sitten kesällä 1920 Erik Ahlmanin seurassa tein polkupyörämatkan Hämeenkyrön kautta Kankaanpäähän, pidin selvänä, että meidän oli poikettava ihailemamme kirjailijan luo eräänlaiselle kunniakäynnille. Olimme päättäneet yöpyä Hämeenkyrön majatalossa, ja illansuussa sinne saavuttuamme kysyimme tietä Sillanpään asuntoon. Niin tulimme Ala-Vakerin taloon, jossa kirjailija silloin asui. En tiedä, kuinka Sillanpää rouvineen meidän käyntimme käsitti. Kaikissa tapauksissa saimme ystävällisen vastaanoton ja meille tarjottiin herkullisia mansikoita. Ensimmäisen kerran näin tällöin rouva Sigrid Sillanpään, jonka hieno, pidättyvä ja hiukan kalpea olemus selväpiirteisenä erottautui hänen rehevämpitekoisesta miehestään. Viivymme vierailullamme ehkä tunnin verran keskustellen pääasiallisesti »Hurskaasta kurjuudesta» ja sen todellisuustaustasta. Lähtiessämme isäntäväki tuli meitä saattamaan näyttääkseen paikan, jolle paraikaa rakennettiin heidän omaa huvilaansa. Ilmeisen riemukkaasti rouva Sillanpää huudahti, että huvilan nimeksi oli määrätty »Saavutus».

Sittemmin olen tavannut F. E. Sillanpään monessa tilaisuudessa. Mutta olen halunnut sijoittaa nämä henkilökohtaiset muistelmät johdannoksi seuraavaan esitykseen, jolla saatan olla mukana toivottamassa onnea suurelle kirjailijalle hänen 60-vuotispäivänään.

Vaikka Sillanpää olosuhteiden pakosta joutuikin käymään koulunsa Tampereella ja vaikka hän yliopistoon tullessaan koulu toveriensa esimerkkiä noudattaen liittyi Hämäläis-Osakuntaan, hän kuitenkin koko olemukseltaan on satakuntalainen. Siksi hänet tekee jo hänen verenperintönsä. Hänen isänsä oli syntynyt Kokemäen naapuripitäjässä Kauvatsalla mökin poikana, mutta oli vanhaa talollissukua. Satakunnan keskuksesta

Sillanpään isä oli siirtynyt maakunnan itäisille laitamaille Hämeenkyröön. Kirjailijan äiti taas oli hämeenkyröläinen mökin tytär, joka hänkin kuului talollissukuun. Molemmilta puolilta Sillanpäässä siis virtaa itsenäisten satakuntalaisten maanviljelijäin veri, niinkuin hän itsekin toteaa teoksessaan »Kiitos hetkistä, Herra...»: »Lapsuudenkotini oli koillisen Satakunnan salomailla ja vanhempani yksinkertaisia mökkiläisiä. Molemmat he kumminkin kuuluivat jokseenkin läheltä vanhoihin talollissukuihin.» Tuntuu kuin kirjailija olisi tästä talollisverestä jopa hiukan ylpeä.

Sillanpäässä on täten yhtyneenä keskisatakuntalaista kovuutta ja itäsatakuntalaista pehmeyttä. Kokemäeltä päin hän on perinyt voimaa ja tukevuutta, joka on tehnyt hänestä suurpiirteisen eepikon, Hämeenkyrön seuduilta taas viettymyksensä lyyrillisiin tunnelmiin. Se, joka tunsii Sillanpään hänen ollessaan rehevimmillään, ei voinut olla panematta merkille hänen »kokemäkeläisiä» piirteitään. 1930-luvun keskivaiheilla hän muistutti aika tavalla kokemäkeläistä rusthollarityyppiä, jolle tietyissä rajoissa pysyvä rehentykään ei ole vierasta. Alahuulen kireä veto ylähuulen päälle, mikä näkyy senaikaisissa valokuvissa, toi sekin mieleen oman arvon tuntoisen ja puolensa pitävän »kokemäkeläisen» tyyppin. Nyttemmin Sillanpää näyttää kuvista päätäten uudelleen »pehmenneen» itäsatakuntalaiseksi. Hänestä kuvannollisesti sanoen on tullut talon »vanhaisäntä», joka keski-
iän kokemusten jälkeen talttuneena on saanut uskonnollisen herätyksen. Tätä vaikutelmaa kirjailijan täysparta vielä tehostaa.

Sillanpään asema talollissuvuista mökkiläisiksi syntyneiden vanhempien opinsaaneena lapsena ei ole voinut olla vaikuttamatta hänen puhtaasti kaunokirjalliseenkaan tuotantoonsa. Voipa mennä niinkin pitkälle, että päättelee tästä yhteiskunnallisesta alentumisesta johtuneiden sisäisten elämysten jollakin tavoin vipusimen lailla panneen liikkeelle Sillanpään kirjallisia kykyjä.

*F. E. Sillanpää kotoisella maaperällään Saavutuksessa
kesällä 1946. — Valok. Eino Nikkilä.*

Ainakin tämän kirjoittajalla on sellainen aavistus, vaikkei olekaan mahdollisuuksia sen perustelemiseen pätevillä todistuskappaleilla. Joka tapauksessa saattaa kuvitella, että kun Sillanpää yliopisto-opintonsa heitettyään palasi eräänlaisena näennäisenä tuhlaajapoikana kotitölliinsä vanhempiensa luokse, hänen sisässään soi kehoittava ääni: »Sinä polveudut esi-isistä, jotka elivät vankkoina tiloillaan niinkuin nämä hämeenkyröläiset isännät, jotka nyt vahingoniloisesti hymähtävät sinulle, mökki-läisylioppilaille, josta ei tullut sen enempää. Itse asiassa sinä kuulut heihin ja olet parempi kuin he. Sinun on näytettävä, että sinä vielä nousetkin heidän yläpuolelleen.» Tämän tapaiseksi tekee mieli kuvitella sielullista pohjaa, jolta Sillanpään kirjailijatoiminta nousi. Sopivasti muunnettuna voisi siis Sillanpäähän soveltaa roomalaisen runoilijan Horatiuksen sanat, että köyhyys pakotti hänet kirjoittamaan runoja. Ei Horatiuskaan tarkoita, että hän alkoi kirjoittaa runoja ansaitakseen, vaan hän tahtoo korostaa, että runoilijatoiminta oli ainoa keino, jolla hän saattoi nousta tavoittelemalleen yhteiskunnan portaalle.

Näkee, että Sillanpäättä on paljon askarruttanut kysymys, minkä vuoksi tapahtuu siirtymistä talollissädystä tilattomaan väestöön. Ei suinkaan voi olla sattuma, että hänen molemmissa pääteoksissaan tätä ongelmaa läheltä sivutaan. »Hurskaassa kurjuudessa» päähenkilö, Toivolan Juha, on talonsa menettäneen tilallisen poika. Romaanin alkupuolen täyttää voimakas kuvaus siitä, miten Juhan isä viinan sumentamana yhä enemmän velkaantuu Kokemäeltä pitäjään muuttaneelle Ollilan isännälle ja miten hänen talonpitonsa vähitellen joutuu yhä enemmän huntingolle. Nälkävuonna 1866 Ollila sitten Kokemäen murretta käyttäen kylmästi sanoo panevansa saatavansa uloshakuun, ja siitä lähtien Juha ei enää kuulu talollissäätyyn. »Nuorena nukkuneessa» Siljan isä Kustaa Salmelus niin ikään menettää

talonsa, tosin romaanin leppoisan sävyn mukaisesti vähemmän räikein muodoin. Kustaa Salmeluksen painumisen suurimpana syynä on, että hän ottaa vaimonsa Hilman mökkiläissädystä: »Vaikka Kustaan ja Hilman avioelämä saavuttikin lopullisen vakuutensa, ei se kuitenkaan enää tuonut heille sitä iloista voimaa, jota talon pidossa olisi tarvittu. Hilmalla sitä ei ollut sannottavasti alkuunkaan ollut, hänhän oli löyhähenkisen torpan lapsi, joka ei mitään semmoista ollut veressään perinyt. Salmeluksen asema oli noissa alkuaikojen kohtaloissa ikäänkuin hetvahtanut askelta alemmaksi, se alkoi vuosien mittaan muistuttaa tuommoista keskikokoista monilapsista taloa, jonka isäntä miten kuten saa lapsensa edes ja veronsa maksuun.» Sillanpää on hyvin oivaltanut, ettei liiallisella hempeämielisyydellä taloa suvussa pidetä. Niinpä hän kykeneekin herkullisesti kuvaamaan vanhan polven sitkeän talollistyyppin, Pärsän vaarin, joka ei saata ymmärtää, että maankappaleesta voidaan vapaaehtoisesti luopua (novelli »Vanha valtias» kokoelmassa »Maan tasalta»).

Mutta talollissuvun vaistot ovat Sillanpäässä vieläkin syvemmällä. Hän on tunnustanut elämänsä korkeimmaksi ihanteeksi oman tilan isäntänä olemisen. Sen hän tekee psykologisesti erittäin mielenkiintoisessa tunnelmapalassessa »Kirje äidilleni» (»Virran pohjalta»). Ilmaistessaan äitivainajalleen sisimmät toiveunsa hän sanoo 25-vuotiaana tahtoneensa olla tanssisalien sankari, joka moitteettomalla huolettomuudellaan olisi valloittanut kaikkien naisten sydämet. Mutta keski-ikä ihanne on jo aivan toinen. Kirjailija näet lausuu, että hänen unelmansa 35—40 vuoden iässä on olla hyvin toimeen tuleva talon *isäntä*, jonka pellot kasvavat hyvin ja joka istuu pirttinsä keinutuolissa tyytyväisenä tietäen, että hänen läheisimpänsä, emäntä, liikkuu varmalla pohjalla askareissaan keittiön puolella. Ja vanhan miehen ihanteekseen hän sanoo asumisen yksin maatilallaan, kun työpäivä on tehty ja syksyn sato otettu talteen. Sillanpää on

kertonut, että hänen isänsä arvosti ihmisiä sen mukaan, kuinka paljon nämä omistivat maata ja kuinka hyvin kykenivät tilaansa asumaan. On luultavaa, ettei Sillanpään katsomus ainakaan hänen elämänsä tiettyssä vaiheessa paljonkaan eronnut hänen isänsä ajatustavasta. »Miehen tien» Ahrolan Paavo on täten eräässä mielessä Sillanpää itse sellaisena kuin hän on nähnyt yhden puolen olemuksestaan toiveunissaan. Ellen väärin muista, on joku toinenkin esittänyt sellaisen viittauksen.

Sillanpään talollisvaistojen kanssa on vain näennäisessä risti-riidassa tosiasia, että silloin kun hän kuvaa mökkiläisten ja talollisten suhteita, hänen myötätuntonsa ilmeisesti melkein aina on ensiksimmäinittujen puolella. Hänen ihanteenaan ei olekaan omahyväinen ja ahdashenkinen talonpoika, vaan oikeamielinen ja laajakatseinen tilanomistaja, jollaista todellisuudessa harvoin on olemassa. Elävässä elämässä Sillanpää sen pahempi on enimmäkseen tavannut isäntiä ja emäntiä, joiden henkikin ruumiin ohella on rasvoittunut, samoin kuin heidän tammansakin ovat pakahtua lihoihinsa. Epäilemättä Sillanpää tässä suhteessa on joskus vetäissyt kuvauksiinsa väriä liiankin paksulta, mutta väärin olisi sanoa, ettei hänellä olisi myötätuntoa myös talollisten varalle. Tuskin kukaan kirjailija on sellaisella herkkyydellä kuin Sillanpää kyennyt antamaan ilmaisuja tunnelmille, joita sukupolvien luoma talonpoikauskulttuuri herättää kävijässä hänen tullessaan vauraan talon pihamaalle tahi oleskellessaan sen suojissa. Talon salihuoneen ja sen kamarien omalaatuinen valohämy, niissä vallitseva tuoksu, koko rakennuksen henki on Sillanpään teoksissa saanut kuvauksia, jotka todistavat talollis-säädyn perinteisiin kohdistuvasta kunnioituksesta.

Olen kahden vaiheilla, lukeako satakuntalaiseen verenperintöön myös sen erikoislaatuisen kiintymyksen, joka liittää Sillanpään hänen vanhempiinsa. Sitä voisi yhtä hyvin nimittää syvästi yleisinhimilliseksi. En kuitenkaan pääse irti ajatuk-

sesta, että Sillanpään suhde vanhempiinsa on jollakin tapaa sekin vanhojen talollisvaistojen leimaama. Siinä ei ole hiventäkään tavallisesta hempeämielisestä hellyydestä, vaan se on tiettyssä mielessä talonpoikaisen realismin ilmennystä. Kirjailija ei ole salannut sitä, että hän nuoruudessaan melkein karttoi vanhempiaan. Heidän huolenpitonsa nosti hänessä pinnalle eräänlaisen etovan tunteen. Sen johdostahan joku julkisuudessaakin lausui, että Sillanpää suhtautui vanhempiinsa perin ikävällä tavalla. Mikään arvostelu ei kuitenkaan olisi voinut olla epäoikeudenmukaisempi kuin tämä. Noissa moitituissa lausumissa ilmeni ainoastaan Sillanpään ehdoton vilpittömyys ja rehellisyys. Juuri sillä, että hän on esittänyt suhteensa vanhempiinsa sellaisena kuin se oli ja kuvannut heidät sellaisina kuin hän heidät näki, hän on pystyttänyt heille kauneimman mahdollisen muistomerkin. Näemme yhä edessämme ilmi elävinä hahmoina nuo vaatimattomat mökkiläiset, jotka olivat sitkeästi uurastaneet kohottaakseen ainoan eloon jääneen poikansa korkeammalle, kuin he itse olivat päässeet. Jos olemme herkkiä, nostaa liikutus silmiimme kyynelet ajatellessamme, että he ennen kuolemaansa saivatkin iloita poikansa menestyksestä, joka tosin oli saavutettu toisissa muodoissa, kuin he alunperin olivat suunnitelleet. Me, jotka olemme lukeneet sen, mitä Sillanpää on kirjoittanut vanhemmistaan, suhtaudumme heihin samalla hartaudella, jolla Sillanpääkin kaikesta huolimatta on heidät kuvannut. Lukiessamme kirjailijan tunnelmista hänen istuessaan isänsä kuolinvuoteen ääressä on kuin olisi sammumassa meille läheisen henkilön elämä: »Lempeänä kuvitelmana painui tajuuni se seitsenkymmenvuotinen perspektiivi, joka tuossa nyt oli päättymäisillään. Mitä olivatkaan nuo sammuvat aivot ajatelleet vain minustakin neljättäkymmenen vuoden kuluessa, siitä en enää saa tarkempaa selkoa. Tuo mies, joka syntyi Kauvatsalla juuri tämantapaisessa mökissä vuonna

1851 ...» Nuorena Sillanpää oli suhteessaan vanhempiinsa ollut koko lailla itsekeskeinen. Mutta ainoastaan farisealainen voisi väittää, ettei tällainen asenne olisi varsin tavallinen ja monesti aivan luonnollinen. Iän mukana suhde vanhempiinkin muuttui ja seestyi siksi hartaaksi kiintymykseksi, joka niin monessa Sillanpään muistelmaanluontoisessa palasessa on saanut vaikuttavan ilmaisuuden.

Vanhoiden talollissukujen jälkeläisenä Sillanpäällä on myös konkreettiset esi-isät, joiden työn tuloksen hän näkee ympärillään kotiseutunsa viljelyksissä. Hänestä on kaukana kaikenlainen ohjelmallinen isänmaallisuus, joka vetoaa esi-isien perintöön ja kehoittaa sitä kartuttamaan. Pateettisuus on hänelle kerta kaikkiaan vierasta. Mutta sittenkin esi-isät ovat hänelläkin läsnäolevia, milloin hetken tunnelma heidät loihtii esiin. Tunnuksmerkillinen on tässä suhteessa muistelmapalanen »Aamusta iltaan», joka on painettu kokoelmaan »Rakas isänmaani». Kirjailija on poikennut tuttavaan perheeseen, jossa emäntä miehensä säestämänä laulaa: »Tulee Ave Maria. Sieluni sisäinen kirkkaus yhä tiivistyy. Jos karkeasti yrittäisin siitä jotain sanoa, niin kertoisin kuinka kuolleet esi-isäni kuuntelevat yhdessä minun kanssani. Olen näkevinäni heidät kunkin paikoillaan, leuka nojaten kämmenpäähän ja vanhanaikaisilla kasvoillaan ja suurissa kuvitelluissa silmissään heidän silloinen ja sikäläinen hartautensa. Naisen ääni laulaa heille samoin kuin minulle, kaikki me kuuntelemme samoin ja meidän ympärillämme on jokin etäinen yhteinen sunnuntai...» Tästä tunnelmapalasta on lyhyt matka parikymmentä vuotta myöhemmin, talvisodan kynnyksellä, kirjoitetun »Marssilaulun» säkeisiin: »Sama kaiku on askelten, kyllä vaistomme tuntee sen, kuinka kumpujen kätöistä mullasta maan isät katsovat poikiaan.»

Verenperinnön ohella Sillanpään kirjailijatoiminnan perustus on hänen satakuntalaisessa kotiseudussaan. Sen hän on ku-

vannut romaaneissaan, novelleissaan ja muistelman luontoisissa tuotteissaan niin tarkasti, että Hämeenkyrö on hänen lukijoilleen heidän omaa kotiseutuaan lukuun ottamatta tutuin paikka maailmassa. Sillanpään koko kertomataide juurtuu satakuntalaiseen maaperään. Sama kotiseutu, joka oli hänet lähettänyt opin tielle, hedelmöitti hänen kirjallisen mielikuvituksen aavistamattomalla voimalla. »Hurskaan kurjuuden» ja »Miehen tien» tapahtumapaikaksi nimenomaan ilmoitetaan »koillisen Satakunnan pitäjä», mutta selvää on, että myös »Nuorena nukkuneen» ja »Elämän ja auringon» tapahtumat on sijoitettava samaan paikallisuuteen. Sieltä on niin ikään saatu aiheet useimpiin novelleihin ja henkilökohtaisiin muistelmiin. Milloin kirjailija puhuu läheisistään, hän käyttää heidän oikeita nimiään, mutta silloinkin, kun näin ei tapahdu, pohjautuu kuvaus varmaan useasti elävästä ympäristöstä saatuihin vaikutelmiin. Paikkakuntalaiset epäilemättä pystyvät identifioimaan monen monta Sillanpäällä esiintynyttä tyyppiä. Tietävästi tämä kuvausten todellisuuspohjaisuus on kirjailijan kotiseudulla herättänyt pahaakin verta. Mutta Sillanpään tarkoituksena ei ole koskaan minkäänlainen skandaalin tavoittelu, karkeasti sanoen, vaan hän ainoastaan käyttää kirjailijan oikeudella hyväkseen elämänsä kokemuksia. Siitä ei kenelläkään ole syytä olla pahentunut. Hämeenkyrö ja sen asukkaat ovat Sillanpään ansiosta siirtyneet maailmankirjallisuuteen.

Sillanpää on kirjailijana syvästi juurtunut luontoon. Mutta hänen maisemansa on ahtaasti kotiseudullinen. Islannin matkansa kuvauksessa hän ei saa luonnonnäkyihinsä lähimainkaan sitä tartuttavaa sisäisyyttä, jolla hän piirtää kotiseutunsa maisemat ja niiden herättämät tunnelmat. Sillanpään maisema voidaan määritellä *lähiöksi*. Suuren metsän karu jylhyys, lakeuden avarat näköalat, meren mittaamaton ulappa eivät puhu hänelle samaa kieltä kuin kotoisen pienoismaiseman yksityiskoti-

dat, joissa kauttaaltaan ilmenee ihmistyön jälki. Sillanpään maisema on täten olennaisesti kulttuurimaisema, jolla on tarkasti määritellyt rajansa: Siis puhtaasti hämeenkyröläinen maisema, jossa näköpiiri harvoin ulottuu taivaanrantaan, jolle antavat leimansa pellot ja haat, talot ja töllit sekä siellä täällä silmänä pilkottava järvi. Tätä rajoitettua maisemaa elävöittää ihminen, kotieläin, lintu, hyönteinen. On erittäin mielenkiintoista seurata kirjailijan luonnontunteen kehitystä. Hänen varhaisimman kiinnostuksensa kohteena on vanha polkumylly, joka on hänen kotitöllinsä vierellä, sekä varsinkin se hämärän salaperäinen maailma, joka peittyy myllyn taakse. Mutta valtavimman elämyksensä hän kokee nähdessään ensi kertaa järven: »Nähdessäni raikkaan sinisen järven, koin sellaisen hurmantunteen, että sen vertaista sain kokea vasta kymmenen vuotta myöhemmin, kun ensi kerran puhuttelin erästä tyttöä.» («Järvi» kokoelmassa »Rakas isänmaani».) Kuvaavaa on kuitenkin, ettei pieni poika, joka luvatta on uskaltanut kauas kotoaan, jää ihailemaan järven tarjoamaa laajaa näköalaa, vaan asettuu pitkäkseen rannassa olevalle lautalle tarkastellakseen järven vettä mahdollisimman läheltä. Siinä huomaamme viettymyksen juuri lähioon, mikä ennakoi tulevaa biologia ja lähimaiseman mestarillista kuvaajaa.

Puhtaasti esteettispitoisiin luonnontunnelmiin Sillanpää antautuu sangen harvoin, jos koskaan. Melkein aina on kysymyksessä luonto, joka on jossakin suhteessa ihmisen askareisiin ja jolla on ihmisen elämälle jotakin merkitystä. Voisi sanoa, että Sillanpään suhdetta luontoonkin värittää eräänlainen talonpoikaisilta esi-isiltä peritty näkemys, joka tosin on biologisen katsomuksen muovailema ja (laajakatseisen humanismin kirkastama. Tyypillinen on seuraava »Nuorena nukkuneen» kappale, jossa saa ilmaisunsa juhannuksen aikuinen tunnelma: »Pienarten ja puitten nuori vehmaus on niin ylivoimainen asia, siinä

on sellaista luonnonvoiman mahtia, ettei sen ihasteleminen pyhäisen päivän mittaan ole häpeäksi miehelle miehellekään. Kaikkein karluontoisinkin isäntä voi lähteä katselemaan ja arvostelemaan vuodentulonsa toiveita. Köyhälle mökkiläiselle, jolla on vain muutama kapanala maata ja arkina raskas työ toisen pellolla, hänelle sopii tällainen hiljainen ja ilmaiseksi saatu lepopäivän riemu vielä paremmin.» Kuinka kotoiseksi Sillanpää on tuntenut olonsa tuossa lähiympäristössään, kuinka voimakkaasti hän tietää kasvaneensa siihen kiinni, ilmenee tunnelmasta, joka täyttää hänet, kun hän opiskelu vuosiansa jälkeen on taas palannut kotiseutunsa turviin («Juhlien vaiheissa» koelmassa »Rakas isänmaani»): »Minä ajattelen: tällaisen ruohottuneen pienoismaiseman keskellä minä siis vaellan tänä juhannusaattoehtoonani. Kaikki koulunkäyntini ja opinsaintini ovat ikäänkuin laskeutuneet tämän maiseman ruohostoihin, pieliin ja pihamaille, ovat täältä ikäänkuin löytäneet sen viihdyttävän sovellutuksen, jota ovat vuosikausia kaivanneet.» Näistä sanoista näkyy myös hedelmöittävä vaikutus, joka kotiseudun maiseman »hengellä» on ollut Sillanpäähän hänen kirjailijauransa alkuvaiheessa. Eikä tämä vaikutus ole myöhemminkään lakannut. Sillä Sillanpään ei ole onnistunut luoda vakuuttavaa ihmiskuvausta ulkopuolella sen elämänpiirin, joka varsinaisesti on hänen omansa. Jo »Nuorena nukkuneen» Rantoon professori on ulkokohtaisesta nähty ja teoreettisesti kaavailtu. Se professoriromaanin katkelma taas, joka pari vuotta sitten julkaistiin eräässä vuosikirjassa, mutta joka oli kirjoitettu paljon aikaisemmin, osoitti mielestäni päivänselvästi, ettei suunnitellusta teoksesta olisi tullut mitään Sillanpään arvoista.

Sillanpää on täten esimerkki siitä, että paikallisesti rajoitetusta aihepiiristä, kotiseudun ahtaasta ympäristöstä, voidaan nousta kirjalliseen suuruuteen. Missä sitten hänen suuruutensa piilee? Sitä on vaikea käsitteellisesti selvittää, mutta sitä hel-

pompi lukiessa tuntea ja todeta. Aiheista se ei johdu, sillä ne eivät ole millään tavoin erikoisia, eikä aihe yleensäkkään koskaan luo kirjailijan suuruutta. Sillanpään suuruus johtuu ennen muuta hänen kuvaustensa taiteellisesta totuudellisuudesta, hänen voimakkaasta myötäelämyksestään, hänen omaperäisestä, epäsovinnaisesta tyylistään sekä siitä runouden autereisesta hohteesta, jonka hän kykenee valamaan kuvaustensa ylle. Hän tuntee perinjuurin kaiken, mitä hän kuvaa. Siten hän hallitsee aiheensa sen pienimpiä yksityiskohtia ja vähäisimpiä vivahduksia myöten. Mutta suurta taidetta kuvauksesta on voinut syntyä vain sillä, että hän on kyennyt antamaan sille muodon, joka on omaperäinen ja todistaa alkuvoimaista luomiskykyä. Sillanpään tyyllinen asenne on näennäisesti ulkokohtainen, vieläpä se joskus voi tuntua kuin huolettomalta, mutta parhaimmillaan ollessaan hän piirtää sydänverellään silloinkin, kun hän tahtoo näyttää objektiiviselta sivusta katsojalta. Pateettisuutta ja ontoutta Sillanpää kaihtaa pahemmin kuin syntiä, ja siitä johtuu hänen tyyliinsä silloin tällöin havaittava keikaroiva piirre. Hänet pelastaa pateettisuuden vaarastakin se, että hän alati on älyllisesti varuillaan. Juuri tässä suhteessa »Elämä ja aurinko» ja Linnankosken »Laulu tulipunaisesta kukasta» ovat äärimmäisen kaukana toisistaan, vaikka aiheissa on joitakin sukulaispiirteitä. Siinä missä Linnankosken julistuksenomainen sanavirta vuolaudessaan käy pateettiseksi ja ontoksi, Sillanpää puolestaan ottaa ennakolta aseet pois kyynikoilta antamalla kuvaukselleen hitusen parodian luonnetta. Satakuntalaiselle ominaisella pidättyväisyydellä Sillanpää välttää luonnontunnelmissaankin liiallisen tunnelmoimisen. Hän ei Juhani Ahon tavoin anna sanojen musiikin johtaa itseään pitkällisiin vuodatuksiin, vaan osaa niin sanoakseni taloudellisesti käyttää tyylivarojaan lankeamatta koskaan kalevalaiseen monisanaisuuteen.

Sillanpään menestyksen avain on siinä, että hän kykenee luomaan pienestä suurta. Hänen kuvauksensa muodostuu näennäisestä rajoittuneisuudestaan huolimatta yleispäteväksi, kaikkea ihmiselämää ja kaikkea ihmiskohtaloa edustavaksi. Sen vuoksi hänen teoksensa eivät myöskään ole kansankuvausta tavallisessa merkityksessä. Jokainen hänen kuvaamansa ihminen kuvastaa ihmistä yleensä ja ihmiskuntaa kokonaisuudessaan. Sillanpää ei ole kansankuvaaja siinä mielessä, että hän vain kertoisi omista rajoitetuista kokemuksistaan, eikä siinäkään mielessä, että hän ulkoa päin suuntaisi kansaan valokeilan. Hän on itse tuota kuvaamaansa kansaa, mutta samalla hän on sen yläpuolella. Siinä juuri on hänen erikoislaatuisuutensa. Hänessä yhtyy ulkokohtaisen tarkastelijan älyllisyys mukanaolijan tunnepitoiseen suhtautumiseen. Sillanpään teokset kasvavat täten omalaatuisista sisäisistä edellytyksistä ja ne liittyvät hänen sielullisiin tapahtumiinsa paljon elimellisemmin kuin kirjailijoilla yleensä. Mielestäni vääristellään mittasuhteita, kun joskus tahdotaan asettaa Joel Lehtosen »Putkinotko» tai Ilmari Kiannon »Ryysyrannan Jooseppi» Sillanpään »Hurskaan kurjuuden» ja »Nuorena nukkuneen» vertaisiksi. Tahtomatta mitenkään kieltää, että ensiksi mainitut ovat lajissaan mestariteoksia, on kuitenkin myönnettävä, etteivät ne saavuta sitä syvyyttä ja sisäistä vakuuttavuutta, joka Sillanpään teoksille on ominainen. Sitä paitsi niistä puuttuu se vaikeasti määriteltävä aidon runouden tuoksu, joka leijailee Sillanpään pääteosten yllä ja vasta sinetöi niiden suuruuden.

On sanottu ja toistettu, että Sillanpään erikoislaatu olisi hänen luonnontieteellisessä katsomustavassaan. Hän muka »katselee ihmistä luonnon lävitse», kun taas muut katsovat »luontoa ihmisen lävitse». »Muut näkevät luonnon ihmisen kannalta, hän ihmisen luonnon kannalta». Epäilemättä tässä väitteessä on hiven totuutta, mutta se on paradoksi, ja sillä on vain yksipuo-

lisen paradoksin arvo. Itse asiassahan Sillanpää ei suinkaan näe ihmistä voittopuolisesti luonnon kannalta, vaan hyvinkin suuressa määrässä ihmisen omalta kannalta. Koko hänen ajatustapansa on varsinaisesti ihmiskeskeinen, niin biologisesti kouliintunut kuin hänen katseensa onkin. Jossakin määrin tämä paradoksi soveltuu »Elämään ja aurinkoon», mutta ei lainkaan »Nuorena nukkuneeseen», jossa biologisen katsantotavan jäljet näkyvät vain aivan toisarvoisissa piirteissä. Kuinka Sillanpää voisikaan katsella ihmisiä luonnon lävitse, kun hän kohdistaa heihin lämpimän sydämensä koko rakkauden? Luontohan on sokea ja tunteeton, mutta kylmä objektiivisuus on kypsyneelle Sillanpäälle tuiki vierasta. Jonkun Maupassantin laatu on Sillanpään luonteelle täysin vastakkainen. Edellinen voi olla paljonkin suurempi taituri, mutta sittenkin pitäisin Sillanpäättä suurempana taiteilijana.

Selvänä todistuksena siitä, ettei Sillanpää tyydy ihmisen ulkopuoliseen tarkkailemiseen, ovat hänen henkilökohtaiset tilityksensä. Niissä hän ei suinkaan tarkkaile itseään »luonnon lävitse», vaan hyvinkin subjektiivisesti ja itsekeskeisesti. Mutta hän tahtoo tunkeutua mahdollisimman syvälle. Puhuessaan omasta elämästään hän ei kainostele, ei salaa mitään, hän paljastaa sisimmän itsensä välittämättä siitä, minkä vaikutuksen se hänen ympäristöönsä tekee. Meillä onkin täten hänestä tarjona omaelämäkerrallista ainesta enemmän kuin kenestäkään muusta kirjailijastamme. Tutustumme hänen lapsuuteensa ja sen mielialoihin, hänen vanhempia ja heidän vaiheisiinsa, hänen koulunkäyntiinsä ja koulukaupunkiinsa, hänen tunnelmiinsa sen jälkeen, kun hänen oli yliopistosta palattava »maan tasalle», hänen avioliittonsa syntyyn, hänen ensi askeleihinsa kirjailijana sekä hänen myöhempiin taisteluihinsa, joita oli käytävä yhtä paljon taloudellisia vaikeuksia kuin sisäisiä estoja vastaan, vieläpä olosuhteisiin, joissa hänen lapsensa ovat syntyneet. Kai-

ken hän kertoo ehdottoman rehellisesti, juuri sellaisena, kuin voimme uskoa sen olleen. Näistä omaelämäkerrallisista kappaleista puhuu vilpitön ripittäytymisen pakko, vaikka ne monesti ovatkin saaneet kiittää syntymisestään taloudellisia vaikuttimia. Kun näitä tilityksiä ilmestyi, vaadittiin kirjailijalta kärsimättömästi uusia romaaneja. Mutta näin jälkeenpäin täytyy olla kiitollinen siitä, että Aleksis Kiven jälkeen suurimmasta proosakirjailijastamme on käytettävänä tällainen ajan mukana arvossa yhä kasvava autenttinen elämäkerta-aineisto. Varmana voidaan silti pitää, että myös Sillanpään varsinaisten kaunokirjallisten tuotteiden merkitys on vain kasvava, kun niiden arvioimiseen saadaan pidentynyt ajallinen perspektiivi. Tällöin en ajattele hänen kahta viimeksi ilmestynyttä kirjaansa, joiden sameahko sisällys sai arvostelijoilta liiankin myönteisen vastaanoton.

Olen jo loitonnut varsinaisesta aiheestani, Sillanpään satakuntalaisuudesta. Satakuntalaiseksi, ei yksistään hämeenkyröläiseksi, Sillanpää on itsensä tuntenutkin. Tosin sellainen tunnus kuin satakuntalainen maakuntahenki olisi hänelle ainakin nuorempana kai ollut melkein vastenmielinen. Mutta kuin luonnollisena asiana hän kokoelmaan »Viidestoista» liitetyssä muistelmassa kertoo, miten hän toisen kerran äitinsä, toisen kerran isänsä seurassa koulupoikana kävi suurilla maakunnallisilla laulujuhilla. Jälkimmäiset pidettiin Kokemäellä 1905, ja nuorella Sillanpäällä oli silloin tilaisuus isänsä opastuksella tutustua Kauvatsaan, isän syntymäpitäjään. Lyhyesti, mutta varmoin piirtein hän kuvaa satakuntalaiset Heikki Ojansuun ja E. N. Setälän noiden laulujuhlien ohjelmansuorittajina. Kokonaisuudessaan noiden kahden laulujuhlatkan selostus muodostaa herkullisen kulttuurihistoriallisen kuvauksen. Sillanpäältä ei ole jäänyt huomaamatta, miten erikoista jo sinänsä oli, että hämeenkyröläisessä töllissä vuonna 1905 syntyi ajatus lähteä laulujuhlille Kokemäelle asti.

Sillanpään satakuntalaiskuva jäisi vaillinaiseksi, jollei hänen rinnallaan mainittaisi hänen puolisoansa Sigrid Sillanpäättä. Vaimonsa välityksellä Sillanpää liittyi Hämeenkyröön ja Satakuntaan jos mahdollista vielä kiinteämmin, samoin kuin hänen vaimonsa epäilemättä antoi hänen elämälleen vakavuutta ja perustaa, jolle kirjailijantyö saattoi rakentua. Tämän kirjoittajan mielessä rouva Sigrid Sillanpää väikkyy ihanteellisena naishahmona. En ole voinut kyllikseni katsella Vaaskiven Sillanpäästä .kirjoittamaan elämäkertateokseen otettua kuvaa nuoresta Sigrid Maria Salomäestä. Siinä Sillanpään tuleva vaimo esiintyy sellaisena kuin hän oli kesällä 1914, kaksi vuotta ennen avioliiton solmimista. Hänet on valokuvattu ilmeisesti palvelijattaren asussa, valkoinen esiliina edessään. Noiden kasvojen tyttömäinen viattomuus ja silmien verhottu arkuus tuo mieleen maalaus-taiteen mestarien tuotteet. Varmaan hän on ollut Sillanpään »runotar» paljon suuremmassa määrässä kuin yleensä tiedetään. Sillanpää on itse tähän viitannutkin kirjoittaessaan vaimolleen antamaansa »Nuorena nukkuneen» kappaleeseen omistuskirjoituksen, joka on valokuvausmenetelmin jäljennetty ylempänä mainittuun Vaaskiven teokseen. Siinä kirjailija kiittää aineksista, joita hänen vaimonsa »oman elämänsä kokemuksi-piiristä on tekijälle luovuttanut». Mielellään uskoisi, että jotakin Sigrid Sillanpään nuoruuden olemuksesta on siirtynyt Siljan ihanaan tytönhahmoon. Mutta otaksun, että Sigrid Sillanpäällä muutenkin on ollut miehensä kirjailijatoimintaan myönteinen, eikä vähäksi arvioitava vaikutus. On kirjoitettu kuvauksia »suomalaisesta linnanneidistä, josta tuli kuningatar». Kuningatar tuli tavallaan myös oppia saamattomasta hämeenkyröläisestä mökin tyttärestä ja palvelustytöstä, eikä kukaan kuningatar ole kantanut vaippaansa luontevammin ja arvokkaammin kuin Sigrid Sillanpää asemaansa kuuluisan ja monesti epäilemättä sangen vaikeasti käsiteltävän suomalaisen kirjailijan puolisona.

Ihmeellisellä tavalla ohjautuu ihmisen kohtalo. Hämeenkyröläinen mökkiläispariskunta lähettää hyväpäisen poikansa Tampereelle oppikouluun. Poika tulee ylioppilaaksi ja ryhtyy opintolainojen turvin lukemaan biologisia aineita valmistuakseen kenties luonnonhistorian opettajaksi. Mutta opinnot jäävät kesken, eikä ole muuta keinoa kuin paluu köyhien vanhempien tölöihin. Silloin herää kirjailijankutsumus vakavana elämänurana ja ainoana mahdollisuutena yhteiskunnalliseen nousuun. Sattuma johtaa tielle tytön, johon liittyminen näennäisesti merkitsee laskeutumista vielä porrasta alemmas, mutta joka osoittautuukin innoittajaksi ja tukijaksi. Nyt on nuorella miehellä jotakin, jonka eteen kannattaa tehdä työtä. Syntyy novelleja ja syntyy romaani, joka ilman koettua syvän rakkauden elämästä tuskin olisi voinut muodostua tunnelmaltaan yhtä intensiiviseksi. Tällöin ilmenee, että yliopistolliset opinnotkin ovat olleet valmistusta kirjailijan elämäntehtävään. Ne ovat terästäneet silmää ja avartaneet katsetta. Ilman niitä olisi ehkä kirjailijan ura kyllä ollut mahdollinen, mutta ei olisi syntynyt sitä F. E. Sillanpäättä, joka ainoana suomalaisena on saanut Nobelin kirjallisuuspalkinnon.

J a l m a r i   J a a k k o l a

Muinaissuomalaisen Pohjan runouden ja F. E. Sillanpään synnyinseutu.

Esityksemme otsikko saattanee ensi silmäyksellä tuntua vain vallattomalta ja täysin perustelemattomalta sanaleikiltä. Jo satakuntalaisen kirjailijan mielikuvitusmaailman rinnastaminen muinaisen Pohjan runoutemme maantieteelliseen kehtoon olisi vielä pari miespolvea sitten katsottu suorastaan veriseksi pyhyiden loukkaukseksi.

I.

Epäilemättä kääntyisi tuon ajan suurmies August Ahlqvist moisen yhdistelmän kuullessaan vieläkin haudassaan. Kuinka päättävästi jopa liikuttavasti osoittikaan tämä sukupolvensa taistelunhaluinen voimamies länsisuomalaisten osattomuuden kansamme muinaisiin runoaarteisiin. »Länsi-Suomalaisilla on Suomen kansasta jo ijänikuinen ansio siinä, että he antoivat tälle kansalle kirjakielen. Itä-Suomalaiset, kansamme karjalainen heimo, olisivat jääneet kovin lapsintiman osalle, jos heillä ei olisi ollut yhteiseen pesään mitään muuta henkistä tuotavaa kuin henkinen puutteensa. Niin kova ei ollut kohtalo heille, että salli näin tapahtua. Juuri heidän viljelemättömyytensä tuli siksi kasvi-
maaksi, josta Suomen hengen ihanimmat kukkalet taimivat ja heristihet hiemumahan. Ja täysioikeudellisena yhdyskuntalaisena astuu Karjalainen veljensä Hämäläisen rinnalle ja sanoo: sinä käänsit raamatun; se oli hyvä; kiitos siitä; minä lauloin Ka-

levalan ja Kantelettaren; hyräile sinäkin niitä; eläkäämme so-
vussa.¹⁾

Tästä yleisestä länsisuomalaisesta runottomuudesta joutui osalliseksi myös Satakunta 1. Kokemäenjoen laakso, jonka elämä tuntui Ahlqvistista täysin vieraalta verrattuna siihen, joka ilmenee Kalevalassa. Ne tavat, joilla ihmisen Kalevalassa näemme »päättänsä elättävän», ovat hyvin vähän niiden keinojen kaltaiset, joilla tämä toimi tapahtuu länsi- ja etelä-Suomessa. Vaikkapa vielä ajatuksissamme peräydymme jonkun kolmisen sataa vuotta takaperin ja asetumme johonkuhun paikkaan esim. Kokemäenjoelle, niin emme, mikäli silloiset olot historiasta tunnetaan, voi tuota yhtäläisyyttä saada paljoa suuremmaksi. Sitä vastaan ovat Kalevalassa nähtävät elinkeinot monessakin kohdin niiden keinojen kaltaiset, joilla pohjais-Karjalainen vielä noin puoli sataa vuotta sitten koki luonnolta vaatia elatustansa.²⁾

II.

Sikäli kuin Ahlqvist viittauksellaan muinaissuomalaisiin elinkeinoihin tarkoitti vanhan eräelämän puuttumista Hämeessä ja Kokemäenjoen laaksossa, erehtyi hän täydelleen. Historia, jonka todistuksiin hän vetosi, puhuu vielä kolmisensataa vuotta ennen Ahlqvistia mainittujen länsisuomalaisten alueiden eräviljelystä tavalla, josta sen arvostelijalla tuskin oli harmainta aavistusta.

Karjalan ja Savon eräelämän osoittautuessa sekä melkoista myöhemmäksi, että nuoremaksi kuin puheena olevissa Länsi-Suomen maakunnissa ilmenee muinainen eräelämä ei vain mielikuvituksessa vaan myös todellisten historiallisten lähteiden valossa sitä vanhemmaksi, kehittyneemmäksi ja kiintoisammaksi,

1) AUG. AHLQVIST, Kalevalan karjalaisuus s. 180.

2) AUG. AHLQVIST, sama tutk. s. 79.

mitä enemmän — varsinaisia merenranta-alueita ja Lounais-Suomea lukuunottamatta — etenemme länttä kohti.

Suunnilleen Ahlqvistin edellyttämän ajallisen perspektiivin päässä — 1550-luvulla — voimme säilyneistä lähteistä melko tarkoin lukea muinais-Hämeen ja nimenomaan Päijänteen Hämeen vanhan erämieselämän jopa tuon ajan eräpitäjiä, -kyliä ja omistajia myöten. Ja jos siirrymme täällä vielä vuosisadan taaksepäin, näemme Hämeen eräelämän vielä laajalti kukoistavan alueilla, joilta sen jäljet pari kolme miespolvea myöhemmin ovat jo selvästi häviämässä.

Kehittyneimmälle muinais-Suomen eräalueelle joudumme kuitenkin siirtyessämme Ahlqvistin aliarvioimaan Kokemäenjoen laaksoon ja nimenomaan tämän varhais-Suomen suurimman kuninkaanväylän varsinaiselle lähtöalueelle: Ylä-Satakuntaan. Sen 1500-luvun erälähteet³⁾ jättävät monipuolisuudessa, rikkaudessa sekä eräomistusolojen kannalta kaikki muut jälkeensä. Ja jos siirrymme vuosisadan taaksepäin, näemme täällä eräelämän, jolle emme tapaa meille säilyneissä lähteissä muualla maassamme vastinetta. Lopputulos on siis aivan päinvastainen kuin Ahlqvistin historian tulkinnessa. Kokemäenjoen laaksoissa — nimenomaan tämän valtajoen yläjuoksulla — tapaamme muinais-Suomen vanhimman, rikkaaimman ja kukoistavimman eräkulttuurin.

Yksin Ylä-Satakunnan eräkulttuurin suhteellinen ikäjärjestyskin on sama kuin koko Suomessa. Suuresta kehittyneisyydestään ja selvyystään huolimatta on näet Näsijärven ja sen pohjoisten lähdeseutujen eräelämä jo asutuksellisista ja liikennesyistä nuorempaa kuin vähän länempänä sijaitsevassa Kyrösjärven vesistössä ja siihen liittyvillä Pohjan teillä. Sillä maas-

³⁾ Vrt. tärkeimpiin erälähteisiin nähden tutkielmaamme Pohjois-Satakunnan vanha eräkulttuuri. Satakunta V.

samme ainoalaatuisella, vain noin kaksi penikulmaa leveällä erä- ja Pohjan portilla, joka sijaitsi Nokian seudun ja Pirkkalan välillä, edusti Kyrösjärven reitti näin muinais-Suomen vanhinta eräkulttuurialuetta. Sikäli kuin Kalevalan lähteinä olleissa san- karilauluissa — nimenomaan sen Pohjan runoudessa — edellyt- tää Ahlqvistin tapaan kukoistavan erän- ja pohjankäynnin tun- temusta, niin muodostaa kuvattu alue tässä suhteessa suoras- taan ihanteellisimman — jopa ainoalaatuisen — muinaisrunou- temme kehdon.

Onnellinen kohtalo salli näin F. E. Sillanpään, joka isän puo- lelta polveutuu Kauvatsan alasatakuntalaisesta eräpitäjästä, syntymästään asti juurtua muinaisen eräkulttuurimme sydän- seutuun.

111.

Yhtä perusteellisesti kuin Hämeen ja Ylä-Satakunnan muinai- sen elämän luonteesta erehtyi Ahlqvist myös »Kalevalan» lähde- laulujen ja nimenomaan sen Pohjanrunouden todellisuustaus- tasta.

Pitäen Lönnrotin tapaan »Kalevalaa» historiallisena eepok- sena, ei hän »kuitenkaan voi puolustaa hänen mielipidettänsä kokonansa». Lönnrot »arveli näet runoston yksityisten sank- rienkin, ainakin joidenkuiden ja ennen muita Väinämöisen, ol- leen historiallisia olijoita, jotka urotöillänsä tahi suurella älyl- länsä saavuttivat erinomaisen huomion ja täten tulivat runoi- hin esineiksi. Minusta» — jatkaa Ahlqvist — »on se jokseenkin yhdentekevää, onko Väinämöistä ja noita muita sankareita kos- kaan ollut olemassa vai ei. Pääasia on vaan se, että kansa runo- kertomuksissansa heistä on heidän luonteissansa ihannellut omaa luonnettansa, kuvaelllessaan heidän elämätänsä kuvaellut omaa olostamistansa ja kertoessaan heidän urotöitänsä ja retkiänsä

kertonut, mitä kansa tiesi taikka luuli tosiaankin tapahtuneeksi.»⁴

Tuntuu kieltämättä oudolta ja ristiriitaiselta, että Ahlqvist katsoi itse »Kalevalaa» historialliseksi eepokseksi, mutta piti tästä huolimatta sen sankareita täysin mielikuvituksellisina — s.o. epähistoriallisina. Mahdollisesti johtuu tämä johdonmukaisuuden puute siitä, ettei hän saanut teoriaansa Kalevalan karjalaisuudesta mitenkään sopusointuun sen hänen esityksessään kokonaan sivuutetun⁵) tosiasian kanssa, että Mikael Agricola mainitsee sellaiset »kalevaiset» olennot kuin Äinemöisen, Ilmarisen, Ahdin, Tapion, y.m. »hämäläisten» »jumaliksi». Vieläkin kohtalokkaampaa Ahlqvistille on, että Agricolan »jumala»-maailma voidaan suoraan projisoida todellisuuden maaperälle.

Vielä Agricolan aikana elää Ylä-Satakunnassa ja nimenomaan sen edellä mainitulla vanhimmalla erä- ja Pohjan portilla — Kyrösjärven ja sen laskusuun välisellä alueella — väestö, joka sekä nimistöltään että epäilemättä hengeltäänkin on ainakin vielä puoli»kalevaista». Näemme täällä kaikesta päättäen ikivanhoja ja elinvoimaisia talonpoikaissukuja, joilla on sellaisia nimiä kuin Väinä, Ilmari I. Ilmarinen, Joukahainen, Tapio, Äijänpoika y.m.⁶) Kun ei voida olettaa, että nämä elävät monijäseniset suvut olisivat ruvenneet näyttelemään Agricolan mainitsemia jumalia tai vielä vähemmän esittämään osia »Kalevalasta», joka eepoksena ilmestyi vasta 400 vuotta myöhemmin, niin on olemassa vain päinvastainen selitys- ja kehitysmahdollisuus. Vaikka 1500-luvun Väinät, Ilmariset, Joukahaiset, Tapiot, Äijänpojat y.m. jo edustavatkin erän- ja pohjankäynnin riutumiskaut-

⁴) AUG. AHLQVIST, ed. main. tutk. s. 181.

⁵) Kun on mahdotonta olettaa, ettei Ahlqvist olisi tuntenut kyseistä Agricolan tietoa, johtunee sivuuttaminen siitä, ettei se sopinut »teoriaan».

⁶) Vrt. näihin nähden yksityiskohtaisemmin Suomen varhaishistoria s. 437 ja seur.

ta, eivätkä näin ollen enää mitenkään voi olla Kalevalan sankareita tai Agricolan tuntemia jumalia, niin ovat viimeksi mainitut »kalevaiset» sankarit ja jumalat voineet inhimillisesti katsoen syntyä vain siten, että jotkut mainittuja nimiä kantavien sukujen ajallisesti kaukaisista esi-isistä joutuivat mahtavina tai tavallista kuuluisampina pohjankävijöinä jälkimaailman silmissä runon ja uskomusten valokeilaan. Siksi kunnes voidaan todeta toinen edellä esitettyyn verrattava yhtenäinen »kalevainen nimipesä», jollaista olemme neljännesvuosisadan ajan turhaan etsineet ja jonka vastaistakin löytämistä pidämme toivottomana, jäävät edellä luetellut kansalliseepoksemme pohjankävijä- ja sankarinimet sekä niiden edustama ikivanha Pohjan portti muinaisen sankarirunoutemme varmimmaksi jopa ainoaksi nykyisin tunnetuksi maantieteelliseksi lähtökohdaksi.

IV.

Sen käsityksen täydennykseksi, joka on tahtonut tulkita Sillanpään tuotannon ensi sijassa hänen luonnontieteellisten ja -filosofisten opintojensa valossa, olemme edellä esitetyn perusteella halunneet korostaa perinnöllisyyden syvällistä merkitystä hänen kirjalliselle kehitykselleen.

Sillanpään kotiseutu Hämeenkyrön vesien länsipuolella liimiytyy elimellisesti niitä kaartavaan muinaisnimistöömme. Vaikka tosin se runosoihtu, joka muinen leimahti Ylä-Satakunnan vanhimmalla Pohjan portilla ja kajasteli täältä aina Jäämeren rantoihin asti, jo kauan ennen Sillanpään elämän alkua ehtikin palaa loppuun, sai hän kohtalon lahjana joka tapauksessa synnyinseudun, josta on runoiltu vanhimmat todettavat laulut maassamme ja josta muinaisuuden herkkää henkeä on veren-

¹⁾ Nimeä esiintyy eri kylissä jo 1500-luvun aikaisimmissa verokirjoissa.

perintönä — varsinkin äidinpuolisten keskiaikaan palautuvien Vakerien välityksellä — voinut salaa valahtaa hänenkin luomistyöhönsä. Ja tätä kiittollisuuden velkaansa synnyinseudulleen hän on varmaan enemmän vanhan perityn vaistonsa varassa kuin tietoisesti lyhentänyt koko elämänsä ajan nostamalla oman sisäisen maailmansa uumenista esiin erilaisia »ihmislapsia elämänsäsaatossa» sellaisina kuin hän on ne Sillanpään, Töllinmäen, Saa-vutuksen y.m. rakkaiden muistopaikkojensa ikkunasta nähnyt. Ja kuten hänen kotiseutunsa muinaiset väkevät ja verevät sankarihahmot ovat Kalevalan välityksellä nousseet koko ihmiskunnan kirjalliselle Parnassolle, saattaa Sillanpää juhlapäivänään nähdä hahmoamiensa nykypolvenkin hauraiden ja riutuvien ihmislasten »vanhan sukunsa viimeisenä vihantana» päässeeseen maailman näyttämölle. Mikähän paikka Suomessa onkaan näin yhtä väkevästi kuin Pohjan runojen ja Sillanpään synnyinseutu joutunut runon valokeilaan? Ja edustaako Sillanpääkään täällä vielä »viimeistä vihantaa»?

Muuan F. E. Sillanpäälle ominainen tyylikeino.

Mutta ihmeellisintä on se, että tuossa on hengetön maanpinta ja tuosta lähtee elävää tuoksua. Missä kulkee ehdoton raja kuolleen ja elävän välillä? (Elämä ja aurinko 231).

Jokaista Sillanpään teosta lukiessaan voi panna merkille, että kirjailijan tarkoitus ei ole väin piirtää selväjuonteisten ulkonaisien puitteiden sisällä havainnollisia kuvia erilaisista tapauksista ja elämänkohtaloista. Vaikka kirjailija liikkuu selvemminkin eepillisissä uomissa, ei lukija voi välttyä tajuamasta sitä tunnelmaa, jonka läpitunkemaa kaikki ulkonainen tapahtuminen on. Tässä suhteessa Sillanpään ilmaisuasteikko on sangen laaja. Se ulottuu sellaisille aloille, että on syytä monesti jäädä ihmettelemään, kuten hänen esikoisromaaninsa arvostelija E. A. Saarimaa: »Voiko tällaistakin näin hyvin ilmaista sanoilla?» (Valvoja 1917 tammik.). Parhaita tyyli- ja ilmaisukeinoja Sillanpäällä on tällöin personifikaatio, jota hänen teoksissaan tapaa runsaasti.

Mihin perustuu Sillanpään personoiva näkemys? Se on tietenkin asia, josta voi esittää vain arveluja. Voisi viitata ehkäpä vanhan talonpoikaissuvun perintöön, luontoa herkästi tajunneeseen, tunteelliseen äitiin ja lapsuusajan maalaisympäristöön, jossa luonto oli yksinäisen lapsen ainoa leikkitoveri. Lisäksi on syytä muistaa hänen luonnontieteen opintonsa, jotka avarsivat hänen näköalojaan niin, että hän tuli tajuamaan myös elävän ja kuolleen

ikäänkuin suhteellisiksi käsitteiksi, samoin kuin hänelle silloin selvisi pienen suuruus ja suuren pienuus.

Varmaankin Sillanpää on myös tietoisesti kehittänyt personifikaatiota tyylikeinoksensa. Hän kuvaa luontoa ja passiivisia, uni-elämää eläviä ihmisiä, joita harvoin näemme päivän arkisissa asikareissa ja joiden kohdalla eivät ole oleellisia ulkonaiset tapaukset, vaan heidän alkuperäiset vaistonsa ja sielunliikkeensä. Niitä on vaikea kuvata selvästi sananmukaisin ilmaisin. Sillanpää ei ota kevyesti ilmaisujensa valintaa, vaan hän haluaa löytää parhaan mahdollisen asun kulloisellekin sanottavalleen. Tässä voidaan viitata hänen omiin sanoihinsa:

»Ihana johdonmukaisuus on taivaan ja maan jokahetkisissä asenteissa, runo ja kaikkalainen kuvaus haparoivat turhaan sen täydellisyyttä» (KHH¹ 82).

»istuin kolmeen ja neljään tunnustellen sisällölle sanallista muotoa» (ES 209).

»Olenhan minä myös kuvannut Suomen sisämaan suvista luontoa, mutta en koskaan omasta mielestäni pääse siinä kohden likimainkaan sinne minne tahtoisin. En koskaan saa kirjoitetuksi semmoista kirjaa, että sen lehtien välistä tuoksahtaisi niitten yrttien lemu, joista sen sivuilla puhutaan» (R 110).

Kielikuvat sisältävät tällöin vihjeitä, jotka herättämällä assosiaatioita ja uusia mielikuvia täyttävät sen, mikä vielä on jäänyt tyhjäksi taitavastikin valittujen ja asetettujen sanojen väliin. Vain

¹) Sillanpään eri teokset on lyhennetty seuraavasti: *Elämä ja aurinko* (3. p. 1928) EA, *Ihmislapsia elämän saatossa* (3. p. 1928) IES, *Hurskas kurjuus* (4. p. 1928) HK, *Rakas isänmaani* (1. p. 1919) RI, *Hiltu ja Ragnar* (1. p. 1923) HR, *Enkelten suojatit* (1. p. 1923) ES, *Maan tasalta* (1. p. 1924) MTa, *Töllinmäki* (2. p. 1926) Tö, *Rippi* (1. p. 1928) R, *Kiitos hetkistä, Herra* (2. p. 1930) KHH, *Nuorena nukkunut* (8. p. 1939) NN, *Miehen tie* (1. p. 1932) MT, *Virran pohjalta* (1. p. 1933) VP, *Ihmiset suviyössä* (1. p. 1934) ISu, *Viides-toista* (1. p. 1936) V, *Elokuu* (1. p. 1941) E, *Ihmiselon ihanuus ja kurjuus* (1. p. 1945) IIK.

ajatukset ja mielikuvat ovat eläviä, kasvavia ja herkästi muotoutuvia — sanoiksi puettu on samalla jo jäykkää ja muuttumattonta.

Tarkoituksellisesta elävöittämisestä puhuu myös seuraava:

»Päätän joskus kirjoittaa auringosta, että sen kasvoilla on iloinen ankaruus .. .» (Tö 16).

Tämän personifikaation tapaammekin parissa kolmessa kohdassa:

»silmä saattoi taas katsella sen (nim. auringon) hymyilyä, josta ihmislasta kohden liekehti jokin käsittämätön iloinen ankaruus» (EA 37).

»Sieltä se (nim. aurinko) nousi, iloisena, ankarana» (MT 133).

»Ehkä se (nim. auringon valo) laveammilla kylän mailla oli hiukan iloisempi» (RI 63).

On joitain muitakin personoivia kuvia, jotka ovat viehättäneet häntä niin, että hän on käyttänyt niitä useammin kuin keran:

»Yö katsoo kuin lempeä eläin, joka ei osaa puhua» (EA 143).

»tuo pohjolan kesäyö, joka on niinkuin jokin salaluontoinen eläin, joka ei osaa puhua» (ISu 56).

»(ilta) joka oli hiljaa hiipinyt kuin valtava lempeä eläin» (IIK 84).

Ensi silmäyksellä hämmästyttää Sillanpään personifikaatioiden runsautta, koska hän on melko selväpiirteinen realisti, ja personifikaatiota on totuttu pitämään paremminkin romantikkojen taidekeinona. Mutta kun tarkastaa hänen elävöittäviä kielikuviaan, niin huomaa että hänelle ovat erittäin tyypillisiä tavalla tai toisella lievennetyt, varovaiset personifikaatiot. Realistina hän arkailee puhtaasti elollistavaa sanontaa, mutta lievä, ikäänkuin epä-määräiseksi häivytetty personifikaatio on usein sattuva ilmaisu. Niinpä hänellä on paljon sielullistavia kuvia, jotka ovat vertauksen rajamailla. Vertausta niissä on muotorakenne (*kuin, ikään-*

kuin, niinkuin), mutta usein kuvaa kehitellään sitten rohkeasti edelleen yhä elollistavammaksi, niin että se kokonaisuutena on epäilemättä personifikaatio:

»Hänen jättämänsä rakennus ikäänkuin katsoo hänen jälkeensä, eikä sen havahtunut emonsilmä enää torkahda kiinni, vaan se jää laimeana odottamaan aamua» (ISu 201).

Selvästi personoivia ovat edelleen tapaukset, joissa *kuin, ikäänkuin, niinkuin* edeltävät elollistavaa verbiä:

»Ensi aikoina näytti elämä niinkuin arvelevan, mihin suuntaan nyt tätäkin paria olisi lähdeittävä viemään. Se arveli sitä jouluun asti ja päätti sitten: nouskoot nyt hiukan» (HK 480).

»Koko ympäröivä maisema oli ikäänkuin kääntänyt kasvonsa päivänlaskuun päin, katsellen vain sitä, haluamatta nähdä taakseen» (EA 25).

Puhtaammilta vertauksilta taas tuntuvat tapaukset, joissa mainitut konjunktiot edeltävät elollistavaa substantiivia. Tämä ero sen mukaan, onko personoivana verbi vai substantiivi, johtunee näiden kahden sanaluokan peruseroavuudesta: verbit ovat liikuvia ja aktiivisia, havainnollisempia kuin substantiivit, joissa toiminta on jo pysähtynyt, jähmettynyt lopulliseksi ja valmiiksi.

»Samoin pirtti täältä katsoen on kuin jokin matala ja hyvän-
tahtoinen vanha olento» (EA 149).

Lievinä personifikaatioina on pidettävä näyttää katsovan, tuntuu sanovan tyyppisiä ilmauksia, joissa verbivoittoisuus kannattaa elollistavaa vaikutelmaa:

»Ripa näytti melkein odottavan, että siihen aivan ensi hetkessä joku tarttuisi» (EA 57).

»vanha akkuna näytti sivusilmällä katsovan mielevästi tulijaa» (NN 178).

Astetta heikompi elollistaminen on jo kyseessä sellaisissa tapauksissa, joissa *kuin* konjunktio ja konditionaali sitä lieventää:

»Kun kuu on täydellä, nousee se korkealle taivaalle, paistaa sieltä valkoisena ja näennäisesti liikkumattomana, ikäänkuin se itsekin muistuttelisi jotain vanhojen kertomaa talviyön tarinaa» (MT 306).

»Oli kuin jalat joka askelella olisivat kysyneet neuvoa, mitä sitten oli tehtävä» (NN 184).

Ilmaisun muotorakenne lieventää personifikaatiota seuraavalaisissakin tapauksissa:

»Ja pihamaa on katselevinaan taivaanrantaa, josta lähestyy juhannus» (EA 149).

»Hänen ympärillään oli esineitä, jotka tosin tässä kuunvalossa olivat puhuvinaan paljonkin» (IIK 80).

Normaaliproosa sisältää paljon loppuun kuluneita ja tehonsa menettäneitä personifikaatioita. Erään tällaisen tapauksen eteen Sillanpää on pysähtynyt, riisunut siltä lopunkin väljähtyneen elollistavuuden ja leimannut sen pelkäksi fraasiksi:

»Kaunis oli talvinen pakkasyökin, kuutamoineen — monta, monta sellaista yötä puu on nähnyt. Tai eihän se näe, mutta on kumminkin siinä» (V 265).

Mutta joskus hän on päinvastoin virkistänyt näitä haalistuneita kuvia ja kehittänyt rohkeasti totunnaisten käytön alle hautautunutta elollistavuutta taiteellisesti antoisammaksi. Hyviä esimerkkejä tästä ovat kellon käyntiä kuvaavat personifikaatiot. Kieilitaju ei enää liitä kellon käymistä *käydä* 'kävellä' verbin yhteyteen, mutta Sillanpää on kehittämillään kuvilla palauttanut sen alkuperäiseen mielle yhteyteen:

»Seinän takana pirtin puolella kello käy tasaisin askelin (IES 38).

»kello yksin taivaltaa nämä hetket aamua kohden» (VP 103).

»peräseinällä käyskentelevä kello» (Tö 214).

»Suuri seinäkello astuskelee harvaan ja vakaasti halki kaikkien elämän hetkien» (NN 30).

Toisenluontoinen on taas personifikaatiotyyppi, jossa elollisuutta ei ole kehitetty lähtökohtaan päin vaan rohkeasti edelleen, toisaalle, kuitenkin niin, että elävyysaste on kohonnut huomattavasti alkuperäiseen, melkein tarkoituksettomasti ja ohimennen viskattuun kuvaan verrattuna:

»siellä makasi lyijyynsininen pilvi. Tai oikeammin se katsoi sieltä, kurkotti yhä korkeammalle, ei kiiruhtanut» (E 35).

Oman lajinsa personifikaatiota muodostavat ne tapaukset, joissa elollistettavaa puhutellaan. Tällöin ei synny yksityispiirteistä olennoitua kuvaa, mutta puhuttelu ikäänkuin edellyttää, että puhuteltu on sielullinen olento, joka ymmärtää, mitä hänelle sanotaan, ja mahdollisesti voi vastatakin:

»Ainakaan ei kukaan estä minua, missä liikunkin, ottamasta lakkia päästäni ja sanomasta tähdille: — Hyvä on, tuikkikaa vain iloisemmin tuonne päin. Varmaan hän nyt katselee teitä.

Nyt sanon niille viimeisen kerran hyvää yötä tästä pieniruutuisesta ikkunasta, joka on välittänyt päättävän nuoruuteni ihanimmat tähtikatselmukset. Ehkäistäkseni ilkeitä kyyneleitä, sanon nyt niillekin puoliääneen *morjes*, kuten viimeksi hänelle elokuunhämyisellä kuistin ovella» (IES 205).

Edellisen kaltaisia epäsuoria personifikaatioita ovat sellaiset, joissa personoiva verbi nimenomaan kielteisessä muodossa liittyy elottomaan esineeseen tai asiaan tai evää siltä elollistavan määräyksen. Kaikesta huolimatta kehkeytyy tällöin kuva elollisesta oliosta, koska syntyy taka-ajatus, että siis kuitenkin pidetään mahdollisena elollisten tai sielullisten ominaisuuksien liittymistä tarkoitettuun elottomaan kohteeseen, joka ei tosin juuri nyt — ehkä jostakin aivan satunnaisesta syystä — niitä omista. Tällaisia personifikaatioita Sillanpäällä on runsaasti:

»Ympäröivä kesäyö ei naura eikä itke» (EA 138).

»Mutta ikkuna ei sanonut, mitä sen takana eli» (EA 58).

»Kukka kasvoi kerran paikallaan tietämättä miksi» (EA 109).

»Laineet kulkivat kohisten ohitseni, minua huomaamatta. Ne eivät huomanneet minua sittenkään kun jo soutelin niiden päällä» (Rl 33).

Jos tarkastellaan, mitä Sillanpää personoi, voidaan havaita, että ensi tilalla ovat luonto, taivaankappaleet, luonnonilmiöt, kuten vuoden- ja vuorokaudenaikojen vaihtelu, sääsuhteet jne. Hän elollistaa auringon katsovaksi ja kuuntelevaksi, personoi linnut ihmisten tavoin eläviksi ja käyttäytyviksi sekä sielullistaa kuun ajattelevaksi, tuntevaksi ja tahtovaksi Kuu-ukoksi, joka kiinnostuneena seuraa ihmisten vaiheita. Kaikkia elollistamisen asteita tapaamme tiheään.

Jo Sillanpään esikoisromaani, yksinpä sen nimikin »Elämä ja aurinko», antaa lukijalle viitteen kirjailijan tuotantoa hallitsevista voimista. Aurinko on elämän ylläpitäjä — kuinka se ei itsekkin olisi elävä majesteettillisessa nousussaan, täydessä hehkussaan, hataroista esiin pilkistävänä, sadepilvien tarmokkaana hajoittajana tai ansaittuun lepoon laskeutuvana. Tapaamme auringon personoituna sen kaikissa kierrosvaiheissa, mutta varsinkin nousevana ja laskevana. Novellissa Bacchus, Venus, Flora, Luna (KHH 207) on hauskein ja omaperäisin personifikaatioin elollistettu auringon vähittäinen lasku. Ravintolasta palaavan runoilijan lennokkaas mielikuva näkee auringon silmän vähitellen sulkeutuvan:

»Päivän luomi on vielä vallan auki———.» »Päivä on hievahtanut alas. Sen luomi on raollaan, sen katse riutuu ja hehkuu yhtäkaaa———.» »Runoilija katseli myös, kuinka painuvan päivän luomi oli hekumallisesti raollaan———.» »Jo on päivän luomi kokonansa kiinni, vain heikko punerrus osoittaa, missä päin se nukkuu» (KHH 208—219).

Varsinkin alkuaikoina, mutta myöhemminkin Sillanpäälle on ominaista hamsunmainen mystiikka, ja tästä johtuen hänen mai-

semiaan hallitsevat yö ja hämärä enemmän kuin aurinko ja keskipäivän kirkkaus. Kuun kalpea valo elävöittää usein tienoon hievahtamatonta hiljaisuutta. Samoin kuin aurinko on kuukin olennoitu useimmiten ylhäiseksi hallitsijaksi.

»Ulkona oli noussut täysikuu, se yritti juuri ottaa valonsa haltuun sen maailman, jonka äskettäin aurinko oli jättänyt» (VP 122).

»Kuu on täydellä ja hallitsee valtakuntaansa. Se hallitsee keinuolissa istuvaa nuorukaistakin» (EA 270).

Kirkas täysikuu näyttää kuin mietteisiinsä unohtuneelta, kun se liikkumattomana katselee yksinäisyydestään pieniä ihmisiä:

»Ei ketään ollut pihamaalla eikä rappusilla, kun he menivät — ei ollut muuta kuin kuu, joka katseli katselemistaan» (NN 244).

Joskus kuu saa perinteelliset tutut kasvonpiirteensäkin: siinä näkyy pää, viehättävän tunteellinen ja rehevän humoristinen:

»Ja siinä se (nim. kuu) nyt on, siinä se sanoo tuttua sanottavaansa. Sen punaisesta laatasta haamoittaa tuttu äijän pää, ja on mielenkiintoista todeta, kuinka viehättävä tunteellisuus liittyy sen rehevään huumoriin. Salavihkaa rakastavaisten selän taakse nous-
»sut katselija — sitä tarvitaan, että lemmenkohtaus olisi luonteellaan perikuvallinen» (KHH 106).

Novellin Bacchus, Venus, Flora, Luna otsikossa kuuta edustaa muiden jumaluuksien joukossa Frau Luna, mutta itse kertomus esittää maskuliinisen, vitaalisen Kuu-ukon, joka pitää pientä lemmenkujetta laskevan auringon kanssa:

»Päivä on hievahtanut alas. Sen luomi on raollaan, sen katse riutuu ja hehkuu yhtäkaa, niinkuin vikittelisi se vastarannan kohoavalta kuuäijältä pientä kutitusta siinä maata mennessään. Kuuäijä kurkistaa saaren takaa punoittavana pösönä» (KHH 213).

Vastakkainen tälle rehevälle ja rohkealle täysikuulle on Siljan neuvottomia mietteitä ujosteleva sekä sirpinkapea Maarian ilmes-tyksen aikainen kuu:

»Niinkuin se (nim. kuu) olisi jo sinne taivaanrannan alle kuulut tytön ajatukset, se nyt hiukan ujosteli, käänsi kasvonsa jo hiukan pois päin, oikealle. Se näytti katsovan sivusilmällä — että sitä samaa niin — kyllä tiedän, — neuvoa en osaa, tiedän vain» (NN 287).

»Tämäniltainen, kaita ja neitseellinen uusikuu ikäänkuin kätkee kohtuunsa vielä himmeän lupauksen, tulevan ylösnousemuksen, uudestasytymisen, pääsiäisen» (R 179).

Vuoden- ja vuorokaudenaikojen vaihtelu sitoo maalaisihmisen lujemmin rytmiinsä kuin kaupunkilaisen. Kun Sillanpää oli lapsi, vastakohta maaseudun ja kaupungin välillä oli vielä tuntuvampi kuin nyt; pimeys oli silloin pimeämpää kuin sähköistettynä nykyaikana, ja siitä johtuen valo yllätti häikäisevämpänä. — Varsinkin kevään heräämisen luomakunnassa ja sen pikaisen kehittymisen täyteen kukoistukseen Sillanpää on lapsena kokenut sangen elävästi ja voimakkaasti, mikä näkyy hänen kuvauksistaan. Varsinaista taistelua kevään ja talven välillä ei Sillanpäällä esiinny, ellei sellaiseksi katsota niiden puoliksi leikillistä yhteenottoa novellissa »Niinkuin huhtikuun päivä» (IES 139).

Samoin kuin vuodenaajoista kevät, tuntuu vuorokaudenaajoista aamu olevan elävin, virkein ja puhuvin. Pitkälle kehitetty personifikaatio kuvaa aamun pitkin maanpintaa eteneväksi, kaikkeudessa eläväksi olennoksi, joka määräajoin kiittää jokaiselle maapallon kohdalle, vieläpä henkilöksi, joka laulaa tai lausuu uuden huomenen runoa:

»Tällainen aamu on muuan olento, joka elää elämäänsä täällä kaikkeudessa — maapallolla on vain yksi aamu, joka ikuisesti etenee sen pintaa pitkin ...» (R1 52).

»Sillä suvinen aamu ei tiedä mitään edelläkäyneestä yöstä, se on kuin eri henkilö, joka saapuu pitkin kirkastuvaa ja laajenevaa taivaankantta ja alkaa lausua tai laulaa aivan toisenlaista runoa kuin se oli, jota eilen illalla kuiskasi korvaasi kesäyö» (EA 75).

Päivän hälisevä toimekkuus on jollain tavalla epätodellista aikaa Sillanpään kaltaiselle lyyrilliselle luonnonmystikolle, jona olemme hänet oppineet tuntemaan hänen tuotantonsa alkuosassa. Mutta mitä lähemmäs ehtoota päivä kallistuu, sitä mielenkiintoisemmiksi ja elävämmiksi sen hetket käyvät. Iltapäivä on vielä melko merkityksetön — sen pääsisältö on yön ja hämärän kiihkeä odotus ja niiden tulon kuvittelu:

»Outo iltapäivä tuli hetki hetkeltä yhä tutummaksi. Sekin jännittyneenä kuulosteli missä rehtorska tällä hetkellä mahtoi olla, ja toisaalta hartaasti yhtyi niihin paisuviin kuvitelmiin, että kun ratkaisevat iltatunnit on sivuutettu, tulee pitkä kallis yö, josta ovat kaukana Murtomäet, ajurit ja muut» (HR 107).

Yöhön, varsinkin kesäyöhön, liittyy personifikaatioita huomattavan runsaasti. »Elämä ja aurinko», sen esityö »Nocturno» esikoisnovellikokoelmassa sekä »Ihmiset suviyössä» ennen muita liikkuvat »suviyön hengessä», joka viimeksi mainitussa »eepillisessä sarjassa» on oikeastaan varsinainen päähenkilö, keskitetyn yhtenäisyyden kannattaja ja monen rinnakkaisjuonen yhteenpunoja. Jo sanonta »suviyön henki», joka toistuu lukemattomia kertoja, viittaa sielullistavaan näkemykseen, ja elollistavat predikaatit omistavat sille inhimillisiä piirteitä ja toimintoja:

»Hän melkein kuuli ajatuksestaan tuontapaista puhelua ja katsohti samassa läheisintä ympäristöään ikäänkuin huomatakseen, oliko siinä asuva kesäyön henki kuullut noita sanoja. Mutta tuo henki näytti siltä, kuin olisi se tahtonut kuulla enemmän . . .» (EA 136).

»Kohta olen maantiellä, joka taholta suviyön hengen ympäröimänä, se kulkee rinnallani toimittaen, niinkuin ystävä, joka on saanut minut taipumaan!» (IES 41).

Pisimmälle tämä valoisa, valvova hiljaisuus on personoitu seuraavissa tapauksissa, joissa siitä on tullut suorastaan myyttillinen olento:

»Pian jossain tapellaan, mutta se ei kuulu laajalle eikä häiritse kesäyön leppeätä haltiaa eikä sen toimeliaita pikku henkiä, joiden luku on sama kuin puhjenneiden kukkien ja lehtien» (EA 49).

»Kaikki tietävät silloin löytävänsä sieltä ulkoa yön, sadunomaisen hyväluontoisen tontun, joka ei tee häätalolle pahaa ...» (EA 292).

»Ken voisi täällä nukkua, kun tuollainen olento, tuollainen kirkkaan hämära, lumoava kummitus valvoo kaikkialla unisijan ympärillä» (ISu. 55).

Maailman avaruus ja sen ilmiöt eivät ole Sillanpäälle outoa liikkuma-alaa. Mihin tieto ja aistihavainnot pysähtyvät, siitä jatkaa mielikuvitus eteenpäin »käsittellen maapalloa olikkeineen niinkuin mahtuisi se peukalon ja etunäpin väliin» (KHH 71). Avaruuden ilmiöistä on etenkin ukkosilma pilvineen, salamoineen ja jyrynoineen kuvattu elävästi. Se on varmaankin ollut kirjailijalle järkyttävä lapsuudenelämys niinkuin vanhan virsikirjan ukkosrukouskin, jota hartaalla vavistuksella luettiin:

»Minun varhaislapsuuteni ehkä voimakkain kirjallinen elämys on 'Rukous kun ukkonen jyryisee'. Vieläkin värähtää sieluni, kun muistan, kuinka minä istuin vanhan Sillanpään mökin sängyn jalkopäässä paljaat kintut allani ristissä ja ylevästi järkytettynä luin: 'Maa vapisee, ja vuorten perustukset värisevät. Savu suitsee hänen sieraimistansa, ja kuluttava tuli hänen suustansa, niin että hiilet siitä syttyvät...'» (Muistoja painotuotteista 9).

»Elämä ja aurinko» sekä »Elokuu» sisältävät kumpikin rajun ukkosilman kuvauksen. Aivan kohdalla olevan rajuilman raivo ärjyy asioita, jotka tulevat ihmisen mieleen sellaisena kuolemaa uhkaavana hetkenä:

»Räiskyvät leimahdukset, jotka joskus tulivat niin lähelle, että ne ikäänkuin puhuivat hänelle suoraan ja erikoisesti, ärjäisivät jonkin huomautuksen hänen ajatustensa johdosta . . . 'Jospa me-

nehtyisinkin tänä yönä, jospa joku noista taivaan soilauksista satuisi kohdistamaan huomionsa minuun!'» (E 82),

Loittoneva jyrinä on jo kuin voimatonta jälkipuhetta, joka ei enää peloitaa:

»Siellä ukkonen menee pois ja mennessään vielä puhuu siitä samasta käynnistään, joka oikeastaan on juhlatapaus...» (EA 244).

Hämeenkyröläinen kylämaisema on kirjailijalle lapsuudesta asti tuttu ja läheinen. Se toistuu hänen kuvauksissaan vuoden- ja vuorokaudenaikojen mukaan vaihdellen: kirkkaana, pilvisenä, sateisena, lukemattomissa eri vivahduksissa. Se elää personoituna hänen kuvauksissaan ja viekoittelee keimaillen katsomaan itseään:

»Maisema ei anna lepoa. Jokaisena Herran aamuna, jona aurinko nousee paistaen, maisemakin keimailee minun edessäni: katso järveäni! katso maitani! katso metsiäni! (R 183).

Elämänsä »ehkä kaikkein kauneinta tilannekuvaa» kirjailija muistelee pikkupoikuutensa ajoilta; siinä suvisen sunnuntaiaamun harras, hiljainen tunnelma on saatu herkimmilleen elollistamalla koko pyhäinen maisema pihamaan kiviä myöten kuuntelemaan kirkonkellojen eläistä kaikua:

»Mutta minulla on muuan mieli- tai muistikuva, yksi tähän asti käyttämätön runollinen aarre: suvinen sunnuntaiaamu, kun kirkonkellojen ääni himmeänä värähtelee asumuksen pihailmassa mökin seinustalla, ikäänkuin siihen asti jaksettuaan ja siihen häihityen, ja kaikki paikat ja pielet, kivet ja ruohonpäätkuuntelevat kuin penkeissä istuen» (R 159).

Rehevää voimaa uhkuva keskikesän maisema on personoitu ujostelemattomaksi, aurinkoakin tuttavallisesti sinuttelevaksi:

»Se (nim. koko näköpiiri) ei ujostele rehevyyttään, sillä se tuntee voimansa, se sinuttelee aurinkoa, joka silloin tällöin menee vaisuun pilveen» (EA 259).

Sillanpään kirjailijalaadulle on kuvaavaa, että maisemaa, kylää ja paikkakuntaa elollistaa useimmin verbi *nukkuu*. Tosin joukossa on myös tapauksia, jotka on pikemminkin ehkä laskettava metonymioiksi.

»Järvi on maiseman silmä, sen katse», sanoo Sillanpää novellissaan »Kertomus järvestä» (Rl 25), jonka personifikaatioiden runsaus osoittaa aiheen olevan kirjailijalle tutun ja läheisen. Paitsi personoivia visuaalisia kuvia läikehtivän järvenpinnan katseesta tapaamme auditiivisiakin: järvi kuiskaa, hyräilee ja laulaa. Järveen liittyy myös eettillisiä määritelmiä: se on ystävä ja uskottu; se kykenee tuntemaan onnea, kateutta tai olemaan välinpitämätön.

Erittäin monivivahteisin personifikaatioin Sillanpää elävöittää kasvimaailman. Hän näyttelee lapsilleen »kasvivauvoja» (VP 16), katselee huhtikuisia koivutyttöjä (IES 146) ja niiden hymyä (IES 144). Tietoisesta havaintojen teosta ja tahallisesta tarkkailevasta asenteesta puhuvat seuraavat kirjailijan omat maininnat, joista käy ilmi, että hänellä on taipumus ja halu nähdä kasveissa enemmän kuin vain niiden ulkonaiset piirteet:

»Tottuneena harkitsevaan havaintojentekoon ja erittelyyn hän katsoi keltaista koivua niinkuin jotain henkilöä, ja ikäänkuin odotti, että puu siinä ilmaisisi hänelle luonteensa kuvaavimman piirteen» (EA 321).

»Katselen omenapuuta, hiukan teennäisesti oikein asetun sitä katselemaan, annan sen oikein puhua sielulleni, niinkuin mikäkin tunnelmarunoilija» (V 266).

Joskus ihminen tajuaa kaiken olevaisen pyöräyttävien aika-etäisyyksien takaisen sukulaisuuden ja yhteenkuuluvaisuuden miltei kammottavana katsoessaan metsää läheltä silmästä silmään:

»Ihmisen noin seisahtaessa metsä ja ihminen katsovat toistaan silmäterään, taitse kaikkien kuluneitten aikakausien, joina ovat kauas, kauas toisistaan ja alkuperäisestä yhteydestään edenneet.

Näin he joskus tapaavat toisensa, ihminen tajuaa vaistomaisesti sekä alkuperäisen yhteyden, että tuon aikojen luoman pyöräyttävän etääntymisen ja häntä hipaisee kevyt kammontunne, rakkautenriemussakin» (EA 64).

Kaikilla tuhatlukuisilla kukilla, pienimmilläkin, on tarkkaan katsoen omat yksilölliset piirteensä, kasvonsa, jotka hakeutuvat päin aurinkoa, ja silmänsä, joilla ne uteliaina katselevat:

»Tahtomattasi katsot kasvoista kasvoihin pientä kukkasta, joka siinä muuttuu joukko-olennosta yksilöksi» (Tö 170).

»Vuokonkukkanen oli aivan lähelläni ja katsoi minua niinkuin olisimme yhdessä tehneet jotain pahaa» (RI 20).

Erikoisen elävä on ruispelto kaunokkeineen, jotka vanhan kulttuurikasvin seuralaisina ja suojaatteina tuntevat olevansa parempaa väkeä:

»Sellainen on ruismaa ja sen sisältä katselee minuun sinisiä, uteliaita silmiä. Ruismaa on meri ja nuo siniset ovat sen meren eläviä. Ne aivan ilmeisesti tuntevat tyydytystä siitä, ettei koko tuo sekava kasvijoukkio, joka joka taholta ympäröi ruismaata ja pientareita myöten tunkeutuu sen keskellekin, pääse tavoittamaan niitä, noita sinisiä silmiä. Sellainen on ruismaa ja sen sinisilmät» (EA 230).

Eläimiin ei Sillanpää suinkaan suhtaudu niinkuin järjettömiin, alhaisella tasolla oleviin luontokappaleisiin, vaan ne ja niiden elämä kiinnostavat häntä. Niissä paljastuu samoja pyrkimyksiä ja sielunliikkeitä kuin ihmisessäkin. Novelleissa Nuori kissa (VP 137), Pieni musta koirani (VP 121) sekä Emot ja poikaset (ES 21) on kissa, koira sekä jänis- ja kissaemo sielullistettu ajatteleviksi, tunteviksi ja tahtoviksi olennoiksi. Ihmisten ja eläinten välillä on huomattava ero vain se, että eläin ei osaa puhua, mutta tätäkään eroa ei ole liioiteltava, sillä ihmistenkin kesken »kaikissa hienoimmissa elämäntilanteissa, olivatpa ne jylhän rajuja tai hen-

non hempeitä, kaikissa niissä kumminkin ihmispuhe vaikenee» (VP 131).

Usein Sillanpää personoi eläimiä sattuvilla, joskus humoristis-sävyisillä epiteeteillä: äititamma (R 39), äitiparka (koirasta; Tö 44), Paija-muori (koirasta; VP 123), eläinlapset (VP 138).

Valtaosana Sillanpään tuotannon eläimistössä ovat linnut. Kat-sellessaan varhaisena aamuna niiden virkeyttä kirjailija tuntee löytävänsä sitä, mitä hän on aina etsinyt: suurta pienessä (KHH 157). Novellissa »Keväinen kirjoitelma» (KHH 143), joka on omistettu »kevätlinnuille, kottaraisille ja muillekin», on varikset, kottaraiset ja varpuset kuvattu havainnollisin vedoin osuvilla per-sonifikaatioilla. Kottaraisherrasväen porstuaan tunkeutuva varis on saanut röyhkeät ja roistomaiset piirteet, ja varpuset ovat sa-manlaisia hulikaaneja riettaine akkoineen:

»Näen yhä tuon variksen sovittelemassa runoan kottarais-pesän istuintikulle, näen sillä ihan selvästi kasvojen, vieläpä ruu-miinkin ilmeitä. Sillä on röyhkeän punoittava hymyn tapainen, se korjaa kielellä malliaan ja vaihtaa jalkaa raskaasti keinahdel-len, mutta se ei sentään lähde pois kottaraisherrasväen porstuasta, sillä on kiinteä tarkoitus: meitillä risupesän raatajilla on kanssa joskus jotain sanomista tämmöisissäkin paikoissa . . . joo, joo, kat-sotaan nyt, kuinka hienoja lapsia täällä isoisten suosiossa on kas-vanut. — Ja sitten tuli siihen vielä se toinen, niinkuin mikäkin niäminen» (KHH 165).

»Varpuset, jotka tosin eivät mitään sille voi, että ovat luodut lintumaailman hulikaaneiksi, ne nyt tässäkin tekivät kiinteätä häiriötä sen pesän kottaraisparille» (KHH 158).

»Ja sillä aikaa kun minä ojennan tuota itsepäistä lurjusta, on sen yhtä rietas akka jo pöntössä kopeloimassa» (KHH 158).

Kotikylän pikku torpat, joiden haltijat ja kaikinpuoliset vai-heet kirjailija tarkkaan tietää, on piirretty erittäin herkällä kä-dellä. Ehkäpä hän näkee rakennuksetkin niin elävinä juuri siksi,

että hän on lapsuudestaan asti tuntenut sekä tollit että niiden asukkaat tarkoin; usein hän rinnastaa ne molemmat:

»Vanha, suopea Mikko ja hänen tupansa ja aittansa tuhansine pienoiskohtineen hymyilivät hauskalle nuorukaiselle, jonka suvun ja synnyn he perinpohjin tiesivät ja joka nyt oli palannut kouluistaan» (Tö 11).

Useimmiten juuri tällaiset pienet, vanhat, harmaantuneet asumukset tuntuvat kaikkein elävimmiltä. Niinpä Porvoonkin pienet puutalot saavat ihmishahmon, kun runoilija hieman veitikkamaisella tuulella palaa ravintolasta:

»Menen siis keskeltä kujaa, ja kahden puoleni ovat alenevassa rivissä kaikkein herttaisimmat talovanhukset, joita tekisi mieli mennessään kutitella räystäittäin alta» (KHH 70).

Kaikesta siitä, mikä rakennusta edustaa ulospäin, on ikkuna elävin ja puhuvin. Se on talon silmä; siitä sisällä olijat voivat salaa tarkata ympäristöään. Sillanpäälle akkuna merkitsee melkein poikkeuksetta jotakin negatiivista, epämieluisia. Se on kiero, vaaniva katse, jonkinlainen paha silmä:

»Jaskarin piha ja tanhua oli entisellään, sama suljettu ja hiukan tyly ilme katseli sen vanhanaikaisista pirtin ikkunoista» (MT 71).

»kamarinakkuna tuijotti ilmeettömänä eteensä ketoon, muistuttaen ihmistä, joka olematta mistään vihainen muuten vaan tahtoi toistaiseksi olla yksin» (EA 25).

Vanhanaikainen pirtti valtavine mittasuhteineen saa Sillanpään kuvauksissa elävän hengen. Hän on lapsuudessaan nähnyt pirtin suuruudenajan, jolloin sinne keskittyi koko talon elämä. Sinne keräännuttiin aterioille ja puhdetöihin, siellä opetettiin lapset aakosille, siellä heiltä kyseltiin katkismukset ja siellä lyhennettiin pitkiä iltoja kertomalla vanhoja tarinoita, joita oli kuultu polvesta polveen. Maatapanon aikanakaan ei hajaannuttu, vaan niin isäntäväki kuin palkollisetkin nukkuivat samoissa lämpimissä. Tämä

vanha, talonväen yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ylläpitävä huone, jota nyttemmin tuskin enää tapaa, on saanut kaipaavan muistokirjoituksen, joka samalla on kiitollinen kunnianteko pirtille. — Pirtti ja usein toistettu »pirtin ilma», so. siellä vallitseva henki ja tunnelma, jonka pyydystämisen kirjailija sanoo olevan intohimonaan (Tö 202), on personoitu olennoksi tai nimenomaan henkilöksi, joka on perillä kaikista talon asioista ja joka sanoo sanottavansa tasavertaisena asukkaiden kanssa.

»Voisi melkein ottaa tuvan ilman yhdeksi henkilöksi tähän kohtaukseen; Kustaasta tuntui siltä, kuin tuo ilma olisi häntä nyt katsellut, niinkuin se ainoana olisi päässyt perille kaikesta, niinkuin siinä ilmassa olisi ollut jokin, jonka kanssa hänen tästä puoleen oli kanssakäymistä pidettävä ja kaikki muu jätettävä (NN 145).

»Mitä nyt on tuleva? Mitä sanoo tuvan ilma — ja tuo lattia?» (NN 146).

»Pirtin ilma, Lyylin omaiset, Lyyli itse lieden luona ei nosta katsettaan» (EA 282).

Pirtin esineistä on kello kaikkein useimmin elollistettu. Sen käymisestä kehitettyjä personifikaatioita ovat astuskeleminen (NN 30), käyskenteleminen (Tö 214), taivaltaminen (VP 103), askelet IES 38) ja astunta (EA 337). — Heilurin liike on antanut aiheen ilmaisulle kello *käy* ja sen edelleen kehittelylle personoivaan suuntaan. Kellon ääni taas on herättänyt mielikuvan, että se puhuu, väsymättä toistaa yhtä ja samaa asiaa, vieläpä toisinaan ajattelee ja yrittää selittää asioita:

»Pirtin henki liikkuu ilmassa tasaisen kellonkäynnin elähyttämänä. Se ei enää toista Eemelin nimeä, se sanoo jotain muuta, jota hän alkaa ymmärtää, vaikkei osaa kuvitella sitä miksikään sanaksi» (IES 213).

»Herätyskellon naksutus kuului isännän kamarista raolleen jääneestä ovesta. Se ikäänkuin toisti yhtä ja samaa sanaa, ja kun

Silja hetkeksi jäi sitä kuuntelemaan, niin hän huomasi, että kellon naksutus otti osaa tuohon hänen aprikointiinsa. Se yritti omalla tavallaan selittää sitä, ja samalla hiipi Siljan mieleen jotain vastenmielistä ja torjuttavaa» (Tö 89).

Kellotaulu taas on saanut joskus ihmiskasvojen piirteet. Niinpä puhutaan juuri kellon kasvoista ja ilmeestä, jonka osoittimien asento kulloinkin luo sen kasvoille ja jonka ihminen sitten tulkitsee ajan määräyksenä:

»Kello käy peräseinällä ja pesän viimeinen liekki kujeilee sen vakavilla kasvoilla, ikäänkuin tehden pilaa sen ponnistuksista saada aikaa kulkemaan» (IES 117).

»Taskukellon pieni pyöreä taulu katsoi häntä niinkuin se oli katsonut tuhansina aamuina, päivinä ja öinä» (IIK 53).

»Kellon eloisa pitkä-viisari lähestyy yläkulman kukkakiehkuroita, ankara ja totinen tuntiviisari on jo melkein VII:n päällä. Sellainen on kellon ilme tänä aamuna» (ES 131).

Valtaosan Sillanpään personoivista sanoista muodostavat elollistavat verbit, mutta useimmiten sellaiset, jotka ilmentävät ulkonaisen tapahtumisen niukkuutta, paikallaan pysymistä, liikkumattomuutta, kuten *katsella* (*katsoa, nähdä*), *kuunnella*, *odottaa*, *puhua*, *nukkua*, *sanoa*, *hymyillä*, *kuiskata*. Näistä *nähdä* ja frekventatiivinen *katsella* liittyvät useimmiten aurinkoon, kuuhun ja tähtiin, siis valolähteisiin. Frekventatiivisen *kuunnella* tapaamme taas useimmiten tehostamassa hievahtamatonta hiljaisuutta, jolloin kaikki ikäänkuin odottaa kuulevansa jotakin. *Puhua*, *sanoa*, *pakista* jne. elollistavat useimmiten kuulovaikutelmia synnyttäviä ilmiöitä, kuten virtaavaa vettä, ukkosta, kelloa jne., mutta joskus myös mykkiä, kuten ikkunaa, tietä ja auringonpaistetta.

Samoin kuin Sillanpään henkilöille on tyypillistä hiljainen hymy eikä äänekäs nauru, samoin personifikaatioissakin esiintyy usein verbi *hymyillä*. Siihen sisältyy aina jotakin lämmintä, hy-

vää ja kirkasta. Usein valaistussuhteet saavat aikaan tämän hymiilyn; se lähtee milloin auringosta, milloin koko avaruudesta, milloin koivujen valkoisista rungoista; toisinaan hymyilee aamu, joskus taas suorastaan kaikki mitä maan päällä on.

Elollistavia substantiiveja Sillanpäällä on huomattavasti vähemmän kuin verbejä. *Elämää* runoilija on taipuvainen näkemään kaikkialla, missä on hiljaista ja liikkumatonta:

»Nukutaan jo kaikkialla, ja se kai vaikuttaa, että mielikuvi-
tukseni näkee tuossa tummassa vyöhykkeessä (nim. metsässä) kir-
kastunutta elämää» (RI 156).

»Auringon paistaessa huvila sai jonkinlaista eloa, siinä ikään-
kuin paljastui jonkinlainen elämänjärjestelmä siinäkin» (HR 50).

Samoin on monilla asioilla ja esineillä myös *elävä henki*. Se-
kin liikkuu mieluimmin juuri hämärässä kesäyössä, jonka hiljai-
suudessa korkeintaan korpirastaan kaukainen ääni kuuluu.

»omiin oloihinsa jääneenä nuokkuu äskeisen juhannusaatto-
ehtoon henki» (EA 172).

Kasvot näemme auringolla ja kuulla, jotka tapasimme useim-
min *katsella* verbin elollistamina, mutta lisäksi pienillä kukilla on
myös usein kasvot, vieläpä silmät ja ilmeetkin. Ilmeitä Sillanpää
näkee muutenkin kaikkialla: maisemalla on ilmeensä, samoin jär-
vellä, päivällä, taivaalla ja rakennuksilla.

Niin vieraita kuin kaikenlaiset joukkoesiintymiset ovatkin Sil-
lanpään kuvauksille, tapaamme niitä joitain hänen personifikaatioissaan. Hän puhuu kukkakansan juhlasta (EA 152) ja puukan-
san kadrillista (KHH 81) sekä esittää mäntymetsän sotajoukkona,
armeijana, valiomiehistönä (R 186); samoin pilvet ovat väkeä,
jälkijoukkoja, jotka pitävät paraatia taivaalla (KHH 79).

Personoivia adjektiveja Sillanpäällä on vähiten. Useim-
mat niistä antavat esineille ja asioille sielullisia ominaisuuksia, vain
aniharvat luonnehtivat ulkonaisia piirteitä. *Iloinen* ja *onnellinen*
liittyvät useimmiten kesäisissä maisemissa vallitsevan sopusoin-

nun kuvauksiin. Hyvin luonteenomaisia ovat etenkin valoilmiöitä, tähtien tuiketta, auringon valoa ja iltaa personoivat *hyvään-suopa*, *hyväntahtoinen*. Meidän lyhyt kesämme, jonka lämpö ja kauneus kestää vain hetken, on *alakuloinen*, ja aurinkokin näyttää toisinaan *surumieliseltä*:

»Nuo ulkonaisesti karkeat ja tietämättömät olennot (nim. ihmiset) ovat kuitenkin syvemmissään ja monien polvien takaa alakulaisen ja salaperäisen luonnon herkistämiä» (HK 378).

»Samalla hän sivumennen silmää ikkunasta ulos lakeudelle ja näkee siellä unohdetun päivän raukean suruvoittoisena paistelemassa» (EA 292).

Yön (KHH 116), salaman (Tö 219), rakeitten (KHH 145), vieläpä vihreän värinkin (VP 122) negatiivisia ominaisuuksia tehostavat elollistavat adjektiivit *kiukkuinen*, *vihainen*, *häijy*. — Niinkuin jo oli puhe rakennusten ilmeistä, saattavat toiset talot olla ystävällisen, toiset tylyn näköisiä (RI 109).

Sillanpään elollistavien adjektiivien joukossa on joitakin tyypejä, jotka erikoisesti pistävät silmään. Niinpä hänellä esiintyy runsaasti yhdysadjektiiveja (tai sanaliittoja), joiden jälkiosana on *-mielinen*, *-näköinen* jne., esim. *kujemielinen*, *surumielinen*, *hyvännäköinen*, *tylyn näköinen*, *totisen näköinen*, *typerännäköinen*, *suruvoittoinen*, *tylyhenkinen*. Tällainen yhdysadjektiivi elollistaa varovaisemmin kuin kanta-adjektiivi yksinään, jonka elollistavuus on ehdottomampi.

Hyvin runsaasti esiintyy elollistavia 1. partisiipin muotoja, jotka preesensluontoisina ovat omiaan tehostamaan paikallaan pysyvän jatku vaisuuden tunnelmaa, varsinkin jos vielä kantaverbi on joko johdannais-tyypiltään frekventatiivinen tai merkitykseltään jatkuvaa, rauhallista tekemistä tai olotilaa ilmentävä kuten usein on laita:

»on huhtikuun loppupuolen huokaileva pilvisää» (VP 91).

»Niin tulivat sitten syyskuun alkupäivät, kirkkaasti hymyilevät aamut» (HK 376).

»Hän asteli hitaasti pihamaalla viivyttelävässä päivänvalossa» (EA 23).

»kodin peräseinä odottavine akkunoineen» (ES 148).

Sillanpään tyyliässä ja näkemistavassa voi havaita asteettaista muutosta kautta hänen tuotantonsa. Alkupuolella siinä on taipumusta jonkinlaiseen luonnonmystiikkaan, mikä ilmenee varsinkin esikoisromaanissa; siinä pistää silmään myös omaperäisyyden taivottelu ja pyrkimys karttaa banaaleja ilmaisuja. Tästä ehkä johtuu, että elollistavia kuvia tulvivassa esikoisteoksessa jotkin harvat personifikaatiot tuntuvat nuorekkaassa rehevyydessään joskus etsityiltä ja omalaatuisuudessaan yllättäviltä, mitä taas ei voi sanoa myöhemmän tuotannon välittömistä ja luontevista, joskin ehkä elävyydeltään heikentyneistä personifikaatioista.

Teos teokselta personifikaatiot vähenevät. »Elokuu» ja »Ihmisen ihannuus ja kurjuus» sisältävät niitä suhteellisesti vähiten.

Jotta voitaisiin jotenkin verrata eri teosten elollistavien kuvien lukumääristä suhdetta, olen ottanut suhdeluvuksi

teoksen personifikaatioiden luku

teoksen sivumäärä

Elämä ja aurinko (1916).	36
Ihmislapsia elämän saatossa (1917) . .	27
Hurskas kurjuus (1919).	6
Rakas isänmaani (1919)	23
Hiltu ja Ragnar (1923).	18
Enkelten suojatit (1923).	13
Maan tasalta (1924).	19
Töllinmäki (1925).	24
Rippi (1928).	17
Kiitos hetkistä, Herra (1930).	18

Nuorena nukkunut (1931)	18
Miehen tie (1932).	12
Virran pohjalta (1933).	13
Ihmiset suviyössä (1934).	15
Viidestoista (1936).	9
Elokuu (1941).	8
Ihmiselon ihanuus ja kurjuus (1945)	6

Esikoisromaanissa on siis eniten personifikaatioita, mutta tuotannon alkupäähän jäävällä romaanilla »Hurskas kurjuus» on varsin vaatimaton suhdeluku, mikä johtuu sen puhtaammin eepillisestä luonteesta; luonnonkuvaus, joka käyttää runsaasti personifikaatioita, on siinä saanut jäädä sivummalle. — Yleensä suhdeluvut osoittavat melko tasaista laskua alusta loppuun.

Paitsi sitä, että personifikaatiot lukumäärältään vähenevät, mikä johtuu osaksi Sillanpään koko kirjailijalaadun muuttumisesta nuorukaisiän lyyrikosta miehuusvuosien eepikoksi, tarjoaa myöhempi tuotanto harvoin uutta ja tuoretta tässä suhteessa. Kirjailijan kielikuvien köyhtyminen vuosien mittaan on todettu muidenkin, esim. Schillerin ja Selma Lagerlöfin kohdalla, kuten Torvald Lindstedt huomauttaa tutkimuksessaan Gösta Berlingin tarusta (*Studier över stilen i Gösta Berlings saga* 35). Myöhemmissä teoksissaan Sillanpää itsekkin viittaa tähän näkemistävän ja -kyvyn muuttumiseen, kuinka iän lisääntyessä häviää kallis kyky ottaa herkästi vastaan vaikutteita ja välittää ne joustavasti lukijalle. Jo kokoelmassa »Rippi», joka ilmestyi 1928, tapaamme ensimmäisen tämänsuuntaisen viittauksen, ja toisia on mm. kokoelmissa »Kiitos hetkistä, Herra» ja »Virran pohjalta», jotka ilmestyivät 1930 ja 1933 sekä »Kirjeessä Salaman pääjohtajalle» viita 1935.

»Seinustoitten, tienvierien ja mehevien painanteitten keväinen ruohosto — tiedän hyvin, ettei sitä vielä ole missään. Voinpa sa-

noa, että sitä tuskin enää tulee minun kohdalleni olemaankaan, sillä minä en enää huomaa, *koska* sitä on» (R 197).

»Etäisempi, suurten mullerrusten takainen, ehjempi entisyys, hänen suurimpien runojensa verevin aika ikäänkuin nousee haikeana palana kurkkuun. Runo, minne olet paennut? Miksen näe tällaista tupaa enää muilla edellytyksillä kuin näillä (nim. alko-holin avulla) ?» (KHH 217).

»Onhan hän jo jonkin aikaa tuntenut katkerasti menettävänsä jotakin, pala palalta kadottavansa kyvyn nähdä heinäkuun illan ihanuuksia, vaikka niitä näinkin harvoin tarjotaan kuin tänä su-vena» (KHH 208).

»Tavoitan sen enää aniharvoin, tuon tunteen, ettei muista ke-sän alkua ihan äskeiseksi eikä vielä aavista sen loppua ihan lähei-seksi; se laimenee iän mukana niinkuin herkimpien lemmenasioit-ten aistiminen . . .» (VP 53).

»aikoihin, jolloin kirjailijan henkiruumiillisen olemuksen kangistuminen tekee 'tunnelmien' kokemisen ja paperille panon yhä vaikeammaksi» (Kirje Salaman pääjohtajalle 6).

Keskimmäiset sitaatit ovat kaikki kokoelmista, joissa on ma-sennuksen leima, ja viimeinen on kirjoitettu ilmeisesti ainakin ta-loudellisen ahdingon merkeissä, joten voi olla niin, että tuo »henki-ruumiillisen olemuksen kangistuminen» on koettu juuri näissä eri-koisen katkerasti ja siitä johtuen lausuttu ehkä hiukan kärjiste-tysti.

Mitä Sillanpää saavuttaa personifikaatioita käyttämällä? Niin-kuin kielikuvat yleensä personifikaatiokin havainnollistaa ja sel-ventää muuten vaikeasti kuvattavia kohteita, esim. abstraktisia käsitteitä, luontoa, ihmismielen liikkeitä ja tunnelmia. Matalien, harmaitten mökkien arkaa nöyryyttä tuskin voisi ilmentää parem-min kuin seuraavanlaisella elollistavalla kuvalla:

»Matalan, sumean taivaan alla siellä täällä kyyrysillään pieniä töllejä ja niiden välillä nöyrästi luikertelevia polkuja» (IES 113).

Juhan ja Riinan toimeentulo, joka häilyy nälän ja vilun vaiheilla, on vielä epävarmempaa, kun itse elämäkään ei oikein tiedä, mitä heille olisi tehtävä:

»Ensi aikoina näytti elämä niinkuin arvelevan, mihin suuntaan tätäkin paria olisi lähdettävä viemään. Se arveli sitä jouluun asti ja päätti sitten: nouskoot nyt hiukan» (HK 480).

Määrättyä tunnelmaa, varsinkin hievahtamatonta hiljaisuutta tai kiihkeää, pidättynyttä odotusta ilmentävät personifikaatiot ovat Sillanpään varmimpia tyylikeinoja:

»Hämärä ilma kuiskaa, että Eliaskin tulee» (EA 155).

»Ulkoa näkyi akkunoitten läpi Maarianpäivän kirkas puhtaus ja pirtin perältä toisti kellon käynti uuvuttavasti jotakin epäselvää sanaa: Eeme . . lih -eeme . . . lih -eeme . . . lih» (IES 210).

Personifikaatio ei ole Sillanpäällä pelkkä koristeellinen, sisälyksetön tyylikeino; se ei rajoitu ulkonaiseen vaikutukseen, vaan on tehokas ilmaisuväline. Hänen sielullistavat kuvansa ovat luonnollisia; ne eivät tunnu tehdyiltä eivätkä kaukaa etsityiltä. Tähän taas on ehkä syynä ensi sijassa hänen alussa mainittu käsityksensä: elävä ja kuollut ovat sellaisia suhteita, jotka viime kädessä eivät ole meidän määriteltävissämme — eivätkä loppujen lopuksi paljoa merkitsekään. — Personifikaation luontevan käyttämisen edellytyksenä on kuitenkin alkuvoimainen mielikuvitus sekä erikoinen elollistava näkemis-, tajuamis- ja ilmaisukyky, jota tekisi mieli pitää synnynnäisenä lahjana.

F. E. Sillanpää Satakuntalaisen Osakunnan lukupiirissä 1933. Kirjailija vasemmalla, oikealla osakunnan silloinen inspektoripari prof. Oiva Tuulio ja prof. rouva Tyyni Tuulio. — Valok. Eino Nikkilä.

Ilmari Kohtamäki

F. E. Sillanpää kyröläisyyden kuvastajana.

Kerrotaan Kauppis-Heikin lausuneen kirjailijantyöstä, että se ei ole vaikeata. On vain kirjoitettava niistä asioista, jotka perin pohjin tuntee. Tämän toteamuksen käytäntöön soveltaminen ei vielä tee kenestäkään kirjailijaa, ellei ole sitä 'jotakin', eläväksi tekevää kipinää. Mutta 'kansankirjailija' Heikki Kauppinen *maksiimi* ilmaisee joka tapauksessa välttämättömän perusehdon. Jos tästä lähtökohdasta käymme katsomaan kirjallisuutemme proosamestarin F. E. Sillanpään kirjailijanlatua, voimme todeta, että se on aina pysytellyt hänelle perin tutulla pohjalla. Sillanpään kohteena on enimmäkseen *minä* ja sen lähin ympäristö. Ja hänen kerrontansa ulkonaisesti valloittavana momenttina on paljolta juuri sen keskiahakuinen luonne — sisäisenä tehokeinona on tietenkin tyyli ja hänen kykynsä nähdä ja porata syvälle. Mutta silloinkin, kun Sillanpää poikkeaa *minä*-muodosta ja ryhtyy kuvaamaan objektiivisempia aiheita, hänen kerronnassaan on havaittavissa kotoisen ympäristön leima. Voi sanoa, että se yleensä on tukevasti ankkuroitu hänen kotipitäjäänsä maaperään ja miljööhön. Ja milloin liikutaan kaupungissa, tapahtumapaikkana on useimmiten Tampere — samaa satakuntalais-hämäläistä elämämpiiriä sekin.

T. Vaaskivi on ansiokkaassa Sillanpää-monografiassaan luonnehtinut joskus kirjailijan maisemaympäristön ja henkilöt väljäpiirteisesti vain 'sisäsuomalaisiksi', kun olisi ehkä ollut syytä

tähdentää niiden 'kyröläisyyttä' — karakterisoituna vaikkapa juuri tällä sanalla, koska aito hämeenkyröläinen puhuu vanhana rintapitäjälaisenä ylemmydentuntoisesti vain Kyröstä ja kyröläisistä. Kirjallisuudesta, meiltä ja muualta, lienee todella vaikeata löytää toista kuvaajaa, joka olisi samassa määrin kuin Sil-

Kuva 1. F. E. Sillanpää Saavutuksessaan v. 1936 — jalassa kyröläiset tallukkaat, lipaston päällä tohtorinhattu ja työpöydällä kirjoituskoneen vieressä kyröläisten vastaviihtylle kunnia-tohtorille lahjoittama maljakko.

lanpää voinut pysytellä suppeissa kotiseudun puitteissa, löytää sen elämän pienistäkin seikoista alati uutta ja osannut välittää sen elämäntunnon lukijalle niinkuin hän, syvälle ilmiöiden sisimpään tunkeutuen.

Tämä kotiseudullinen perusaines, 'kyröläinen elementti', henkii Sillanpään taiteesta monin tavoin. Ihmiset ja eläimet, raken-

nukset, maisemien topografia ja luonto, nimistö ja ennen kaikkea kieli, sanataiteilijan ilmaisuväline, kaikki ne johtavat samoille alkulähteille. Kun kirjailijan taiteellinen hahmotus seuraa tällaisia linjoja, lankee kuin luonnostaan, että hän mielellään pukee varsinkin pikku lastut ja laatukuvat suoranaisen biografian pukuun. Hän paljastaa arvelematta oman minänsä lukijainsa edessä, valottaa perhepiiriään intiimeiltäkin puolilta, kertoo vanhemmistaan, 'Miinasta', ja 'Fransista', joiden yksinkertaista olemusta kohtaan huokuu aina lämmin myötämieli, veistää henkilökuvan jostakin sukulaisestaan, niinkuin mestarillisessa kertomuksessa »Nestori» isänsä veljestä. Tältä puhtaalta elämäkerralliselta kertomalinjalta kasvavat myös esim. sellaiset henkilöpiirreilmät kuin Lautturin Priiti pakinassa »Muuan lähimmäiseni» ja Janne Haavisto muistelmassa »Aatteen mies». Ja samaan ryhmään kuuluvat — vain jonkin vastaan vilahtavan 'lapsuuden tutun' nimen poimiaksemme — Haaviston Hultat, Mattilan Alpetit, Heikkilän Väinöt ja monet muut, joista kaikista voi sanoa niinkuin kirjailija itse kertomuksessaan »Kadonnut», jossa hän luo vähäisyydessäänkö perin vaikuttavan ihmiskuvan, sanoo muutamasta Martti Virtasesta: »— nimi ei ole ollenkaan tekaistu, vaan on semmoiseen löydettävissä tämän pitäjän kirkonkirjoista kymmenien muitten Virtasten joukosta.»

Mutta myös silloin, kun Sillanpään henkilöillä ei ole näin selviä, aivan nimellisesti todettavia vastineita, ne usein ovat kuvia hänen lähimmäisistään ja kylänmiehistään. Tässä yhteydessä sopii kuitenkin mainita, mitä kirjailija kerran lausui tämän kirjoittajalle keskustellessamme hänen henkilökuviensa todellisuuspohjasta. »Päähenkilöt, ne ovat aina kombinoituja, mutta sivuhenkilöt minä usein nappaan sellaisenaan», hän sanoo ja lisää leveästi myhäillen kyröläisittäin: »Meinaan, että ku' siinä seisot, nin pa' lakki päähäs ja tu' sinäkin mukaan.» Tämä lausuma on valaiseva

ja pätee varmaan silloinkin, kun tutkimus kerran lähtee hänen tyyppigalleriansa juuria selvittelemään.

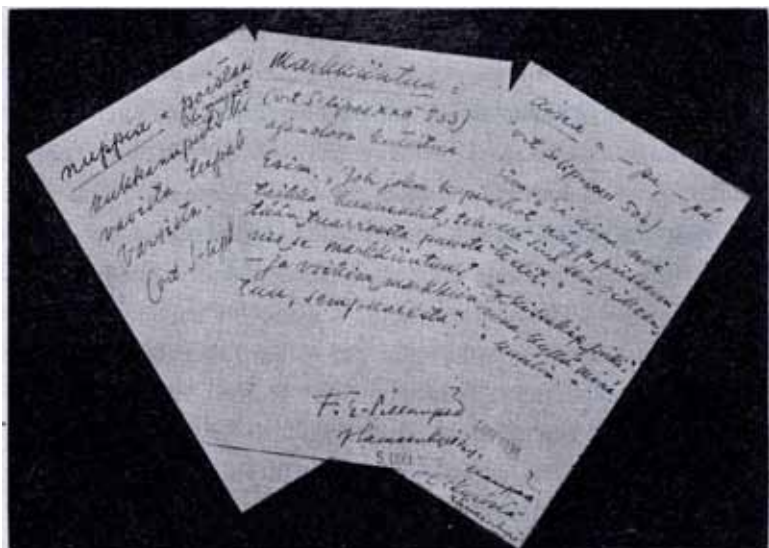
Yhtä hyvin kuin sivuhenkilöt saattavat olla tunnettavissa, yhtä vähän Sillanpään teosten päähenkilöille voidaan osoittaa selviä esikuvia — niinkuin esim. jollekin Kiannon Ryysyrannan Joosepille. Ne ovat saattaneet lainata piirteitä sieltä täältä, mutta kokonaisuudessaan ne ovat kirjailijan mielikuvituksen luomia. Ja usein niiden alkuarimot ovat lähteneet kehkeämään pienestä kipinästä. »Nuorena nukkuneen» Siljan alkuna oli tien poikki sopivassa valaistuksessa kulkeva nuori palvelustyttö ja »Miehen tien» perussoluna — lehtokurpan lento varhaiskevään iltana! Näin selittää Sillanpää. Taiteen syntyprosessi noudattelee merkillisiä ratoja ja kokonaisuudessaan se lienee melko tutkimaton alue. Mutta ilmeistä on, että jokin tuollainen näennäisesti pieni alkuelämys on useinkin luovan taiteilijan mielikuvituksen virittimenä. Näin oli myös esim. Maria Jotunilla. V. Tarkiainen kertoo (»Herättävä kipinä», Kansan Kuvalehti nro 39, 1946), miten kirjailijattaren novelli »Unta» syntyi välittömästi erään ohikulkijan katseen inspiroimana ja miten »Miehen kylkiluun» keskushenkilö, Miina Salokannel, jonka ympärille koko koomillinen juoniaines vähitellen kehrääntyi, sai syntynsä vain siitä, että kirjailijatar katsahtaessaan kerran Helsingissä asuntonsa ikkunasta alas Oikokadulle, näki siellä kulkevan erään naishenkilön, joka sai hänen mielikuvituksensa liikkeeseen. Tapaus on siis aivan vastaava kuin Sillanpäällä.

Sillanpään henkilöt, olivatpa ne sitten kombinoituja tai jonkinlaisia peiliheijastumia, ovat ihmisiä hänen kyröläisestä miljööstään, ei vain ulkonaisesti hahmoteltuja, vaan sisimpää sisintään myöten nähtyjä ja eläväksi tehtyjä. Jo hänen henkilönnimistöllään on kotoinen, kyröläinen leimansa. Hänen teoksistaan astuvat vastaan Penjamit ja Pransit, Riinat ja Siinat, Ketsiiat, Pauliinat ja Alviinat. Tyyppillisiä ovat myös sellaiset deminutiivis-

luonteiset tytönnimet kuin Ainu taikka Hiltu, »Hurskaan kurjuuden» Toivolan Juhan tytär, joka on saanut päähenkilön aseman myös Sillanpään rakenteellisesti ehkä painavimmassa novellissa »Hiltu ja Ragnar». Kirjailija panee muuten tarkkaan merkille nimien kerrostumat, ja hän innostuu joskus Saavutuksen yläkerrassa selvittelemään, mihin aikaan mikin nimi on ollut 'muotissa', miten Eemeli-kausi on ilmennyt ja miten sitten vuorostaan ovat tulleet Olavit, Einarit ja muut. Tämmöisilläkin seikoilla on hänen taiteensa kronologisissa kuluissa oma merkityksensä. Nimen eri muunnokset kuvastelevat myös sosiaalisen aseman vaihteluja. »Toivolan Jussi, Juha, Janne — kirkonkirjojen mukaan Johan Abraham Benjaminpoika — —» Sillanpää aloittaa »Hurskaan kurjuuden», syvällisen tragediansa yksinkertaisesta ihmisestä, osoittaakseen täten heti lukijalle, että päähenkilöä elämän eri kausina kutsuttiin ja oli paikkakunnan kirjoittamattomien lakien mukaan kutsuttava eri nimillä. Kirjailija toteaa eräässä tämän kertomuksen vaiheessa: »Juhasta oli tullut suuri torppari; häntä ruvettiin vähitellen sanomaan Janneksi.» Ja vähän myöhemmin, Juhan asumuksen riutuessa: »Toivolan Juhan — häntä sopii jo taas sanoa Juhaksi — elämänkaari on loivasti laskenut — —» Tällainen nimistön ikäkausittainen ja elämän sosiaalista kulkua osoittava vaihtelu on muuten erityisesti pantavissa merkille Etelä-Pohjanmaalla, kuten Hannes Teppo on osoittanut (Virittäjä 1929, ss. 59—61).

Kyröläinen perusleimaus on nähtävissä myös sillanpääläisessä suku- ja paikannimistössä. Monet nimet liittyvät kiinteästi kirjailijan omaan elämänkulkuun ja ne ovat tulleet tutuiksi hänen autobiografisesti kuvailevista lastuistaan ja novelleistaan. Lähtökohdiana on Sillanpään tölli, syntymäkot, Kierikkalan Myllykolussa, sitten Haukijärvi, johon liittyvät ensimmäisten kouluvuosien muistot, ja seuraavana tärkeänä etappina Töllinmäki, kirjailijalle hyvin sisällökäs nimi, joka on ikuistettuna hänen erään novelli-

kokoelmansa kannessakin. Hirvelän, 'Siikrin' kototöllin, vaiheille taas liittyvät nuoren avioon aikovan Sillanpään hereimmät rakkauselämysten muistot. Tätä merkittävien nimien sarjaa jatkavat Heinijarven Hillu, jonka vanhassa 'pykningissä' Sillanpään perheellä alkuaikoina oli tyyssijansa, ja Vanajan Ala-Vakeri,

Kuva 2. Sillanpään kirjoittamia sanalippuja Sanakirjasäätiön kokoelmista.

»Hurskaan kurjuuden» syntymäpaikka, jossa Sillanpää kapinan aikoihin asuivat 'hyyrillä' ja josta he sitten muuttivat omaan taloonsa Saavutukseen.

Nämä nimet vaeltavat Sillanpään tuotannossa monesti lukijan silmään editse. Mutta niiden lisäksi tulee vastaan vielä koko joukko nimiä, jotka niin ikään ovat semmoisenaan peräisin kirjailijan kotipitäjän eri kulmilta taikka naapuripitäjistä, vanhan historiallisen Kyrön alueelta. Nämä nimet — niinkuin jokin Mahnala, Paitula, Tuohenmaa taikka »Miehen tien» Ahrola tai »Elämän ja auringon» perin pohjin kyröläinen Korkee, jonka todellinen edus-

taja muuten sijaitsee juuri vastapäätä Sillanpään Saavutusta Laitilan salmen toisella puolen, ja monet muut ovat useinkin vain nimiä, joilla ei ole sen enempää yhteyttä niiden konkreettisiin vastineisiin. Ne ovat tuntuneet kirjailijasta sopivilta ja hän on käyttänyt niitä *licentia poetican* suomalla oikeudella. Joskus nämä nimet ovat muunnoksia, joiden takaa alkuperäinen muoto on tunnettavissa, ja ne saattavat silloin vastata ainakin todellista topografista sijaintia. Niin esim. kapina-aikojen kuvauksissa esiintyvä Kuuskosken harju tarkoittaa ilmeisesti Kyröskosken harjua. Useisakin Sillanpään teoksissa esiintyy punaisten esikunnan päämiehenä Rinne, joka hallitsee saman nimistä asumusta. Todellisuudessa, niin Sillanpää joskus keskusteluissa mainitsee, asumuksen omistaja on ollut muuan Linne. (Nimien taivutuksen yleisistä kielen säännöistä piittaamattomalle kululle on kuvaavaa, että tämän punaisen komendantin nimi ei Sillanpään teoksissa taivu niinkuin olettaisi Rinne: Rinteen, vaan Rinne: Rinnen.) Muunnettu sillanpääläinen nimi on ilmeisesti myös usein esiintyvä talonnimi Roimala; sen esikuvaksi sopii Raimola tai kenties Raimola. Sillanpäällä on tietenkin myös paljon 'tehtyjä' nimiä, mutta nekin ovat sävyiltään ja tyyppiltään hyvin paikkakunnan nimistön luontuvia.

Vielä enemmän paikallista väriä kuin nimistössä on sillanpääläisissä maisemakuvissa. Hänen monien teostensa topografia olisi varmaan melko hyvin kartoitettavissa todellisten kyröläisten järvi- ja harjumaisemien mukaan. Kotiseudun kauniiden, vaihtelevien maisemien piirteet ja niiden vaiheilla eri vuodenaikoina ja vuorokauden eri valovaihteluissa heränneet tunnelmat ovat painuneet kirjailijan mieleen jo aina niistä ajoista lähtien, jolloin hän pieninä poikasena herkästi havainnoivin silmin teki pikku retkiään Kierikkalan Myllykolun lähimailmaan. Voimakkaana todistuskappaleena näistä varhaisvaikutelmista on »Kertomus järvestä», kahdeksanvuotiaan poikasen valtava tunne-elämys hetkenä, joi-

loin hän ensi kerran näkee järven ja tuntee sen kuin maiseman silmänä, joka *katsoo* häntä. Tämä pieni filosofinen lastu on mystillisessä voimassaan ja syvyyspsykologisessa terävyydessään hienointa, mitä ihmisen ja luonnon keskinäisestä suhteesta yleensä on kirjoitettu. Se on kuin portti Sillanpään luonnonrunouden maailmaan ja antaa aavistaa, mitä kasvuvuosien ympäristön maisema siihen kuuluvine ilmiöineen on hänelle merkinnyt. Kirjailija on ikään kuin säilönnyt nuo vaikutelmat mielensä pohjalle, josta ne yhä uudistuvien kosketusassosiaatioiden vaikutuksesta kumpuavat esiin ja tarjoutuvat aineksiksi hänen luomistyössään.

Tärkein kaikesta, mikä yhdistää Sillanpään hänen kyröläiseen maailmaansa, on kieli. Hän viljelee paljon kotimurteensa sanontoja ja nimityksiä, lainaa joskus varsinkin vuorosanoihin sen puheenpartta sellaisenaankin. Kun hän puhuu *pirtistä* ja *förmaakis-ta* taikka mainitsee, miten »porstuasta on ovi auki pakariin», kuvaus saa vahvan paikallisvärin ja ilmaisee, millä kielialueella liikutaan. Sillanpään teoksissa vilahtelee usein semmoisia karakteristisia 'kyröläisiä' sanoja ja nimityksiä kuin esim. *äite* tai *äitevainaa*, isäntämiestä tarkoittava *äijä* ja *taata*, joka on sama kuin isoisä; taikka sieltä sattuu silmään jokin *orpana*, serkku, tai esim. *ky orti*, joka on poika-sanana vähän affektiivinen vastine ja sopii hyvin käyteltäväksi tietynlaisissa yhteyksissä. Voimakkaana tulee kielellinen paikallisväri ilmi silloin, kun kirjailija panee henkilönsä puhumaan selvää kyröä: »Poika, tu' näyttään valkeeta!» — »Älä semmottia molota, sammuta valkee ja pa' maata!» — »Ei siä mitää sen erinomasempaa o — siä on vaan pikkulintujen pesiä ja niissä on juuri poikaset — —» Kun joku »moonamies Niäminen» — tässä sukunimessä on kyröläisyys hauskaasti ilmennetty diftongin avartumalla — taikka joku »Antilan Taavetti», nimihenkilö saman nimisessä kertomuksessa, rakentaa sanontansa tähän tapaan, ei voi erehtyä, missä päin Suomea he nauttivat kotipaikkaoikeutta.

Kuva 3. Hämeenkyrön kauniit maisemat peilautuvat vastaamme mestari Sillanpään tuotannosta. Näkymä Mahnalasta.

Suoranaista murretta taideproosaan kotiuttaessaan kirjailija kuitenkin menettelee varovaisesti; luontainen tyylivaisto ilmaisee aina sopivan rajan. Paljon useammin hän turvautuu vain johonkin väriä antavaan kielelliseen pikku finessiin. Hän kirjoittaa joskus esim. *kuullessa* kuunnella-muodon asemesta, käyttää kernaasti koto-sanaa taikka suosii *suvea* kesän asemesta ja *ehtoota*, illan sijasta. Yleensä voi Sillanpään murteenharrastuksessa panna merkille jonkin verran arkaistisen sävyn. Hän on oppinut murteensa lähinnä vanhemmiltaan, joiden kielenkäyttö tietenkin edusti nyt jo erinäisissä kohdin vanhentunutta kantaa. »Niin ainakin äitevainaani pruukas sanoo», Sillanpää saattaakin kuin perustellen todeta jostakin murreseikasta keskusteltaessa.

Kirjailijan kannalta hakeutuminen murteeseen merkitsee sitä, että hän pyrkii tavoittamaan juuri sen kielellisen ilmaisuasun, jolla

Kuva 4. Heinijärven Töllinmäki on tuttu nimi Sillanpään lukijoille ja ikuis-tettuna myös hänen erään kokoelmansa kannessa. Töllinmäki nykyisessä asussaan.

hän sanataiteilijana voi parhaiten havainnollistaa ja sävyttää kuvattavana olevaa konkreettista kohdetta taikka abstraktista elämänilmiötä. Mutta usein silloinkin, kun Sillanpään lauseissa ei ole todettavissa mitään varsinaisia murteen piirteitä, on ikäänkuin näkymättömänä tuntumassa kotoisen kielipohjan perinteiden läsnäolo.

Sillanpään tyyli on aina voimakkaasti yksilöllistä ja sillä on jokin salaperäinen, selittämätön viehätöksensä. Ehkä se johtuu osaltaan siitä, että hän haluaa — niinkuin hän itse sanoo — *tulleita* asian, ei käyttäa hyväkseen valmiita kieliviljelmiä. Hän etsii valppaana nyansseja ja valöörejä, ja hänellä on kyky löytää ne. Herkistynyt taiteilijan vaisto johdattelee häntä tavoittamaan juuri oikeat sanonnan ilmeet. Kun puhe sattuu kirjailijan omaan luomistyöhön, hän kertoo, miten jolloinkin alkuaikoina yöt otettiin päivän lisäksi luomispaineen purkautuessa — niinkuin esim. »Hurskaan kurjuuden» syntyessä, jolloin kirjailija työskenteli yö-

myöhään tai aamun varhaisina hetkinä esikoistytären levätessä isän käsivarrella. Sanat sikisivät ja kiitävästä hetkestä oli otettava vaari. Mutta kirjailija toteaa voineensa kirjoittaa myöhemmin myös määrätunnit päivässä — »kun sen konstin kerran on oppinut»; tähän hän kuitenkin lisää: »mutta ne krinkulat minä panen usein jälkeen päin». Tämän saanee käsittää siten, että kirjailija perästä päin muokkaa ja stilisoi luomisensa ensi kynnöstä ja juuri silloin etsii niitä oikeita ilmeitä, kielen valöörejä.

Oikeiden vastineiden löytämisen ja tarkan kielellisen ilmentämisen tarve tulee erittäin selvästi ilmi myös Sillanpään keskustellessa, kun hän esim. kuvaa jotakin hyvin tuntemaansa ihmistä. Silloin hän säästää sanojaan ilmeillä ja kädenliikkeillä, ja ennen kaikkea hän nyansoi mahtavan äänensä taipuisilla väreillä. Hän tuntuu olevan ei vain muusain vaan myös Thalian suosiossa. Ja voikin huoletta väittää, että yhtä hyvin kuin hänestä on tullut suuri kirjailija, hänestä olisi voinut tulla myös suuri näyttelijä.

Sillanpää kunnioittaa selkeyttä ja asiallisuutta; juuri nämä piirteet antavat leimansa myös hänen tyylilleen. Ja niinkuin hän taiteilijana on lahjomattoman rehti, esim. paljastaessaan omaa itseään, niin hän vaatii totuutta ja aitoperäisyyttä myös ulkonaisten seikkojen suhteen, olipa sitten kysymys jostakin murteen muodosta taikka kansatieteellisestä yksityiskohdasta. Milloin oma muisti ei sano varmaa totuutta, hän turvautuu paikalliseen oppaaseen, johonkin taksvärkkäriin, tai koulutettuihin asiantuntijoihin, joihinkin tiedemiesystäviinsä. Tällainen totuudellisuus on hänessä tieteellisyyttä. Ja kirjailijan viehtymys tieteeseen saa usein virikkeensä kotiseututunteesta. Eräänä Sillanpään tieteellisen harrastuksen ja erityisesti kotimurteeseen kohdistuvan vaalinnan tarpeen ilmentäjänä on sekin, että hän yli puolitoista vuosikymmentä on toiminut Sanakirjasäätiön murretiedustelujen vastajana ja kirjoittanut mainioita sanalippuja laitoksen kokoelmiin. Kun tämän kirjoittaja 1932 saapui mainitun säätiön stipendiaattina

Hämeenkyröön tallentamaan Ylä-Satakunnan murteen sanastoa. Sillanpää osoitti työtä kohtaan suurta harrastusta; monesti hän saattoi jonkin vanhan murren sanan mieleen muistuessaan heti tuoreeltaan soittaa sanastajalle tiedustellakseen, oliko se jo tullut keksityksi ja muistiin kirjoitetuksi.

Kuva 5. Hämeenkyrön Vanajan kylässä on F. E. Sillanpään v. 1921 valmistunut huvila Saavutus. Valokuva v:lta 1948.

Sanastajana vuosikausia hämeenkyröläisessä talonpoikaisympäristössä ja varsinkin sen töllimaailmassa liikkeussaan joutui muuten lakkaamatta panemaan merkille, kuinka tarkkaan Sillanpää tämän maailman tuntee, kuinka hän on sen tutkinut ja *miten* hän on osannut sen kuvata. Juuri niin ja niin oli tämä taikka tuo pikku piirre — miten muori menettelee valkeata viritellessään ja kahvipannuaan käsitellessään, miten vaari liikkuu pihan piirissä taikka miten tuommoisen töllin vanhukset »penseästi huokailevat» —, mutta kukaan toinen ei olisi voinut tätä kaikkea tulkita niinkuin Sillanpää.

F. E. Sillanpää on samalla kertaa tiedemies ja taiteilija. Hänessä yhtyvät tarkkaileva biologi ja kansatieteilijä, terävästi näkevä psykologi, erittelevä ja taas synteesejä tekevä filosofi herkkään luonnonlyyrikkoon ja värikkäästi maalaavaan eepikkoon, säveltäjään ja väritaiteilijaan. Ja lisäksi hän on metafysiikko, joka näkee tai vaistoa asiain sisäisen, salaperäisen yhteyden, mitä jokin on *an sich*. Näiden komponenttien yhteistuloksena syntyy sillanpääläinen näkemys ja tyyli.

Kerrontansa aineksiksi Sillanpää ei tarvitse suuria tapahtumia. Hän kuvaa mielellään staattisia elämäntiloja ja pieniä 'olikkeita'. Mutta hän osaa muuttaa näennäisesti pienenkin merkittäväksi ja saa kuvattavansa elämään. Sillanpääläisessä elämänkuvassa sykähtelee koko luonto, värehtivät valot ja katsovat maisemien silmät, talot ja töllit elävät hiljaisinakin, ja kirjavana joukkoa vaeltavat ohitse kyröläiset tyypit — Toivolan Juha, itsetiedottomana kohtaloaan toteuttaen, passiivinen Ahrolan Paavo ja aktiivinen Vormiston Alma »Miehen tien» maisemissa ja valohämyissä, »Nuorena nukkuneen» hento Silja, jokin Vistin Miina, »Vistin 0,003 manttaalin veroisen tilan emäntä ja haltia», kukkia keräilevä »kanttoori» humoristisella lehmänhakumatkallaan ja monet muut. Kaikki todella elää, ja kaikki kuvastelee kirjailijan kyröläistä kotiseutua. Mutta vaikka Sillanpää liikkuukin näin kotoisella hämeenkyröläisellä maaperällä ja tulkitsee sen elämää, hänen taiteensa — niinkuin kaikki suuri taide — on samalla yleispätevää, universaalialia. Ja sävyltään se on aina niin syvästi persoonallista, että se on luonnehdittavissa oikeastaan vain sanalla — *sillanpääläinen*.

K u s t a a   V i l k u n a

Kyrönsarvi.

Hämeenkyröläisten vanha pilkkanimi on ollut sarvi tai kyrönsarvi (pää). Nimen ovat entisaikaiset naapurit antaneet sen johdosta, että Hämeenkyrön kirkossa on ollut mahtava juomasarvi seuranaan joitakin pienempiä sarvia. Näistä Yrjö Koskinen kertoo kuuluisassa Hämeenkyrön historiassaan seuraavasti:

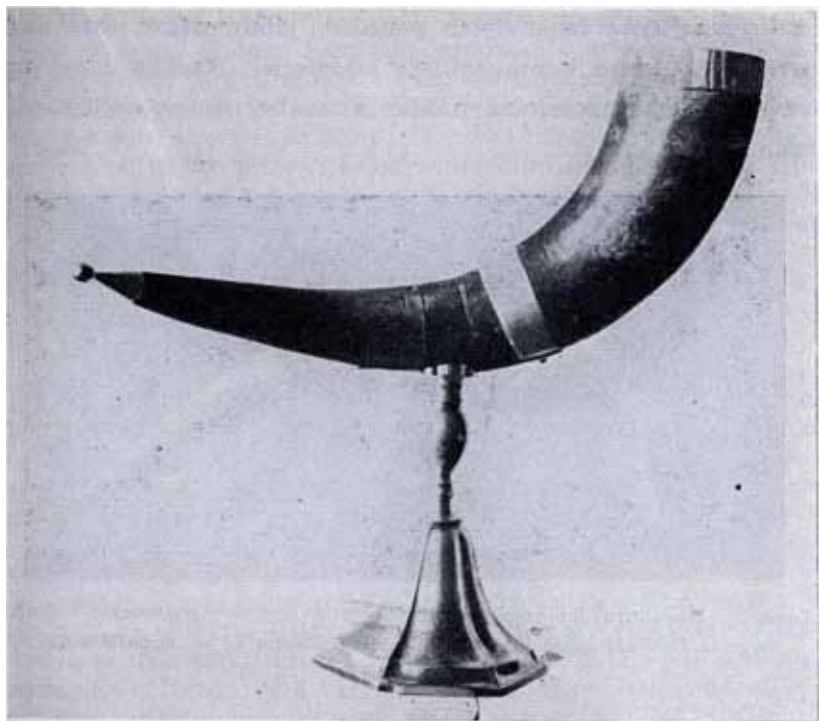
»Vanhan sarven sanotaan jo pitäjän ensi ajoista Kyrössä olleen ja Viljakkalan valtakirkon ajalla pitkistä hopea-viljoista keskellä kirkkoa killuneen. Se oli hopeaisilla kiskoillakin varustettu ja maalattu (niinkuin kappaleista vieläkin näkyy), suupuolelta siniseksi ja peräpuolelta punaiseksi. Ennen vanhaan oli tätä sarvea isosissa häissä kuljetettu, josta kirkolle maksettiin määrätty vuokra. Mutta kolmatta kymmentä vuotta tätä ennen (siis 1820-luvulla) veivät varkaat sen kirkosta ja sahasivat palasiksi, sillä tapaa muka sen hopeita riisuaksensa. Ainoastaan kappaleet löydettiin Kurjenmäeltä. Sittemmin lahjoitti muutama Turkuun muuttanut kyröläinen uuden siloitettun sarven, jolla on kansi ja jalat uutta hopeata. Tämä uusi, joka vetää tuopillisen, on pitempi ja suikeampi, mutta ei niin avara kuin vanha sarvi. Muita vähempiä varustamattomia sarvia löytyy myös kirkossa, joitten iästä ei ole tietoa; suuttavat nekin olla vanhan-aikuisia kapineita. Mistä nämät sarvet alkunsa lienee, en voi muutoin kun arvaten päättää ja jätän siis

muitten tutkittavaksi. Se vaan on tuttu asia, että Kyröläisillen näistä sarvista »Kyrönsarven» pilkkanimi on syntynyt ja että heitä vieläkin tällä nimellä haukutaan; mutta kun Kyröläistä »Kyrönsarveksi» soimataan, hän kohta kysymään: »tahdotkos sinistä vai punasta», se on: sinistä pahkaa tai veristä haavaa, tarkoittaen sillä minkä-näkönen Kyrönsarvi on ja minkä-näköseksi se puskee.»¹⁾

Nykyisin vanha Kyrönsarvi (kuva 1) on jälleen saatettu kunniaansa. Kun näet Hämeenkyrön kirkkoa 1920-luvun lopulla korjattiin, lähetettiin sarven palat Kansallismuseoon restauroitavaksi. Kokoonliittämisen yhteydessä sarveen kiinnitettiin myös erityinen jalka, minkä jälkeen se on saanut paikan seurakunnan kirkkoherran viraston arkistokaapin koristeena. — Sarvi on tavallista suurempi, jollaisia kasvaa vain vasikkana puikitulle härälle. Pituutta on noin 52 sm ja suun läpimitta on lähes 10 sm. Nestettä se vetää noin 1,2 litraa. Ulkonaisesti sarvi on kaksijakoinen siten, että huippu on maalattu siniseksi ja tyvi punaiseksi — Yrjö Koskinen on esittänyt värit päinvas- taisiksi. — Pohjavärin alta näkyy vielä vanhempi maalikerros, joka sinisen kohdalla vaikuttaa nykyistä vaaleammalta. Nykyisen pohjavärin päälle on maalattu vihertäviä (tammen?) lehtiä ja kellertäviä kukkasia, jotka lienevät suhteellisen myöhäisiä lisiä.

Vanhan Kyrönsarven lisäksi Hämeenkyrön kirkossa on nykyisin kolme muuta sarvea, nimittäin kaksi pienessä kirkkomuseossa ja kolmas sakaristossa. Viimeksimainittu on Yrjö Koskisen mainitsema Turkuun muuttaneen hämeenkyröläisen lahja (kuva 2). Se on lähes metrin pituinen, nelijalkainen eläimen käpälin ja kiemurainen, joten se muistuttaa enemmän liskoa

¹⁾ YRJÖ KOSKINEN, Kertomus Hämeenkyrön pitäjistä. Suomi 1851, s. 98-99.

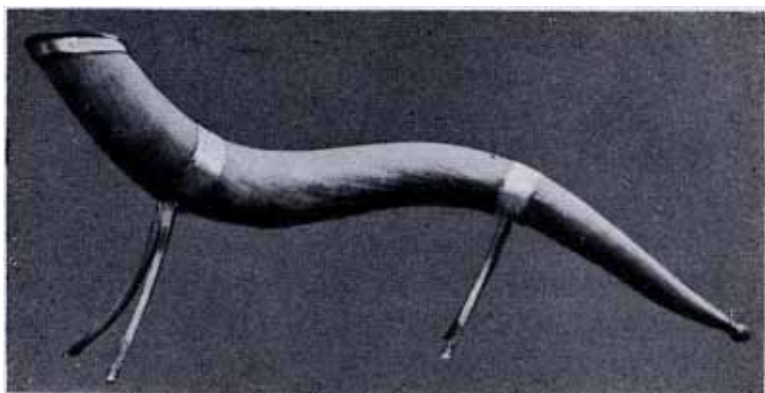

Kuva 1. »Kyrönsarvi». Alkuaan sarveen ei kuulunut jalkaa, vaan se riippui vitjoista. Jalka on lisätty sarvea restauroitaessa.

kuin juomasarvea. Toinen kirkkomuseon sarvista on kiilloitettu vanhanaikaisen pyöreän ruutisarven tapainen sarvi, jossa lisäksi on reiällinen puutulppa suussa ja ruutireikä huipussa. Toinen on miltei luonnon tilassa oleva, mutta ilmeisesti juomasarvena käytetty kookas härän sarvi, jolla voi olla — haalistuneesta väristä päätellen — varsin pitkästi ikää takanaan (kuva 3).

Kuten jo liikanimi ilmaisee on Kyrönsarvi aikoinaan kiinnittänyt naapuriston huomiota laajemmallakin alueella. Sama mielenkiinto käy ilmi myös niistä tarinoista, joita kerrotaan sarven alkuperästä. Tarinat ovat joko hiukan pilkallisia tai varsin kunnioitusta herättäviä. Edellisten mukaan sarvi on

saatu Ikaalisista lainaleipien pantiksi, jälkimmäiset taas kertovat sen olevan kuninkaallista alkuperää: Ruotsin kuningas on antanut sen muistoksi eräälle taitavalle hämeenkyröläiselle isännälle.

Kuva 2. Heloitettu juomasarvi Hämeenkyrön kirkon sakaristosta. Saatu lahjana 1800-alkupuolella Turkuun muuttaneelta hämeenkyröläiseltä.
Valok. kirj.

Edellinen selitys tunnetaan Mouhijärvellä:

Kyröläiset ja ikaalilaiset ovat aikoinaan riidelleet hopeahe-laisesta juomasarvesta, joka kai aikoinaan on ollut kirkonkalk-kina. Sanotaan sen olleen Kyrössä 5—6 pettuleivän panttina. Mutta kun panttia vaadittiin takaisin, eivät kyröläiset sitä suos-tuneetkaan luovuttamaan. Asia kai oli vanhentunut. Sarvista riideltiin kuitenkin kauan ja kyröläiset saivat siitä haukkuma-nimen Kyrön sarvipäät (Kaarlo Laitakari, Mouhijärvi, SKS, KRK).

Samantapainen selitys on merkitty muistiin myös Hämeen-kyröstä:

Kyrönsarvi on ikaalilaisilta kahren ohravastimen leivän panttina (Ilmari Kohtamäki 1936, kert. Tilta Ahonen, 71-v. Hä-meenkyrö).

Seuraavat tarinat selittävät sarven Ruotsin kuninkaan lah-jaksi:

Silloin, kun Suomi vielä kuului Ruotsille, kävi mm. Hämeen-kyröstä isäntiä kuninkaan puheilla Tukholmassa, niinpä eräskin

isäntä, tarina ei sano nimeä, oli kuninkaan vieraana päivällisellä linnassa. Hänet asetettiin istumaan kuninkaan ja tämän veljen väliin, ja kun siihen aikaan oli tapana leikkiä pöydässä, alkoi kuningaskin leikin. Hän löi naapuriaan polveen ja sanoi: »Antaa postin mennä!» Kun leikki tuli hämeenkyröläisen kohdalle, olisi tämän pitänyt lyödä kuninkaan polveen, mutta sitä hän ei isäntämme tehnyt, vaan löi kuninkaan veljen polveen ja sanoi: »Vaon päässä se hevonenkin käännetään!» Tämä oli uutta hovin mielestä, ja viisas isäntä sai palkaksi siitä sarven, joka nyt on Hämeenkyrön kirkossa (Aili Siniluoto 1936, Tampere. Kuullut tarinan vanhemmiltaan, jotka ovat syntyneet Hämeenkyrössä).

Vanhemmalla ajalla oli Turkkilan Ollikkalassa mahtava isäntä. Kyröläiset lähettivät hänet lahjojen kera Ruotsiin kuninkaan puheille kyröläisten asioita ajamaan. Kotiin tullessaan toi hän kuninkaalta vastalahjaksi maljaksi muodostetun, hopeajalustalla, renkailla ja kannella varustetun sarven, joka ripustettiin vitjalla kirkon kattoon. Kyröläiset lainasivat sitä erikoista kirkolle menevää maksua vastaan juhliinsa, tarjoten siitä kuuluisaa Kyrön sahtia vierailleen. — Kyröläiset olivat saaneet sarvestaan haukkumanimen Kyrön sarvipäät. Kyröläisten ja ikalilaisten välisissä kylätappeluissa kysyivät kyröläiset: »Kumpaa sarvea tarvitsette, punaista vaiko sinistä?» Jos lausui: »punaista», lyötiin, että veri nenästä vuosi; tai: »sinistä», silloin käytiin tukkaan kiinni ja ruvettiin sitä pöllyttämään (Heimo Heikkilä, Hämeenkyrö, kert. Väinö Anttila, s. 1886. SKS, KRK).

Saman tarinan perusteella Jalmari Helo on v. 1923 sommitellut historiallisen novellin,³⁾ jonka pääkohdat ovat seuraavat:

Hämeenkyröläisen talonpojan poika, Erkki Erkinpoika Ollikka karkasi 17-vuotiaana kotoaan ja joutui Turun linnan huoviksi, jopa lopulta kyvykkäänä miehenä sai jonkinlaisen päällikkyyskin hoidettavakseen. Tavattuaan kerran yllättävästi vanhan isänsä Turussa Heikin markkinoilla hän tämän kehoituksesta suostui palaamaan Kyröön. Erkki Erkinpoika ryhtyi hoitamaan kotitaloaan ja otti osaa seurakunnan elämään sekä yhteisiin pitäjänkokouksiin, joissa tuli huomatuksi mieheksi kautta koko Satakunnan.

Kun sitten Suomestakin saatiin lähettää edustajia herrain-

³⁾ JALMARI HELO, Tarina Kyrön sarvesta. Kyrön joulu 1923. Hämeenkyrön Sanomain joululehti, s. 15. — Samaa aihetta E. N. KARHISTO on käsitellyt mm. »Hämeenkyrön Sanomissa» 1934 (numerot 27, 28, 30).

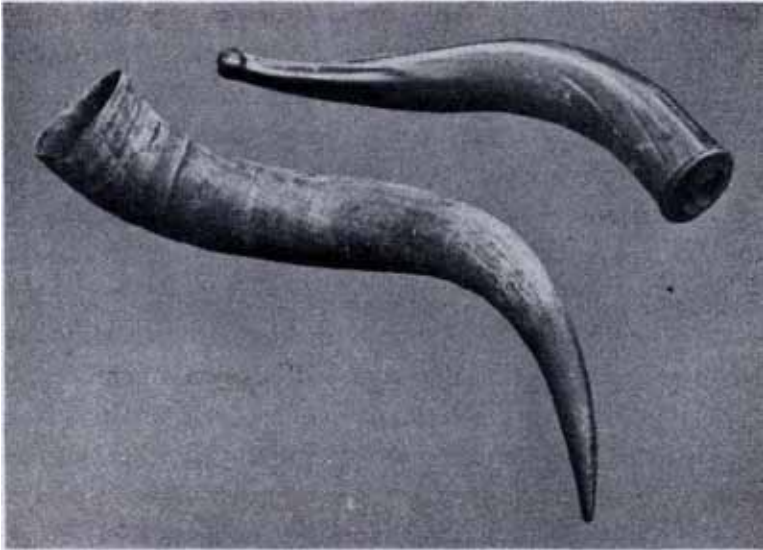
päiville Ruotsiin, joutui kyvykäs ja valistunut Erkki Erkinp. Ollikka valituksi tällaiseen tehtävään. Hänen suorat ja karut, mutta järkevät lausuntonsa herättivät huomiota, ja varsinkin kuningas mielistyi suomalaisen talonpoikaan. Usein Erkki Erkinpoika sai kutsun kuninkaalliseen linnaan kuninkaan järjestämiin suuriin juhliin. Ruotsalaiset aatelisherrat eivät tästä pitäneet, vaan koettivat saada suomalaisen talonpojan nolaamaan itsensä, jotta kuningas olisi potkinut hänet ulos linnasta. Nokkelaa Ollikkaa he eivät saaneet ansaan. Kerrankin herrat asettivat Erkki Erkinpojan istumaan kuninkaan viereen ja ryhtyivät sitten leikkimään vanhaa leikkiä »antaa nuijan kulkea». Tarkoituksena oli saada Erkki Erkinpoika lyömään kuningasta. Mutta kun nuija tuli Ollikalle ja hänen vuoronsa olisi ollut kop-sauttaa kuningasta, hän löikin takaisin aatelmiehestä, joka hänelle oli nuijan antanut, virkkaen samalla: »Meidän puolella voidaan joskus nuija lähettää takaisinkin». Erkki Erkinpojan nokkeluus miellytti kuningasta. Ja kun herrainpäivät loppuivat ja edustajat palasivat kotiseuduilleen, sai Ollikka kutsun saapua kuninkaan luo. Hän tapasi kuninkaan kanslerinsa kanssa odottamassa. Kuningas huomautti, että Ollikka myöhästyi nyt ehkä ensimmäisen kerran elämässään. Käynnillään Erkki sai kuninkaalta lahjaksi hopeakoristeisen juomasarven. Hän kiitteli ja lupasi viedä kuninkaan terveiset kotipitäjäänsä. Kyrön palattuaan Erkki Erkinpoika Ollikka lahjoitti juomasarven seurakunnalle. Sitä tietä se joutui Hämeenkyrön kirkkoon.

Tietenkin nämä tarinat ovat kansainvälisiä selitystarinoita; ne osoittavat kuitenkin, että Kyrönsarvi on kauan ollut kansan vilkkaan huomion kohteena, mikä näkyy myös siihen liittyvistä sanontatavoista: »Kuules, Mouhijärven pitkäperse, kuinka Kyrönsarvi kaikuu» ja: »Kyrönsarvi se meiltä nai ja oman soh-lonsa sai, sanoi entinen isäntä tyttärestään, joka oli naitu Hämeenkyröön» (Kaarlo Laitakari, Mouhijärvi. SKS, KRK).

Ilmeisesti Kyrönsarvi, kuten Yrjö Koskinen on olettanut, on hyvin vanhaa perua. Ei voida ajatella, että se olisi hankittu lutherilaisen seurakunnan kirkkoon. Kysymykseen tulee paremminkin katolilainen aika, jolloin pakanallista juomasarvea joten kuten siedettiin. Ainakin tiedetään, että Turun tuomio-kirkossa Pyhän kolmen kuninkaan alttarin kirstussa oli v. 1480

»kaksi heloitettua sarvea» (ij beslaghen horn).³⁾ Eräästä vähän myöhemmästä asiapaperista käy ilmi, että nämä sarvet olivat hopeahelaiset ja että ne oli saatu lahjana kahdelta aatelismieheltä, nimittäin Ylä-Satakunnan tuomarilta Pentti Lydekenpoika Djäkniltä ja ritari Henrik Bitziltä,⁴⁾ joten kyseessä ovat

Kuva 3. Sarvia Hämeenkyrön kirkkomuseosta. Ylempi kiilloitettu ruutisarvi, alempi koristelematon juomasarvi. Valok. kirj.

lähinnä vuodet 1440—1442. Edellinen oli näet Ylä-Satakunnan tuomarina 1435—1442 ja jälkimmäinen, josta myöhemmin tuli Etelä-Suomen laamanni, lyötiin ritariksi kuningas Kristofferin kruunauksessa 1440. Voidaan ajatella, että Pirkkalan Penttilän herra Pentti Lydekenpoika Djäkn tai joku muu hänen aikalaisensa olisi lahjoittanut myös Hämeenkyrön sarven.

³⁾ REA, s. 540.

⁴⁾ JUHANI RINNE, *Ett medeltida dryckeshorn. Åbo stads historiska museum*, s. 61 Helsinki 1906.

Djäkn oli valtaneuvoksena saapuvilla mm. Kalmarin ja Telgen kokouksissa 1436 ja 1438 ja oli siis Ruotsissa käyneitä kuninkaan ystäviä, kuten tarinain Ollikan Erkki. Lisäksi Pentti-herran tiedetään tehneen lahjoituksia myös Turun tuomiokirkkoon Pyhän ruumiin kuorille ja olleen Naantalın luostarin perustajia, joten hän on hyvinkin voinut lahjoituksillaan muistaa myös kotiseutunsa kirkkoja.⁵⁾ Myös maalauksensa ja muotonsa puolesta Kyrönsarvi voisi olla keskiaikainen. Esim. Tukholmassa Valtion Historiallisessa Museossa on keskiaikainen juomasarvi, jonka muoto kuvasta päättäen on sama kuin Kyrönsarven ja joka on samoin maalattu kaksiväriseksi, huippu punaiseksi, suupuoli ruskeaksi. Samoin eräässä testamentissa vuodelta 1308 mainitaan »punainen» — siis maalattu — sarvi.⁶⁾ Keskiaikainen piirre on myös sarven jalattomuus.⁷⁾ Kun sarvesta on alkuaan juotu vain mietoja juomia, mehua ja olutta, niin sarvi tyhjennettiin tavallisesti juomalla sisältö kerralla pohjaan. Vasta väkevien etelän viinien ja paloviinan käytäntöön tullessa, mikä tapahtui 1500-luvulla, sarvesta tuli ryyppyastia, jolloin se tarvitsi erityisen jalan pysyäkseen ryyppyjen väliajan pystyssä. Mainittakoon vielä, että keskiaikaisilla juomasarvilla oli yksilöllisiä nimiä, jollainen Kyrönsarvikin on.

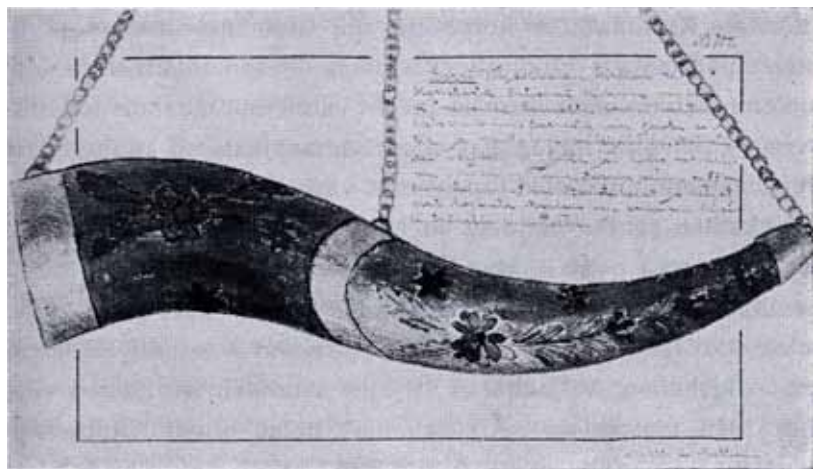
Sekin mahdollisuus on myös olemassa, että Kyrönsarvi — ei esine vaan nimi ja tapa — on vielä vanhempaa perua. Voimme näet olettaa, että Satakunnassa olisi elänyt varhaiskristilliseltä ajalta saakka tapa säilyttää kirkossa yhteisön omistamaa juomasarvea tai muuta juoma-astiaa, jollaisia oli olemassa jo pakuuden aikana. Jos tuollainen särvi joutui hukkatielelle tai lyö-

⁵⁾ Kansallinen elämäkerrasto I, s. 248 ja 492. Porvoo 1927.

⁶⁾ HANS HILDEBRAND, *Sveriges medeltid* II, s. 256—257. Stockholm 1884-1898.

⁷⁾ OLUF KOLSRUD, *Velkenhornet. Beretning om Kristiania Kunstmuseums virksomhed i aaret 1911*, s. 28.

tiin juhlahumussa rikki, mikä ei liene ollut niinkään harvinaista, niin hankittiin tai lahjoitettiin menetetyn tilalle uusi, kuten viimeksi teki se Turkuun muuttanut hämeenkyröläinen, joka lahjoitti 1820-luvulla varastetun ja rikotun sarven tilalle uuden suikean sarven. Tällä tavoin traditio on voinut säilyä elävänä hyvinkin kaukaisilta ajoilta.

Kuva 4. Viljakkalan sarvi Martti E. Mattilan piirroksen mukaan.

Yrjö Koskisen esittämä perimätieto, että »vanhan sarven sanotaan jo pitäjän ensi ajoista Kyrössä olleen ja Viljakkalan valtakirkon ajalla pitkistä hopeaviljoista keskellä kirkkoa kylluneen», ei tunnu mitenkään mahdottomalta. Perimätietoa näet tavallaan tukee se seikka, että nykyisessä Viljakkalan kirkossa on myös juomasarvi, ja nimenomaan sarvi, joka muodoltaan, kooltaan ja maalaukseltaan on lähes samanlainen kuin Hämeenkyrön vanha sarvi. Se on 53 sm. pitkä, suun läpimitta on 9 sm ja nestettä se vetää 1,2 litraa. Voidaan ajatella, että kun vanha Kyrön pitäjä ensimmäisen kerran jaettiin, mikä tapahtui 1640-luvulla ja vanha emäkirkko siirtyi Viljakkalasta Kyrös-

järven piiristä alemmaksi nykyiselle paikalleen »Kirkkojärven» rantaan vastapäätä Kyröspohjaa, niin sarvea ei voitu jakaa, vaan hankittiin samanlainen uuteen kirkkoon. Tämä selittäisi sen, miksi molemmissa kirkoissa on tarkalleen samanlaiset juomasarvet ja miksi myös Viljakkalan sarvea on sanottu Kyrön-sarveksi, kuten käy ilmi sarven nykyiseen suuhelaan talonpoikaisella käsialalla piirretyistä sanoista: Kyrön Sarvi Wiljakkalasta. Kummallista kuitenkin on, että molemmissa myös uudempi maalaus kukkaskoristeineen on samanlainen ja että molemmissa on myös samalla tavoin vanhempi maalaus todettavissa. Olisivatko molemmat olleet samanaikaisesti kaupungissa korjattavana, mikä olisi tapahtunut viimeksi 1800-luvun alussa. Viljakkalan sarven heloissa on näet hopeasepän leima CAZ ja kruunu, jotka ovat kuuluneet Tampereella 1810—1819 toimineelle hopeaseppä C. A. Zweigbergille.^{*)} Ehkä juuri nämä uudet jalometalliset helat ja vitjat hokuttelivat varkaan Hämeenkyrön kirkkoon; Viljakkalan vitjojen sanotaan hävinneen vuoden 1918 melskeissä. Aikaisemmat helat olivat luultavasti pronssia tai vaskea.

Vielä on huomattavaa, että Viljakkalan sarven käyttö on ollut aivan samanlaista kuin varsinaisen Kyrönsarven. »Entisinä aikoina», kirjoittaa opettaja Martti E. Mattila, »sarvi on maksulla lainattu esim. häätalaisuuksiin. Sarvesta on juotu säh-tia ja muitakin väkijuomia. Mainetta sai se joka joi koko sarvellisen yhteen mittaan.»^{*)}

Juoma-astian vuokraaminen rahvaalle tuntuu kirkon piirissä oudolta, mutta mahdollisesti tapa on jo keskiaikana ollut sellainen. Tätä otaksumaa tukee Vesilahden rovastinkäräjillä 1560 esille tullut kysymys, missä kirkon tinat ja kattilat ovat

^{*)} TYRA BORG, Guld- och silversmeder i Finland 1373-1873, s. 350, Helsingfors 1935.

^{*)} Kansallimuseon Hist. osaston kuvakokoelma n:o 24346.

pitäjällä, ja päätös, että ne on heti toimitettava takaisin.¹⁰ Tässä olisi siis kysymys jonkinlaisesta pitokalustosta, mihin verrattavia ovat nykyiset kylä- ja kinkerikuntien sekä eri järjestöjen omistamat kalustot, jotka etenkin Pohjanmaalla ovat tavallisia. Tämä selittäisi myös sen, miksi esim. Turun tuomiokirkon alttareille lahjoitettiin tämän tapaista kalustoa, kuten esim. v. 1355 Henrik Tempil(ä) lahjoitti Pyhän Yrjänän alttarille mm. kaksi puista ja kaksi tinaista juomakannua sekä muuta sen aikaisiin juhlaruusteisiin kuuluvaa esineistöä. Myös edellä mainitussa Pyhän kolmen kuninkaan alttarin kirstussa oli v. 1480 sarvien lisäksi mm. hopeinen kulppi (bullae) ja hopeinen malja (skoll).¹¹ Vuokra-astioita saattoivat olla myös edellä mainitut Pyhän Kolmen Kuninkaan alttarin juomasarvet.

Tällaisen yleisemmän tavan olemassa oloa tukee vielä se seikka, että myös läheisen Vampulan kirkossa on ollut harvinaisen kaunis ja rakenteeltaan perin vanhanaikainen puinen kousa, joka kuitenkin on päässyt häviämään, mutta josta onneksi on kunnollinen piirros säilynyt Kansallismuseossa. Puollittain kirkollinen esine raamatunlauseineen on myös Suomen kaunein ja arvokkain juomahaarikka Ruskon kinkerikousa, jota juhlasaatossa kannettiin kinkeritalosta siihen taloon, jonka vuoro oli pitää seuraavat lukuset. Kun kousassa on vuosiluku 1542, niin ei sitä alkuaan ole hankittu kinkerikannuksi. Olisiko katolisenä aikana Varsinais-Suomen kirkoissa ollut tällaisia juhliin vuokrattavia kousia, jollaisen sitten esim. Hujalan kylä myöhemmin oikeaoppisuuden aikana lunasti omakseen, kun niitä ei enää sopinut säilyttää kirkossa?

¹⁰) Maist. KAUKO PIRISEN yst. tiedonanto.

¹¹) BMAf s. 103.

¹²) ELLA KIVIKOSKI, Suomen vanhinta rautakautta. Suomen Museo 1937, s. 44, kuva 18.

¹³) A. HACKMAN, Brandgräberfeld in Pukkila in Isokyrö. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XLI, s. 52—.

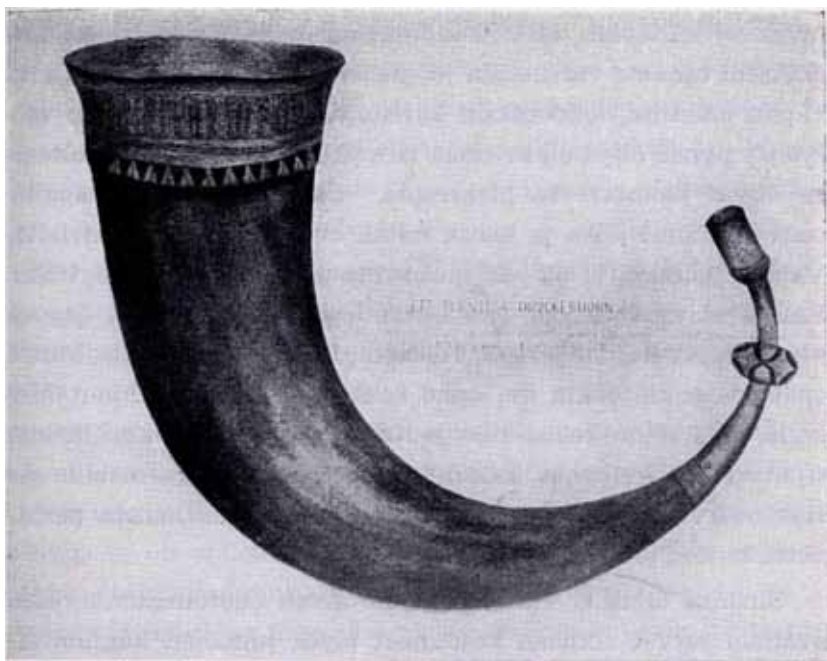
Mitä nimenomaan juomasarvien ikään tulee, niin varmuudella tiedetään sellaisia suomalaisilla olleen niin kauan kuin he ovat tässä maassa asuneet. Toistaiseksi vanhimmalta rautakauden asuinpaikaltamme Piikkiön Rungosta ensimmäiseltä vuosisadalta j.Kr. on saatu juomasarven päätehela, jossa vielä on kapale sarvea sisässä.¹²⁾ Lisäksi tunnetaan jonkin verran nuorempia esihistoriallisia (2.—6. vuosisadoilta) sarven pätehelöjää ja kannatinketjun paloja Maariasta, Nousiaisista, Laitilasta, Uskelasta, Isostakyröstä ja Vöyrieltä.¹³⁾ Hyvin vanhoihin aikoihin viittaa myös suomalainen sananlasku, joka Henrik Florinuksen v. 1702 julkaisemassa muodossa kuuluu:

Ei rico mieli miehen päätä,
tee terveys paha,
lyötä suuta nisuinen leipä,
hiero kättä tarvoin sarvi,

jossa todennäköisimmin on kysymys tarvon eli alkuhärän (Bos primigenius) sarvesta tehdystä juomasarvesta, jonka huulille nosto ei hieronut kättä rakoille.¹⁴⁾ Juomasarvi oli entisaikaan yhteiskunnallisestikin tärkeä, mikä kuvastuu muutamista varhaiskeskiajalla syntyneistä muinaisrunoistamme. Esim. Marketta ja Anterus-runossa Elina emäntä kehoittaa häränsarvesta olutta juoden tunnustamaan äsken syntyneen lapsen isyyden, ja arkaistisessa Päivänpäästörunossa itse Jumalan poika, Päivän poika valkeainen »otti kannuhun olutta, häränsarvehen metoa», mitä esteisiin valamalla uhraten vaikeudet voitettiin ja päivä saatiin jälleen paistamaan.¹⁵⁾ Erityisesti ovat sarvi ja sankarien vanhin juhla juoma metu eli mesi kuuluneet yhteen.

¹²⁾ KUSTAA VILKUNA, Muinaisrunojen tarvas. Kalevalaseuran vuosikirja 19 (1939), s. 85—87.

¹³⁾ KAARLE KROHN, Suomen Muinaisrunoja, s. 125, 126 ja 200; SKVR VII: 757:20; ANTTI AARNE Päivän päästö. Suomi IV: 18, s. 34, 85 ym.; E. N. SETÄLÄ, Sammon arvoitus, s. 126—146.

Kuva 5. Yläneen kartanon juomasarvi 1400-luvulta. Reunassa kirjoitus: *drik af oc lat ga mik help maria iacpar melchior balthasar (juo ja anna mennä (eteenpäin), auta minua Maria, Kaspar, Melchior ja Balthasar. Sarvi oli siis omistettu Neitsyt Marialle ja niille kolmelle kuninkaalle, jotka tulivat tervehtimään Jesus lasta Betlehemiin.*

Tällainen pakanallinen kulttiesine ei voinut olla taistelevalla kirkolle mieleen. Länsi-Euroopasta tiedetäänkin, että kristinuskon levitessä pakanalliset juomasarvet alkoivat hävitä. Mutta omituista on, että ne Pohjoismaissa säilyivät aivan keskiajan lopulle saakka, vaikka lyhyenä väliaikana ne näyttävät hovistakin hävinneen mutta ei kansan parista. Pian niitä tosin sallittiin kirkollisissa maalauksissa, milloin oli esitettävä ukko Noak tai Itämaiden kuninkaat tervehtimässä Jeesus-lastaa; edelliselle kuului viini-, jälkimmäiselle voidesarvi.¹⁶⁾ Merkillepan-

¹⁶⁾ JUHANI RINNE, mt, s. 59—60.

tavaa on kuitenkin, että Skandinavian maiden kirkoista ei tiedäkseeni tunneta varsinaisia juomasarvia, mutta kylläkin useita varsin kauniita, leikkauksin koristettuja sarvia, joissa on säilytetty pyhää öljyä eli krismaa tai pyhäinjäännöksiä. Kooltaan ne olivat juomasarvea pienempiä. Lisäksi niihin on tavallisesti kuulunut jalka ja kansi, mitkä ovat myöhempiä piirteitä. Vanha juomasarvi oli siis mukautunut kirkolliseen käyttöön. Erästä jalatonta sarvea, jonka arvellaan plevan peräisin Gravenin kirkosta Hardangerista, voidaan pitää juomasarvena. Mutta epävarmaa kuitenkin on, onko sekään koskaan kuulunut kirkolle, sillä se on kokoelmiin joutunut Gravenin kirkon lähellä sijaitsevasta Velkenin kartanosta.¹⁷⁾ Näin ollen »maallinen» Kyrönsarvi edustaisi siis varsin vanhaa ja harvinaista perinnettä kirkon piirissä.

Sinänsä tämä ei kuitenkaan ole aivan odottamatonta, sillä ovathan sarvet alkuaan kuuluneet myös jumalien kunnioittamismenoihin. Sarvien ja kousien tyhjentäminen oli vain muistomaljojen juontia, joista kerrotaan vanhoissa pohjoismaisissa lähteissä ja joista kuvallisia esityksiä on jo 600-luvulta lähtien.¹⁸⁾ Piirissä seisten ja sarvea lieden ympäri kuljettaen juotiin jumalien Torin ja Odinin maljat sekä malja taistelussa kaatuneiden muistolle. Juhlalliset muistomaljat säilyivät kristinuskon vakiinnuttuakin; pakanallisten sankarien tilalle tulivat vain pyhimykset. Erityisesti keskiaikaisissa kiltatuvisissa harastettiin nimikkopyhimysten maljoja, mikä aikoinaan on myös Satakunnassakin ollut tavallista, luultavasti kansanomaisempaa kuin muualla Suomessa, koska Satakunnassa keskiaikana kiltat-

¹⁷⁾ MATTHIAS THORDARSON, *Velkenhornet. Reliquarium eller drikkehorn? Beretning om Kristiania Kunstindustrimuseums virksomhet i aaret 1916*, s. 21—28; OLUF KOLSRUD, m.t.

¹⁸⁾ SUNE LINDQVIST, *Gotlands Bildsteine*, s. 87, kuvat 45, 91, 134, 178 ja 182. Stockholm 1941; JUHANI RINNE, m.t.

tupia on ollut kaukana maaseudulla, kuten Nakkilassa, Kokemäellä ja Huittisten Sammun kylässä. Pyhän Kertun kiltatupa mainitaan Ulvilasta jo 1347; siellä oli myös Olavin kiltatupa.¹⁹⁾ Miten muistomaljojen juojalle killoissa saattoi käydä, sen kuvaa sattuvasti vanha sananlasku: »Kipaten kiltaan mennään, kontaten kotia tullaan». Nähtävästi kunkin oli yhtäläisesti vuorollaan tyhjennettävä sama sarvi. Tähän tapaan perustunee lounaissuomalainen sanantapa 'antaa tai saada samasta sarvesta', millä tarkoitetaan samalla mitalla kostamista tai takaisin antamista.

Pohjoismaissa on myös perhepiirissä juotu nimipäivinä — siis suojeluspyhimyksen muistopäivänä — muistomalja. Heti aamuvarhaisella juoja seisaaltaan tyhjensi maljan ja mainitsi, kenelle se oli omistettu. Keski-Suomessa on vieläkin vanhan polven muistaman mukaan nimipäivänä perheessä tarjottu sarvikahvit, mikä on ilmeinen myöhäismuisto entisaikaisesta nimikkopyhimyksen muistosarven tyhjentämisestä. Viitasaarella pyrittiin sarvikahvit viemään yllättäen asianomaiselle niin varhain vuoteelle, ettei hän ollut vielä herännyt. Näin tehtiin vähempiarvoisellekin nimipäivän viettäjälle, mihin liittyi tietty leikkilinen piirre.²⁰⁾ Mutta kysymyshän ei alkuaan ollutkaan nimipäivänviettäjän onnittelemisesta vaan suojeluspyhimyksen muiston kunnioittamisesta. — Norjassa talonpojat joivat vielä 1700-luvun puolivälissä joulunaattona »Pyhän Hengen maljan». Samanlainen joulutapa lienee ollut tunnettu paljon laajemmalla alueella, mistä kertovat vanhoihin riimusauvoihin joulunpyhien kohdalle piirretyt juomasarvet.²¹⁾ Häissä, joihin Kyrönsarvia on erityisesti vuokrattu, on sarveen tarttuen ilmaistu morsius-

¹⁹⁾ Hist. arkisto IV, s. 170; Hist. aikakauskirja 1919, s. 123r—133.

²⁰⁾ Prof. ALBERT HÄMÄLÄISEN (s. Viitasaarella 1881) yst. tiedonanto.

²¹⁾ AD. NEOVIUS, Chronograph. Scandinaviae, s. XIII ja XXIV. Helsinki 1906.

lahjan sisältö ja suuruus, ja sarven tyhjentämisellä vahvistettu näin annettu lupaus. Alkujaan häämenoja kuvaava lienee ollut Keski-Suomessa elävä sanontatapa 'juoda orpanan sarviaisia', millä nykyisin leikillisesti kuvataan pieniä kemuja, erityisesti nautakaupan harjaisia,²²⁾ mutta joka aikaisemmin on saattanut tarkoittaa sitä sarvien tyhjentämistilaisuutta, jossa uusi sukulinainen eli keskisuomalaisittain orpana hyväksyttiin aviopuolison sukuun. — Hautajaisissa malja on myös kuulunut vanhoihin seremonioihin. Sen tyhjentämistä ei ole tarkoitettu niinkään paljon nautinnoksi kuin vainajan sielun pelastamiseksi.²³⁾

Lienee hiukan rohkeata väittää, että Kyrönsarvi edellä sanotun mukaisesti lähes aukottomasti edustaisi ikivanhoja juomasarvia, joilla aikoinaan yhteisöjen omistuksessa on ollut tietty yhteiskunnallinen merkitys ja joilla entisaikojen juhlissa on ollut keskeinen asema. Joka tapauksessa Kyrönsarven edustama traditio kuuluu keskiaikaan, ja esineinäkin molemmat kyrönsarvet ovat kallisarvoisia muistomerkkejä.

Kyrönsarvesta ja sarvipäistä allekirjoittanut kuuli ensimmäisen kerran vieraillessaan F. E. Sillanpään luona Saavutuksessa heinäkuulla 1936. Mestarin eloisa kuvaus lumoavan kotiseutunsa kulttuurihistoriallisista ja kansatieteellisistä erikoispiirteistä sai mielenkiintoni hereille, minkä tulosta mm. edellä oleva tutkielma on. Tänäpä, hämeenkyröläisen kirjailijamestarin 60 syntymäpäivänä, kohotan hengessä vanhan Kyrönsarven — melua täynnä — F. E. Sillanpään kunniaksi ja kiitokseksi. Maljasi vanha veikko!

²²⁾ HELMI HELMISEN Konginkankaan sanasto Sanakirjasäätiössä.

²³⁾ Juhlamaljoista lähemmin ks. KUSTAA VILKUNA, Juhlakousat. Kalevalaseuran vuosikirja 16 (1936), s. 261—275.

Niilo Valonen

Vähän kyröläisistä lappalais- muistoista.

palas.

Satakuntalaisen Osakunnan järjestämällä tutkimusretkellä kesällä 1936 Parkanossa ja Kihniöllä muutamat parhaista kertonjastamme käyttivät jäniksen polusta *palas palkohan, palkaat, palkahia*)-nimitystä. Se esiintyi rinnan yleisesti tunnetun tolasanan ohella. Tavallisimmin palkaita syntyy lumelle, mutta tarkka metsämies löytää niitä kesälläkin sammalikosta jäniksien kulkupaikoilta.

Myöhemmin olen pannut saman sanan muistiin 'hirvenpolun' merkityksessä Kihniön kuulun tietäjävanhuksen Sergei Honkalan puheesta. Hän kertoi 1800-luvun alkupuolella tapahtuneesta hirven ajosta seuraavaan tapaan. »Hankipelillä ne oli viimeisen suuren hirven täällä saaneet. Kun sitä korkean hangen aikana ajettiin, se rupes kiertämään rinkiä. Rasin Antti vainaa ja Myllymäen Iisakki vainaa kahden tappoivat sen. Iisakki ajamas oli ja Antti jäi palkahan vierehen väijyhyn. Ampui siitä kun se (hirvi) ringin otti, niin ruvettiin väijymään. Se otti ringin sitten, kun sen jalat verisille hankaantu.»

Palas-sana kuuluu siis Parkanon ja Kihniön vanhaan metsästyssanastoon. Muualla Pohjois-Satakunnassa se havaintojeni mukaan on tuntematon. Sanakirjasäätiönkin kokoelmiin se on

merkitty Etelä-Suomesta vain Parkanosta: *palas* jäniksen polku, vanhojen puheessa tavallinen.¹⁾

Sana esiintyy myös läntisen Peräpohjan suomalaismurteissa: Kittilä *palas* 'polku', Muonio *palas* (palkhaan) 'polku, polkutie', Enontekiö *palas* (*palkhan*), 'kesäpolku metsässä', Enontekiö, *palas* 'polku, polkemalla syntynyt tie', esim. *pörröin palakhat*. T. 1. Itkonen vertaa sitä vastaavaan lappalaiseen sanaan *balgis* (-lga~). Y. Halonen huomauttaa *palkia*-verbistä: »...kun porot kesällä hyönteisten aikana tuskissaan juoksevat sinne tänne suurissa joukoissa, jättäen jäkälän peittämään maahan uomia eli polkuja, kutsutaan tätä toimintaa *palkimiseksi*.»²⁾ Sana lienee laina lapista, kuten Nielsen ja Kalima (epäillen) ovat esittäneet. Se on lainautunut myös pohjoisvenäjään.³⁾

kaitua.

Tähän sanaan on huomiomme kiinnittänyt osakunnan retkien keskusteluissa maisteri Viljo Alanen. Parkanossa se merkitsee 'etääntymistä, häipymistä'. Esim. (karhu penikoinensa) *kaitut* korpeen. Sanakirjasäätiön kokoelmissa siitä on tietoja Etelä-Suomesta vain Kyrösjärven reitin varrelta. Parkano 'kaikota', *tuonne etelälle päin sen eeni kaitu, minkähän ne lehemät siitä kaituvat* (menivät, pakenivat); Ikaalinen 'kadota, huveta, haihtua, häipyä', *se kaitui jo mun näkyvistäni, siiton jo kaitunu kaikki väri pois*; Hämeenkyrö 'häipyä jonnekin', *son* (eräs henkilö) *kaitunut täältä pois, tonneppäin se kaitu* (ääni häipyi); Hämeenkyrö 'äänen siirtymistä yhä kauemmaksi', *ensin se* (kur-

¹⁾ A. KALLIONIEMI v. 1909.

²⁾ Sanakirjasäätiön (SS), *palas*. Vrt. myös PAULAHARJU, Lapin muisteluksia 6, 259, SAMA, Vanhaa Lappia ja Peräpohjaa 9, 303.

³⁾ NIELSEN, Quantitätsverhältnisse im Polmaklappischen (Suom.-ugr. seur. toim. XX), 143. KALIMA, Die ostseefinnischen Lehnwörter im Russischen (Suom.-ugr. seuran toim. XLIV), 192.

kieri laulu) kuulu oikeen selvästi, mutta sitte se ääni kaitu aina kauemmaksi; Mouhijärvi ei siitä tairav viäkän saretta tulla, ku pilvet taas kaituu vallam pois (katoavat taivaalta, varsinkin illalla).⁴

Tämäkin sana tunnetaan läntisen Peräpohjan suomalaismurteesta. Enontekiö, *kaitua* 'etääntyä, poistua, väistyä', *poroh ovah kaitunhet ettei niitä kuulukhan, kaijuppa siitä ulommas*.⁵)

kaitua-verbiä on verrattu vastaavaan lapin sanaan *gai'dat* 'väistyä, etääntyä'.⁶) Suomalaisen ja lappalaisen sanan merkitysten suuri yhtäläisyys viittaa lainasuhteeseen. Todennäköisesti suomalainen sana on laina lapista.

Kun sekä *palas* että *kaitua* ovat nimenomaan läntisen Peräpohjan suomalaismurteiden sanoja, voisi ajatella, että lainautuminen on tapahtunut jo keskiajalla tai sitä ennen Ylä-Satakunnassa (Kyrössä) ja että nämä sanat kuuluvat Tornion murteen länsisuomalaiseen perinteeseen. Mutta *palas*-sanan suppea alue etelässä ja *kaitua*-verbin harvinaisuus pohjoisessa voivat hyvin johtua myös siitä, että kyseessä on saman lappalaisen sanan lainautuminen erikseen kummallakin taholla. Tuskin voidaan vakavasti ajatella sitä mahdollisuutta, että lappalaiset sanat olisivat kyröläismurteisiin tulleet kaukaisen Pohjan kävijäin välityksellä. Luonnollisemmalta tuntuu, että ne ovat seurauksia välittömästi paikallisista kosketuksista, osittain luultavasti muijtoja suomalaisiin sulautuneen lappalaisen väestön kielestä.

»Lappalaisten kala-aitta.»

Parkanon Kuivaskylässä on säilynyt varsin eläviä perimätietoja muinaisesta lappalaisasutuksesta. Niinpä mainitulla tut-

⁴) SS, *kaitua*.

⁵) SS, *kaitua*.

⁶) QVIGSTAD, Beiträge zur Vergleichung des verwandten Wortvorrates der tappischen und Finnischen Sprache (Acta soc. scient. Fenn. XII) 178.

*Lappalaisten kala-aitta» Parkanon Kuivasella Kuivasjärven rannassa. —
Valok. U. T. Sirelius v. 1909.*

kimusretkellä Someron vanhaisäntä kertoi vaarinsa puhuneen »isoisäns suuhun» (= isoisänsä kertomuksena), että ennen lempäläisiä eränkävijöitä Somero järvellä oli ollut lappalaisia. Myös poroista hän kertoi vaarivainansa puhuneen. Iisakki Järvinen sanoi mummunsa (kuollut n. v. 1900 80-vuotiaana) kertoneen Kuivasjärven lappalaisista. »Lappalaisia on ollut (Kuivas)-järvellä ja kalastellut täällä. Kuivasen talon vanhaa aittaa, joka eli järven rannassa parin metrin päässä järvestä ovensuu etelähän, on puhuteltu lappalaisten kala-aitaksi. Siinä oli vuosiluku 17 . . Lappalaisten kala-aitta ja sauna on ollut myös Kuivasjärven Isossasaassa. Lappalaisten jälkeen ovat tulleet pirkkalaiset ja vanhempien kertomusten mukaan menneet pohjoiseen. Ne pirkkalalaiset ovat paremmin metsästäneet enemmästään, mutta on ne kalastaneetkin. Niitä on ollut Isossasaassa, samoin Kuivasen kala-aitassa, pitäneet lihoja ja suolaa. Ne on niinkuin ne

olis samoja jälkiä kulkeneet kuin lappalaiset, kesällä koonneet, talvella kuljettaneet pois. Lappalaiset ovat paljon pirkkalalaisten edellä menneet pohjoiseen. Se on vielä vanhempaa.» Tähän lappalaisia koskevaan perimätietoon liittyy toisella kertaa teke-
missämme muistiinpanoissa maininta karjalaisista. Muistiinpanoni on seuraavanlainen. »Pirkkalalaiset ovat paenneet täältä pohjoiseen aina Karjalaan asti toisten edellä. Eivät suvainneet ketään lähellään. Kun ne jäivät paikalleen ja rupesivat pitämään karjaa, ruvettiin heitä sanomaan karjalaisiksi. Hämäläiset ajoivat takaa. Hämäläiset rupes maata pöyhiin, maanviljelykseen. I. Saarela ei ole lempääläisistä kuullut mitään.»¹⁾

Tarsian isäntä väitti tiedustellessani, että »pirkkalalaiset (toisinaan hän käytti muotoa pirkkalaiset) ja asutusreitit ovat van*

¹⁾ Kenties runsaammin kuin pirkkalaisista ja lempääläisistä on Parkanon seudulla muistoja kyröläisistä I. hämeenkyröläisistä eränkävijöistä. Osoitukseksi pirkkalaisten erämiesluonteesta otettakoon tähän Kihniön Tarsian vanhanisännän kertomus sellaisena kuin sen merkitsin v. 1936. Se perustuu isännän ilmoituksen mukaan vanhojen miesten kertomuksiin, mutta sen arvoa vähentää se, että isäntä oli myös lukenut pirkkalaisista (mm. Carlssonin Entinen Ikalinen teoksesta ja Suomen Kuvalehdestä) sekä kuullut suullisesti nykyisten tutkijain käsityksiä (mm. taitelija Paaerilta).

Pirkkalaiset ovat kulkeneet Parkanon puolella, tietenkin Linnanjärvellä ja Kankarilla, kun ne on niin suuret järvet. Kalastajiksi niitä vain sanottiin, että ne kesäisin kalasteli. Ne pirkkalaiset tahtoivat omistaa suuremmat alueet. Niillä oli jonkunlainen ahneuden henki ja semmoinen tietoisuus, että on otettava maata silloin kun sai. Ne lähti ottahan asuinpaikkaa itsellensä. Se oli siksi kovaa ihmislajia, että tuli toimeen mettänotuksilla ja kalastuksella. Oli ahoja, joista voi ottaa lisäeloo, naurista ja semmosta, ehkä ruista. Pirkkalaiset lähtivät vapaaehtoisesti. Siurossa ja Kyrösselällä oli jo sijoitettu maat siten, että väkiluvun kasvaessa maanhaluisten oli lähdettävä kauempaa hakemaan. Lähti ensin muutamia tutkintomatkaille vesistöjen yläjuoksulle. Ne saivat nopeasti maitten läpi. Pirkkalasta Siurohon, siitä Kyröskoskelle, Kyröselkää Aurehen Lopelle. Siitä Parkanon pohjoispäähän, mistä lasku menee. Aina vesiä myören Kairoillevesille, Riuttaskoskea (nyk. Kädenkoski) ylös. Siitä Linnajärvelle, sen pohjoispäästä jokea Kankarille, Syväjärvelle ja Tarsian järvelle. Ei kerrota, onko Tarsialta mennyt pohjoiseen päin tai Nerkoolle.

hojen kertomuksia, ei historiasta». Suomen Kuvalehdestä hän oli lukenut tietoja matalaan haudatuista pirkkalaisista. Ikaalisten pitäjänkertomuksen tietojen hän tiesi viittaavan Hämeenkyröön ja joskus Karkkuunkin saakka asutusseikoissa.

Kaikesta päättäen Iisakki Saarelan kertomukset sisältävät polvesta polveen periytyneitä tosietoja hänen kotojärvensä ja kotasaarensa muinaisista vaiheista. Kertoja ei edes tuntenut mitään kirjoja, joissa olisi puhuttu lappalaisista. Hänen muistinsa ja havaintokykynsä oli monissa kyselemissämme asioissa ihmeellisen tarkka ja luotettava. Parkanolaiselle historialliselle perimätiedolle on luonteenomaista, että se muistetaan tavallisesti vain kyseisen paikan lähistössä. Seuraavalla vesistöalueella tai järvellä on kokonaan oma traditionsa. Naapuriseudun entisvaiheita ei juuri tunneta. Sekin osoittaa kertomusten pysyvuoraa periytymistä. Lappalais- ja pirkkalaismuistojen säilyminen Kuivasjärvellä on ymmärrettävää siksi, että Kuivasjärven Isosaari on ollut keskeinen kalastuspaikka. Viime aikoihin saakka sen ranta-apajille ovat kokoontuneet kuoreen kutuun koko järvikunnan nuottueet. Todennäköisesti tästä merkittävästä perimätiedosta heijastuu, tosin jonkin verran muuntuneessa muodossa, pirkkalaisten ja lappalaisten historiallisista lähteistä tunnetut suhteet, seudun luonne kulkutienä Pohjaan sekä muisto pohjoisista karjalaiskosketuksista. Parkanon seudun muusta maailmasta eristynyt asema viime vuosisatoina omalta osaltaan selittää tämän niinkuin eräiden muidenkin muinaisperinteiden säilymisen juuri täällä.

Kuivasen kala-aitasta on U. T. Sirelius ottanut valokuvan v. 1909. Nyt on tuo aitta, parkanolaisen eräkauden ainutlaatuinen muistomerkki, ollut hävitettynä jo pari vuosikymmentä. Kuvasta näkyy, että se on aikanaan rakennettu pyöreistä hirsistä ja että ainakin osa hirsiä on katkaistu kirveellä. Sireliuksen mukaan aittaan veistetty vuosiluku on 1720. Kun kiinteisiin

muistomerkkeihin, mm. kala-aittoihin, helposti kietoutuu niihin kuulumatonta tarina-ainesta, ei ole varmaa, onko Kuivasen kala-aitta erikoisesta ulkonäöstään huolimatta todella ollut lappalaisten omaisuutta. Vuosiluku näyttäisi ajoittavan lappalaisasutuksen täällä kovin myöhäiseksi.

Myös Isonsaaren kala-aitan ja saunan Iisakki Järvinen vielä muisti hänen lapsuudessaan hiukan olleen hahmollaan. Mm. oli saunassa ollut kivikiuas, jonka terä oli niin paksu, ettei sellaista ole käytetty edes paikkakunnan riihissä. Vanhat miehet olivat selittäneet, että saunassa oli ilmeisesti asuttu talvellakin. Hirret oli kirveellä katkaistu. Nurkat oli lovettu ladon nurkan tapaan, mutta hiukan sivuilta veistetty. Sen tapaisista kirveellä tehdyistä kalasaunan nurkkasalvoksista käytti Someron vanhaisäntä nimitystä »lapinlastunurkka» (tehdään »lapinlastulle»).

Ruumiiden kuivaaminen.

Parkanossa, pohjoissatakuntalaisen muinaistietouden aarreaitassa, kerrotaan mm. merkillistä tarinaa ruumiskuusista. Tämän perimätiedon on löytänyt Viljo Alanen, joka on pannut sen muistiin v. 1930 80-vuotiaalta Linnankylän Laurikaisen talon vaarilta Matti Laurikaiselta seuraavassa asussa.

»Entisenä aikana oli viety lapsia Karkkuun kastettavaksi vasta sitten, kun he itse pääsivät kävelemään. Veneillä sitten mentiin, kosket ja kaikki. Karkkuun vietiin myös ruumiit täältä asti haudattavaksi, mutta ne oli kuivattu ensin. Laurikaisen talon lähellä oli kertoja vielä nyhnyt krenkkukuusen lahonneen kannon. Sen kuusen oksille oli ruumislauta asetettu, minkä päällä ruumis oli kuivumassa. Ruumiiseen ei tällöin matoja tullut. Kuusen lahonneen kannon äärellä oli kasvanut kauniita keltaisia kukkia. Kertoja arvelee, että kai siihen oli tippunut

rasva-ainetta ruumiista ja siksi ne kukkasat siinä hyvin menes-tyivät. Kuusi oli talon lähellä pajan paikkeilla.»

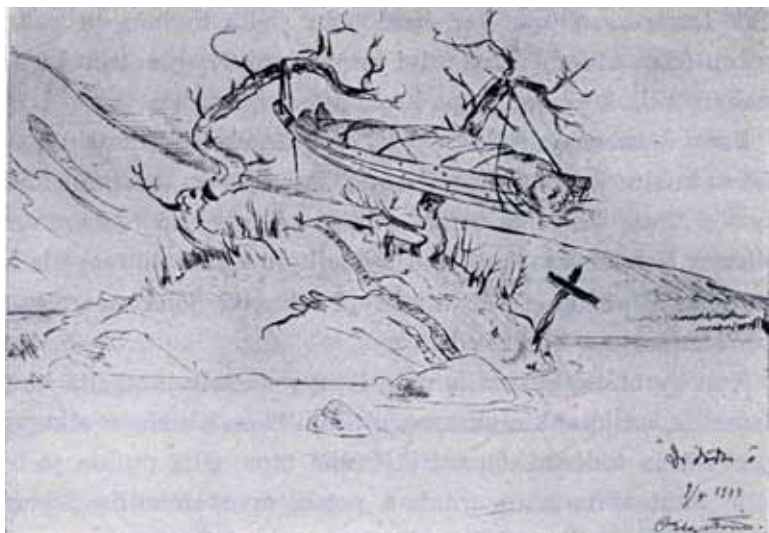
Muiden Karkun kirkkomuistojen ohella on 80-vuotias Iisakki Viitaniemi Kuivasjärven kylästä kertonut v. 1936 saman peri-mätiedon Alaselle seuraavassa muodossa.

»Linnan rannas kuivattiin ruumiit, että sitten saatiin viedä talvella rekikelillä (Karkun kirkolle). Kuusen oksille pantiin arkut ja annettiin siellä kuivaa. Järven rannas oli suuret kuu-set, niin ollen ei hajuakaan tullut ihmisten tienoille. Muori-vainaani (kertojan isän äiti) toimitti. Muori oli kotoisin Ikaali-sista Rääkän talosta ja sitten tuli emännäksi Järventauksen taloon Kihniön kirkonkylään.»

Alasen muistiinpanoissa on kaksi muuta Linnankylästä saa-tua tietoa ruumiskuusesta.

Julia Aaltonen (39-vuotias v. 1936, synt. Linnankylän Prans-kan talossa) oli kuullut mummultaan, että Linnan talon vieressä olevalla niemellä oli ennen kuivattu ruumiita. Kalle Lahden-mäki muisti nähneensä Niemenlammen luona kuusen kannon ja oksan raaneita. Ihmiset olivat sanoneet, että siinä oli kuivattu ruumiita. Ruumiit kuivattiin vain oksilla ilman arkkua.

Kesällä 1945 sama Kalle Lahdenmäki (81-vuotias) kertoi al-lekirjoittaneelle Parkanon Linnankylän ruumiskuusesta, että se oli ollut entisellä Laurikaisen talon (nyk. Marjamäen) maalla, Laurikaiselta Linnaan päin laskettaessa tiestä n. 50 m tai vähän enemmän etelään sarkajatkon alapäässä Nevalahden kohdalla hiukan Niemenlampiin viettävällä maalla. Lahdenmäki oli näh-nyt kuusen. Se oli ollut suuri taajaoksainen kuusi yksinään »peltojen jalaas». Siinä oli kuivattu ruumiita, puuhun ripus-tettu ja siellä kuivattu. Vain Karkussa oli kirkko. Talvisaikana rekikelillä vietiin Karkkuun ruumiit, kun ei ollut kesäteitä. Kuusi on kaadettu. Sen kanto oli ollut jäljellä jonkin aikaa, mutta nyt on sekin hävitetty.

Kaaresuvannon lappalaisten kuolinsaari Elgströmin mukaan.

Ruumiiden hautaamisesta ja säilyttämisestä kaukaisilla erämaaseuduilla Ruumis-, Kuolin- ja -Kallo-saarissa on tietoja eri puolilta maataamme. Mutta ruumiiden puussa säilyttämiselle tapaamme vastineita lappalaisella taholla. Elgström kertoo Kaaresuvannon lappalaisista, että he tuntureilla vaeltaessaan panevat vainajansa ahkioon. Jos joku kuolee muuton aikana keväällä eikä häntä voida tuoda kirkolle, viedään ahkioarkku pienelle saarelle (»dödens ö»), jollaisia on useita esim. Kilpisjärvessä. Näin tehdään siksi että petoeläimet eivät pääsisi vainajaan käsiiksi. Toisinaan jätetään vainaja maan pinnalle tai kaivetaan sille kuoppa, toisinaan se ripustetaan ylös telineille (ks. kuvaa Syksyllä takaisin muutettaessa ruumis tuodaan kirkolle.⁸⁾

Ruotsin Lapista Malan pitäjältä on tieto, että siellä on eräässä pienessä järvestä Hautasaari (Gravholmen) niminen saari. Ne,

⁸⁾ OSSIAN ELGSTRÖM, Karesuandolapparna, Stockholm 1922, ss. 36, 37, 38, 40-41.

jotka kesäaikaan kuolivat, kiedottiin siellä tuohiin ja pantiin korkeille laitteille.⁹⁾ Kun talvi tuli, ruumiit kuljetettiin kirkko-maahan, sillä kulkukelpoisia kesäteitä ei ollut.¹⁰⁾

Ernst Manker on julkaissut kuvauksen useista Ruotsin lappalaisista kuolinsaarista ja kesähaudoista. Hän on tavannut niiden käyttöä vielä 1930- ja 1940-luvulla. Ruotsin pohjoisimmassa kolkassa Kummavuopion lähellä Kiellijärven kuolinsaarella hän tapasi maan päälle seipäistä tehtyjä telineitä, joiden varassa oli ollut ahkioarkku kesäkauden.¹¹⁾

Kun kyröläiselle tavalle näin löytyy vastine läntisiltä lappalaismailta, on jotenkin varmaa, että niillä on yhteinen alkuperä. Kyseessä on todennäköisesti ikivanha tapa, sillä puihin ja telineille hautaaminen on vanhaa perua myös monilla Siperian eränkävijäkansoilla (tietoja jo 5. vuosisadalta), se mainitaan mordvalaistenkin hautaustapana, ja intiaanien tiedetään sitä käyttäneen.¹²⁾ Ei voi kokonaan syrjäyttää sitä mahdollisuutta, että tapa olisi suomalaisillakin vanhaa yhteistä perintöä. Mutta Parkanon seudun muut runsaat lappalaismuistot huomioon ottaen on hyvin mahdollista, että ruumiiden ripustaminen puuhun on täällä lappalaisen vaikutuksen aiheuttama.

* * *

Parkanon seudun lappalaisasutusta ovat käsitelleet useat tutkijat. Yksityiskohtaisimmin sitä on selvitetty Viljo Alanen.

⁹⁾ Norjassa Trysilissä kerrotaan ruumiit kesällä kuopatun talon läheiselle kummulle maahan, mieluummin pehmeään hiekkaan. Ruumis siveltiin tervalla ja käärittiin tuoheen, jotta se säilyisi talveen saakka, jolloin se vietiin kirkkomaahan. — Nordiska museet, Etnologiska undersökningen 8685.

¹⁰⁾ Nordiska museet, Etnologiska undersökningen 36396.

¹¹⁾ ERNST MANKER, Lapparnas dödholmar och sommargravar (Norrbottn 1944), ss. 87, 90.

¹²⁾ K. F. KARJALAINEN, Jugralaisten uskonto ss. 74—. — UNO HARVA, Altain suvun uskonto ss. 200—216. — SAMA, Mordvalaisten muinaisusko s. 30.

Hän on koonnut tietoja täällä tavattavista »lapinraunioista», perimätietoja »lappalaiskodista», ahkiosta, lappalaisiksi väitetyistä henkilöistä ja peuran esiintymisestä sekä loitsuja, tarinoita ja sananparsia, joissa Lappi ja lappalainen mainitaan.¹³⁾ Jo J. R. Aspelin on huomauttanut siitä, että osa lappalaismuistoista voi olla peräisin Kaarle XI:n ajalta, jolloin koetettiin suomalaisia, ruotsalaisia ja Pohjanmaan lappalaisia saada harjoittamaan poronhoitoa näissä sydänmaissa.¹⁴⁾ Mutta erityisesti kaitua-sanan leviäminen Ikaalisiin ja Mouhijärvelle saakka panee arvelemaan, että kyseessä on myös vanhemman eteläisen lappalaisasutuksen jättämiä jälkiä. Sellaisestahan on perimätietoja Ylä-Satakunnan puolelta mm. Vesilahdesta ja Aitolahden seudulta, kuten jo Antero Warelius, Yrjö Koskinen ja Aug. Reinholm¹⁵⁾ ovat osoittaneet. Etelä-Pohjanmaan ja Satakunnan keskuspitäjien välisillä erämaaseuduilla vedenjakajan kahden puolen on kiinteä asutus saanut jalansijaa pääasiassa vasta uudella ajalla. Sitä ennen ja myöhemminkin on siellä ollut mahdollisuuksia kiertelevälle lappalaisasutukselle. Peura on näillä mailla tavattu luotettavien tietojen mukaan vielä 1800-luvun jälkipuoliskolla.¹⁶⁾ Jo Aspelin arvelee esim. Lap-

¹³⁾ ALANEN, Satakunnan Lappi (Satakunta IX).

¹⁴⁾ ASPELIN, Kokoelmia muinaistutkimuksen alalta (Suomi II 9), ss. 225—.

¹⁵⁾ VVARELIUS, Bidrag till Finlands kändedom i ethnographiskt hänseende (Suomi 1847) ss. 48, 51. — Y. KOSKINEN, Millä aloilla Suomenmaata ovat Lappalaiset historiallisten tutkimusten mukaan asuneet (Suomi II 15), s. 350—. AUG. REINHOLM, Kansallismuseon arkisto 91. — Vrt. myös K. JAAKKOLA, Tampereen ympäristön, lappalaisasutuksesta (Suomen museoliiton julkaisuja 3), ss. 75—76.

¹⁶⁾ Ks. ALANEN, mt. s. 115. — Parkanon seudun peuroista ja niiden pyynnistä tiesivät 1930- ja 1940-luvulla kertoa perimätietoja useimmat vanhat miehet. Kihniöllä Sergei Honkala kertoi, että viimeiset peurat (3 kpl.) oli ajojahlilla kaadettu Aution Sydänmaassa v. 1820. Parkanossa Antti Laitila oli nähnyt Alkkian keitaalla 1870-luvulla kuumat peuranmakaukset. Someron vanhaisäntä kertoi peuran tulleen Somerojärven Vuorelan pihaan lehmien joukossa v. 1882 tai 1883.

väärtin (= Lapin merenselkä; v. 1303 Lappafjärd) nimen johtuneen peurojen (ja kai lappalaisten?) liikkumisesta meren ranta-seuduille ja viittaa samassa yhteydessä Ruoveden ja Keuruun lapinraunioihin, joita hän pitää todistuksina lappalaisasutuksesta.¹⁷⁾

On mitä todennäköisintä, että tällaisen lappalaisasutuksen suhteet rintapitäjien eränoimistaja-talonpoikiin ja »pirkkalaisiin» (s.o. turkismetsästäjiin, kauppiaihin ja verottajiin) ovat olleet kiinteästi määriteltystä. Niinpä voi kuvitella, että lappalaisten apua on tarvittu sellaisten suuryritysten kuin vuotuisten Pohjanretkien toimeenpanemiseen, esim. niiden vaatimien kuljetusten ja majoituksen järjestelyyn. Kenties parkanolaisissa perimätiedoissa onkin himmentyneitä muistoja juuri tämäntapaisista lappalaisten ja pirkkalaisten välisistä suhteista.

¹⁷⁾ ASPELIN, mt. s. 226.

K i r s t i   G a l l e n - K a l l e l a

Muistelmia Ruoveden Kalelasta.

Helsingissä lyseota käydessään tutustui Tyrväästä kotoisin ollut Axel Gallen hovineuvos Kaarlo Slöörin perheeseen sen poikien, parhaitten koulukumppaniensa kautta. Kiintymys perheen vanhimpaan, Mary Helena-nimiseen tyttäreeseen alkoi jo tuolloin. Kuvallisena muistona siitä on 18-vuotiaan Ateneumin oppilaan kaunis hiilipiirros 15-vuotiaasta Marystä. Seurasi seitsemän opiskeluvuotta Pariisissa. Sitten avioliitto solmittiin, häämatka tehtiin Vienan Karjalaan, talviasunto vuokrattiin Helsingin liepeiltä, Malmilta. Mutta pääkaupungin läheisyys riisti työrauhan. Taidemies kaipasi koskemattoman luonnon keskelle, erämaan yksinäisyyteen. Siellä hän uskoi voivansa luoda näkyvät muodot niille mielikuville, jotka jo lapsuudesta saakka olivat hänen ajatuksiaan askarruttaneet: Kalevalan näyille.

Sääksmäen Rapolasta, Slöörin kesänviettopaikasta käsin hän kierteli etsimässä aluetta suunnittelemalleen työpajalle. Sen hän löysi Ruovedeltä, jonne rakennutti talon omien piirustustansa mukaan. Itse hän oli kiviä ja kantoja raivaamassa ja rakennustöitten jokaista yksityiskohtaa valvomassa. Tämän paikan nimi on kartassa Tapio. Isäni kutsui sitä kuitenkin aina 'Kalela'ksi, liittäen tämän nimen Galléniin useissa maalauksissaan. Tultuaan myöhemmin varmuuteen siitä, että esi-isien Lemulla sijainneen sukutilan nimi oli 'Kallela' (eikä 'Kalela'),

omaksui hän viralliseksi sukunimekseen Gallen-Kallelan, jättäen siis isänsä ottamasta Gallénista e:n päällä olevan pilkun pois.

Kalelaan vei kapea polku, joka, erottuaan Pöytäniemen talon järvenrantaan päätyvästä tiestä, lähti kiemurtelemaan kannervikkojen ja kivien lomitse pienen hietakankaan poikki. Solakoiden mäntyjen väliltä kimmelsi Ruoveden selkä. Polku kääntyi vasemmalle ylittäen kannaksen, josta alkoi Kalelan niem. Ympäristö oli koskematonta metsää. Vasemmalla puolella näkyi lahden poukama, hiekkaranta ja sauna, oikealla olivat navetta ja ulkovajat, joihin kuului pieni puusepän huone. Siinä oli muhveliuuni, jossa isä poltti ensimmäiset lasimaalauksensa, ensimmäiset mitkä Suomessa poltettiin, sekä höyläpenkki ja pieni liesi. Täällä asuivat oppilaat, kuten saunan ylskamarissakin. Huvilaa ei näkynyt. Oikeastaan ei siitä voinut käyttää nimitystä »huvila», sillä siinä ei huviteltu, vaan tehtiin aina työtä. Hiljaa takan ääressä istuttaessakin jotakin askarreltiin.

Tämä työpaja oli sankan metsän peitossa, joka kohosi keskellä nientä. Molemmiin puolin, pitkin järven kivikkoista rannaa kulki tie loivasti nousten. Vasenta puolta kulkiessa talo aivan yht'äkkiä ilmestyi eteen tien kaarteessa. Siinä se seisoi kallion kukkulalla korkeana, jykeänä, tumman tervan karvaisena, ikäänkuin honkien lomiin ylhäältä alas laskettuna. Rakenuksen viereisiä puita oli erikoisesti suojeltu, ja niinpä ne nyt oksillaan hyväilivätkin seinä ja rapsuttelivat akkunaruujuja. Sen, joka katseli eteensä yht'äkkiä ilmestynyttä honkapirttiä, täytyi taivuttaa niskojaan nähdäkseen talon, sillä kivijalka oli yli kaksi metriä korkea, ja toisen kerroksen lattia noin metrin verran seinästä, muodostaen katoksen. Katon reunakin levittäytyi pitkälti seinästä, ja kulmissa oli isän veistämät kauniit räystäskourut. Leveät portaat talon vasemmassa sivussa johtivat kuistille, joka oli isän omamallisten jykevien pylväitten tu-

Kuva 1. Akseli Gallen-Kallelan omakuva, lyijykynäpiirros, tehty Wienissä v. 1908 lahjaksi parooni Alfred v. Berlepsch'ille.

kema. Tällaisia pylväitä oli myös sisällä ateljeen ovien molemmin puolin. (Sama pylväsmalli kaunistaa nyt isälle rakennettua hautakammiota.)

Leveältä kuistilta vei vihreä ovi rautaisine saranakoristeineen ja kauniine laudoituksineen eteiseen, jossa vallitsi hämärä. Tämä hämärä johtui kahdesta pienestä, oven molemmin puolin sijoitetusta akkunasta, joissa oli lasimaalaukset. Toisessa oli punainen sydän, jonka reunaa tyylytelty lyijynkarvainen, sydämen ympärille kiertynyt käärme puraisee, sekä kirjoitus: »Syy sydäntä särkee, mure muodon muuttaa». Toisessa oli viinilasien pyöreistä kannoista ja eriväristen pullojen pohjista sommiteltu koristeellinen kuvio. Nämä olivat ensimmäisiä omassa muhveliuunissa tehtyjä koelasimaalauksia. Alkujaan tuota eteistä ei ollut, vaan tultiin suoraan ateljeehen, mutta se rakennettiin kylmän takia ja sen viereen kirjasto, joka oli suurilla tummanpunaisilla villaverhoilla ateljeesta erotettu.

Johannes Öhquist, joka kävi Kalelassa v. 1897, on kertonut, minkä vaikutuksen työhuone teki vieraaseen tulijaan: »Ateljee oli 16 metriä pitkä, 10 metriä leveä ja 5 $\frac{1}{2}$ metriä korkea ja teki mahtavine seinähirsineen ja kattoparruineen kirkon vaikutuksen. Tätä vaikutusta tehosti korkea ja kapea, goottilaiseksi muovattu akkuna, joka sijaitsi lyhemmässä seinässä ja jonka ruudut hohtivat syvin värivivahduksin. Pohjoispuolella sijaitsevasta jättiläisakkunasta virtasi sisälle lumiharmaa talvipäivä, Tätä akkunaa vastapäätä kohosi valtava tiiliuuni, jonka keskellä oli tavanmukainen uuniauikko ja kummallakin puolella avonaiset takat, joiden holveja kannattivat kierretyt, takorautaiset pylväät. Ateljeen toinen, goottilaista akkunaa vastapäätä oleva lyhyt seinä oli jaettu kahteen kerrokseen: alhaalla oli kirjastohuone, jonka väliverho erotti itse ateljeesta, ja alkovi, joka johti eteiseen; ylhäällä vierashuone, josta niinikään uutimella suljettava akkuna johti ateljeehen ja parvekkeen kanssa

Kuva 2. Kalela etelänpuolelta. Oikealla näkyy osa goottilaista akkunaa.

yhteydessä oleva avonainen ala. Kirjastohuoneen vastakkainen nurkka oli joitakin askelmia korkeammalla ja sen erotti alemmasta ateljeesta aaltomaisesti uurrettu jättiläishonka, joka kannatti kattoparrua. Tässä ylemmässä osastossa sijaitsi nuottitelineiden ja pehmeäksi päällystettyjen penkkien vieressä Mary-rouvan flyygeli. Vapailta seinillä oli sileiksi höylättyjä, yhdestä puusta veistettyjä, yli puolen metrin levyisiä lankkupenkejä. Tällä musiikkilavalla oli myös goottilainen akkuna. Kokonaisuutena kaikki tämä valtavine, täyteläisine ja osittain groteskeine muotoineen teki jättimäisen vaikutuksen.»

Katolle oli rakennettu parveke, mistä saattoi pitkällä tangolla, jossa oli poikkipuu, työntää kattoakkunoihin kertyneen lumen luisumaan alaspäin. Öhquist vietiin tälle parvekkeelle, ja hän kirjoittaa siitä: »Gallen halusi minulle heti näyttää koko

talon, mutta koska hän loukatun jalkansa vuoksi ei voinut liikua, pyysi hän nuorta oppilastaan viemään minut linnansa katonalle, mistä voisin nähdä hänen valtakuntansa kokonaisuudessaan. Näköala olikin ihana. Talo itse oli kapean niemen kallio-kukkulalla; sen äärellä, pitkin viettävää rinnettä hamaan rantaan saakka kasvoi sankkaa kuusikkoa ja hongikkoa. Yli puunlatvojen näkyi kolmelta suunnalta Ruoveden laaja jääulappa ja sen takana Ruoveden kirkonkylän harmaat katot ja siellä täällä etäisyydessä yksinäisiä taloja tai mökkejä. Ei ääntäkään kuulunut tässä yksinäisyydessä, ei edes variksen siiven siukunaa. Kilometrin mittaan ei ollut ainuttakaan ihmisasuntoa eikä yksikään polku näyttänyt johtavan tähän kaukaiseen kolkkaan. Suuri hiljaisuus ja kauneus oli minut lyömällä lyönyt. Silloinpa sukelsi mieleeni ajatus käytännöllisyyden piiristä:

— Miten ihmeessä Gallenit elävät täällä?» kysyin nuorukaiselta. »Onhan ihmisen toki syötävä ja juotava, mutta en näe muuta kuin erämaata ja korpea.» — »Talvella onkin vähän niin ja näin», vastasi taiteilija-oppilas. »Tässä talon äärellä, noiden honkien kätkössä on navetta; siellä on Gallenien lehmä, jota heidän on lapsien vuoksi elätettävä. Ennen sitä sai palvelus-tyttö tuntikaupalla juosta taloissa saadakseen haalituksi pari maitopisaraa lapsille. — Mutta meillä on sukset», lisäsi hän koputtaen polviin asti ulottuvia saappaitaan, »ja Gallen hiihtää päivässä kuusikymmentä kilometriään leikiten kuin me tekisimme pienen kävelymatkan.» (»Gallen-Kallelan luona Ruovedellä». Kalevalaseuran vuosikirja 12, v. 1932.)

Ateljeesta vei yläkertaan kolmet portaat. Musiikkikorokkeelta noustiin toista metriä leveitä portaita makuuhuoneen ovelle. Porraskaiteitten välipuut olivat samaa jykevää mallia kuin kuistissakin. Ylös saavuttua kääntyi oikealle parveke, josta kulki pitkin koko ateljeen seinää, uunien yläpuolella. Sieltä suljettiin uunien pellit ja mentiin edelleen lastenkamarin ovel-

le. Ovet olivat paksuja ja raskaita kaksinkertaisine koristeellisine laudoituksineen sekä tummanruskeita. Sen ohi kulkiessa tultiin »museoon». Se oli kulmauksessa, jossa parveke kääntyi talon seinän mukana oikealle, vierashuoneeseen. Näin oli siis kierretty puoli ateljeeta. Parvekkeen tukipuut olivat niinikään tummanruskeiksi petsattuja tanakoita pylväitä, joista muutamii isä veisteli peikonpäitä ja koristi niitten silmät vihreillä lasihelmillä, maalasi suun punaiseksi ja hampaat irstyseen.

Museossa oli kaikenlaista matkoilta tuotua tavaraa: täytettyjä jättiläissisiliskoja, jotka kelluivat katosta, pieni, 30 sm pitkä luuranko, ranskalaisen ryövärin pääkallo, kaakaopähkinä, jota oli hauska nuuskaa, japanilaisia miekkoja, kiinalaisia ja ranskalaisia porsliiniesineitä, intialaisia fakiireja ylöspäin ojennettune, suunnattoman pitkin käsivarsineen y.m. Kaikkea tätä oli äärettömän hauska lapsena tutkia. Parvekkeen oven takana oli avoluhti, joka myöhemmin katettiin suurella pieniruutuisella akkunalla. Luhdin toisessa päässä, vierashuoneen takana oli pienoinen salakammio, johon mahtui vain piirustuspöytä ja jakara. Tänne isä vetäytyi, kun hän tahtoi olla täysin rauhassa. Parvekkeelta oli näköala yli koko ateljeen, ja täällä oli aina lämmin. Ateljeessa saattoi olla hyvinkin kylmä. Isä ja äiti olivat mm. Lontoossa silloin, kun viimeistelytyötä Kalelassa tehtiin, ja rakennusmestari ei ollut turhan tarkka. Täältä ylhäältä näkyivät Saksasta tilatut kirkkourut, kaksiosainen goottilainen kaappi ja Lontoosta tuotu painokone, jolla isä painoi etsauksensa ja puupiirroksensa.

Goottilaisen kaapin alempi osa oli 1460-luvulta, ylempi osa 1600-luvun keskivaiheilta. Sen ovissa ja reunoissa nähtiin kiiltäviksi kuluneet kohoveistokset. Isä oli sitä kauan opiskeluaikanaan Pariisissa ihaillut ja miettinyt, miten hän voisi sen saada omakseen. Ja kuten usein ennenkin, säästääkseen ra-

haa työtarpeisiin tai jonkun kauniin esineen ostoon, hän näki melkeinpä nälkää, söi vain leipää ja jotain päällelantavaa ja keitti kaakaota kamiinalla, jolla lämmitti kylmää huonettaan. Kun hän vihdoinkin oli saanut niin paljon säästöön, että saattoi tämän kaapin hankkia, asetti hän sen irroitettavat ovet sänkynsä viereen ja yöllä herätessään hän kädellään siveli ovien kohokuvapintoja, nauttien muotojen kauneudesta ja tuntien, että hän tosiaankin omisti tuon kauan unelmoimansa kaapin.

Mutta, kun talo oli valmis, tuli kuolema. Ensimmäinen lapsi, viisivuotias Impi Marjatta, kuoli kurkkumätään. Tämä oli kauhea isku vanhemmille. Isän työkyky lamaantui pitkäksi aikaa. Hän kirjoittaa apelleen Kaarlo Slöörille: »Mary on ihailtava seuratessaan minua myötä- ja vastoinikäymisessä. Kyllä hän saa paremmat olot, jahka ehdin. Setähän tietää, mikä minut löi niin maahan ja lamautti työvoimani. —————Kyllä kaikki jälleen käy, kunhan vähän olen saanut tointua. Ajatelkaa, että minulla ei vielä ole ollut voimia mennä hänen haudalleen. En voi sanoa enempää, sillä kurkkua kuristaa.»

Ensimmäisiin omakohtaisiin muistoihini liittyy isän kuva hänen seistessään ateljeessa maalaustelineen ääressä. Sikaarin tuoksu sekoittuu raikkaaseen öljyvärin ja tärpätin hajuun. Tämä tuoksu olikin kotimme olennaisin piirre ja se otti ensimmäisenä tulijan vastaan. Äiti soitti usein flyygelillä tai uruilla Beethovenia, Bachia, Sibeliusta tai Griegia. Isän mielisävellyksiä olivat Beethovenin f-molli sonaatin (op. 2 no: 1) viimeinen osa ja 9:n sinfonian viimeisen osan teema, jota hän hyvällä maalaustuulella ollessaan vihelteli. Chopin ja Tšaikovski vaikuttivat isään joskus hermostuttavasta, ne eivät aina sopineet hänen tunnelmaansa. Takassa räiskyi tervaskanto, raskaat lumi-vaipat peittivät suuresta akkunasta näkyvät puut. Hämärän tullen akkunoiden eteen vedettiin tummanpunaiset, raskaat vii-

la verhot, jotka antoivat lämpimän tunnun tälle erämaan pirtille. Sytytettiin suuri kattolamppu, joka kodikkaasti kehräsi.

Äiti on kirjoittanut mummulle: »Axel maalaa ahkerasti aamusta klo 8 iltaan klo 10:een, syö tuskin välillä ja on oikein yllirasittuneen näköinen.» Suurempien Kalevala-töitten lomassa isä teki etsauksia, puupiiroksia ja myyntitauluja. Taistelu jokapäiväisestä toimeentulosta oli kova. Hän ei saanut puupiiroksilleen ymmärtäjiä, lukuunottamatta paria henkeä. »Aavistin kyllä, ettei minun puupiiroksiani ymmärrettäisi eikä ostettaisi», sanoo hän eräässä kirjeessään. Äiti auttoi isää myös painatustöissä: »Axel painaa täydellä höyryllä, niin etten minäkään ole ehtinyt muuta kuin auttaa häntä näinä päivinä.» Suuret Kalevala-aulut lähetettiin laatikoissa näyttelyihin tämän vaivalloisen matkan takaa. Niihin teki isä usein itse kehukset ja opetti äitiäkin niitä kultaamaan. Myös puuleikkausta neuvoi hän äidille, joka leikkasi nuottikaappiin ovet isän mallien mukaan.

Mutta Kalevala-aulut herättivät siihen aikaan sekä hämmästyksiä että vastustusta, jopa pilkkaakin. Isä kirjoittaa keran apelleen, joka järjesti monet käytännölliset asiat: »Katson olevan aivan tarpeetonta lähettää taulujani Nizhnij-Novgorodin näyttelyyn, koska varmastikaan kolleegojen mielestä en tule lisäämään heidän kunniaansa. Koska tiedän, että he katsovat minun taiteeni olevan roskaa, on parasta, etten mene heitä häpäisemään, joskin he pelkästä kohteliaisuudesta ja myötätunnosta tahtovat hinata minut mukaansa. Edelfeltin kohteliaisuudet sedälle ovat vain sivistyneen miehen tahdikkuutta. Tahtoisin aulat tänne, osaksi maalatakseni niihin vielä, osaksi piiloittaakseni ne tulevaisuutta varten.»

Öhquistille hän kirjoittaa: »Tämä eristäytynyt elämä vaikuttaa minuun kuin ylikuormitettujen höyrypannujen paineventtiileihin. Voimalla on yksi ainoa purkautumistie ja se on

taide. Olen juoksennellut maalaamassa näinä päivinä lunta ja aurinkoa, ne ovat epäkoristeellisia asioita. Monta valkoista, kylmää taulua on nyt ateljeessani, valkeus niissä vetää katseen puoleensa, mutta silmä silpoutuu ja väsyä siihen ja kalseaan kylmyyteen. Tuoreus, joka talvikuvissa miellyttää teitä kaupunkilaisia, ei minua liikuta, sillä siitä saan tarpeekseni ulkoisessa ympäristössäni. Nauttien lepuutan silmiäni syvissä, kylälästetyissä ja lämpimissä väreissä, sillä niissä minun mielestäni asuu elämä ja intohimo, joka on elämän paras puolustus. Lepo ja rauha ovat nim. minulle kielteisiä käsitteitä. Onko tulella rauhaa, kun se elää, kun se palaa! Ei, vaan vasta sen sammuttua, lakattua olemasta.———Näinä aikoina en ole voinut edes ajatella, päivät täällä pohjoisessa ovat liian pimeitä ja synkkiä.——— On sentään onni, että lumi on valkoinen, sillä taivas on raskaana päiväkausia yllämme. ——Joskus huu-taa sisässäni: Valoa! Aurinkoa! Mutta harmaa talvi on voimakkaampi kuin minä, ja jollei aurinko pian tule, seuraan naapurieni ja heimolaisten esimerkkiä ja paneudun uuninpankolle talven ajaksi. Naapurini ja heimolaiseni ovat myös voimakkaampia kuin minä, sillä he eivät valita eivätkä nurkuile. Toivomansa auringon ja lämmön he odottavat saavansa vasta haudan tuolla puolen.»

Äiti koetti pitää huolen siitä, ettei isää päässyt kukaan häiritsemään. Kerran hän kirjoittaa mummulle: »Saamme naapureita kesäksi. Lehtori N. kolmen lapsensa kanssa aikoo asettua Pöytäniemeen. He tulevat hipaisemaan meidän rantojamme matkalla Mulliin, jossa vanha rouva asuu. Axel tuli niin onnettomaksi, kun kerroin tästä ja sanoi: 'me muutamme pois, jollemme saa olla rauhassa.' Lupasin hoitaa tämän asian.»

Kerran kuitenkin täytyi pyytää pappi taloon, silloin nim. kun lapset kastettiin. Me olimme jo melko vanhoja: Jorma kahden ja minä neljän vuoden nurkilla. Siitä tilaisuudesta on Ro-

Kuva 3. Kalelan ateljeen lounaisnurkkaus. Seinällä maalaus »Mäntykoski». Keskellä myöhemmin tehdyn kirjaston nurkka-akkunat.

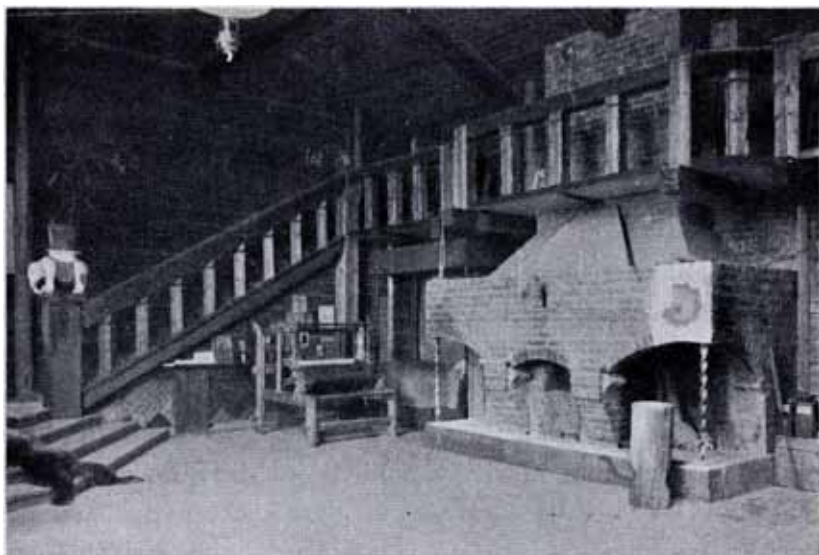
bert Kajanus kertonut verrattoman hauskan jutun Kalevalaseuran Vuosikirjassa 12: »Ristiäismatka». Hän ja Sibelius olivat kummeina, Sibelius improvisoi flyygelillä Mikko Slöörin ja Kaijuksen muodostaessa kuoron. Jorman kastaminen oli mennyt kyllä hyvin, mutta kun pappi alkoi kaataa vettä minun päälleni, olin sanonut: »Mene pois, minut on jo pesty! Tule, mummu, mennään kyökkiin Maijun luo.»

Aina kun mummu, hovineuvoksenrouva Aina Slöör, tuli Kalelaan, oli ilo kaikilla suuri. Mummu soitti merimiespolkkaa ja me tanssimme ja lauloimme: »Miina tanssaan kultani kanssaa aikalailla kappiiaa, onko siinun rinnassaasii kiiltäviiää nappiiaa.» Mummun ja isän välinen suhde oli mitä kaunein, molemmat rakastivat ja kunnioittivat toisiaan. Kerran isä kirjoittaa mummulle: »Vihdoinkin tunnen, että minun on mahdol-

lista kirjoittaa tädille, — en tiedä, mikä minua siitä aina estää, mutta luulen sen johtuvan juuri tunteittemme yhtäläisyydestä toisiamme kohtaan. Sanat, jotka ovat syntyneet raskaan kynän alla, harhaannuttavat usein ja nujertavat kaikkein herkimmät ajatukset, joita ei oikein voi lausuakaan. Että meillä on niin paljon toisillemme sanottavaa, kun tapaamme, on toista, sillä persoonallisessa yhdessäolossa ovat lausumattomat ajatukset helpommin ymmärrettävissä kuin kirjeen rivien välistä. Ja jokapäiväisillä tapahtumilla, joista voisin kertoa tädille, kuten kirjeissä on tapana, ei ole mitään yhteistä sisäisen sielunelämän kanssa, tarkoitan sen sielunelämän, jota emme voi hallita tai edes käsittää järjellämme, ————— Taistelen vähän väliä suuren Götterdämmerungini kanssa (Wäinämöisen) ja toivon yhä uudelleen, etten olisi syntynyt tähän piinaan. Miksi täytyy ihmislasten, joilla on surua ja tuskaa muutenkin elämän itsensä kautta, etsiä itselleen ylimääräistä kärsimystä? — — Täällä on kylmä eikä näy yhtään vihreätä kortta (toukok. 13:na). Käy pohjoistuuli ja on lunta. Olen luvannut Marylle, että muutamme Firenzeen, kun emme enää jaksataistella lumessa. Hän on niin rauhallinen, iloinen ja työteliäs. Hän soittaa ahkerasti, minun pyytämättäni, etenkin kun hän näkee minun työskentelevän jonkin tärkeämmän työn kimpussa.»

Vuonna 1897 tehtiinkin matka Italiaan, jonne minut otettiin mukaan, vaikka olinkin sylissä kannettava. »Saa nyt nähdä, saako Axel myytyä, että voimme tehdä Italian-matkan», sanoo äiti eräässä kirjeessä. Stipendin lisäksi tarvittiin tietysti lisävaroja melkein vuoden kestävää Italiassa oleskelua varten. Mutta Italiasta äiti kirjoittaakin: »Axel ei viihdy, vaan kaipaa Kalelaan Kalevala-ukkojen pariin.»

Ruovedeltä oli joskus vaikeaa löytää sopivia malleja. Isä tiedotti paikkakuntalaisille, millaisen mallin hän kulloinkin tarvitsi, ja joukolla niitä etsiskeltiin. Äiti kirjoittaa siitä mummul-

*Kuva 4. Kalelan ateljee kirjaston puolelta nähtynä. Vasemmalla soitto-
lavalle johtavat portaat.*

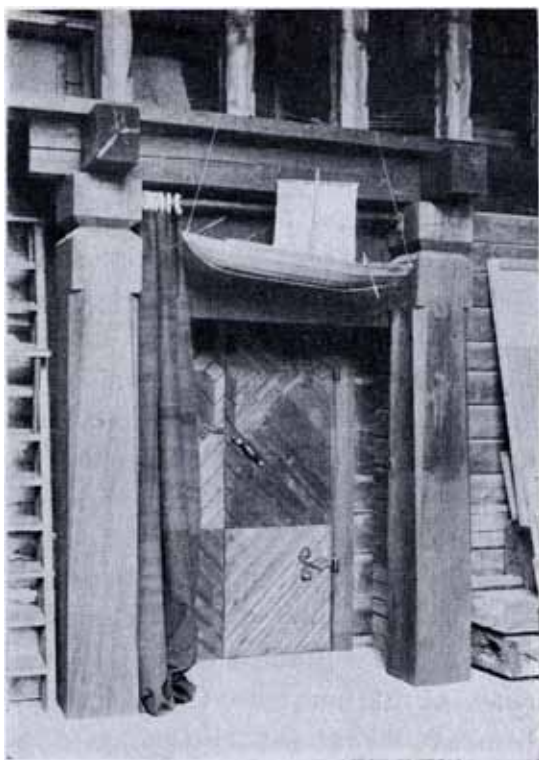
le: »Äidin toivomukset Lemminkäisen malliin nähden ovat juuri tänään täyttyneet. Pitkä, pulska, kaunis mies oli sattumalta tullut Keskiselle ja hänet tuotiin heti tänne. Axel oli luvannut hyvät juomarahat sille, joka hankkisi kelvollisen mallin.» »Lemminkäisen äiti»-taulua varten tehtiin ateljeehen koppi Mänttä-pahveista, jotka maalattiin mustiksi. Valo tuli ylhäältäpäin katosta. Malliksi isä pyysi ja saikin oman äitinsä Mathilda Wahlroos-Gallénin, jolle isä maalatessaan kaiken aikaa kertoi kaameita juttuja, muuttaakseen hänen ilmeensä tuskallisiksi. Lopulta hän saikin äitinsä itkemään.

Kun talossa oli työmiehiä, ei isä voinut tehdä omia töitensä. Joka puolella nakutettiin, höylättiin ja sahattiin. Talossa rakennettiin aika-ajoin yhä edelleen, koska se ei ollut kyllin lämmin. Lattia nostettiin ja täytettiin sammalilla, mutta työmiehet tahtoivat käyttää märkiä sammalia, niin että isä ja äiti sai-

vat niitä kuivattaa ja kantaa ateljeehen. Keski-Heikki oli talon vakinainen työmies, mutta hän oli vähän tyhmä ja laiska. Parempi oli Sukanen, joka osasi kaikkea, mutta hän tekikin hienompia töitä. Katto nostettiin samalla kertaa ja seiniä »kivistettiin», koska ne suuressa huoneessa alkoivat pelottavasti kallistua ulospäin. Niitten väliin asetettiin vahvat, rautaiset jänneet, jolloin koko rakennus natasi ja rutisi liitoksissaan.

Äiti kirjoittaa huolestuneena mummulle huhtikuussa 1899: »Koko tämä vuosi on nyt mennyt hukkaan Axelilta. Nyt vasta hän huomaa itse, mitä minä koko ajan olen sanonut, ettei hän voi tehdä kunnollisesti työtä, kun ukot saavat istua ateljeessa, mutta hän on niin hirvittävän höyli ja hieno heitä kohtaan, niinkuin he olisivat lasia. Nyt hän työskentelee ukkojen kanssa, koska hän ei enää voi maalata ja ajatella heidän läsnäollessaan. Hän ei voi päästä irti heidän peruna-ajatuksistaan niin kauan kuin he ovat täällä — ihmekös tuo.»

Usein kävivät Kalelassa äidin sisaret Greta, joka soitti flyygelillä äidin soittaessa uruilla, ja Anna, joka oli silloin melkein lapsi ja joka kantoi Jormaa selässään kotiin, kävelyretkiltä palatessaan sanoen: »Ja hän painoi kuin jauhosäkki». Kun mummu epäili, että Greta häiritsisi, sanoi isä siihen: »Olisihan täällä sitten ihan Ritari Siniparran komento, jollei Mary saisi ottaa herttaista sisartaan luokseen.» Pikku Annaa alettiin odottaa joka kevät; hän oli Kalelan kesätyttö. Hän oli myöhemmin mallina Porin mausoleumin »Kevääseen», ja isä kutsui häntä vanhempanakin »Kevääksi». Myös kävi siellä äidin veli Mikko Slöör, jolla oli Kalelassa oma erikoismallinen amerikkalainen purjelaivansa. Se oli leveä ja laakea, kölin saattoi vetää ylös veneen pohjaan matalikolle jouduttaessa. Kun ruoveteläiset ukot näkivät sen, sanoivat he: »Se on semmoinen plotikka, joka joka laineeseen plojahtaa.» Myös kävi meillä isän ulkomaisia ystäviä, m.m. Knut Hamsun ja kreivi Louis Sparre. Äiti sanoo:

Kuva 5. Kalelan ateljeesta ruokasaliin johtava ovi.

»Sparrella ja Axelilla on nyt hauskaa taas yhdessä. Sparre oli niin surullinen ja alakuloinen, kun hän tuli, mutta nyt hän on entinen Sparre taas.»

Enimmäkseen kuitenkin elettiin suuressa yksinäisyydessä ja rauhassa, eikä meille ollutkaan niin helppo vieraitten tulla, etenkin talvisaikaan. Vilppulasta tai Korkeakosken asemalta oli noin 30 km kolkkoa, yksinäistä taivalta. Kun Vilppulan tiellä viimeisestä kestikievarista lähti, oli jo pimeä, loppumatka kulki jäitä myöten. Sattuipa, että lumimyrsky yllätti. Hevonen sai kahlata sinne tänne, pysähtyä välillä huohottelemaan ja luimitamaan korviaan, kun tunsu, että ohjaksissa oltiin epävarmoja

siitä, missä tie kulki. Ajaja vain hoputti ja hyppäsi välillä rees-tä tietä etsimään. Sakeana tuprusi kuiva lumi silmiin ja väl-lyjen sisällä alkoi pikku tyttöä itkettää, kun hän mummunsa rinnalla joutui kerran tällaisen matkan tekemään. »Missä on koti?» Mummu lauloi rauhoittavia, omatekoisia lauluja, suloi-selta tuntui mummun turva. Ja niinpä vihdoin tuikki pimeässä pienoinen tuli kuin tähti, joka johdatti kotiin. Äiti oli vienyt lyhdyn katolle, kun ei matkalaisia alkanut kuulua, ja ihanaa oli saapua kodin lämpöön roihuavan takkavalkean ääreen.

Takka olikin kuin talon sydän, ateljee sen keuhkot. Takassa paloi kylmin ajoin ainainen tuli. Talon alusta oli kattoon saak-ka täynnä tervaskantoja. Ne paloivat hitaasti ja valaisivat niin hyvin, että kun isä ei maalannut, vaan istui takan ääressä ukon-päitä veistellen, toiset saattoivat istua siinä lukemassa. Takan äärellä oli suuri, pöydän korkuinen ja läpimitaten yli puolen metrin levyinen hakkuupölkky. Sen kylkeen oli kiinnitetty iso puristin. Siinä isä väänteli kaikenlaisia rautoja. Ei ollut sitä työtä, mitä isä ei olisi kyennyt itse tekemään. Lapsena luulin-kin, että kaikki isät olisivat yhtä taitavia kuten kaikki äiditkin osasivat ommella ja parsia.

Takan vieressä oli seinään upotettu kaappi, jossa olivat kaik-ki tärkeimmät työkalut hyvässä järjestyksessä. Ne oli aina pan-tava paikalleen, mutta yleensä ei isän työvälineisiin saanut kos-kea; ne olivat hänen erikoisen hyvin hoitamaansa omaa tavaraa, jota ilman talo ei tullut toimeen. Itse isä korjasi uunit, lukot, keittiön työkalut, sillä eihän sinne erämaahan joka hommaan työmiehiä saanut. Hän väänsi kuumana raudat sepän ahjossa, joka tarvittaessa tuotiin sisään pajasta. Suuri alasin otettiin esille, ja muistan vielä, minkä äänenkin se antoi, sillä se kuului niin olennaisesti Kalelan ääniin. Suuri osa huonekaluista oli kotona tehtyjä Sukasen ollessa apulaisena. Kuinka olikaan hauskaa lapsena katsella, miten isä höyläsi puuta, kuinka taita-

Kuva 6. Akseli Gallen-Kallela Aino-aulun keskiosaa maalaamassa.

vasti, varmasti ja voimakkaasti hän sen teki! Välillä koetettiin yhdessä, oliko puu jo tarpeeksi siloista, ja taas lentelivät höylänlastut kaunein kiemuroin. Höyläpenkki olikin ateljeen seinästä pitkät ajat alaslaskettuna, ja päiväkaudet kahlattiin lastuissa. Lapsetkin olivat siinä vierellä samoissa töissä. Jorma sahasi kerran niin innokkaasti, ettei huomannut sahaavansa sormeaan; kyyneleet valuivat, mutta poika sahasi vain edelleen.

Kun isä maalasi, pani hän meidät piirtämään omien pikku palliemme ääreen, jotka oli meille valmistanut. Nuket ja leikki-kalutkin isä teki meille itse. Olin perinyt Marjatta sisareltani

nuken, johon isä oli veistänyt puusta pään ja äiti laittanut var-
talon. Sillä oli erään pienen lapsentytön vakavat piirteet. Kau-
niin puutarhakeinunkin isä teki nukelleni ja maalasi sen vih-
reäksi, Jormalle hän veisti sahaavia ukkoja ja karhuja. Ne pyy-
dettiin sittemmin erääseen näyttelyyn, josta saatiin vain pieni
osa takaisin vuosien jälkeen, pyynnöistä huolimatta.

Kirveen — niitä isällä oli useita eri tarkoituksiin — piti olla
terävä kuin partaveitsi. Tylsä ase oli hänelle kauhistus ja opetti
hän meillekin tämän asian. Muistan vieläkin isän ilmeen ja
sormenliikkeen, jolla hän koetti, oliko kirves tarpeeksi hyvässä
kunnossa. Kirvesvarren teki hän aina itse; valmista sellaista
tuskin löytyikään, jonka hän olisi hyväksynyt, paitsi ehkä jon-
kin erämaan taiturin tekemän. Se olikin usein ensimmäinen
työ, jonka isä pani oppilaansa kokeeksi. Hän näki siitä heti,
oliko vasta-alkajalla taipumuksia vai ei. »Ei osaa edes kirves-
vartta tehdä», oli ankara arvostelu.

Erikokoisilla kirveillään hän oli tavattoman taitava hak-
kaamaan ja muovailemaan ukonpäitä ja muita veistoksia. Oli
nautinto katsella, miten raskaalla työaseella saattoi niin jousta-
vasti iskeä ja miten esine vähitellen muodostui tästä hakkaami-
sesta. Ellei hän tehnyt raskaita esineitä, kuten suksia y.m., hän
puukolla veisteli kauhoja, joitten varteen hän teki kuvioita, tai
piipunpesiä, joihin hän muovaili lastensa piirteitä. Oikea tai-
donna näyte on pieni sirovartinen suolalusikka, jonka varressa
roikkuu kolme puurengasta peräkkäin, kaikki samasta puusta.
Vieläpä hän teki geometrisia »noitakaluja», joita yhteen
liittämällä saattoi muodostaa kansanomaisissakin töissä tunnet-
tuja n.k. »puunyrkkejä». Näitten kokoonpanoon ja avaamiseen
tarvittiin aika tavalla näppäryyttä, ja isä nautti, kun oli pannut
jonkun ponnistelemaan tähän hommaan.

Isä kirjoittaa suksista kerran: »Täällä on yhä edelleen ihana
hiihtokeli, ja minulla on sukset, jotka ovat kuin käärmeet jalko-

jen alla. Kiitämisessä on jotakin uinnin miellyttävyyttä tottu-
neelle hiihtäjälle. Tein itse suksiparin muuan viikko sitten,
mutta kun ensi kertaa olin niitä koettelemassa, pirstoutui toinen
suksi korjauskelvottomaksi. Oli muuten perjantain vastainen
yö, niin että kovaa onnea ei voinut välttää———. Notkean
suksen veistämisesä on jotakin taiteenomaista, kauneus ja tar-
koituksenmukaisuus käyvät siinä käsi kädessä. Nyt aion ensi
talven varalle mennä kaatamaan puoli tusinaa kauniita suksen-
aineksia oksattomista, solakoista koivuista, jotka kasvavat ujoi-
na kuusimetsän sylissä. Hiihtoretkellä on minulla kuparilevyjä
taskussani, ja kun näen jotakin, minkä tahtoisin merkitä muis-
tiin, otan terävän neulan ja suksilla seisten radeeraan pakene-
van kuvan. ———»

Palattuamme monivuotisilta retkiltä Kalelaan toistakym-
mentä vuotta myöhemmin, isä teki taiturimaisesti kokoonpan-
nun puisen potkurin moottoriveneeseen kelirikon ajoa varten.
Sen kahdet siivet, jotka muistuttivat lentokoneen potkuria, oli-
vat monesta ohuesta puusta kokoonliimattuja, ja nämä muodos-
tivat hyvin kauniin, kaarevan pinnan, jonka kaltevuuden piti
pyöriessään imeä ilmaa ja viedä moottoria eteenpäin. Niin hel-
littämätön ja vaativa oli isä omaan työhönsä nähden, että kun
ensimmäinen kokeilu, joka muuten lienee ainoa laatuaan, ei
kyennyt viemään moottoria tarpeeksi lujaa eteenpäin, hän teki
uuden hieman suuremman, jonka siipien väli oli lähes metri.
Se onnistui niin hyvin, että vene kiiti jäällä kuin pieni liitokone.

Oli yleensä vaikeaa saada ruoka-aineita tällä paikkakunnalla.
Äiti aloittaakin erään kirjeen näin: »Oi voi tätä taloutta, täällä
ihan menettää kärsivällisyytensä joskus. Kuta enemmän on va-
rastossa, sitä enemmän kuluu. Minun täytyy ostaa lehmä, jos
jäämme tänne täksi kevääksi. Talosta emme saa maitoa, siitä
olen ottanut selvän. Tulen aivan sekapäiseksi taas miettiessäni,
mistä saisin sitä ja sitä ja mistä jonkin, joka lähtisi hakemaan

sitä ja sitä. Sillä ruokaa täytyy olla, se ei tule tänne itsestään.» Isä taas kirjoittaa kerran: »Minua ei tämä ruoan puute haittaa, olen aivan terve, ehkä terveempi kuin ennen. Kun on tottunut yksinkertaisiin pöydänantimiin, jossa on leipää, suolakalaa, perunaa ja vettä, se menee mainiosti. Voi, mitä olemme saaneet, on ollut niin huonoa, että ainoastaan suurella varovaisuudella olemme voineet sitä syödä. Täydellinen välinpitämättömyyteni ruumiilliseen ravintoon nähden ei myöskään herätä ruokahalua Maryssa. Omasta puolestani en saa enkä voi syödä enempää kuin että elämänlankani pysyy koossa — minun runottareni ei sitä siedä.»

Ei ollut helppoa palvelijoitteensa saanti tänne erämaahan. Eivät he viihtyneet metsän yksinäisyydessä, jossa ei ollut huvituksia. Äitini kirjeet antavat järkyttävän kuvan hänen vaikeuksistaan. Hänen työpäivänsä saattoi alkaa klo 4 aamulla ja loppua klo 1 yöllä, jolloin hän kirjoitti kirjeensä. Mutta hän ei koskaan valittanut. Kerran hän huokaa: »Voi, kun joskus saisi nähdä ja kuunnella jotakin kaunista (konsertteja tai oopperaa)!» Mutta hän meni ulos luontoon nauttien siitä: »Täällä on nyt niin kaunista iltaisin kuutamolla, on kuin asuisimme taikametsässä, puut ovat huurteessa ja ihania, luulee olevansa jollakin toisella planeetalla, niin kaunis on kuutamo nyt.» Usein paistoi kuu sisään goottilaisesta, korkeasta akkunasta, jota äiti kutsui kuutamoakkunaksi. Tunnelma oli ihmeellinen. Ainoastaan takassa paloi tuli, ja kuun sininen valo levittäytyi lattialle ja korokkeelle, jossa se taittui takan keltaiseen loimuun.

Mutta eihän elämä täällä toki aina ollut synkkää ja raskasta. Usein isä tuli kesken töitään lumipallosille lasten ja äidin kanssa. Hänellä oli paljon hauskoja kujeita, kun hän oli hyvällä tuulella. Joskus otettiin vasikka sisään ateljeehen tanssimaan. Kerran isä äidin tietämättä houkutteli porsaansa flyygelin alle, äidin parast'aikaa soittaessa. Possu asettui kuin koira lepää-

mään ja kuuntelemaan musiikkia äidin sitä huomaamatta. Kun äiti soitti, ei hän nähnyt eikä kuullut mitään muuta. Musiikin tauottua possu röhkäisi. Äiti samalla kirkaisi, ja meillä oli hauskaa. Pöydässä isä joskus kertoi meille »Prunkkalan papista». Tapahtui usein, että äidin täytyi sanoa: »No, mutta Axel!» Isä vaan yltyi kuin koulupoika, ja me tietysti nautimme ja nau-roimme.

Kalelassa oli paljon mahdollisuuksia löytöretkien tekoon ja piilosilla oloon, Toiset portaat johtivat yläkertaan kirjaston ja eteisen väliköstä. Ne olivat kapeat ja jyrkät kuten kolmannetkin, jotka alkoivat eteisestä. Kun näitä umpinaisia, hämäriä portaita juoksi toista ylös, toista alas, saattoi piilosilla ollessa eksyttää etsijän vallan sekaisin. Isä ja äiti antoivat meidän juosta ja telmiä aika tavalla. Kun maammo, isän äiti, tuli käymään, sanoi hän: »Kyllä minun neljä poikaani olivat viljejä, mutta ei se ollut mitään tähän verrattuna.»

Jännittävä paikka oli ullakko. Sinne veivät portaat lastenkamarista. Kun minut kerran suljettiin huoneeseen rauhoittumaan, kiipesin vinttiin, joka oli ihana löytöretkien paikka. Se oli talon harjan kohdalta hyvin korkea ja lattia oli metrin paksuisen sahajauhon peitossa. Sieltä pääsi myös jyrkkiä portaita pitkin kattoparvekkeelle, josta oli laaja näköala yli tienoon. Eräässä nurkassa seisoivat rypäletynnyrit, joita taatto, äidin isä, joskus lähetti Helsingistä. Suuret laatikot ja arkut olivat täynnä ihmeellisiä pukuja. Toiset olivat äidin tekemiä Kalevala-pukuja malleja varten, toiset aito karjalaisia Vienan-matkalta. Kun löysin karjalaisen puvun, puin sen kirjavanpunaisen hameen ja pel-lavapuseron päälleni, helmikoristeisen päähineen panin päähäni. Näin pyntättynä asetuin seisomaan ullakon alimmalle portaalleselin oveen ja odotin. Tiesin, että lastenhoitaja joskus tulisi minua hakemaan ja päätin nauttia tilanteesta, vaikka odotus

tulikin pitkäksi. Hänen säikähtynyt kirkkaisunsa antoi minulle täyden korvauksen.

Kerrankin taas puin kujemielessä ylleni isän housut ja takin, jalkoihin kintaat, isot varpaat pujotin peukalopusseihin; kontin panin selkään ja näin varustettuna tallustelin rantakalliolle, jolla isä, äiti ja Anna-täti joivat päiväkahvia. Olin nähnyt »Ruhalan Jussin» liikkuvan kylällä. Hän oli vähän höpsähtänyt, ja matkin hänen puheitaan ja liikkeitään sellaisella seurauksella, että isä hohotti ääneen, äidiltä valuivat kyyneleet ja Anna-täti sai verensyöksyn nenästä, mutta siitä minä vähät välitin; jatkoin vain temppuilemistani ja nautin, kun sain toiset vääntelettimään ja itkemään naurusta.

Ruovedeltä ei puuttunut hauskoja ja omalaatuisiaan tyyppejä. Toiset kävivät meillä vakituisesti, kuten Jaskan Riikka, joka oli hieroja. Hän oli ruskeapintainen ja -silmäinen, ovelannäköinen ja aina iloinen eukko. Suu alkoi heti käydä kuin papupata hieromisen tahdissa. Jos toinen sai jotakin väliin sanotuksi, pysähtyi hieronta heti samalla kuin suukin, mutta alkoi taas puheen päästyä vauhtiin. Hänen sanottiin olevan noitakin, ja luulin hänen pitävän noitakaluja pussissaan, jota hän kantoi mukanaan. Ihmiset väittivät Riikan käyttävän »voiparaa». Hän muka kulki öisin hautausmaalla kaivamassa pienten lasten käsiä ja muita ruumiinosia. Jos sellaisen pani kirnuun, ei voi koskaan loppunut.

Erään torpparin vaimo tuli kerran myymään meille omaa voitansa: »Prouva ostaa nyt, se on ihmisen maitoo.» — »Hyi helvetti», sanoi isä ja ajoi akan ulos.

Joskus kävi meillä läheisen talon emäntä, lihava ja ketterä kuin ilmapallo. Hän oli puettu takaa tiiviisti laskostettuun hameeseen ja röijiyn, jonka liepeet olivat hameen päällä. Liinan alta roikkui selässä pieni palmikko kuin harmaa hiirenhäntä. Hän komenteli kotonaan toistakymmentä lastaan. Kun hän tuli

käymään, istuutui hän ruokasalin keinutuoliin, risti kätensä syliinsä ja alkoi pyöritellä peukaloitaan. Kun kahvia ei kuulunut, sanoi hän: »Aijai, kun hyvä kahvin haju mun nokkaani käy.» Kun kahvit oli juotu, otti hän sanomalehden ja alkoi äidille lukea kaikki murhat ja tulipalot oikein lukukinkeriäänellä.

Miestyypeistä muistan Rintalan Jussin, joka oli mallina »Sammon ryöstöön» ja »Purren valitukseen». Hänellä oli kaunis punertava parta.

Järven vastakkaisella puolella asui »Kankuri-Maija». Hän oli yhtä leveä kuin lyhytkin. Hänen kasvopiirteensä isä on ikuistanut pieneen muotokuvaan. Aitassa hänellä oli valmis ruumisarkku odottamassa häntä itseään; toistaiseksi se oli täynnä virsikirjoja, joita hän myyskenteli kylällä käydessään. Hänen pieni mökkinä näkyi meille järven toiselta puolelta tai oikeastaan vain hänen mökkinsä savu, joka tyyninä iltoina nousi vaalean sinisenä korkean »Nuijaharjun» tummaa taustaa vastaan. Isä on kiikarin lävitse maalannut akvarellin tästä näymästä, antaen sille kiikarin pyöreät ääriviivat.

Kuinka kaunis olikaan Ruoveden selkä, joka jatkui pohjoiseen päin kapeana väylänä! Siintävät saaret kangastuivat kesäiltoina auringonlaskun aikaan taivaanrannalla. Monta monituista maalausta on tästä aiheesta tehty. Se oli näköalana ateljeen akkunasta. Isä maalasi tämän maiseman milloin kesäiseen iltausvaan kietoutuneena, milloin jäänlähdön aikana, milloin taas kirkkaana talviaamuna, jolloin jääkenttä ja lumihuppuiset puut saattoivat rusottaa vaaleassa punassa.

Kesäisinä sunnuntaiaamuina saattoi nähdä kirkkoveneitten kilpaa viilettävän pitkin työntä järven pintaa. Se oli ihmeellinen näky. Sitä katselimme ateljeen suuresta akkunasta tai juoksimme pohjoisille kallioille. Oikealta käsin, Mullin lahdesta ilmestyi toinen toisensa perästä pitkä, musta sivakka vene. Äänettömästi ne tuntuivat kulkevan ja tavattomalla vauhdilla.

(Yksi näistä veneistä lienee nyt Seurasaaren ulkomuseossa.) Mikä tunnelma olikaan tuollaisessa hiljaisessa sunnuntaiaamussa! Kun sattui kirkkorantaan sellaisena päivänä, oli hauska katsella veneitä, jotka vierä vieressä, mikä ruskean tervan kiiltävänä, mikä mustana lojuivat auringonpaisteessa hevosenkengän muotoisella hiekkarannalla. Tämä Ruoveden hiekka oli paikkapaikoin hienoa ja valkoista kuin jauho. Mutta meidän rannassamme oli punaisen keltaista hiekkaa, joka kauniisti kuului ruskean veden pohjasta. Isä sanoi, että tuo kullanhohdoinen hiekkapohja oli yllyttänyt häntä valitsemaan juuri tämän paikan. Isä on käyttänytkin sitä monessa taulussaan, jossa syvä sini ja ruskea kelta muodostavat koristeellisen ornamentiikan. Keväisin tervattiin veneet hiekkarannalla, jossa vielä oli lumipäiviä varjopaikoissa.

Voimallinen ja työntäyteinen oli tämä ensimmäinen Ruoveden-kausi. Tänä aikana syntyivät useimmat suuret Kalevala-aulut. Olihan isä välillä tehnyt matkoja milloin Berliiniin, milloin Tukholmaan, mutta v. 1901 muuttimme Ruovedeltä pois. Isä maalasi Porissa mausoleumin freskoja, ja silloin asuimme siellä, viettäen kesät Kuuminaisissa. V. 1905 asuimme vielä kesän Kalelassa, sen jälkeen oli talo autiona kolmetoista vuotta. Erikoisesti muistan tuolta kesältä, kuinka syvästi isään koski sanoma Edelfeltin kuolemasta. Nojaten vasemmalla kädellään pitkän pöydän reunaan ja katsellen eteensä hän toisteli: »Edelfelt on kuollut, Edelfelt on kuollut.»

Isä oli kauan kysynyt äidiltä: »Milloin lapset tulevat niin suuriksi, että voimme ottaa heidät mukaan matkoillemme?» Ja tultiinhan sitä vähitellen niinkin suuriksi. Niinpä erään talven asuimme Budapestissa, toisen Pariisissa, kaksi vuotta vietimme Afrikassa. Tämän jälkeen isä rakennutti uuden ateljeen ostamalleen huvilapaikalle Albergan kartanon maalle Tarvaspähän. Mutta täällä hän, ensimmäisen maailmansodan olosuhteissa,

vierasmaalaisten sotilaitten käyskennellessä hänen alueellaan, ei saanut työrauhaa, ja niin muutimme taas pari vuotta valmiina olleesta kodista takaisin Kalelaan, joka oli yksinäisenä, hiljaisena meitä odottanut.

Lähdin viikkoa ennen isän ja äidin saapumista Kalelaan. Kun avasin tämän kodin ovet kaikkien näitten vaellusvuosien jälkeen, tulvahti voimakkaana vastaani aivan kuin patoutuneena se tunnelma, mikä oli Kalelaan kauan sitten jäänyt. Siinä olivat urut ja goottilainen kaappi, paikallaan oli valkoinen elefantti porraspylvään päässä, sisiliskot roikkuivat parvekkeen katosta, takassa oli kauan sitten hiiltynyt tuhka. Kun seisoin tuossa ateljeen kynnyksellä kuin pyhätön ovella, tuntuivat seinätkin puhuvan. Niihin oli tarttunut se väreily, minkä intensiivinen, voimakas persoonallisuus ympärilleen luo.

Tämä myöhempi vaihe Kalelassa oli raskasta aikaa. Elettiin sotavuosia ja vallankumouksen aattoa. Tuli kansalaissota, johon isäkin otti osaa ja jonka syttyminen oli hänelle äärettömän raskas. Hänen uskonsa Suomen kansaan sai ankaran koulauksen ja hän suri tätä tavattomasti. Meidän erämaanpirttiimme eivät tosin levottomuudet ulottuneet. Suuri rauha säilyi ympärillämme.

Mutta elämän taloudellinen puoli alkoi sodan jälkivaikutuksista tuntua yhä vaikeammalta. Syksyllä 1922 osti isä talon Porvoosta, jossa hän tahtoi olla valvomassa Koru-Kalevalan painatustöitä. Paikkakuntalaiset Ruovedellä neuvoivat meitä ottamaan mukaamme kaiken mitä kodissa oli, sillä he eivät voineet taata, että mikään jäisi koskematta. Raskain mielin revittiin irti esineet, jotka olivat olleet paikoillaan melkein 30 vuotta. Laatikoita raahattiin syksysateella laiturille, josta kaksi pientä Näsijärven laivaa ne aamuvarhaisella nouti. Laivat olivat kallellaan tavaran paljoudesta. Kuukauden kesti tätä tuskallista muuttohommaa. Kauheata oli lopulta nähdä paljas

ateljee, johon jäivät vain urut, kiinteät seinäpenkit, pitkät pöydät ja kattoon iso lux-lamppu.

Viimeisistä laivoista tulvi ihmisiä maalle. Kuin heinäsiirkat he tunkeutuivat huoneisiin. Eräs nainen seisahtui keskelle ateljeen lattiaa. Suu auki kattoon tuijottaen hän lausui: »Tässäkö se ny sitte asui?» Onneksi ei isä kuullut tätä.

Paikkakuntalaisten ennustukset kävivät toteen: muutaman vuoden kuluttua oli tyhjä koti raiskattu. Urkupillejä oli revitty irti ja heitetty vääristettyinä metsään, suuri lux-lamppu oli kiskottu alas katosta ja rikottu, kaamea sekamelska vallitsi joka paikassa. Näin jäi tämä rakas koti tyhjilleen ja kylmilleen, eikä isä siihen enää koskaan palannut.

Mutta kirkkaina ovat muistot Kalelasta säilyneet. Kuulen joskus vielä tunnossani, miten tyyninä kesäiltoina naapurin isäntä lyö tappia veneeseensä, ja pian kuuluu hankaimien natinaa ja tasaista airojen loisketta. Sitten ilmestyy vanhan ukon varjo kyömynenineen ja pitkine partoineen iltaruskoa vasten. Siellä hän soutelee hiljalleen edestakaisin uistinta vetäen. Mieleeni palautuvat myös varhaiset toukokuiset aamut, jolloin jo kello kahdelta noustiin lahnarysää kokemaan pohjoislahdesta. Koivut olivat hiirenkorvalla ja seisoivat tummia kuusia vasten ikäänkuin vaaleat morsiamet, joitten huntu loisti läpikuultavana auringon siintäessä hennon vehreyden lävitse. Käki kukkui aivan lähellä lahden toisella puolen. Tätä suurta hiljaisuutta ja ihanuutta saattoi katsella ja kuunnella, kunnes aamusavu alkoi Pääskyn mökin piipusta nousta ja ensimmäinen tuulenvire rikkoi veden kalvon,

Arvo Junnila

Luokkatoverin muistelmia Kaarlo Sarkiasta.¹⁾

Kansakoulussa.

Olin Kaarlo Sarkian, silloisen Kalle Sulinin, luokkatoveri vuodesta 1913 asti, jolloin tulin oppilaaksi Kiikan kirkonkylän kansakoulun II luokalle, jolla luokalla Kalle oli. I ja II luokkien yhteinen luokkahuone oli suuri ja oppilaita täynnä, enkä sieltä yksityisiä oppilaita paljoakaan muista. Kallen muistan vain kerran seisomassa paikallaan suuren luokkahuoneen keskivaiheilla ja yrittämässä vastata opettajan, nykyisen rouva Kannarin, jotakin laskutehtävää koskevaan kysymykseen, mutta vastaus ei opettajaa tyydyttänyt ja Kalle oli sen johdosta pahastuneen näköinen. Tämä oli siis II luokalla. III ja IV luokkien yhteinen luokkahuone oli pienempi ja oppilaita oli vähemmän kuin alaluokkien salissa. Tästä luokasta muistankin useita oppilaita, muistan isoja poikia, jotka meitä pienempiä kiusasivat — heidän joukostaan on turha Kallea muistella — mutta muistan myös useita eteviä oppilaita, muistan millä kohtaa luokkahuonetta he istuivat ja miten heillä oli aina käsi pystyssä, kun opettaja kysyi. Heidän joukossaan on Kallenkin täytynyt olla, mutta merkillistä on, että tästä selvemmin muistamastani luok-

¹⁾ Esitetty Satakuntalaisen Osakunnan lukupiirin Sarkia-illassa Laaksolassa syksyllä 1946.

kahuoneesta minulle ei ole jäänyt Kallesta ainoatakaan muistikuvaa. En muista, missä hän siellä istui ja mitä hän välitunnilla teki ja oliko hän ylipäänsä siellä ollenkaan. Mutta ilmeisesti hän mukana oli. Siellä oli eräs toinenkin Kalle Sulin-niminen poika, röyhkeä tyyppi, aivan Kallen vastakohta, mutta en voi muistaa, aiheuttiko esim. nimien yhtäläisyys koskaan mitään sekaannusta.

Yhteistä koulumatkaa Kallella ja minulla ei ollut, sillä Kalle asui aivan toisaalla, Jokisivulla, kuten Kokemäenjoen eteläpuolta Kiikassa sanotaan, ja minun kotini taas on Kiikoisiin vievän tien varrella. Näin ollen tapasin Kallen vain koulussa, jonne hän lienee tullut muiden Jokisivulaisten mukana ja hukkunut sitten koulun pihalla ja luokassa oppilaiden suureen laumaan. Mutta erinomaisen hiljainen ja syrjään vetäytynyt hänen on täytynyt olla, kun hän niin täydellisesti on jäänyt kaikkien muiden muistikuvieni taakse.

Ruotsin kielen alkeita oppimassa.

Kallen lahjakkuus tuli kuitenkin näkyviin, koskapa eräät valistuneet ihmiset alkoivat huolehtia hänen kouluttamisestaan. Ja silloin olimme yhden kesän Kallen kanssa kahdestaan lukutoverit. Neliluokkaisen kansakoulun käytyämme pyrimme nimittäin kumpikin vuonna 1916 Tyrvään yhteiskoulun II luokalle. Meillä oli Kannarin koulusta erittäin tukevat tiedot, niin kuin sellaisesta hyvästä maakunnan koulusta voi saada, eikä meille yhteiskoulun kevätkuulustelujen jälkeen juuri muuta suoritettavaa jäänyt kuin tietysti I luokan kurssia vastaava annos ruotsin kieltä, jonka aakkosia meidän nyt oli siellä Kiikan pitäjässä ruvettava opettelemaan. Opettajaksi saimme kirkkoherranrouva Saarennon, joka oli ystävällinen ja lämminsydäminen ihminen. Ensimmäiselle tunnille tulimme rankkasateessa pitkien matkojemme takaa. Hän onki meidät pappilan kuistille,

lämmitti ja kuivatteli ja rukoili sitten pöydän ääreen asetettuaamme Korkeimman siunausta näiden kahden pienen pojan nyt alkaville uusille opinnoille.

Luimme Waseniuksen ruotsin kielen alkeiskirjaa, ehkä se on joillekin tuttu. Siinä on aluksi vaikeanlaisia kappaleita, lukuja käännösharjoituksia, jotka eivät ole tarkoitettut ulkoa opittaviksi, mutta meidän opettajamme ei sitä tiennyt ja me pojat painoimme päähämme kaikki nuo pitkät kappaleet ja niiden vaikean sanaston ja ihmettelimme sitten kovin, kun tultiin toiseen osaan ja siellä oli sellaista helppoa tekstiä kuin että »där hemma finns en gosse»!

Kalle asui, kuten jo sanoin, Jokisivulla ja hänen oli siis tultava pappilaan joen yli, milloin lautalla, milloin lauttamiehen, milloin tukkimiesten veneessä. Kerran Kalle kertoi, että hänet toi joen yli muuan tukkimies, joka katsoi hänen ruotsin kirjansa ja luki siitä: »Den röda stugan» — »se on niin paljon kuin punainen tupa». Monta muutakin rubriikkia tämä meidän mielestämme harvinainen tukkimies oli vielä lukenut ja sanonut aina päälle: »Se on niin paljon kuin . . .» Erikoisesti Kalle mainitsi tukkimiehen lausuneen nimenomaan »stygan». Pyrkimys oikeaan ääntämiseen, joka sitten esim. ranskan kielen osalta hänessä kehittyi niin erinomaiseen täydellisyyteen, näkyi ehkä jo silloin. Kerran opettaja käänsi sanat »akta Er» »varokaa Teitänne» ja ulkona Kalle sitten hymähteli sellaiselle ilmaukselle kuin »varokaa Teitänne».

Tarpeellisen määrän ruotsin kielen alkeita me siellä opimme, mutta kaikkia ruotsin kieleemme suomensekaisuuksia opettaja ei aina korjannut. Niinpä me sanoimme »vi ärå». Muistan kuinka Kalle sitten yhteiskoulussa heti paikalla vapautui tästä ja muista virheistä helppoudella ja joustavuudella, jota ihmettelin, sillä minun täytyi ponnistella siihen tapaan, että se on »vi ärå», mutta tuntuvat täällä sanovan »vi äro»; täytyy siis pitää varansa

että silloin kuin pitäisi sanoa »vi ärå», sanookin »vi äro». Niin, Kalle oppi ruotsia helpommin kuin minä. Muistan kuinka kerran toiseen huoneeseen kuulin, miten äitini selitti jollekin rouva Saarennon sanoneen, että kyllä Kalle oppi ruotsia luontevammin kuin Arvo.

Yhteiskoulussa.

Olimme nyt siis Tyrvään yhteiskoulun oppilaita, uuden koulun oppilaita uudella paikkakunnalla. Kalle asui suurimman osan kouluaikaansa kauppias Lehtosen perheessä, mutta aluksi hän muistini mukaan asui lyhyen aikaa erään yksinäisen vanhahkon miehen luona, jonka nyt perästä päin kyselemällä olen — tosin epävarmasti — identifioinut lasinleikkaaja Vihtori Tuomistoksi, alakoulun opettaja Jemina Tuomiston veljeksi. Joka tapauksessa tämä mies minun muistikuvieni ja käsitykseni mukaan on ollut kauppaloissa ja pikku kaupungeissa ainakin vielä niihin aikoihin usein tavattu rauhallinen ja hyvä, kiltti vanhapoikatyyppi. Muistan, miten kerran eräänä sunnuntaipäivänä kävin siellä Kallea katsomassa. Pienessä kamarissa tai oikeammin tuvassa oli tavattoman hiljaista eikä ulkoakaan kuulunut suinkaan liikenteen melua. Istuimme siinä Kallen kanssa penkillä ikkunan, pienenpuoleisen ikkunan, ääressä me kaksi pientä poikaa ja mieleeni on jäänyt, miten silloin lapsenmielessäni siinä hiljaisuudessa ja yksinäisyydessä erinomaisen voimakkaasti ja järkyttävästi tajusin Kallen orpouden. Voimme kuvitella, miten hän monin verroin herkemmissä mielessään on sen itse tuntenut.

Kalle pääsi siellä Vammalassa hyvien ihmisten hoivaan. Hänen asumisestaan kauppias Lehtosella jo mainitsin. Syömässä hän kävi enimmäkseen Bäckmanilla, usein myös Vitikkalan lasten koulukodissa Karhulassa. Tapahtukoon tällainen avustaminen asianomaisten taholta miten hellävaroen ja hienotunteisesti

tahansa, niin ympärillä oleva maailma antaa kyllä pojan tietää, että avustettavan asemassa hän on. En kylläkään muista, että tästä olisi toveripiirissä Kallea kiusoteltu tai että siitä olisi hänelle itselleen huomautuksia tehty. Mutta tietysti Kallen köyhyys ja orpous oli koululaisten tiedossa ja puheenaiheena. Muis-tan itse, miten kerran olin syyllisyyden ja häpeän tunnossa sen johdosta, että kun kerrottiin Kallen käyneen teatterikiertueen näytäntöä katsomassa, niin minä kovin tärkeänä huomautin, että mitä Kallen kiikkalaiset holhoojat siitä sanovat, kun hän täällä tuhlaa rahaa teatteriin! En ollut ainoa tämäntapainen arvosteli-ja ja mahdollista on, että tällaiset puheet kantautuivat Kallenkin korviin. Ainakin hän on ne vaistonnut, se on selvä.

Keskiluokkien aikoja.

Mutta ei tästä sen enempää. Koulua käytiin edelleen luok-ka toisensa jälkeen ja Kalle menestyi hyvin. Hän oli aina parhaiden joukossa, oli usein priimus. Hiljainen hän oli, mutta kyllä hän oli koulupoikien kujeissakin mukana, jos ne vaan olivat niin sanoakseni hänen arvonsa mukaisia, enemmän jänni-tystä ja mielenkiintoa tarjoavia kuin tavallinen mekastus. Vii-dennen luokan ajoilta tässä muutama sellainen muistelmä. Kalle asui silloin kuuluisassa Luoman poksissa. Lehtosen talo, sa-moin kuin melkein koko kauppala oli nimittäin kapinassa pol-tettu ja kauppias Lehtonen murhattu, ja ennen kuin Lehtokset saivat uuden talon, majaili Kalle tilapäisesti muualla. Luku-vuonna 1919—20 hän asui eräässä pienessä huvilassa Vammaskosken sillalta kappaleen matkaa asemalle päin jonkin verran päätiestä sivussa. Siellä oli muutamia koulupoikia, kaikki vii-desluokkalaisia, ja heillä oli taloudenhoitaja. Kenenkään van-hempia ei siis ollut, ja vapaus vallitsi. Olli Tuominen, nykyi-nen fil. maisteri ja Niittylahden Kansanopiston johtaja, asui

siellä, samoin eräs lavialainen poika, joka nuoresta iästään huolimatta oli jo ollut jonkin verran mukana vapaussodassa ja joka sittemmin kävi Virot ja Aunukset ja jätti koulunsa kesken. Edelleen siellä asui eräs nyttemmin jo kuollut mouhijärveläinen poika, joka oli aikaisemmin asunut ankarien tanttojen luona ja joka nyt tällaiseen vapauteen päästyään oli aivan mieletön; häntä sanottiin Gubeksi. Ja neljäntenä tässä joukossa oli sitten niin tuiki erilainen Kalle. Minä asuin aivan vieressä tätini luona.

Pojilla oli toisessa puolessa taloa 2 huonetta käytettävissään omine eteisineen, talon toisessa osassa oli keittiö ja ruokailupuoli. Tällainen keidas veti tietenkin koulupoikia puoleensa. Niinpä siellä olikin ainainen trafiikki ja tupakan savu, eikä läksyistä paljoakaan välitetty. Mutta Kalle istui enimmäkseen pöytänsä ääressä joukon melusta syrjässä. Mitä hän siinä teki ja mietti, siihen ei huomiota kiinnitetty. Kun tuli päivällisaika, hän nousi ja lähti syömään Karhulaan tai apteekille. Mutta kuten sanottu kyllä hänetkin sentään joskus mukaan saatiin ja otettiin, mm. *kummitustoiminnan* järjestämiseen. Kalle oli hyvä piirtäjä. Hän maalasi pääkallon kuvan, joka kiinnitettiin viivottimeen, ja sitä näyteltiin illan pimeydessä erinäisissä paikoissa ikkunan takana. Vaikutus lienee ollut toivotun kaamea. Kerran Gubbe tulla touhusi poksiin sellaisin uutisin, että eilen illalla oli eräs vanha rouva kuollut sydänhalvaukseen, kun pääkallo ilmestyi ikkunan taakse. Se ei kylläkään pitänyt paikkaansa, mutta se vavahdutti meidät ajattelemaan kuinka voisi käydä, ja niin tuli loppu kummittelusta, joka oli jo ennättänyt saada sellaisiakin muotoja, että Tuomiselle pantiin lakana päälle ja pääkallon kuva päähän ja hän meni pappilan navetan raunioille esiintymään erään punakaartilaispäällikön haamuna. Jotkut miehet olivat vähällä saada hänet kerran kiinni ja niin oli sitten seuraavina öinä maailmassa yhtä haamua vähemmän. Kun viikon lopulla

menin kotiini Riikkaan, kyseltiin siellä Vammalan kummituksista ja muistan panneeni merkille, miten tavattomasti huhu oli paisunut yhden pitäjän välin kuljettuaan. Aivan samantlaisia huomioita oli Kalle tehnyt ja me olimme lievimmin sa-
noen tyytyväisiä.

Mutta aktiivisuutemme vaati uusia toimintamuotoja. Tuomisella oli Haatajan kirja Kemiallisia kokeita ja poksissa oli toisinaan senpäiväinen käry, kun kokeita tehtiin. Mm. hän valmisti erilaisia musteita. Mutta jossakin kirjassa, muistaakseni peräti koulun kemian oppikirjassa, oli viinapolttimon kuva ja pojat saivat päähänsä, että täällähän voitaisiin kokeilla viinan keitolla. Peltisepän liikkeessä tehtiin miniatyyri tislauspannu, muka mustekokeilua varten. »Tällähän voisi keittää vaikka viinaa», sanoi peltiseppä. »Mustetta sillä keitetään», vastasi Tuominen. Jollakin tavalla pojat saivat jyviä käsiinsä, mutta ne oli ainakin meidän tekniikkamme mukaan jauhettava ja sen keskeisen tehtävän otti Kalle suorittaakseen. Muistan selvästi, miten kerran hiihtäessäni lomapäivänä tai viikon lopulla Kilkaan kohtasin Kallen Tyrvään Vaunusuolla. Hän työnsi huonossa kelissä Guben kömpelöä potkukelkkaa ja kelkassa oli jokin pussi. Minä en ollut silloin vielä uusimmista riennoista perillä eikä Kalle minulle siinä Vaunusuolla suinkaan matkaansa selittänyt, mutta hän oli mielestäni erityisen salaperäisen näköinen. Ja aina muistan myös sen naurun ja ihmettelyn tulvan, joka syntyi, kun pojat sitten kertoivat minulle, mitä oli tekeillä ja miten — kaiken huippuna — Kalle oli pannut viinakset kelkkaan ja lähtenyt Klikkaan niitä käsikivillä jauhamaan! Suuri pesuvati otettiin rankkitiinuksi ja se pantiin ylös uunin päälle käymään. Huoneeseen alkoi kehittyä kaamea lemu. »Mitä ihmettä te teette. Tännehän voisi tulla vaikka poliisi», ihmetteli taloudenhoitaja, mutta pojat selittivät vain lakonisesti ja oraak-

kelimaisesti, että se on kemiaa. Mutta Gubbe innostui. »Tuo lavialainen on oikein viinankeittäjäasukua», tiesi hän muka taloudenhoitajasta, »otetaan se kompukseen». Mutta muut, Kalle erittäinkin, päättelivät että Gubbe esiintyy tapansa mukaan kritiikittömästi. No niin, kemiallinen prosessi uunin päällä kulki kulkuaan ja eräänä yönä oli sitten tislaus, mutta siihen suureen tilaisuuteen en minä päässyt asunnostani karkaamaan. Tulos oli ehkä muutaman lusikallisen verran epäpuhtauksien — sikunaöljyn, kuten kirjoista luimme — haittaamaa lientä, josta ei kukaan suinkaan humalaan tullut. Tuskinpa ne tipat menivät kenenkään suusta alaskaan. Mutta humala otettiin mielikuvituksen voimalla. Kallekin oli maannut sängyssä selällään, soittanut herätyskelloa ja laulanut jotakin mustalaislaulua, mikä oli tosiaan ennen kuulumatonta hänen käyttäytymisekseen!

Vammalassa vieraili kerran niihin aikoihin teatterikiertue »Nuorten näyttelijäin teatteri». Ostimme siihen yhteensä yhden lipun ja Kalle tekstasi lisää. Minun kappaleeseeni tuli painovirhe: Nuorten näyttelijäin teatteri. Mutta täydestä se kävi niinkuin muutkin. En ollenkaan muista, mitä teatteri esitti, mutta meille, Kallea ehkä lukuunottamatta, se kai olikin sivuasia. Tärkeintä oli sisäänpääsy-yrityksen läpivieminen ja kyllä myös läpi päästiin.

Keväiset kraapausmatkat kaukana pappilan metsässä sijaitsevan Sorsalammen rannalle ansaitsisivat myös oman lukunsa, mutta riittäköön tämä kuvaukseksi siitä, millaista oli elämämme keskiluokkien aikoina ja miten Kalle oli enimmäkseen syrjässä, mutta huipputapahtumissa sitä intensiivisemmin mukana.

Kalle joutui joskus, muistaakseni keskiluokkien aikoina vahingonlaukauksen uhriksi. Eräs poika ampui häntä pienoiskiväärillä päähän eikä kuulaa voitu ottaa pois. Se jäi ainaiseksi hänen päähänsä ja vaivasi häntä toisinaan.

Myöhemmät kouluvuodet.

Yläluokilla puhalsivat sitten jo toisenlaiset tuulet kuin keski-luokkien vallattomina aikoina. Koulunkäynti otettiin vakavam-min. Luokka harveni. Tytöt jäivät vähitellen pois. VIII luo-kalla meitä oli 7 poikaa. VI luokalla oli valittava, alammeko luea ranskaa vai venäjää. Rehtori toivoi, että lukisimme kaikki venäjää, koska se tulisi koululle halvemmaksi: koulurakennus, joka Vammalan palossa vuonna 1918 säilyi, tuhoutui sitten tulipalossa ja koulu oli taloudellisissa vaikeuksissa. Me kaikki pojat Kalle lukuunottamatta valitsimmekin venäjän ja kuvitte-limme, että se oli jollakin tavalla hyvin realistinen ja viisas te-ko. »Venäjän kauppamarkkinoista täytyy päästä hyötymään», selitimme me koulupojat silloin. Mutta Kallen suhtautuminen oli ymmärrettävästikin aivan toisenlaista. Hän ja kaikki tytöt valitsivat ranskan. Kallen koulussa saama ranskan opetus lieene ollut vaatimatonta verrattuna siihen eleganssiin, jolla hän sittemmin tätä kieltä käytti ja käänsi. Muistan kuinka Kalle valitti, miten eräs hänen ranskan opettajistaan — vaikkakin hy-vä saksan opettajana — ei ranskaa paljoakaan osannut. »Hä-nen ääntämisensä on aivan mahdotonta eikä hän ranskaa us-kalla puhuakaan, kyselee sanoja vain», Kalle kuvaili. Mutta hyvin Kalle ranskaa osittain puutteellisista olosuhteista huoli-matta jo koulussakin tietääkseni oppi. Ylioppilaskirjoituksissa hän muistaakseni kirjoitti sekä saksan että ranskan, nehän sai kirjoittaa samalla kertaa.

Ainekirjoituksessa Kalle oli luokkansa eittämätön ykkönen, varsinkin vapaa-aineiden alalla. En muista enää, mikä oli hänen ylioppilaskirjoitustensa aineen aiheena, mutta joku vapaa-aine se oli. Meidän mielestämme oli itsestään selvää, että hän valitsi juuri sen aiheen, mutta hän oli ensin kuitenkin kirjoittanut pit-

kän matkaa jostakin toisesta aiheesta ja hävittänyt sitten sen. Me emme sellaista valinnan tuskaa ymmärtäneet.

Kaikissa muissa aineissa Kalle oli aina parhaiden joukossa, mutta matematiikan numerot olivat huonompia. Ehtoja hänellä ei kuitenkaan koskaan ollut. Matematiikkaa opetti yläluokilla kelpo rehtori Yrjö Sarasto, opetti lujalla kädellä ja hän haukkui joskus suorasukaiseen ja kursailemattomaan tapaansa Kallea siitä, että tämä laiminlöi matematiikan, mutta ei siitä apua ollut. Ylioppilaskirjoituksissa Kalle laski välttämättömät 3 laskua. Yksi niistä oli hyvin hieno avaruusgeometrinen tehtävä, jossa ei tarvittu mitään tietoja, vaan jossa selvä näkemys ja kirkas päättely riittivät. Luulen, että harvalla vain 3 tehtävää ratkaisseella oli yhtenä kolmesta tällainen helmi. Siinäkin eräs todistus Kallen lahjakkuudesta. Ylioppilaskirjoituksissa hän sai matematiikkaa lukuunottamatta kaikissa pakollisissa aineissa laudatuurin.

Kalle oli jo koulupoikana erinomainen runonlausuja ja joskus hänet saatiin esiintymään toverikunnan iltamissa. Kerran eräs pieni lapsi kesken hänen lausuntaansa, syvän hiljaisuuden muuten vallitessa, rupesi nauramaan ja Kalle selitti sitten synkänä, että hänen esiintymisensä täytyi olla koomillista, koska lapsi nauroi. Kirjoittiko Kalle itse jo kouluaikana runoja, siitä meillä luokkatovereilla ei ole mitään tietoa. Hyvä näyttelijä Kalle myös oli. Kesken erään kappaleen esitystä joku näyttelijöistä unohti osansa ja syntyi pitkä tauko. Kalle pelasti tilanteen lausumalla jonkun sopivasti muutetun repliikin, jolla taas päästiin eteenpäin, mutta myöhemmin hän sitten harmistuneena selitti, että kaikki tietysti luulivat hänen siinä takerrelleen, koska hän paussin jälkeen ensimmäisenä suunsa avasi!

Ulkoasustaan Kalle oli koulupojaksi erikoisen tarkka. Varsinkin tukkansa sukimisesta hän aina huolehti. Tanssimaan hän ei opetellut.

Sellaisia olivat nuo ihanat kouluvuodet, mutta olivatko ne Kallelle ihania, siitä minä en ole varma. Kun kerran Kallen ja Olli Tuomisen kanssa niitä muistelimme ja niille nauroimme, sanoi Kalle vakavaksi kääntyen: »Tuntuvat omituisen kaukaisilta jo nuo ajat». Minusta ne eivät olleet ollenkaan kaukaisia ja jäin ihmettelemään, mitä Kalle tarkoitti, mutta en päässyt siitä perille.

Olette varmaan odottanut, että tekisin selkoa, minkälaisia mielipiteitä Kallella oli esim. elämän suurista kysymyksistä, joita myöhempinä kouluvuosina pyritään oikoteitse ratkaistamaan; niin, toivotte ehkä, että voisin valaista, minkälaisen kehitysprosessin alainen hänen sisäinen ihmisensä kouluajan herkinä vuosina oli. Mitään tällaista syvempää kuvaa en teille valitettavasti voi antaa. Kalle pysyi hiljaisena, eristäytyneenä ja suljettuna — tämä kaikki sanottuna myönteisessä mielessä. Miksikään vihaahautovaksi jöröttäjäksi en häntä tahdo kuvata, mutta hän ei vain löytänyt meistä tietääkseni kenestäkään sellaista toveria, jolle olisi voinut uskoutua ja avata itsensä. Niinpä minun on näissä muistelmissani, joita huono muistini köyhdyttää, ollut pakko rajoittua kovin ulkokohtaisiin piirrelmiin. Meillä kaikilla luokkatovereilla oli Kallesta, niin hyvin hänen luonteestaan kuin hänen lahjoistaan, erittäin hyvä käsitys ja pidimme selvänä, että hän kielien tai kirjallisuuden alalla tulisi harjoittamaan menestyksellisiä opintoja, mutta että hänestä itse tuli runoilija, pysyvää luova, sitä emme silloin tienneet.

Mikko Saarenheimo

Kirjailija Algoth Untola Porissa sanoma- lehtimiehenä »Harhama»-romaanin syntymävaiheessa.

Kirjailija Algoth Untolan elämänvaelluksessa on paljon hämärän peittämää. Hänen kehitystiensä varrelta pilkistää esiin enimmäkseen vain hajapiirteitä, kiehtovia kylläkin, mutta niiden varassa hänen elämänsä ja henkilöllisyytensä piilokuvamainen arvoitus ei tunnu olevan tyydyttävästi selitettävissä. Jotakin valaistusta hänen ongelmaansa on saatu hänen omaisiltaan, joista hän kuitenkin varttuneeseen ikään tultuaan oli täysin vieraantunut, ja tilapäisiltä tuttavilta, joita niitäkin hänellä näyttää kotimaassa olleen ani harvoja. Ystäviä, joiden uskollisuus olisi kestänyt, hän ei liene puolestaan tavoittanutkaan, sillä hänen elämänsä oli aivan kuin jatkuvaa, järjestelmällistä taakse jääneiden siltojen polttamista ja vetäytymistä yhä suurempaan yksinäisyyteen, erakkouteen.

»Harhamassa», muodottomaksi paisuneessa esikoisromaanissaan, Untola on vieraille katseille raottanut elämänsä problematiikkaa, ja riistäytyneen mielikuvituksen seestyessä kohdittain ilmaissut sellaista, mikä vaikuttaa hänen suhteensa muutenkin todellisuuspohjaiselta ja josta siten on varovasti menetellen luettavissa elämäkerrallista. Salinpa hän tällöin toisinaan välähdyksittäin nähdä syvintä itseään. Hänen laaja kirjeenvaihtonsa, jota hän ikään kuin piilosilta kävi kustantajiensä kanssa, ku-

vastaa sekin eräitä puolia hänen henkilökohtaisille kosketuksille mimoosamaisen arasta olemuksestaan, mutta hänen perimmäinen sielullinen arvoituksensa on jäänyt edelleen ongelmana olemaan.

Untolan asema Imari Rantamalana, Maiju Lassilana ja J. I. Vatasena on kirjallisuutemme historiassa siksi erikoislaatuinen ja huomattava, että on syytä koettaa kartuttaa piirteitä hänestä, vaikka ne eivät sanottavasti lisääkään hänen tuntemustaan. Tässä tarkoituksessa esitetään seuraavassa hänestä eräitä huomioita siltä lyhyeltä kaudelta, jonka hän vaikutti Porissa sanomalehtimiehenä. Tämä vaihe tarjonnee senkin vuoksi mielenkiintoa, että hän sen kestäessä ja muun työn lomassa kirjoitti todennäköisesti suurimman osan mainittua merkillistä »Harhama»-romaaniaan, jolla hän hankki ensimmäisen kirjallisen kuuluisuutensa.

Untola oli syntynyt vuonna 1868 Tohmajärvellä ja oli sikäläistä vanhaa Tietäväisten sukua, mikä nimi itäsuomalaisten nimenantoperusteiden mukaisesti viittanee eräisiin lahjakkaisiin esi-isiin. Esivanhempien sarjalle merkitsi varmaan jotakin jalostusta se, että siihen jo eräässä aikaisessa vaiheessa liittyi avioliiton kautta verenperintöä Wegeliusten sivistyssuvusta, kuten tiedetään. Lisäksi muistettakoon, että suku joutui täten suhteisiin myös Alopaeuksiin, joiden esi-isä oli talollinen Tuomas Kettunen Kerimäen pitäjän vanhan kirkon vaiheilta.¹) Äitinsä puolelta Untola oli Hakulisia, jolla sukunimellä on ollut näkyviä edustajia. Tunnettua onkin, että Algoth poika, joka oli saanut ristimänimensä isän päähänpiston johdosta, jo nuorena osoittautui lahjakkaaksi ja näine avuineen onnistui ponnistamaan oloista, jotka kova onni oli saattanut vastaisiksi, opintielle. Hänestä tuli vuonna 1891 kansakoulunopettaja, jona toimittuaan aluksi

¹ NESTORI MIKOLA, Kirjailija Algoth Untolan esivanhempia. Satakunnan Kansa 14/9 1924.

lyhyen ajan Pohjanmaalla hän vaikutti Viipurissa vuosina 1893—1898. Siellä hän joutui kosketuksiin venäläisten piirien kanssa ja hankki siten venäjän kielen taidon. Vuodesta 1899 hän siirtyi Pietariin liikemieheksi, mutta jatkoi samalla opintojaan. Hän suoritti Moskovon yliopistossa tutkinnon, jonka pääaineina olivat historia ja venäjän kieli. Hänen kielellinen taitonsa käsitti tämän lisäksi vielä ranskan ja saksan, nämäkin kielet kaikesta päättäen varsin perusteellisesti.

Tämä Venäjällä eletty viisivuotisivaihe on hämääntä Untolan elämässä. Varmasti kuitenkin tiedetään, että hän seurusteli sivistyneissä piireissä ja tuli vuonna 1903 solmineeksi varakkaan ja arvossa pidetyn pietarilaisen perheen tyttären Therese Küstringin kanssa avioliiton, joka todellisuudessa särkyi heti hääpäivänä, vaikka sen muodollinen purkautuminen tapahtui paljon myöhemmin. Venäjältä Untola näyttää tuhlaajapojan tavoin, mutta kokemuksiltaan ja muutenkin henkisesti rikastuneena palanneen Suomeen, jossa hän syksystä 1904 alkaen toimi jälleen kansakoulunopettajana eri puolilla maata. Suurlakon aikoihin meillä kiihtynyt puolue-elämä tempasi sitten mukaansa myös Untolan, joka jo Venäjällä ollessaan lienee vallankumousmiehenä tuntenut voimakasta vetoa politiikkaan. Hänestä tuli syksystä 1906 lähtien vanhasuomalaisen puolueen agitaattori Pohjanmaalle, kun valmistauduttiin ensimmäisen yksikamarisen eduskuntamme valitsemiseen, ja puolue tehtävissä hän toimi senkin jälkeen, kunnes tuli Poriin.

Tällöin hänet tunnettiin siis vaalitaistelussa kannuksensa saavuttaneena puolueen kenttämiehenä, joka suullisen esiintymistaidon lisäksi oli osoittanut kykenevänsä myös käyttämään kynäänsä puoluelehdissä. Tämän perusteella hän sai puolueensa pääsihteeriltä K. N. Rantakarilta lämpimän suosituksen, jonka nojalla hänet otettiin Porissa ilmestyneen Satakunta-lehden päätoimittajaksi, kun tämä paikka oli vapautunut vuoden 1907 päät-

tyessä. Mainittakoon, että runoilija Kaarlo Kramsu oli edellisellä kymmenluvulla toiminut lyhyen ajan saman lehden päätoimittajana. Kramsun ja Untolan toimitustavoissa on eräitä yhteisiä erikoispiirteitä, kuten esimerkiksi vähäinen kiinnostus uutispuoleen ja muuhun juoksevaan käytännölliseen toimitustyöhön, joka sai jäädä muun toimituksen varaan.

Untolan asema Satakunta-lehden toimituksessa ei näytä aluksi olleen aivan selvä. Lehden tilausilmoituksessa joulukuun 5 päivänä 1907 mainittiin sen tulevaksi vastaavaksi toimittajaksi A. Untola, kun taas muiksi toimittajiksi nimettiin lehtori F. O. Rapola, kansakoulunopettaja Santeri Sampola ja entinen kaupunginvoudinapulainen Antti Airio. Lehden sisäsivulla kuitenkin samassa numerossa ilmoitettiin, että lehden päätoimittajaksi tulisi vuoden 1908 alusta lähtien Sampola ja vastaavaksi Untola, jota sanottiin ylioppilaaksi. Seuraavassa numerossa lehden vastaisen toimituksen järjestelyä koskevan uutisen oikaisuna huomautettiin, että lehden vastaavaksi ja päätoimittajaksi tuli Untola, joka tällä kertaa oli pelkästään herra. Kuten vielä näemme, Untolan asema lehden toimituksessa jäi myöhemminkin ulkoapäin katsoen epämääräiseksi.

Kun Untola joulukuun lopussa 1907 saapui Poriin ryhtyäkseen toimitustehtäviin, hänen laitansa oli huono. Vietettyään ensimmäisen yönsä matkustajakodissa ja esittäytyttyään lehden toimitusvaliokunnalle seuraavana päivänä, joka oli uudenvuodenaatto, hänen oli turvauduttava lääkäriin ja sairaalaan. Sieltä käsin hän toimitti lehteään pari kuukautta ja jatkoksi vielä kolmannenkin kuukauden potilaana, mutta tällöin lehden toimitus-huoneistossa. Toimittajatoverilleen Airiolle Untola oli kertonut poteneensa tapaturman seurausta.³⁾ Hänen ajaessaan tapanina ajurilla Vaasassa oli muka housuntaskussa olleesta pullostä, joka

³⁾ ANTTI AIRIO, Algot(h) Untola. Satakunnan Kansa 1/2 1923.

sisälsi valokuvaukseen tarvittavaa happoa, korkki irtaantunut, ja syövyttävä neste päässyt valumaan tärvellen ihon. Tällaisen selityksen Untola oli aluksi esittänyt myös häntä hoitaneelle lääkärille, mutta kun se ei tätä tyydyttänyt, Untola tunnusti, että kyseessä olikin tahallinen teko, joka tapahtui neljän seinän sisällä ja oli mustasukkaisen naisen kosto.³⁾

Sairaalassa Untola ei saanut rauhassa hoitaa itseään ja toimittaa lehteään, sillä hän joutui pian tekemisiin viranomaisen kanssa. Vaasasta tuli hänen pidättämistään tarkoittanut määräys, joka selittynee erästä hiukan myöhemmin julkisuuteen tulleesta kuulutuksesta. Keuruun pitäjässä asunut leskirouva Olga Jasinska oli tammikuun 18 päivänä Vaasan lääninkansliassa ilmoittanut, että sanomalehdentoimittaja Untola oli joulukuun 25 päivänä 1907 pakottanut hänet hyväksymään erään 700 markan suuruisen vekselin sekä jokin aika sitä ennen nimellään merkitsemään jonkinlaisen sitoumuksen tai sentapaisen, jonka sisältöä hän ei käsittänyt. Rva Jasinska väitti, että hän tällöin ia aina siihen saakka, kunnes hänellä pari päivää aikaisemmin oli tilaisuus kääntyä asianajajansa puoleen, oli ollut täydellisesti Untolan vallassa. Tästä annettiin rva Jasinskalle todistus, joka hänen oli neljän viikon kuluessa toimitettava julkaistuksi maan virallisessa lehdessä, jossa se oli helmikuun 14, 15 ja 17 päivänä. Pidätysmääräys, jota Untolan sairauden takia ei pantu toimeen, aiheutui varmaan kuulutuksessa mainituista seikoista. Untola kuitenkin omasta aloitteestaan teki sairaalasta matkan luultavasti Vaasaan ja kaiketi selvitti asian, koska siitä myöhemmin ei kuulunut mitään.

»Harhamassa» on annettu (ss. 1541—3, 1627, 1651—2, 1654 ja 1705—7) edellä kerrotuista tapahtumista sellainen selitys, että

³⁾ Untolaa hoitaneen lääkärin kirje Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa.

vaarallinen kohtaaminen olisi sattunut Pietarissa ja että vaurion olisi aiheuttanut ase, joka vahingossa laukesi Harhaman taskussa, kun hän erään rouva Esemption kanssa ajoi raitiotievaunussa. Tämä suomalaissyntyinen, mutta avioliittonsa vuoksi venäläisten piirien kosketukseen joutunut mielipiteiltään uudenaikainen rouva Esempio, johon solmiutunut suhde hallitsee teoksen toista ja kolmatta nidettä, romaanin mukaan pani sittemmin vireille oikeusjutun syyttäen Harhamaa kiristyksestä, varkaudesta ja murhapoltosta. Harhama koetti semminkin puolueensa takia saada jutun vaimennetuksi, mutta turhaan. Hipoen siten todellisuutta milloin läheltä, milloin kaukaa, romaani 1805 sivuineen päättyy vihdoinkin siihen epämääräiseen vaiheeseen, joka on vastaavinaan Untolan kokemuksia Vaasan läänin kuvernöörin puuttuessa hänen asioihinsa, kun tällaista toimenpidettä oli pyytänyt leskirouva Jasinska, romaanin rouva Esempio.

Varmaan tietäen, mitä oli tulossa, Untola ennen edellä mainitun kuulutuksen julkaisemista sai aikaan, että Satakunnan tammikuun 25 päivän numeroon tuli toimituksen uutinen, jonka mukaan hän olisi luopunut lehden toimituksesta ja toistaiseksi otettu vastaavaksi opettaja J. N. Koskinen. Tämä nimi olikin lehden otsikossa, mutta vain yhdessä numerossa, sillä seuraavan otsikossa oli jälleen Untolan nimi. Tämä johtui nähtävästi siitä, että lehden vastaavan vaihtaminen edellytti uuden miehen hyväksymistä, jota kaiketi ei ollut hankittu. Satakunnassa oli sitten maaliskuun 28 päivänä uutinen, jonka mukaan mainittu opettaja oli hyväksytty lehden vastaavaksi toimittajaksi. Lehden otsikkoon hänen nimeään ei kuitenkaan vielä tällöin tullut, vaan vasta huhtikuun 9 päivästä alkaen. Untola jäi edelleen lehden toimitukseen, mutta ilman näkyvää asemaa, jota häneltä puuttui myös, kun lehti joulukuun 3 päivänä julkaisi tilausilmoituksensa vuotta 1909 varten. Todellisuudessa Untola kuitenkin yhä oli lehden päätoimittajana, joka määräsi sen suunnan ja sä-

vyn. Hänen kirjoituksensa antoivat lehdelle leiman, joka syksystä 1908 alkaen ei kuitenkaan ollut enää niin silmään-pistävä kuin aikaisemmin. Hänen kynänsä jälkeä tuntui yhä vähemmän ja vähemmän, kunnes se vihdoin kokonaan katosi. Untola hävisi lehdestä huomaamatta huhtikuussa 1909 eli vähän ennen, kuin »Harhaman» ensimmäinen nide tuli julkisuuteen ja teki pian seuranneine kaksine muine niteineen hänestä kirjallisen kuuluisuuden.

Kuten jo mainittu, Untola toimitti lehteään aluksi sairaalasta käsin. Toimittaja Airio kävi hänen luonaan pari kertaa päivässä viemässä sanomalehtiä ja saamassa käsikirjoitusta. Sitä häneltä lähti runsaasti alunpitäen, mutta vielä runsaammin kuitenkin sitten, kun hän oli päässyt sairaalasta lehden toimitukseen, jossa hän oli omassa elementissään.

Toimittajana Untolan voidaan sanoa käyttäneen kahdenlaista kirjoitustapaa. Pääkirjoituksissa hänen sanontansa oli yleensä asiallista ja normaalia, tosin hivenen pateettisen itsevarmaa, mihin lieenee vaikuttanut Ernst Nevanlinnan Uudessa Suomettaren viljelemä esitysparsi. Erikoislaatuista mitä suurimmassa määrin oli sitä vastoin Untolan kirjoitustapa, joka kukoisti Porin kirjeissä lehden lauantaisissa alakerroissa ja petiittipalstoilla. Pakinoista tapaamme Untolalle luonteenomaisen laadun, jolle ei ole vertauskohtaa Satakunta-lehden historiassa.

Ryhdyttyään lehteä toimittamaan Untola kaivoi esiin vähäksi aikaa hautaamansa sotatapparan ja kohdisti sen jälleen entisiin vastustajiinsa, sosiaalidemokraattiseen ja nuorsuomalaiseen eli, kuten hän sitä vastaleirin tapaan mieluummin nimitti, puolsuomalaiseen sekä tietenkin myös ruotsalaiseen puolueeseen. Pääkirjoituksessaan tammikuun 14 päivänä Untola jo kohdisti ankaraa arvostelua meikäläiseen sosiaalidemokratiaan, joka hänen mielestään ei ollut verrattavissa ulkomaisiin sosiaalidemokratioihin, varsinkaan saksalaiseen. Semminkin hän arvosteli

vasemmiston lehdistöä, jossa rakentavaan yhteiskunnallisten kysymysten pohdintaan ei puututtu, kuten hän väitti, monella-kaan rivillä. Lehdissä viljeltiin sen sijaan häväistysjuttuja. Olivatko toimittajat narreja, hän kysyi, vai pitivätkö he muita narreina. Muualla sosaalidemokratia oli kulttuuriliike, jollaisena hän ei nähnyt sitä meillä. Hän valitti, että sosialistisen tiedon leviämistä meillä ehkäisi suomeksi käytettävissä olleen kirjallisuuden vähäinen määrä. Sen avulla oli hänen mielestään mahdotonta perehtyä tähän »suurenmoiseen liikkeeseen», josta tunnustuksesta päättäen hänen suhtautumisensa tähän liikkeeseen oli myötämielistä, kuten suurlakon aikoihin asti yleensä sivistyneen suomenkielisen nuorison keskuudessa. Myöhemmin Untola joutui lehdessään usein polemisoimaan vasemmiston kantaa polttavaksi käyneessä torpparikysymyksessä, jolle hänen mielestään vanhasuomalaisella puolueella oli tarjottavana parempi ratkaisu. Puolueensa yleisen kannan mukaisesti Untola ei liioin hyvillä silmin nähnyt työväkemme suhtautumista lailisuustaisteluun, jossa se muka liiaksi teki seuraa perustuslaillisille. Nämä juuri saivat tuimimmat iskut Untolan tapparasta. Semminkin hän ahkerasti ja monin tavoin ahdisti nuorsuomalaisia sekä näiden yleisen poliittisen suuntautumisen että myös paikallisen kunnallispolitiikan vuoksi. Ruotsinmieliset tietenkin myös saivat monesti kuulla kunniansa, vallankin sen väkijuomapolitiikan vuoksi, jota nämä ääniasteikon turvin harjoittivat Porissa. Toisinaan myös Untola, joka tunsii Venäjän oloja, kiinnitti pääkirjoituksissaan huomiota siitä taholta maamme uhanneeseen valtiolliseen vaaraan, joka oli käymässä yhä synkemmäksi, kun siellä oli ilmestynyt näyttämölle uutena mahdina kansaneduskunta eli duuma.

Kotoista poliittista rajankäyntiä Untola suoritti ennen muuta Porin kirjeissä, joista vastasi nimimerkki Jussi ja Untolan tähän osastoon kirjoittaessa usein Jussi Porilainen, ja petiittipalstoilla,

joilla hän tavallisimmin kävi Antista, varustaen sen mitä moninaisimmilla lisänimillä. Ominaista Untolan kirjoitustavalle, kun hän jätti pääkirjoituksen ja siirtyi pakinoimaan, oli käsiteltävän aiheen kehittäminen siten, että hän loi siitä tilanteen tai tilannesarjan, jota kertovaan tapaan kuvattiin. Vastapuolet ja niiden paikalliset äänenkannattajat hän tavallisesti esitti henkilöityminä ja turvautui mielellään vuoropuheluun, joka toisinaan toi mieleen venäläisen sanaharkan ja jossa hän Jussina soitti tietenkin ensimmäistä viulua. Hänen pakinansa vilisivät ajatusviivoja, huuto- ja kysymysmerkkejä. Tällaisessa poliittisessa epikassa jo ennakoiti tuleva kirjailija, sen paisutuksissa »Harhaman» tekijä ja rahvaanomaisuuksissa toisinaan jo myös Maiju Lassila.

Kuvaavia esimerkkejä Untolan kerronnasta on tarjolla runsaasti, mutta niiden laajaperäisyys pakottaa supistamaan valintaa. Vain suoranainen lainaus voi antaa oikean käsityksen hänen erikoislaatuista pakinatyylistään, jota tietävästi ei ole tähän mennessä kuvattu.

Seuraava ote on lehdessä huhtikuun 11 päivänä olleesta poliittisesta alakerrasta eli Porin kirjeestä:

»Antin käskyä noudattaen minä lähdin pyytämään mäkitupaista, valehtelijaa ja valheen isää, herra Jooseppi Belzebubia antamaan minulle opetusta valehtelemisen taidossa. Herra Belzebub oli juuri pilkkomassa tervaksia, kun minä saavuin hänen mökilleen.

— Mikä rotkale sinä olet? joka tänne tungettelet, huusi hän jo minulle etäältä. Ei ole täällä tilaa —

Minä sentin, että en minä asuntoa, vaan että olisin ottanut tunteja valehtelemisessä———

— Jassoo! Semmoisella asialla —! Mene sitten minun entisen kisällini Demokraatin luo. Hän on siinä asiassa jo suurempi minua. Jo kisällinä ollessaan päästi semmoisia valheita, että nokinen kattila punastui niitä kuullessaan. Ei minusta ole enää

hänen rinnallaan mihinkään. Vanhuusko jo alkanee luita kolottaa, sanoi Belzebubi.»

Hiukan kulttuuripolitiikkaa Untolan tapaan paljastuu Porin kirjeestä toukokuun 16 päivänä:

»Demokraatti oli oikaissut itsensä minun sänkyyni ja puol-suomalainen puolue istui minun polvellani. Minä itse olin pienokaisen polvelleni nostanut.»

»— Anna sille vitsaa! mörähti Demokraatti. Minä kysyin edelleen:

— Mitä ovat puolsuomalaiset suomalaisuuden hyväksi tehneet?

— He ovat kirjoittaneet kirjoja. Esimerkiksi »Jaana Rönty», »Nämä vasta juttuja», »Luirituksia» ja kohta ilmestyvät »Suutari Martikaisen ihmeelliset seikkailut»————

— No, no! keskeytin minä. Onhan sitä sentään ilmestynyt arvokkaampaakin, vaikka nyt ei tosin semmoista, 'joka olisi kohottanut suomalaisuuden arvoa mitä suurimmassa määrässä ulkomaalaisten silmissä', kuten sinä Jussin oma, pieni herranterttu, lehdessäsi kirjoitat, mutta eikö suomalaisuuden asiaan kuulu mitään muuta, kuin romaaneja ja kertomuksia?

— Kuuluu, vastasi puolsuomalainen puolue ja oli pudota polvelta.

— Mitä sitten?

— Näytelmiä————

— Entä vielä?

Puolsuomalainen ei tietänyt, Minä kysyin edelleen:

— Voiko kansa elää yksistään romaaneilla ja kertomuksilla sekä »Luirituksilla»?

— Ei, vastasi Sanomat.

— Aivan oikein. Kun sinä tulet suuremmaksi niin huomaa, että »Luiritukset» ovat vaan osa suomalaisuuden asiasta.

Kansa tarvitsee — — no Demokraatti sano sinä mitä kansa vielä tarvitsee.

— Leipää ja tupakkaa, mörähti Demokraatti.»

Näytteenä, mille tasolle Untola saattoi Porin kirjeissä laskeutua, olkoon seuraava kesäkuun 20 päivän numerossa ollut neuvonpito, johon Jussin lisäksi osallistuvat Sosialidemokraatin nimimerkki Jäärä ja Satakunnan Sanomain viikkopakinoitsija Penkoja:

»Mutta meitä on monta Jussia: Minä oikealtakin nimeltäni Jussi, sinä Jäärä niminen Jussin viran pilaaja ja esimerkiksi viheliäinen Penkoja ja paljon muuta. Me vetelehdimme hampuuseina, joskus ryyppäämme ja joskus lämpimiksemme tapella hatistammekin.

— Silloin sinä suomettarelainen saat selkääsi, keskeytti Jäärä riemuissaan.

— So, so, varotin minä ja jatkoin: Eräänä kesäpäivänä me ryypiksimme ja lopulla murikoimme toisiamme olutpulloilla. Seuraus on se, että Sat. Sanomien Penkoja, joka on tuhmin joukossa ja aina panee päänsä putoavan kurikan alle suojaan, saa iskun ja kuolee. Me muut pääsemme siitä linnaan tiilenpäitä lukemaan.

— Ja tytöt tuovat silloin kukkia rintaan, keskeytti taas Jäärä.

— Niin tuovat! kun on tehty hyvä työ, vapautettu maailma yhdestä mieliharmista ja annettu sinullekin pieni selkäsauna.»

Erikoisuuden vuoksi mainittakoon huhtikuun 30 päivästä Porin kirje, jossa Untola käytti pakinassaan viittä kuutta vierasta kieltä, lauseita mm. latinaksi ja espanjaksi, kaikkia niitä edes suomentamatta. Joskus muulloinkin hän osoitti haluaan vieraskielisten sananparsien ja lainausten viljelemiseen. Niinpä hän heinäkuun 14 päivänä pääkirjoituksessa lainattuaan pitkälti

erästä ranskalaista kirjailijaa esitti lainaukset alaviitassa ranskankielisessä alkuperäisosessa.

Untolan taipumusta eläytyä kuviteltuihin tilanteisiin todistivat myös hänen eduskuntakirjeensä, joissa hän nimimerkkiä Antti Eduskunta käyttäen puhui ikään kuin mukana olevana, mutta jotka hän oli kirjoittanut Porissa. Toimittaja Airion todistuksen mukaan lukeva yleisö luuli niitä todella silminnäkijän ja korvinkuulijan kirjoittamiksi ja mainitsee, että niitä olisi erityisesti arvostettu. Todellakin niistä ilmenee tulevalle kirjailijalle ominaista havainnollistamiskykyä omalla tavallaan. Tarkemmin katsoen niissä kuitenkin pakinoidaan sellaisista aiheista kuin esimerkiksi eduskunnan puhemiehistä ja valiokuntien puheenjohtajista, joista kirjoittaakseen ei tarvinnut olla eduskunnan lehterillä, ja välikysymyskeskustelusta, josta lehdissä oli jutun pohjaksi riittävästi selontekoa. Missään tapauksessa näiden peittiitipakinoiden tasoa ei voitane sanoa korkeaksi. On syytä esittää näyte siitä, millaisesta havainnollisuudesta ja tasosta näiden eduskuntakirjeiden suhteen oli kysymys.

Huhtikuun 2 päivänä julkaisemaansa eduskuntapakinaan Untola oli saanut aiheen siitä, että Leo Mechelin, josta hän aikaisemmin oli käyttänyt puhuttelumuotoja Leo Kruunuton ja Leo Ohjelmaton, oli kerran välikysymyskeskustelussa ilmaissut käsityksensä, että mahdollisuuksillamme taistella valtiollisten oikeuksiemme puolesta oli olemassa rajansa.

»!!!???

Älkää helkkarissa! huusin minä säikähtyneenä lehteriltä, sillä minä olin varma, että jokainen perustuslaillinen aina Setälän Nestoria myöten, tämmöistä myöntymysaarnaa kuullessaan tempaa nenän naamastaan ja heittää sillä Leoa vasten kasvoja, kuin mädännellä perunalla.

— Millä te sitten nenäänne niistätte, jos ainoalla nokallanne paiskaatte taipuvaa perustuslaillisuuttanne? jatkoin minä. Ja

sentähden ei kukaan kiskaissut nenäänsä ja lingonnut sillä Leoa vaikka pata-'suomettarelaisenkin' selässä olisi noussut korvat pystyyn kuullessaan sellaista taipuvaisuuden korkeaveisua.»

»Mutta kun hallitus kompuroi sapiskoineen kihtisillä savi-kintuillaan ulos, kävi minun sitä sääliksi ja minä sanoin:

— Paneppas täältä kahmalo nuuskua kuninkaalliseen haju-torveesi.

— Nuuskuako? mörähti hallitus. Ei hyvä Antti! Jo on nelikko pippurijauhoja kummassakin sieraimessa.

Ja näyttäen minulle päästötodistustaan huokasi perustuslailinen hallitus:

— Vot, minkälainen 'ulosseteli'.»

Samana keväänä tapahtui eduskunnan hajoitus, ja seurauksena olivat uudet vaalit taisteluineen, joihin Untola antautui hanakasti ahdistuen lehdessään sosialisteja ja semminkin nuorsuomalaisia kaikenlaisilla panoksilla. Porin lehdistön historia ei tunne muulta vaalikaudelta esimerkiksi sellaista petiitin ryöppyä, joka sisältyi silloiseen Satakuntaan. Eduskunta-Antin lisäksi Untola esiintyi petiittipalstoilla Anttina, jolla oli seuraavia lisämääritteitä: Agitaattori, Arvostelu, Ei, Esikuva, Ilmoittaja, Johtaja, Kalastaja, Kansainvälinen, Kuvatus, Nenälle-Antaja, Nulikka, Odottava, Ohikulkija, Pääskyshaukka, Satakunta, Sata-Kunta, Selkä-Ranga-Ton, Sureva, Totinen, Tuli-Vesi, Uutistoimisto, Vaali, Valallinen, Viinanen, Yli-Korpela ja Ymmärtäväinen. Lisäksi tulivat Anttien Antti, Jussi Antti, Jussin-Antti, Kauppa-Antti, Kontti-Antti, Laki-Antti, Mansikka-Antti, Pelkkä-Antti, Persoona-Antti, Sanomalehti-Antti, Sota-Antti, Tanssi-Antti, Tori-Antti ja Vaali-Antti sekä Valtakunnan Antti. Samassa numerossa saattoi olla jopa yhdeksän tällaista eri Anttia. Tri Eino Railo on huomauttanut, että Untola on »Harhassa» nimien sepittämisessä osoittanut ehtymätöntä keksimis-

kykyä, josta tämä saa tunnustusta.⁴⁾ Tällainen voi tuskin tulla kysymykseen Untolan petiitti-Anttien suhteen, ne kun pikemmin viittaavat arvostelukyvyyn heikkouteen.

Näyttää muuten siltä, että Untola ei olisi puheenalaisessa vaalitaistelussa toiminut parhaan vakaumuksensa mukaan. Tällaiseen viitannee vaalien jälkeen Satakunnassa heinäkuun 25 päivänä ollut pääkirjoitus, jonka otsikkona on »Agitatiooni». Kirjoituksessa valitetaan, että vanhasuomalaisen puolueen taholta oli tyynen aika istuttu ja lähdetty soutamaan tuulen nous- tessa. Esitelmien pitäminen, siinä sanotaan, aloitettiin vasta muutama viikko ennen vaaleja, mielten ollessa jo kiihdyksissä. Untolan käsityksen mukaan voitiin edeltäpäin sanoa, että »tulos tulee vastaamaan työajan lyhyyttä eikä suinkaan siihen uhrattua työtä ja varoja». Ainoastaan mielten ollessa rauhallisina, hän päättelee, voidaan saada ihmiset tyynesti harkitsemaan asioita, ja silloin on mahdollista rehellisellä, avoimella työllä koota yhteen niin suuret joukot, että, kuten hän jatkaa, järkevä yhteis- kunnallinen uudistustyö voidaan saattaa loppuun ja kansan pohjakerrokset kohottaa oikeudellisesti, aineellisesti ja henki- sesti toisten tasolle.

Vaalien jälkeen Untola muutenkin malttoi mieltään joksikin aikaa, mutta jo elokuussa hän läksi taas omalla tavallaan liik- keelle ja kävi jälleen hyökkäämään. Porissa oli niihin aikoihin virinnyt keskustelua kauppahallin saamisesta, mihin kysymyk- seen Untola paneutui Porin kirjeessä elokuun 8 päivänä. Ala- otsikkona oli »Ruokakaupan järjestäminen Porin torilla», ja pa- kinasta muodostui kaunokirjallinen, paikoittain mauttomuuteen eksynyt kyhäys, jossa vastapuolueita liioin ei unohdettu.

Torilla kulkee, niin kertomus alkaa, keuhkotautinen tataril- lainen ja laskee ilmoille miljardittain basiljeja, jotka hän on tuo-

⁴⁾ EINO RAILO, *Algoth Untola* (1923). Tutkielma liittyy myöhemmissä painoksissa johdantona Maiju Lassilan romaaniin »Tulitikkuja lainaamassa».

nut kauniista kotimaastaan. Niitä tarttuu tomuun. »Nyt on tomussa elämää ja iloa, siinä on runoutta, siinä vietetään häitä, ristiäisiä, siinä soi viulunkieli ja kuuluu kehtolaulu. Siinä perustetaan puolueita ja käydään puoluesotaa.» Tulee sitten tuuli, joka lennättää tomua ja »ottaa hänet lämpimään syliinsä, tanssittaa häntä neitojen nenän editse, hyväilee häntä ja laskee hänet sitten suolaisen kalan kylkeen. Toisia se tanssittaa emäntien ruusuisten huulien lomitse. Emännät maiskuttavat huuliaan».

Kertomukseen tulee sitten mukaan »haukidemokraatti», joka »uneksii niitä päiviä, jolloin hän päivät loikoi päivänpaisteessa, yöt kuunvalossa Pohjanlahden ruohokossa eikä ollut muuta työtä, kuin odottaa ja vaatia työpäivän lyhentämistä ja eläkkeen uimista suuhun. Sitten oli tullutkin toveri, eläke ongen nenässä ja kalahaavi kainalossa. Hän oli purassut eläkettä ja nyt lepää hän rauhassa kalavasussa.» Hänelle seuraksi vasaun tulee »pieni perustuslaillinen silakka», joka »uneksuu hänkin, kuinka hänkin aikoinansa ui iloisena lämpimän aallon selässä, hyppelehti, piehtarehti, kuherteli Ruotsin silakan pikkusuisen tyttären kerralla, kuvitteli olevansa suuri hauki ja kosi ruotsalaista silakan tyttöä». Idylli jatkuu: »Mutta tyttö pulahutti pyrstöllänsä lämpöistä vettä hänen silmilleen» ja vakuutti: »Ei sinusta ole minulle tukea, ei turvaa — — Mutta perässäni saat uiskennella, pulikoida lämpimässä vedessä.»

Kalavasussa, kun se on joutunut Porin torille, tomuhiutale tartuttaa basillin sekä haukeen että silakkaan, jotka sitten sijoituvat erään ostavan emännän koriin. Sinne joutuu myös lihakimpale, jonka senkin oli tartuttanut tomuhiutale, muistellen, »kuinka tuuli oli hänet nostanut tattarin antamine elävinensä, kuinka hän oli kulkenut ihanien neitojen huulien lomitse — — kuinka neidot olivat silloin maiskuttaneet simaisia huuliansa —».

Sitten astuu näyttämölle Jussi, joka joutuu vieraisille ja aterialle torilta palanneen emännän kotiin. »Jussi tulee. Emäntä niiiaa. Tyttö katsahtaa Jussin rumaa ulkomuotoa ja peittää hämillään kasvonsa huudahtaen — ihastuksesta. Sitten luo hän silmänsä arkana maahan ja näkee Jussin rikkinäiset kengänkäret, joista pilkistää kymmenen varvasta kuin kymmenen pulmusen poikasta, jotka istuvat orrella, hyvässä järjestyksessä ja sovussa. Nyt tyttö jo ihastuu yhä enemmän Jussiin ja purskahattaa nauruun. Ja Jussi alkaa ylpeillä, kun hänen järjestyksen rakkautensa, joka on saanut talon tyttären sydämen ilosta sykkimään. Mutta nyt istuu jo Jussi pöydässä. Hän leikkaa tomua ja basillia lautasellensa ja syö. Hänen suurin rikkautensa on hyvä ruokahalu.» Syönti jatkuu: »Jussi syö yhä, sosialistisen hauen hartiat ja Jäärä-paisti ovat jo Jussin korjuussa. Ja nyt ovat perustuslailliset silakat menossa basillien höysteenä.»

Vihdoin »Jussi lähtee ja sadattelee kuumuutta, emäntä sadattelee ruuanlaittolahjojansa ja nuoren tytön sydän sykkii Jussin rikkinäisille kengille. Hänellä on nyt elämänsä iloisin päivä ja Jusilla sen kylläisin -- --. Hänellä on basilleja vatsassa ja neidon iloiset ajatukset rikkinäisissä kengissä.»

»Syntyä taistelu basillin ja Jussin välillä. Ja Jussin, joka on lyönyt suuret aukot Demokraatin riveihin, voittaa pieni basilli. Kirkon kello kumahtaa. Nikkari, jolta Jussi kerran, kun hänessä heräsi ylellisyyden henki, osti velaksi kerjäläissauvan ylellisyystavaraksi, tuntee Jussin rahavarat ja tietää että hänellä on kukkarossa ainoastaan suuri ruokahalu ja hyvä sydän, ostaa Jussille Seikun sahalta pari pintalautaa. Sat. Sanomat lahjoittivat suuria rautanauloja ja Demokraatti vahvaa köyttä. Jussi naulataan ja köytetään lautojen väliin, ettei pääsisi niistä tuomiopäivänäkään ja viedään kirkkomaahan. Demokraatin toimitukseen tuodaan tynnyri viinirypäleen vaahtoavaa mehua ja Sat. Sanomiin ruotsalaista rommia.

Näin käy Jussille, jollette kaupunginisät rakenna torille komeaa kauppahallia, jonne ei basilli pääse. Hän menee maan rakohon, eikä jää jäljelle muuta, kuin rikkiäiset kengät ja surevat ystävät Sat. Sanomat ja Demokraatti, jotka hän lahjoittaa Porin museoon.»

Untolan tällaista kirjoittaessa hänellä on saattanut olla mielessään maailmankirjallisuuden ehkä hyviäkin poliittisen satiiirin tyylillisiä esikuvia, mutta oudolta tällainen irvokas kunnallispoliittinen sukkelointi vaikuttaa länsisuomalaisen sanomalehden viikkokirjeessä. Esikuva tuntuu selvästi ainakin seuraavasta, runsain runolisin höystetystä Porin kirjeestä, joka ilmestyi viikkoa myöhemmin eli elokuun 11 päivänä.

Tällöin Untola vie lukijansa Satakunnan Sanomien toimitukseen, jossa toimittaja uurastaa helteessä ja perustuslailliset neitokset luetteloivat laittomia asetuksia ja »laillisiin, säännöllisiin oloihin» pyrkivä kärpänen tapailee ikkunanruutua. Toimittaja, ritari af Sanomainen, puettuna Don Quijoten sotisopaan istutetaan hevoskaakin selkään ja pannaan ratsastamaan kaupungin kuumia katuja. Mukaan tulee tietenkin taas Jussi »hyvine lämpimine sydämineen». Veisi pitkälle seurata Untolan tällöin kehittämää mielikuvituksen lentoa, joka ei näytä tuntevan eikä tunnustavan rajoja. Suhdallisuuden puutteesta lienee kuitenkin pieni näyte paikallaan. »Kaikki odottavat nyt ja ihmettelevät sitä suurta, joka ratsastaa uljaan jouhiehännän selässä. Päivä pysäyttää kulkunsa ja on pakahtua kuumuudesta ja ihmetyksestä ja poliisien valkolakit hehkuvat yhä valkeampina. Kaikki on hiljaa. Koko maakunnassa ei kuulu muuta ääntä kuin perustuslaillisten neitosten hiljainen hyminä, laillisiin oloihin pyrkivän kärpäsen surina ja ylpeän pattijalan kopsuttelemineen.» Sitten ritari kohtaa matkallaan lyhtypatsaaksi muuttuneen Satakunnan Jussin, jolle hän virkkaa mm.: »Mutta kerran avautuu taivas ja 'laillisuuden' enkeli heittää sen raosta tulikuuman

miekkansa, joka lävistää sinun pääsi ja maan sinun aitasi, tunkee sinuun kahvaansa myöten ja naulaa sinut maahan — — — sinut ja sinun viheliäisen puolueesi».

»Demokraatti sen kuultuaan juoksee heti ostamaan ruuvi-vehkeitä ja lähettää miehen maan alapuolelle, odottamaan milloin se ennustettu miekka puhkaisee Jussin ja maan hänen kohdaltansa. Miehen on määrä ruuvata silloin miekan kärki kiinni, ettei Jussi pääse enää 'laillisuuden' tulikuumasta vartaasta pois.» Lopuksi kuvaus palautuu tavanomaisemmalle tasolle. »Sitten töräytti ritari tuohitorveensa lähteäksensä edelleen, mutta uljaan pattijalan voimat pettävät. Se laskee polvillensa kuumille katukiville. Huuli lerpattaa. Sitten vaipuu se kylelensä, kylkiluut rasahtavat. — — Hepo painaa päänsä kuumalle kivelle ja nukahtaa ikuisen uneen raskaan päivätyön päätyttyä.» Loppu on lyyrillinen: »Puun oksalla istahtaa musta korppi ja sen latvassa laulahtaa lintu jäähyväiseksi vanhalle, paljon kärsineelle hevoselle: »Tvi-ir».

Tällainen tavallaan nokkela kirjoittelu oli liioitteluineen ja melodramaattisuuksineen varmaan outoa lehden omalle juoheamieliselle lukijakunnalle ja ylimielisellä sävyllään pani vastapuolueiden lehdet teroittamaan kynäänsä. Sivuuutamme tässä polemiikin, mikä niissä kohdistettiin Satakunnan yleiseen poliittiseen kantaan, ja kohdistamme huomiota siihen arvosteluun, joka naapurilehdissä hakeutui nimenomaan Untolan persoonaan. Samalla on myönnettävä, että Untola, esittäessään puolueita ja niiden paikallislehtien toimituksia mielikuvituksellisinä henkilöityminä, ei oikeastaan kajonnut näihin yksityisihmisiinä.

Ensiksi mainittakoon Sosialidemokraatin tähtäykset. Tämän lehden petiitissä »Uuden vastaavan tultua» puhuttiin uudesta luudasta ja väitettiin, että Untolan, tämän uuden vastaavan, parhaana ansiona toimen saadessaan olisi ollut se, että häntä pi-

dettiin ankarana sosialistien vastustajana ja sellaisena, joka ei ollut vallan tarkka keinoja valitessaan. Tähän tammikuun 16 päivän numerossa olleeseen huomionosoitukseen antoi aiheen pääkirjoitus, jossa Untola arvosteli, kuten edellä on kerrottu, meikäläistä sosiaalidemokratiaa verratessaan sitä vastaaviin ulkomaisiin liikkeisiin. Suhteiden kärjistyttyä Sosialidemokraatti nähtävästi mielihyvin helmikuun 21 päivän numeroonsa lainasi Suomen virallisesta lehdestä aikaisemmin mainitun kuulutuksen, jolla Vaasan läänin kuvernööri oli rva Jasinskan asialla. Vaalitaistelu oli parhaillaan käynnissä ja Untolan osuus oli siihen sellaista, kuin edellä on viitattu, kun kerrottiin, että oman puolueen taholta puisteltiin päätä sille tavalle, millä Untola lehdessään hoiti juttupuolta. Sosialidemokraatissa toukokuun 5 päivänä väitettiin petiitin puolella, että tämän johdosta olisi jopa esitetty varoitus puolueen piirikokouksessa, joka pidettiin vappuna Porissa. Untola kuitenkin Porin kirjeessä toukokuun 9 päivänä kielsi tällaista varoitusta annetun, mutta lisäsi: »en minä mene takuuseen eikä joku ja vaikkapa koko kokouskin olisi minua sydämissään murikoinut». Ankarampi ja nimenomaan Untolan yksityisihmiseen kohdistuva oli hyökkäys, joka oli Sosialidemokraatissa vaalitaistelun jälkeen heinäkuun 16 päivänä. Eräs petiittiä käyttävä nimimerkki koetti vastata kysymykseen, miksi Satakunta oli »suomalaisen puolueen roskaisin lehti», minkä kysymyksen kirjoittaja väitti erään maanviljelijän tehneen puolueensa agitaattorille. Kun tämä ei osannut siihen tyydyttävästi vastata, nimimerkki puolestaan koetti antaa kysymykseen vastauksen. Sormellaan osoittaen Satakunnan toimistusta hän väitti, että sen nimelliseksi vastaavaksi toimittajaksi ilmoitetun opettaja Koskisen kynästä lehti ei sanottavasti kosunut. Varsinaisena päätoimittajana oli Untola, jonka kirjoittaja merkitsi Vaasan läänin kuvernöörin peräänkuuluttamaksi rakkausjuttujen tähden ja viittasi Untolalle sattuneeseen happo-

tragediaan. Nimimerkki paljasti sen muutenkin tiedetyn seikan, että Jussi Porilaisena ja monien muiden salanimien takana oli Untola, jonka vuoksi Satakunta olisi ollut puolueensa »roskaisin lehti». Lisäsipä kirjoittaja vielä, että »Untolaa eivät toiset johtajat kehtaa kanssaveljekseen omistaa. Häpeästä poistivat herran nimen lehensä otsikosta.»

Satakunnan Sanomat, toinen naapurilehti, suhtautui Sosialidemokratian tavoin verrattain tyynesti niihin moniin kiivaileviin ja ylimielisiin hyökkäyksiin, jotka Untola Porin kirjeissä ja petiittipalstoilla suuntasi nuorsuomalaiseen puolueeseen ja sen paikalliseen äänenkannattajaan. Ensimmäinen varsinainen vastalauseen tapainen taisi Satakunnan Sanomiin tulla toimituksen ulkopuolelta, ja siinä puututtiin Untolan touhukkaaseen ja räikeähköön kirjoitustapaan, joka poliittisiin taistelutapoihin pehkeyttämättömässä vallankin saattoi herättää oudoksumista ja iskemisen halua. Kyseinen kirjoitus »Tutkaimia», joka oli Satakunnan Sanomissa kesäkuun 19 päivänä, kärjistyi turkkilaiseen sananparteen: »Se, joka pysähtyy kivittämän kaikkia koiria, jotka juoksevat jälessä ja haukkuvat, ei koskaan pääse matkansa päähän.» Untola ei näytä sivalluksesta tulleen satutetuksi, vaan kylmästi käänsi sen osoitteen Satakunnan Sanomiin. Kyhäyksellä oli kuitenkin se seuraus, että se teki niiden ja näiden rivien kirjoittajasta tähän lehteen kesätoimittajan, jona hänelle tarjotui tilaisuus yrittää uutta ja nasevampaa iskua. Eräänä lauantaina, kun sunnuntaina ilmestyvään Satakunnan Sanomien numeroon ei ollut vielä valmiina riviäkään petiittiä, sitä varten tarjosi aiheen saman päivän Satakunnan Porin kirjeessä ollut Don Quijote-juttu, johon edellä on viitattu. Kesätoimittajan petiitissä, joka oli osoitettu Satakunnan Jussille, kärki kohdistui tämän riihattomaan mielikuvitukseen, jossa kadut ja torit, ratsut ja ritarit yhtenä mylläkkänä kävivät piirileikkiä. Sen sijaan, että kirjoittaja olisi Jussille sunnuntailukemiseksi lainannut So-

sialidemokraatista kirjoituksen, jossa pohdittiin, miksi Satakunta oli puolueensa roskaisin lehti, hän ilkamoiden tarjosi Jussin silmäiltäväksi säkeistön, joka oli Otto Mannisen ns. Mandelstamin jupakan johdosta kirjoittamasta satiirisesta runosta:

»Suu on käynyt, järki seissut,
paljon maksaa palttukakku,
maksaa saapi Jussin takku
tuhman Jussin jutturessut.»

Tämä petiittipätkä, joka oli lehdessä elokuun 16 päivänä ja jonka Untola oli tavallaan provosoinut, mutta jossa hänen nimeään ei mainittu, näyttää, omituista kyllä, kipeästi koskeneen häneen. Satakunnan seuraavassa numerossa elokuun 18 päivänä Untola yleisön osastossa myrtynein mielin osoitti kirjoituksen johdosta avoimen kirjeen Satakunnan Sanomien päätoimittajalle, silloiselle maisteri, sittemmin fil. tri F. V. Härmälle, joka oli täysin viaton petiitin syntyyn ja julkaisemiseen, sillä hän ei silloin ollut edes kaupungissa. Untola muun ohessa pahoitteli, että kirjoitusta ei ollut osoitettu suoraan hänelle ja henkilökohteisesti. »Muuten on Teidän — tai jonkun 'suomettarelaisenkin' aivan turhaa tulla», hän jatkoi, »tarjoamaan minulle huolenpitoanne menneisyydestäni, nykyisyydestäni ja tulevaisuudestani, sillä ne minä kiitollisuudella hylkään. Jollen minä itse joskus kyyne tekojani sovittamaan ja muodossa tai toisessa tilittämään, niin eivät ne silloinkaan saa jäädä Teille taakaksi.» Ärtyneenä Untola lehdessään vielä elokuun 22 päivänä palasi asiaan. Kun hän edellisellä kerralla lupasi, että hänellä ei tulisi enää olemaan koskaan muuta sanottavaa toimittaja Härmälle, teki hän jälkimmäisellä kerralla samanlaisen lupauksen toimituksen puolesta. Härmä todella sai sittemmin olla häneltä ja hänen toimitukseltaan rauhassa.

Untola muutenkin hillitsi tästä puolin itseään sekä Porin kirjeissä että petiittipalstoilla, joilla Antit kävivät yhä harvinaisemmiksi. Hänen taistelunhalunsa sai seuraavan kerran kuohahamaan marraskuun alussa vietetty ruotsalaisuuden päivä, johon hän pääkirjoituksessaan saman kuun 10 päivänä suhtautui jopa kyynillisesti. »Olisi todellakin kansallinen häpeä, jos suomalainen kansanainees ei nousisi panemaan äänekästä vastalauseetta semmoista päivää vastaan ennen kuin se on myöhäistä.» Kysyttyään, mikä on meillä ruotsalainen rotu, hän vastasi: »Se on lähes sama 'rotu' kuin Puolan juutalainen, tai vielä paremmin Venetsian kauppias». Edelleen hän kärkevästi väitti, että »vaikka Porin kaupunki etsittäisiin läpeensä tulitikun kanssa, ei täällä löydetä a i n o a t a k a a n (Untolan harvennus) ruotsalaista, jolla olisi oikeus olla täällä ruotsalainen».

Lehtensä seuraavan numeron pääkirjoituksessa marraskuun 12 päivänä Untola kolmen palstan pituudelta kohdisti terävää arvostelua puheeseen, jonka pankinjohtaja Tor Grotenfelt piti ruotsalaisuuden päivänä Porissa ja jonka eräät läntisen ja erityisesti ruotsalaisen kulttuurin merkitystä sovinnaisesti korostaneet kohdat todella saattoivat herättää vastaväitettä.

Untolalla oli ehkä syytä huomauttaa: »Meillä jo nykyoloissa on päässyt valtaan, etupäässä ruotsalaisen, ajastaan järeille jääneen yläluokan ja sen lisäkkeiden keskuudessa se väärä, hullunkurinen ja t u r m i o l l i n e n (Untolan harvennus) — sanomme turmiollinen — luulo, että me muka kulttuurissa olisimme jotain, jonka rinnalla Venäjän kulttuuri on tomua ja tuhkaa ja me sen hassun luulottelun johdosta olemme omaksi turmioksemme joutumassa maailman naurettavaksi. Me, Grotenfeltin puheesta päättäen, olemme muka edellä kansasta, joka on henkisillä aarteillaan hämmästyttänyt maailmaa!? Luettelemme vain sellaiset, kuin Tolstoi, Pushkin, Gogol, Lermontov, Dostojevski, Gorki, Aivasovski, Tshaikovski, Glinka, Repin ja useat

muut, joiden rinnalle meillä ei ole sanottavan arvoista pantavana, jollemme nyt jotain Eino Leinoa siksi korota.» Oudolta tuntuu, että Untolan mieleen ei tällöin johtunut Akseli Gallén-Kallela eikä Jean Sibelius, joilla jo siihen aikaan oli kansainvälistä mainetta.

Kun puhuja oli ruotsinkielisen kansanaineksemme oikeuksia korostaakseen vedonnut myös siihen, että eräs sen keskuudesta oli omalla kielellään antanut meille kansallislaulun, sai tämä Untolan, laulun sisäisiä ja muodollisia ansioita oivaltamatta, harmistuneena huomauttamaan: »Se on toki häikäilemättömyyden huippu. Hyvät herrat! Maamme-laulu runona on itse asiassa vähäpätöinen ihmishengen tuote, yksi miljoonien yhtä huomaamattomien joukosta. Sen arvo on siinä, että Suomen kansa (Untolan harvennus) on sen suostunut ottamaan, korottamaan kansallislauluksi. Parasta aikaa se korjaa hiljaa sitä erehdystä, joten sekin ainoa perustus ruotsalaisen yläluokan erikoisoikeuksista muuttunee muistoksi.»

Untolan kiihkeätä, väittelynhaluista suhtautumista kosketteluun kysymykseen todistaa sekin, että, kun paikkakunnan ruotsinkielisessä lehdessä Björneborgs Tidning eräs nimimerkki tuli esittäneeksi vastaväitteitä Untolan edellä mainittujen kirjoitusten johdosta, Untola antoi pääkirjoituksessaan joulukuun 1 päivänä kiistakumppanilleen 4,5 palstan pituisen kirpeän vastauksen.

Yleensä Untola esiintyi lehdessään koko joulukuun verrattain sävyisästi. Hän käytti kynäänsä ahkerasti mainostaakseen laajasti puolueensa paikallisia arpajaisia ja niiden liikkeiden joulunäyttelyjä, jotka olivat ilmoittaneet hänen lehdessään. Erikoinen laadultaan oli taaskin Porin kirje jouluaaton numerossa. Untola esitti siinä sarjan muka eri pitäjistä Jussille hänen nuorilta naispuolisilta lukijoiltaan saapuneita ihastusta uhkuvia kirjeitä ja Jussin näihin kirjeisiin laatimia sedällisiä vastauksia,

minkä kirjeenvaihdon tarkoituksena näyttää olleen lehden tilausmainonta. Tässä kirjeenvaihdossa Untolan mielikuviutus taas hersyi kaunokirjalliseen, jopa sadunomaiseen tapaan. Niinpä eräässä kirjeessä Pikku Varpu tarinoi poskiltaan punoittavasta ja hymyilevästä marja-ahosta, jonka kanssa tyttönen lepertelee, ja lupaa säästää Jussille joulumakeisiaan ja torttuojaan sekä seuraavana vuonna kirjoittaa hänelle joka viikko. Untolan sosiaalisesti herkkä mielenlaatu paljastuu vastauksesta, jonka kirjeenvaihtotoveri sai:

»Varpu-kulta!

Jaa'a sinä makeisesi köyhille pikkutyttöille ja pojille! — — Ei Jussi syö makeisia — — ei ole oppinut niitä saamaan — — Mene joulupäivänä torppari Timon luo. Siellä on viisi pikku-Varpua, joilla ei ole makeisia. Ja'a omasi heille, ja he siunaavat sinua. Pyydä isääkin viemään heille joulupuuroa ja rusinoita ja kinkkua.»

»Kas niin, Varpu-sievä! Tee nyt niin ja pyydä isää tilaamaan minut ensi vuodeksi!»

Uudenvuoden vaihteen jälkeen Untolan ote Satakunta-lehteen herpaantui silminnähtävästi. Toimittaja, sittemmin kauppaneuvos Airio on kertonut, että Untolan ja lehden toimitusvaliokunnan kesken oli syntynyt ristiriitaa erään jo ladotun Untolan kirjoituksen julkaisemisesta, minkä toimitusvaliokunta kielsi. Untola oli pannut tämän siinä määrin pahakseen, että hän ei olisi kolmeen kuukauteen kirjoittanut lehteen. Hän istui kuitenkin toimituspöydän ääressä ja kirjoitti ahkerasti jotakin muuta — »Harhamaa», kuten kauppaneuvos Airio on varmaan oikein arvannut. Kolmea kuukautta Untolan kynän jälki ei kuitenkaan pysynyt poissa lehden palstoilta. Satakunnassa oli kahtena torstaina, helmikuun 25 ja maaliskuun 11 päivänä, »Jussin juttuja», joiden kirjoittaja oli Jussi Porilainen ja jotka selvästi olivat Untolan pursuavaa käsialaa. Nämä jutut, jotka

eivät olleet ilman poliittista väritystä, saivat poikkeukselliseen tapaan sijansa lehden kolmannelta ja neljänneltä sivulta.

Kauppaneuvos Airion kertoman mukaan Untolan ja toimitusvaliokunnan välinen ristiriita jatkui. Kun Untola oli matkustanut nähtävästi tekeillä olleen »Harhaman» vuoksi Helsinkiin, eräs hänen kirjoituksensa ei taaskaan päässyt julkisuuteen, mistä pahastuen Untola jätti palaamatta Poriin ja siten luopui Satakunnan toimituksesta. Kun Untolan nimeä ei enää ollut, kuten on kerrottu, lehden otsikossa ja hänen käsialansa oli käynyt palstoilla yhä harvinaisemmaksi, hänen eroamisensa lehdestä saattoi tapahtua lukevan yleisön sitä huomaamatta.

Vähän tämän jälkeen tuli keväällä julkisuuteen »Harhaman» ensimmäinen nide, jonka tekijäksi nimetyn Irmari Rantamalan takana oli Untola. Hänen pian paljastunut salanimisyytensä ei oikeastaan ollut arvoitus niille, jotka olivat lukeneet Satakuntaa Untolan sitä toimittaessa. Tässä lehdessä näet olivat ilmentyneet, mitä seikkaa ei yleisesti tiedetä, seitsemänä alakertana (17/3, 19/3, 24/3, 2/4, 7/4, 9/4 ja 14/5 1908) eräät »Harhaman» ensimmäisistä luvuista alkuperäisessä asussaan, nimittäin »Noidan laulu» (ss. 44—74), »Hiiden mylly» (ss. 75—118) ja »Hääpäivä» (ss. 143—171). Alakertojen yhteisenä otsikkona oli »Mustalais-romanssi», ja tekijäksi oli merkitty A. Niittykoski. Niissä tekijä kertoi keveästi verhoten mustasilmäisestä, kaikesta päättäen erittäin miellyttävästä morsiamestaan, heidän häitään edeltäneestä vaiheesta, jolloin tekijässä kypsyi traagillinen päätös perääntyä avioliitosta, ja hääpäivästä, jona hän surkeasti jätti vastaviihtyn puolisonsa, kuten jo aikaisemmin on mainittu Untolan todellisuudessa menetelleen.

On mielenkiintoista verrata Satakunnassa ollutta alkuperäistä kuvausta myöhempään »Harhaman» kuvaukseen, sillä aihe on saanut romaanissa jonkin verran alkuperäisestä poikkeavan käsitteilytavan. Alakerroissa tekijä esiintyy minämuodossa, mai-

nitsematta sanallakaan Harhamasta, jota nimeä hän käyttää romaaninsa päähenkilöstä eli itsestään. Alakerroissa hänen morsiamensa ja vihitty vaimonsa saa pitää nimensä Teresaksi muutettuna, kun taas romaanissa tämä on nimeltään Magda. Vähäisenä eroavaisuutena todettakoon, että alkuperäisen kuvauksen mukaan nuoren rouvan vanhemmat, tosin vain ohimennen mainitut, olivat vielä elossa, kun taas romaanin mukaan äiti oli kuollut jo tyttären nuorena ollessa.

Satakunnan »Mustalais-romanssissa» vilahtaa editsemme elosteleva parooni Immers, yhteiskunnan tukipylväs ja loistava valtiomies, kun taas romaanissa hän on parooni Geldners, molemmat ehkä tekaistuja nimiä. Sitä vastoin alkuperäisestä kuvauksesta puuttuvat romaanissa esiintyvät Harhaman ystävät, Pietari munkki, joka elämänviisaudellaan koettaa tyynnyttää levotonta Harhamaa, ja Andrei Nikitin, entinen maailmanmies, joka yhteiskunnallisen kurjuuden näyistä tunnolleen pistoksen saaneena on kallistunut sosialismiin, hyväksymättä kuitenkaan sen jumalankielteisyyttä. Molemmissa kuvauksissa sen sijaan esiintyy tanssiva ja laulava mustalaisneitonen Sonja, joka kädestä ennustaa Harhaman avioliiton jo tapahtumassa olleen haaksirikon. Tällaista onnettomuutta enteilevä mustalaisromanssi, joka on antanut alakerroille niiden otsikon ja jota kuulemme pahaa aavistamattoman morsiamen soittavan kotonaan ja Sonjan huvipaikassa laulavan, on romaanissa muuttunut »Noidan lauluksi» ja tämä taas puolestaan on saanut otsikkona luonnehtia erästä romaanin lukua. Alakerroissa räikeään tapaan kuvattu vallasväen loistoravintola »Musta mylly», jossa Sonja heimolaistovereineen esiintyy, on sama kuin romaanin »Hiiden mylly», jossa siinäkin häikäisevässä salissa ja sivuhuoneissa palvotaan aistillisuutta ja alastomuutta. Tällä Sodomassa ja Gomorrassa, joihin paikkaa verrataan, Harhama-Untolan sosiaaliset vaistot nousevat kapinaan. »Viiniä kannetaan sisälle.

Se on orjien hikeä. Tänne virtaa työtätekevän, kärsivän Venäjän hikeä» (Satakunta 19/3). Tekijän hermot pingottuvat, hänestä tuntuu, kuin ihmiset ympärillä olisivat sähisevä matojoukko. »Ne söivät täällä perustuksia yhteiskuntarakennusten alta. Rakennukset sortuivat, pankit luhistuivat ja raunioille kohosi kurjuus. Kaikki oli madon syömää» (Satakunta 24/3). Lopulta tekijä aistinharhan rajalla on näkevinään, miten »ihmisjärki tuolla raunioissa palaa hulluudeksi». (Satakunta 2/4).

On pohdittu, onko laajaksi paisunut »Harhama» valmistunut ehkä vuosien kuluessa, mihin romaanissa on viittauksia, vai olisiko Untola ehtinyt luoda ja kirjoittaa kaiken Porissa sanomalehtityön lomassa. Mielikuvitus, joka ohjasi hänen kynäänsä tai päästi sen useimmiten valloille, oli siksi vuolas ja tuottelias, että jälkimmäinenkin vaihtoehto tuntuu mahdolliselta, mutta »Mustalais-romanssi», jonka hän julkaisi Satakunnassa, viittaa siihen, että Untolalla oli ennakolta ja kenties jo ennen Poriin tuloaan ainakin alkuosa »Harhamaa» koostuneena rungoksi, jota hän sitten romaanissaan jatkoi ja paisutti. Alkuperäisessä kuvauksessa näet etualaa hallitsee vielä jonkinlainen pidättyväisyttä tunteva realismi ja siinä on tasapainon tapaista, kun sitä vastoin romaanissa mielikuvitus pirstoo ja peittää vain sieltä täältä ja ikään kuin rivien välistä nähtäväksi sen, mitä siinä on todellisuuspohjaa. Romaania täyttävät keskustelut ja mietiskelyt, kuvitelmat ja näyt. Siinä Jehova ja Perkele valtavoiimneen käyvät taistelua Harhamasta, kuten käydään Faustista, jollaiseen henkien taisteluun alkuperäisessä ei ole viittaustakaan.

Suuria ajatuksia siis Untola hautoi vaikuttaessaan Porissa ja kirjoittaessaan »Harhamaa». Hänen sielullisia vipusimiaan hieman valaisee, mitä hän romaaninsa (s. 583) päähenkilön yhteydessä puhuu itseään tarkoittaen »suuruudenjanon hermonpäästä» ja siitä, miten »kaikki suuri, laaja ja mahtava oli hänelle

kuin huumaava viina» ja miten hän »juopui sen yhdestä sie-
mauksesta». Toisaalta tullaan varmaan myös totuutta lähelle,
jos jo silloiseen Untolaan sovitetaan tri Railon arvosteleva huo-
mautus hänen tavattomasta itserakkaudestaan ja epäterveestä
kunnianhimostaan. Tällaista oli hänen otteissaan, kun hän
toimi sanomalehtimiehenä. Näytteistä, joita tässä tutkielmassa
on esitetty, kuvastuu hänen halunsa korostaa itseään. Esitet-
täköön vielä vähäisenä esimerkkinä monien joukosta, miten
hän eräässä Porin kirjeessä (4/7 1908) pitää itseään esillä: »Kun
Te luette Satakuntaa, niin lukekaa Jussi aina viimeiseksi. Sillä
ainahan herkku syödessäkin säästetään jälkiruuaksi. Kahvia
juodessa kyllä pannaan sokeri ensimmäisenä suuhun ja sen pe-
rusteella ei ole aivan väärin vaikkapa luette minut ensimmäi-
senäkin.»

Porissa Untola, kuten aikaisemmin myös Kramsu, vietti it-
seensä sulkeutuneena vaatimatonta elämää. Toivotonta oli saa-
da syntymään suhdetta sellaiseen henkilöön, josta »Harhamassa»
(s. 19) sanotaan: »Hän salasi kaiken tuskansa ja taistelunsa ih-
misiltä. Salaisuus painoi häntä myllynkivenä — — — julkisuu-
den ajatuskin taas jo soitti hänen korvissaan pilkan kelloja. Hä-
nestä tuli aluksi ihmisten kammooja, ihmisvauhko, lopulta nii-
den sairaalloinen halveksija. Kaikki olivat hänestä raakimuk-
sia, jokapäiväisiä, henkisiä syöpäläisiä: elukoita ihmishahmossa.»

Pari Untolan julkista esiintymistä kuitenkin voidaan panna
merkille Porin ajoilta. Molemmat tapahtuivat Suomalaisen
Nuijan tilaisuuksissa. Yrjönpäiväksi järjestetyssä juhlassa Un-
tola piti puheen Yrjö-Koskisesta, ja hänen lehdessään (25/4
1908) kerrottiin, että puhe palkittiin voimakkain ja pitkällisin
suosionosoituksin. Puhujan nimeä ei kuitenkaan selostuksessa
mainittu, vaikka kyllä kaikkien muiden esiintyjien. Saman-
laista julkisuuden kaihtamista liittyi myös hänen toiseen esiin-
tymiseensä. Lehdessä ilmoitettiin, että Untolalla oli joulukuun

15 päivänä esitelmä, mutta tilaisuuden selostuksessa (17/12) ei mainittu mitään hänen esitelmästään. Tiedetään kuitenkin, että siinä käsiteltiin niitä apuneuvoja, joita on käytetty Europan esihistoriallisen ajan selville saamiseksi.⁵⁾ Tällainen epätavallinen aihe johtaa mieleen »Harhaman» kohdan (s. 583): »Historiassa, joka oli kerran hänen lempiaineensa, oli häntä viehättänyt harmaa muinaisuus: Egypti pyramiideinensa, Babylonian ja Assyrian suuruus ja vanhuus ja etenkin kristinuskon ja pakanuuden välinen jättiläiskamppailu maailman herruudesta».

Untola on »Harhamassa» (s. 8) piirtänyt itsestään seuraavan kuvan, jonka muotoisuus on peräisin juuri Porin ajoilta: »Korkea otsa, kulmikkaat, luisevat kasvot ja tukeva, voimakas leuka antoivat hänen ulkomuodollensa omituisen, raskaan ja oudon ilmeen. Niissä oli rumuus jollain henkisellä hämärällä hieman peitetty. Samalla ne ilmaisivat henkisten voimien ainaista työtä. Käytöksessä oli jotain vaatimatonta, samalla miettivää, jopa synkkää, iloisuudella verhottuna. Ulkonaisessakin olemuksessa oli jotain hänelle itsellensä epäselvää ja ruskeissa silmissä hämmötti miettimisen levoton sumu.»

Untolan ulkonaisen ihmiskuvan täydennykseksi on ehkä syytä vielä mainita, että hänen tapanansa ei ollut huolehtia ulkoasustaan. Ellei pidäkään kirjaimelleen paikkaansa, mitä hän Jussi Porilaisena on puhunut irvistävistä kengänkärjistään, niin hoitamattomilta hänen jalkineensa ainakin vaikuttivat. Näiden rivien kirjoittaja muistaa, kuinka hän vielä eräänä ensimmäisen maailmansodan syksynä Helsingissä Tähtitorninmäellä ja siellä Haaksirikkoisten patsaan luona viimeisen kerran Untolan nähdessään pani merkille hänen lahkeensa ja kenkensä, joihin tarttunut loka ei ollut siltä päivältä, sillä pakkas-

⁵⁾ Porin Suomalaisen Nuijan vuosikertomus vuodelta 1908. Satakunta 18/2 1909.

säätä oli jo jatkunut muutaman päivän. Alakuloisine, resignoituneine katseineen ja hoitamattomine lahkeineen ja jalkineilleen Untola hiukan muistutti elokuvista tuttua Charles Chaplinin hahmoa.

Porista Untola muutti, kuten edellä on viitattu, Helsinkiin, jossa hänen kaunokirjallinen toimintansa jatkui runsaana ja taiteelliselta tasoltaan yleensä korkeampana, kuin oli laita »Harhamassa», hänen esikoisromaanissaan. Jättäen sen vieraat sivustyspiirit hän löysi sittemmin itselleen kiitollisen alan itäsuomalaisesta kansanelämästä, jota hän Maiju Lassilana kuvasi humoristiseen tapaan. Elämän vakavia puolia hän käsitteli tuotteissaan, joiden tekijänä hän oli milloin edelleen Irmari Rantamala, milloin J. I. Vatanen. Täten Untola myöhemmällä tuotannollaan, jossa hänen luontainen lahjakkuutensa sai entistä vakuuttavamman ilmennyksen, saavutti kirjallisuudessamme siksi huomattavan aseman, että vieläpä »Harhama», jota sitäkin kaikesta huolimatta on pidettävä eräänlaisena voimannäytteenä ja myös lahjakkuuden osoituksena, on saanut tavallaan uuden merkityksen, kuten, professori Koskimies on huomauttanut, Untolan elämän ja persoonallisuuden kuvastimena, varsin säröisenä kylläkin.⁶⁾

Tuotantonsa ja sen arvon kasvaessa Untola yhä pysytteli ihmisenä syrjässä ja muilta näkymättömänä, samalla kun hänen kohtalonsa, jonka peräsimestä pitäminen näytti yhä vähemmän kiinnostaneen häntä, tavoitti täyttymystään, sen voimatta muodostua tavanomaiseksi hänen edellytyksillään. Hänestä ei ollut oman onnensa sepäksi, kuten ei liioin hänen kaksoisolennostaan, josta romaanissa (ss. 10 ja 11) kerrotaan: »Harhama oli aina leikkinyt kohtalonsa kanssa. Asema ja ura olivat hänelle vesikelloja. Hän nautti, kun oli soittanut ne hajalle. Kohtalollansa

⁶⁾ RAFAEL KOSKIMIES, *Elävä kansalliskirjallisuus II* (s. 211).

hän ajeli, kuin valkoisilla hevosilla, meren vaahdolla, mistään välittämättä, ohjat valtoimina.» Täten ajelehtien Untola lopulta suistui kurimukseen, kuten tiedetään. Eräs vapaussotamme lopunäytöksen surullisimpia kohtauksia oli hänen ennenaikainen kuolemansa toukokuussa 1918.

Psykiatrit eivät ole vielä sanoneet sanaansa Untolan tapauksesta. Tri Railo on kyllä kiinnittänyt huomiota hermostollisiin tekijöihin, joista aiheutuneita järkytyksiä romaanissa mainitaan Harhamankin usein joutuneen kokemaan, ja arvelee hermostolisten häiriöiden pahentuneen ennen Poriin tuloa Untolalle sattuneen tärviön ja sen sanomalehdissä aiheuttaman ikävän huomion vuoksi. Railo samalla puhuu myös sanomalehtien Untolaan kohdistamasta vainosta, mutta sellaista tuskin voidaan osoittaa niiden muutamien henkilökohtaisuuksien perusteella, joihin edellä on viitattu. Untola näyttää kestäneen ne verrattain helposti ja olleen niiden jäljiltä pian jälleen vireessään.

Sitä vastoin tuntuisi olevan aihetta enemmänkin puhua sie-lullisesta poikkeavaisuudesta ja epävireestä, joka »Harhaman» viittauksista päättäen lienee rasittanut Untolan elämänvaellusta jo nuoresta pitäen. Hän oli varsin selvä skitsoidinen tyyppi, ja hänen »Harhamansa» oli sekin pirstoutuneisuudessaan tyypillinen skitsoidinen luomus, jolle vertauskohtia tarjoavat sie-lullisesti sairaiden maalaamat taulut. Huumori, joka näyttää pelastaneen Untolan esikoisromaanin harharetkiltä ja antaneen hänelle uuden, terveemmän elämännäkemyksen, ei tosin ole ominaista skitsoille, mutta Untolan huumori oli sellaista, joka valui hänen kynästään, mutta ei hänen huuliltaan eikä siten lämmöllään kohentanut hänen olemustaan. Myös Untolassa esiintynyt vahva autistinen piirre viittaa sekin epäterveeseen sie-lunelämään. Psykiatria voisi niin ollen ehkä antaa lisää valaistusta Untolan henkilöllisyyden ongelmaan.

Riippumatta tämän ongelman ratkaisusta on todettava, että Untola on itäsuomalaisen kansanelämän ja myhäilevän kansansielun armoitettuna kuvaajana suorittanut samanlaisen alueellisen valtauksen kuin länsisuomalaisen elämänpiirin kuvaajana ja valikoivampana taitajana F. E. Sillanpää.

Reino Alanen

Torpparilaitoksen kehitys Parkanossa.

Parkanon torpparilaitoksen kehitykseen ovat vaikuttaneet suureksi osaksi aivan toisenlaiset tekijät kuin muun Suomen torpparilaitokseen.

Pitäjän asuttaminen on tapahtunut varsin myöhään. Suuremmassa mittakaavassa vasta 1800-luvulla ja erikoisesti vasta suurten nälkävuosien 1867—68 jälkeen.¹⁾

Kameraalisen luonteensa puolesta ovat Parkanon talot tavallisia vero- eli perintötaloja, entisiä kruununtaloja.²⁾ Kirkollisvirkataloja on yksi.³⁾ Rustholleja, rälssitaloja ja säterejä, joilla torpparilaitos muualla Suomessa oli voimakkaasti kehittynyt, ei pitäjässä ole ollut.⁴⁾ Torpparilaitos esiintyy siis täällä talonpoikien mailla.

Vuosina 1790—1810 oli isojako toimitettu noin 20 tilalla.⁵⁾ Isojaon karttojen mukaan vaihtelevat talojen peltopinta-alat 10:stä 20 tynnyrinalaan ja metsäpinta-alat 400:sta 800 tynnyrinalaan. Talojen laajoilla metsämailla oli runsaasti tilaa uudisasutukseen ja torppariasutus onkin täällä pääasiallisesti uudis-

Parkanon kirkonkirjat.

¹⁾ » »

²⁾ » »

⁴⁾ » »

⁵⁾ Parkanon isojaon kartat vv. 1790—1810 (Maanmittaushallituksen arkisto. Helsinki.)

asutusta. Isojaon kartoista kävi jo selville se, että taloilla oli pienet viljelykset ja maanviljelys on yleensä ollut pitäjässä alhaisella kannalla aina viime vuosisadan loppupuolelle saakka.

Talolliset perustivat vanhempina aikoina torppia osaksi siitä syystä, että he yhdessä torpparien kanssa raivasivat viljelysaukeita.⁶⁾ Pyrkimyksenä oli saada metsä kauaksi talosta, sillä metsä oli siihen aikaan talollisen vihollinen, varsinkin kun metsäntuotteilla ei ollut mitään myyntiarvoa.⁷⁾ Torpan paikkoja annettiin tavallisesti talollisten lapsille ja vero oli suurimmaksi osaksi suoritettava rahalla, sillä talojen pienien viljelyksien vuoksi ei verotyöpäiviä yleensä tarvittu ja sitäpaitsi kiireimpänä kesäaikana torpparit olivat valmiit avustamaan talollisia pientä päiväpalkkaa vastaan ajan tavan mukaan.⁸⁾ Torpan »kontrahdeissa» oli rahavero määrätty maksettavaksi tavallisesti vähää ennen »kruunun ylöskantoa» ja myöskin tämän rahaveron takia torppia perustettiin, sillä luontaistalouden vallitessa talollisilla oli suuri rahanpuute. Edellä selostettu koskee n.s. suurtorppia, joista muuten suurin osa ostettiin itsenäisiksi tiloiksi jo ennen torppain itsenäistymistä.⁹⁾

Myöhemmin, viime vuosisadan loppupuolelta lähtien, kun maanviljelystä ruvettiin voimaperäistyttämään, perustettiin maataloustyövoiman saamiseksi n.s. pientorppia ja mäkitupia, jotka suorittivat veronsa pääasiallisesti päivätöinä.¹⁰⁾

Seuraava taulukko osoittaa talojen ja torppien suhdetta Parkanon pitäjässä.¹¹⁾

⁶⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

⁷⁾ » » »

⁸⁾ » » » »

⁹⁾ » » »

¹⁰⁾ »Kontraktien» mukaan.

¹¹⁾ Parkanon kirkonkirjat vv. 1807—1900.

Parkanon pitäjä vuosina	Talojen lukumäärä	Torppien lukumäärä	Torppia % talojen luku- määrästä	Jokaista taloa kohti torppia
1807-12	27	30	111,1	1,1
1813-18	28	34	121,4	1,2
1819-25	28	38	135,7	1,3
1827-33	29	50	172,4	1,7
1835-41	31	81	261,2	2,6
1842-48	54	101	187,03	1,8
1849-55	75	166	221,3	2,2
1857-63	91	192	210,9	2,1
1864-70	123	223	181,3	1,8
1871-80	131	193	147,3	1,4
1881-90	140	231	165,0	1,6
1891-1900	153	281	183,6	1,8

Viime vuosisadan loppupuolelta lähtien alkoi Parkanossa vapaaehtoinen torppien itsenäistyttäminen. Vuoteen 1907 mennessä oli torppia ostettu itsenäisiksi tiloiksi seuraavasti.¹²⁾

Alaskylä.	10	torppaa	Niinineva	—	torppaa
Kankari	4	»	Parkanonkylä . .	11	»
Kihniö.	4	»	Raivala.	1	»
Kuivasjärvi	3	»	Sydänmaa	7	»
Lapinneva	6	»	Vuorijärvi	1	»
Linnankylä . . .	3	»	Vahojärvi	—	»
Nerkoo.	8	»	Riitiala.	—	»

Yht. koko pitäjä 58 torppaa

Vuoteen 1918 mennessä oli Parkanonkylässä ostettu itsenäisiksi tiloiksi 26 ja Alaskylässä 21 torppaa.¹³⁾

Torppien vapaaehtoinen itsenäistyttäminen johtui Parkanossa pääasiallisesti samoista syistä kuin muuallakin Suo-

¹²⁾ FRANS VIRZEN'in arkisto (Parkano).

¹³⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

nessa oli tapahtunut. Kun maan metsän arvo viime vuosisadan loppupuolelta lähtien alkoi nousta, niin ei torppien vuokramaksut enää vastanneet heidän nauttimiensä etujen arvoa. Sattuipa sellaistaikin, että talollinen maksoi torpan nautintomaista enemmän veroa kunnalle ja kruunulle kuin mitä hän sai vuokramaksua torpparilta.¹⁴⁾ Torpparin laaja metsänkäyttöoikeus talon metsämaihin oli alituksena riidanaiheena talollisen ja torpparin välillä. Huomattava on myöskin se, että talolliset saivat torppien itsenäisiksi myynneistä melkoisia rahasummia ja useassa tapauksessa juuri tästä syystä »kauppoihin» ryhdyttiinkin.¹⁵⁾ Torpparit taas puolestaan halusivat päästä vapauteen ja saada rauhassa viljellä omia maitaan.¹⁶⁾

Vapaaehtoinen itsenäistyttäminen koski täällä etupäässä n.s. suurtorppia.¹⁷⁾ Parkanon maanomistusoloille on muuten erikoista se, että talojen lukumäärä on suurimmaksi osaksi lisääntynyt juuri edellä kerrotusta syystä.

Torppien luku, ikä ja asema.

Kirkonkirjojen perusteella on vaikea saada selville torppien tarkkaa lukumäärää Parkanossa. Vaikeudet johtuvat siitä, että torpan ja mäkituvan ero ei ole ollut kyllin selvä, etenkin siinä tapauksessa, kun on ollut kysymyksessä pieni tilanosa. Samasta tilanosasta käytetään kirkonkirjoissa milloin torppa- milloin mäkitupa-nimitystä. Toisinaan on myöskin vaikea ratkaista, puutteellisen merkinnän vuoksi, onko kysymyksessä torppa tai kruununtorppa.

¹⁴⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

¹⁵⁾ » » »

¹⁶⁾ » » »

¹⁷⁾ » » »

Kirkonkirjojen mukaan oli Parkanossa:

vv. 1807—12 . . 3 0 torppaa	vv. 1849—55 . . 166 torppaa
» 1813—18 . . 3 4 »	» 1857—63 . . 192 »
» 1819—25 . . 3 8 »	» 1864—70 . . 223 »
» 1827—33 . . 50 »	» 1871—80 . . 193 »
» 1835—41 . . 81 »	» 1881—90 . . 231 »
» 1842—48 . . 101 »	» 1891—1900 . . 281 » ¹⁸⁾
	v. 1912 . . . . . 200 » ¹⁹⁾

Edellämainittuja lukuja silmällesä herättää huomiota torppien lukumäärän tavaton kohoaminen vuosina 1848—63. Viime vuosisadan puoliväli olikin torpparilaitoksen loistoaikaa koko maassa ja Parkanonkin talolliset olivat tietoisia torpan talolle tuottamasta hyödystä. Vuosina 1871—1880 oli torppien lukumäärä sitävastoin laskenut entisestään. Tämä johtui vuosina 1867—68 vallinneesta nälänhädästä, jonka johdosta torppia jäi autioksi. Samasta syystä laski se koko maassa vuosina 1865—75.²⁰⁾ V. 1912 oli torppien lukumäärä taas laskusuunnassa. Se johtui osaksi samoista syistä kuin muuallakin Suomessa. Erikoisesti mainitaan Parkanosta seuraavaa: »Väestön voimakas pyrkimys päästä itsenäisiksi maanomistajiksi on aiheuttanut useiden kymmenien vuokra-alueiden itsenäisiksi muodostumisen. Tämän lisäksi on Tilattoman väestön Lainarahaston varoilla 82 torppaa lunastettu taloiksi tai palstatiloiksi. Myös on useita vanhoja vuokra-alueita hädän kautta liitetty päätilojen viljelyksiin (Parkano, etel. piiri). Vanhat torpat ovat oston kautta muodostuneet itsenäisiksi tiloiksi, etupäässä Tilattoman

¹⁸⁾ Parkanon kirkonkirjat vv. 1807—1900.

¹⁹⁾ HAATAJA, Maanvuokraolot Suomessa v. 1912. I. (Taulut) s. 14.

²⁰⁾ HAATAJA, Maanvuokraolot Suomessa v. 1912. I. (Teksti) s. 46.

väestön Lainarahastosta saaduilla varoilla (Parkano, pohj. pii-ri).»²¹⁾)

Kirkonkirjojen mukaan jakaantui torppien lukumäärä eri kylien osalle vuosina 1807—1900 seuraavasti.²²⁾)

Parkanon pitäjä	1807- 1812	1813— 1818	1819— 1825	1827- 1833	1835— 1841	1842- 1848	1849— 1855
Alaskylä	7	9	12	14	21	24	37
Kankari	1	1	1	1	1	4	4
Kihniö	2	2	2	3	4	3	9
Kuivasjärvi	3	3	2	5	8	10	16
Lapinneva	—	—	—	—	—	—	2
Linnankylä	5	5	5	5	5	9	12
Nerkoo	2	3	3	8	10	12	18
Niinineva	—	—	—	—	—	1	3
Parkanonkylä	8	10	10	10	24	28	39
Raivala							5
Sydänmaa	-			—	—	—	11
Vuorijärvi	1	—	2	2	6	8	10
Vahojärvi	1	1	1	2	2	2	—
Riitiala	—	—	—	—	—	—	—
Yht.	30	34	38	50	81	101	166

Parkanon pitäjä	1857- 1863	1864— 1870	1871— 1880	1881— 1890	1891 — 1900
Alaskylä	30	32	28	35	38
Kankari	4	4	5	12	18
Kihniö	10	8	13	16	25
Kuivasjärvi	18	21	22	26	30
Lapinneva	8	7	5	11	11
Linnankylä	15	16	14	16	21
Nerkoo	22	31	23	29	35
Niinineva	3	4	2	3	4
Parkanonkylä	48	46	44	43	50
Raivala	9	14	8	11	13
Sydänmaa	15	15	11	14	20
Vuorijärvi	10	18	13	12	13
Vahojärvi	—	6	4	2	2
Riitiala	—	1	1	1	1
Yht.	192	223	193	231	281

²¹⁾ HAATAJA, Maanvuokraolot Suomessa v. 1912. I. (Teksti) s. 195.

²²⁾ Parkanon kirkonkirjat vv. 1807—1900.

Vankimman jalansijan torpparilaitos oli saanut Alaskylässä ja Parkanonkylässä. Tämä olikin luonnollista, sillä edellä mainitut kylät käsittävät pitäjän vanhimman asutusalueen. Parkanonjärven ja Kirkkojärven rantamaat suurine emätiloineen, joista viisi mainitaan jo vuoden 1656 maakirjoissa,²³⁾ joten edellytykset torppien perustamiseen olivat täällä paremmat kuin muualla pitäjässä.

Vuosina 1849—55 oli torppien lukumäärä Alaskylässä jo saavuttanut huippukohtansa. Mainittuna aikana oli Alaskylässä 9 taloa ja niillä yhteensä 37 torppaa.²⁴⁾

Taloa kohti jakaantuivat ne seuraavasti:

2	talolla	oli	1	torppa
3	»	»	2	torppaa
—	»	»	3	»
1	»	»	4	»
—	»	»	5	»
1	»	»	6	»
—	»	»	7	»
—	»	»	8	»
1	»	»	9	»
1	»	»	10	» ²⁵⁾

Torpat olivat jakaantuneet talojen kesken varsin epätasaisesti. Keskimäärin tuli jokaista taloa kohti 4,1 torppaa, joka määrä Parkanon oloihin verraten on varsin kunnioitettava saavutus. Samoina vuosina oli koko pitäjässä taloa kohti vain 2,2 torppaa.²⁶⁾

²³⁾ CARLSSON, Entinen Ikaalinen, s. 51.

²⁴⁾ Parkanon kirkonkirjat vv. 1849—55.

²⁵⁾ » » » » »

²⁶⁾ » » » » »

Parkanonkylässä torppien lukumäärä oli kohonnut huippuunsa vuosina 1857—63, siis samoihin aikoihin, jolloin se koko maassa oli korkeimmillaan.²⁷⁾ Mainittuina vuosina Parkanonkylässä oli 14 taloa ja 48 torppaa. Ne olivat jakaantuneet täällä tasaisemmin taloa kohti kuin Alaskylässä. Jokaisella talolla oli keskimäärin 3,4 torppaa.

Olen tässä erikoisesti kosketellut Alaskylän ja Parkanonkylän torpparioloja, koska ne antavat leimansa koko pitäjän torpparilaitokselle. On nimittäin huomattava se seikka, että Parkanon muissa suurissa kylissä, jotka ovat syntyneet valtion maitten liepeille, on torppien lisäksi ollut myöskin kruunun-torppia, joten torpparilaitoksella näissä kylissä ei ole ollut sitä merkitystä kuin Alaskylässä ja Parkanonkylässä.

Voidakseni osoittaa missä suhteessa kruunun-torpparilaitos lukumääräänsä verraten oli saanut jalansijaa torpparilaitoksen rinnalla, olen laatinut kylittäisen taulukon torpista ja kruunun-

Parkanon pitäjä	Vv. 1857-63 ²⁸⁾	
	topparia	kr. torppia
Alaskylä.....	30	
Kankari.....	4	16
Kihniö.....	10	22
Kuivasjärvi.....	18	27
Lapinneva.....	8	—
Linnankylä.....	15	6
Nerkoo.....	22	29
Niinineva.....	3	—
Parkanonkylä.....	48	
Raivala.....	9	7
Sydänmaa.....	15	12
Vuorijärvi.....	10	15
Vahojärvi.....	—	—
Riitilä.....	—	—
Yht.	192	134

²⁷⁾ Komiteamietintö s. 7.

²⁸⁾ Parkanon kirkonkirjat vv. 1857—63.

torpista vuosilta 1857—63, josta ajasta lähtien torppien lukumäärä Alaskylässä ja Parkanon kylässä ei enää ole sanottavammin kasvanut.

Parkanon asutus on varsin nuorta. Vuosina 1807—1812 oli pitäjässä vasta 30 torppaa (katso siv. 39). Näistä mainitaan 14 samannimisinä vuosien 1901—1910 kirkonkirjoissa. Vuosien 1857—63 kirkonkirjoissa on kaikkiaan 192 torppaa, joista 78 esiintyy samannimisinä vuosina 1901—1910. Torppien ikää valaisee myöskin jonkin verran vuoden 1912 Maanvuokratilasto. Tämän mukaan oli Parkanossa 200 torppaa, joista 54 oli ollut yli 50 vuotta vuokralla.²⁹⁾

Vielä 1800-luvun puolivälissä, jolloin maanviljelys Parkanossa oli alhaisella kannalla ja talojen viljelykset olivat pieniä, antoivat isännät perustaa torppia vainioittensa liepeille, talojen läheisyyteen. Tätä osoittaa mm. sellaiset torppien nimet kuten: Kiliholma, Kujansuu, Kujala, Pukkiviita, Tanhuanpää, Vainionpää jne. Mutta myöhempinä aikoina, kun talot rupesivat lisäämään viljelyksiään, kävi monelle torpparille talon läheisyys kohdalokkaaksi. Jos torpan pellot sopivasti voitiin yhdistää talon viljelyksiin, sai torppari siirtyä takamaalle tai hänet hädettiin. Parkanossa tällaisia tapauksia sattui kuitenkin vähän.

Yleensä torppia perustettiin talojen metsämaille joko suorastaan koskemattomaan korpeen tai vanhojen kaskimaitten ns. halmeitten ja huhtien lähetyville. Niitä käytettiin nimittäin yleisesti karjan laitumina. Toisinaan torpparille annettiin talosta täällä oleva peltotilkkuakin, jota talon ei kannattanut viljellä. »Saa torppari asuntomaaksi Luoman vaarivainaan moision ja Demun halmeen suostutuita rajoja myöden.»³⁰⁾ »Torpparille tulee kuulumaan se vanha Huhta.»³¹⁾ Edellistä esitystä valaisee

²⁹⁾ HAATAJA, Maanvuokraolot Suomessa v. 1912. I. (Taulut) ss. 14—15.

³⁰⁾ Mustalahden Luoman torpan kontrahti v. 1882. (Mustalahti.)

³¹⁾ Mustalahden Kulmalan torpan kontrahti v. 1889. (Mustalahti.)

myöskin seuraavat torppien nimet: Hakala, Halmela, Huhtala, Huhta, Huhdanpää, Kaskisalo, Korvenoja, Kyrönviita, Moisio, Pitkähalmes, Takaviita ym.

Parkanossa oli muutamia torppia, jotka olivat huomattavasti kauempana päätaloistaan kuin muut sikäläiset torpat, Ikaalisten Heittolankylän taloilla: Viljakalla, Hartuksella ja Kauppilalla oli torppia Parkanonjärven rannalla sijaitsevalla Haukkamäen eräkappaleella,³²⁾ josta on matkaa Heittolankylään noin 15 km. Viljakalle kuului Haukkalan ja Haukkamäen, Hartukselle Laurikan ja Kauppilalle Haukkamäen torppa. Jo v. 1552 oli Heittolankylällä eräkappale Parkanonjärven rannalla.³³⁾ Todennäköisesti se on juuri tämä Haukkamäki. Sitä kylää, jossa nämä torpat ovat, kutsutaan myöskin Heittolankyläksi. Kylän nimi on siis muistona vanhoilta eräajoilta.

Edellä mainittuja torppia koskee eräs juttu, joka kuvaa vanhoja rajariitoja.³⁴⁾ Kun torpparit Haukkala, Laurikka ja Haukkamäki erään kerran kaatoivat metsää, tuli heille riita siitä, kenenkä alueeseen »hakkuu» kuului. Nämä torpat olivat nimittäin kaikki samalla lohkolla ja sen omistivat Kauppila, Hartus ja Viljakka yhteisesti, mutta torppien välisiä rajoja ei oltu tarkasti määrätty. Haukkala väitti, että »hakkuu» kuului hänelle, mutta Laurikka ja Haukkamäki eivät sitä myöntäneet. Asian selville saamiseksi kiipesivät miehet suureen puuhun ja tarkastelivat sieltä rajojen kulkua, mutta »hakkuun» kohtalo pysyi edelleen epäselvänä. Voidakseen puolustaa väitettään kysyi Haukkala neuvoa eräältä asiaa ymmärtävältä henkilöltä. Hän vastasi: »Älä maksa verojasi niin asia tulee oikeuden ratkaistavaksi ja kyllä sitten rajat selviävät». Haukkala tekikin niinkuin oli neuvottu ja jätti veronsa maksamatta. Riita juttu tuli oikeu-

³²⁾ CARLSSON, Entinen Ikaalinen, s. 52.

³³⁾ JAAKKOLA, Pohjois-Satakunnan vanha eräkulttuuri, s. 41.

³⁴⁾ Kertonut VILLE HAUKKALA.

den käsiteltäväksi ja kun siellä kysyttiin Haukkalalta, että minkätähden hän ei ole maksanut verojansa, vastasi Haukkala, että hän ei tiedä, kenelle hän sen maksaisi. Tästä oli seurauksena rajojen käynti torppien välillä ja lopputuloksena oli se, että Haukkala saikin pienimmän osan yhteismaasta vaikka hän omasta mielestään piti aluettaan suurimpana.

Alaskylän taloilla Möhköllä ja Revolla oli kummallakin torppa Parkanonkylässä. Talojen ja torppien väliä on noin 8—10 km. Vuoden 1798 isojaon kartan mukaan kuului Parkanonjärven pohjoisrannalla sijaitseva Ryttilän torppa Möhkölle³⁵⁾ ja Kirkkojärven rannalla oleva Rantalan torppa Revolle.³⁶⁾ Kun Parkanoon v. 1800 rakennettiin kirkko ja samoihin aikoihin ruvettiin puuhaamaan papiston virkataloa, huomattiin Rantalan torppa tähän tarkoitukseen varsin sopivaksi. Reko ei kuitenkaan ollut halukas myymään torppaansa. Asia saatiin kumminkin järjestetyksi siten, että Reko suostui vaihtamaan Rantalan Ryttilän torppaan ja Möhkö myi sitten Rantalan torpan seurakunnalle.^{37), 38)}

Vuoden 1912 Maanvuokratilaston mukaan oli Parkanossa 200 torppaa, joista 109 oli talon viljelyksien lähellä ja 91 talon viljelyksistä etäämpänä.³⁹⁾

Keille torppia annettiin.

Entisinä aikoina on tilojen lohkominen samoinkuin eri tilojen yhdistäminenkin ollut kiellettyä.⁴⁰⁾ Kaarle XI määräsi v.

³⁵⁾ Möhkön talon kartta v:lta 1798. (Ryttilä.)

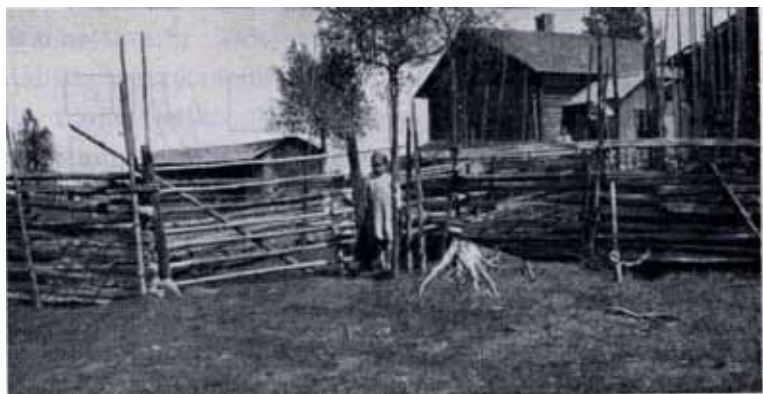
³⁶⁾ Kertonut VIHTORI RYTILÄ.

» » »

³⁸⁾ CARLSSON, e.m. t. s. 68.

³⁹⁾ HAATAJA, Maanvuokraolot Suomessa v. 1912. (Taulut) s. 14.

⁴⁰⁾ JUTIKKALA, Läntisen Suomen Kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana. I s. 9.

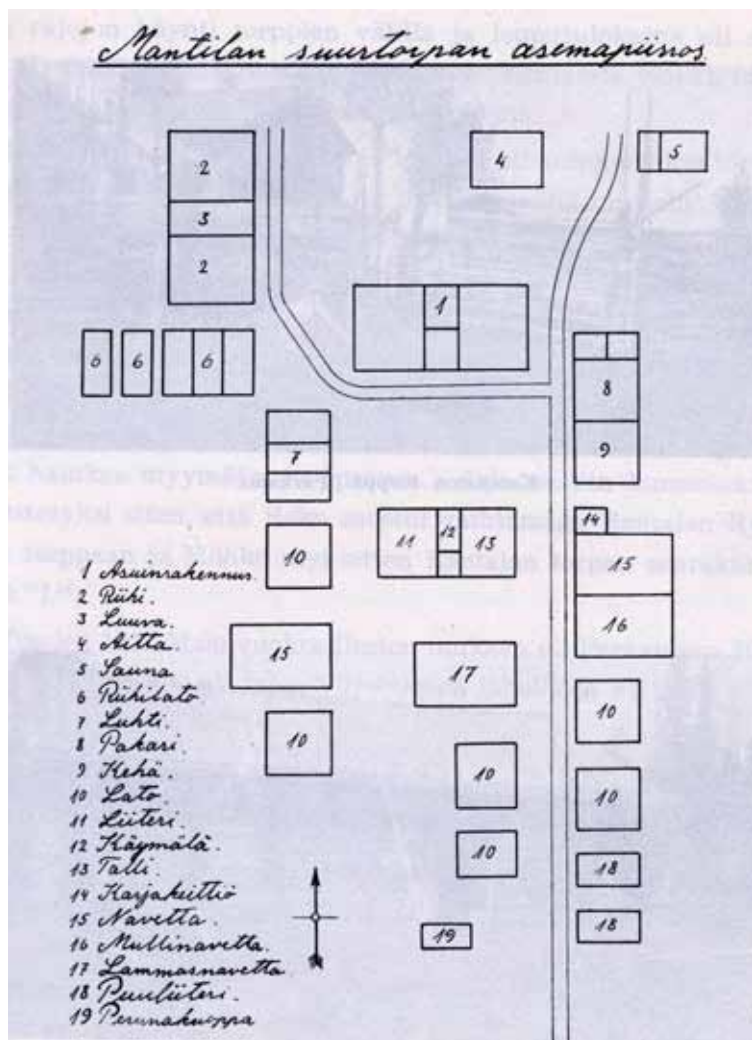

Katajiston torppa. Parkano.

Toivolan torpan malkakattoinen navetta. Parkano, Nerkoo.

Mantilan suurtorpan asemapiirros

Mantilan suurtorpan asemapiirros.

1684, että taloa ei saisi jakaa neljänneksiksi.⁴¹⁾ Lakien tarkoituksena oli nähtävästi se, että verotalollinen ei saanut omistaa enempää maata kuin hän kykeni viljelemään ja toimeentulokseen tarvitsisi.⁴²⁾ Toiselta puolen taas tilan tuli olla itsekkannattava.⁴³⁾ Talojen alueitten muuttuminen oli sitäpaitsi haitallista veronkannolle.⁴⁴⁾ 1700-luvun keskivaiheilla poistettiin kyllä tilojen halkomista koskeva kielto,⁴⁵⁾ mutta pientilojen muodostumista vaikeutti edelleen se, että vuoteen 1864 saakka laki tunsi vain yhden tilan osittamismenettelyn, halkomisen.⁴⁶⁾ Lohkominen oli kielletty ja talosta ei siis voitu erottaa pienempiä maa-alueita itsenäisiksi viljelmiksi.⁴⁷⁾ Vasta v. 1895 annettu asetus myönsi vapaan maanjakamisen.⁴⁸⁾

Edellämainitunlaisissa olosuhteissa muodostui ns. tilatonta väestöä, joka 1800-luvulla lisääntyi vielä sen johdosta, kun taloja ei yleensä enää jaettu, vaan yksi talollisen lapsista peri koko tilan, toisten lasten jäädessä varsin pienille perinnöille.⁴⁹⁾ Etenkin Hämeessä ja Satakunnassa on tämä ollut yleisenä tapana.⁵⁰⁾

Tällainen menettely johti siihen, että niillä talollisten lapsilla, jotka joutuivat lähtemään kodistaan, useimmassa tapauksessa ei ollut mitään muuta elämisen mahdollisuutta kuin asettua torppariksi kotinsa tai jonkun muun talon maalle. Toisinaan

⁴¹⁾ JUTIKKALA, Läntisen Suomen Kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana. I. s. 9.

⁴²⁾ GADOLIN, e.m. t. s. 54.

⁴³⁾

⁴⁴⁾ HAATAJA, Jakoperusteista kylässä, s. 23.

⁴⁵⁾ CAJANDER, e.m. t. s. 8.

⁴⁶⁾ Suomen Kulttuurihistoria II, Liikaväestön muodostuminen, s. 133.

⁴⁷⁾ » » » »

⁴⁸⁾ Tietosanakirja, Tilaton väestö, s. 1596.

⁴⁹⁾ Suomen Kulttuurihistoria II, Liikaväestön muodostuminen, ss. 131—132.

⁵⁰⁾ GYLLING, Maanviljelystyöväen taloudellisista oloista Ikaalisten pitäjässä v. 1902, s. 27.

annettiin torpan paikka perintöosuuden vastikkeena. »Syynä talollisten poikien torppariksi rupeamiseen on usein se», kirjoittaa Waren, »että talo on niin vähissä varoissa, että perillisille ei kannata muussa muodossa maksaa täyttä lunastusta».⁵¹⁾ Niinpä muistitieto kertoo, että Parkanon Alaskylässä useat vanhimmat suurtorpat ovat talojen perillisten perustamia. Ala-Laadun talon perilliset ovat perustaneet kotitalonsa maalle Huhtalan, Kilholman, Kivistön ja Riihimaan. Laadun talon perilliset Moision ja Setälän, Ylisen talon perilliset Ojalan, Möhkön talon perilliset Tuomiojan ja Mustalahden talon perilliset Mantilan torpat. Samoin Parkanonkylässä ovat Hiitin talon perilliset perustaneet kotitalonsa maalle Hakamäen ja Mäkipään Kaupin talon perilliset Leponiemen ja Haukkumaan talon perilliset Ilomäen torpat.⁵²⁾

Luonnollisesti suurin osa torppareista oli lähtöisin tilattomasta maataloustyöväestä. Varsinkin itsellisiä ja renkejä pyrki runsaasti torppareiksi. »Toivo saada oma tupa, oma koti ja halu saada olla omana miehenään, se on syynä miksi paraitenkin palkattu renki tai vouti pyrkii usein torppariksi.»⁵³⁾ Parkanossa oli tapana, että kun renki ja piika menivät naimisiin, niin he siirtyivät useassa tapauksessa torppariksi talon maalle.⁵⁴⁾

Torppia meni myöskin perintönä isältä pojalle, joten siis pojastakin tuli torppari. Esim. Rytilän torppa Parkanossa on ollut kahden suvun hallussa ja kumpikin suku on hallinnut torppaa neljän miespolven ajan.⁵⁵⁾ »Sääntönä on tosin», kirjoittaa

⁵¹⁾ WAREN, Torpparioloista Suomessa, s. 90.

⁵²⁾ Kertoneet IVAR ALANEN, FRANS HIITTI ja JULIUS MUSTALAHTI.

⁵³⁾ WAREN, e.m. t, s. 86.

⁵⁴⁾ Kertoneet IVAR ALANEN ja VILLE KUUSIKKO.

⁵⁵⁾ Kertonut VIHTORI RYTILÄ.

Warén, »että torppa menee perintönä isältä pojalle, mutta sen kautta, että torppareja usein häädetään, ja että torppia myydään ja kontrahtia siirretään, sekä myös uutistorppien perustamisen kautta, tapahtuu torppariluokassa melkoinen ainesten vaihdos». ⁵⁶⁾

Torppareiksi aikovat eivät yksin olleet riippuvaisia kotipitäjänsä talollisista vaan »ehtoja» käytiin kyselemässä naapuripitäjissä ja kauvempaanakin. »Kontrahtien» mukaan on Parkanoon saapunut torppareita naapuripitäjistä: Karviasta, Kurusta, Ikaalisista, Jämijärveltä ja Jalasjärveltä.

Seuraava, torpan »kontrahtien» perusteella tehty taulukko valaisee osaltaan myöskin sitä, kenelle Parkanossa annettiin torppia vuokralle:

Kirjallinen sopimus tehty	Perintönä annetut torpat	Muille sukulaisille	Palkollisille	Entisille torppareille tai heidän pojilleen	Ammattimiehille	Entistä toimea ei ole mainittu	Vieraalle entisille torppareille näiden pojille ja talollisten pojille	Itsellisille	Sopimuksia yht.
1830 luv.		1					1		2
1840 „				3		1			4
1850 „		1		2			1		4
1860 „		1	1	11		2	3	1	19
1870 „		1	2	3	1	9	1		17
1880 „	1	4	1	2	1	19	1	7	36
1890 „	1	1		11	3	22	3	3	44
1900 „				4	1	21	4	6	36
Yht.	2	9	4	36	6	74	14	17	162

⁵⁶⁾ WAREN, e.m. t., s. 87.

Vuokrasopimusten teko ja niiden muoto.

Vuokrasopimuksia oli sekä suullisia että kirjallisia ja niiden käyttö oli 1734 vuoden lain mukaan vielä täysin vapaata.⁵⁷⁾ Mutta jo v. 1775 Suomea varten annetussa isojakoasetuksessa määrättiin, että torppaa perustettaessa on »kirjallinen kontrahti tehtävä ja käräjäoikeudessa otettava pöytäkirjaan».⁵⁸⁾ Samansuuntaisen määräyksen sisälsivät vv. 1864, 1883 ja 1892 annetut asetukset.⁵⁹⁾ Laki tarkoitti luonnollisesti kirjallisten vuokrasopimusten säännöllistä käyttämistä, mutta lain epätäydellisen laadinnan vuoksi ei siihen kuitenkaan ollut mikään pakko.⁶⁰⁾ Suullisten vuokrasopimusten lukuisuus osoittikin, että edellä mainituilla laeilla ei ollut käytännössä sanottavaa merkitystä. Warén'in tutkimusten mukaan oli nimittäin vielä 1890-luvulla 25 % kaikista vuokrasopimuksista suullisia.⁶¹⁾ Ainoastaan Pohjois-Satakunta teki tässä suhteessa poikkeuksen. Kirjalliset sopimukset olivat siellä viime vuosisadan alkupuolella jo yleisesti käytännössä. »Jo vuosisata sitten», kirjoittaa E. Gylling, »oli kirjallinen sopimuksen muoto täällä tavallinen, jokaisella torpparilla oli kaikesta päättäen vuokrakirjansa. Vuosien 1804—09 tuomiokirjoista olen täten laskenut yli 100 vuokrasopimusta, jotka sinne nykyisen Ikaalisten kihlakunnan alueelta vakuudeksi oli merkitty talteen.»⁶²⁾

Vasta v. 1902 julkaistu laki määräsi kirjallisen vuokrasopimuksen pakolliseksi,⁶³⁾ joten siis suullisia vuokrasopimuksia oli

⁵⁷⁾ Tietosanakirja, Maanvuokra, s. 1502.

⁵⁸⁾ WARÉN, ejn. t., ss. 114—15.

⁵⁹⁾ » » s. 114.

⁶⁰⁾

⁶¹⁾ » » s. 115.

⁶²⁾ GYLLING, Ylä-Satakunnan torpparioloista s. 236. Satakunta I.

⁶³⁾ GADOLIN, e.m. t, s. 72.

olemassa vielä tälläkin vuosisadalla. Vuoden 1912 Maanvuokra-tilaston mukaan oli koko maassa kaikista vuokrasopimuksista noin 30 % suullisia.⁶⁴⁾ Ikaalisten kihlakunnassa, johon Parkanokin kuuluu, oli vastaava prosenttiluku 14⁶⁵⁾ ja Parkanossa 5.⁶⁶⁾

Vuokrasopimukset olivat Parkanossa 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä yksinomaan suullisia. Muutamia vuokrasopimuksia on kyllä olemassa 1830-luvulta, mutta useimmille vanhimmillekin torpille, jotka mainitaan jo 1807—12 vuosien kirkonkirjoissa, on kirjallinen »kontrahti» tehty vasta vuosisadan puolivälissä.

Rovasti N. J. Juselius, kanttori J. G. Walldeman ja torppari G. Rehnfors olivat vakinaisia »kontrahtien» kirjoittajia Parkanossa 1800-luvun keskivaiheilla. Rovasti Juseliuksen kirjoittamat »kontrahdit» ovat kaikki ruotsinkielisiä, kanttori Walldemanin niinkään ruotsinkielisiä, paitsi muutamia »kontrahteja» hän on kirjoittanut myöskin suomenkielellä, kun sitävastoin torppari Rehnforsin kirjoittamat ovat yksinomaan suomenkielisiä. Viimeksimainitun kerrotaan muuten kirjoittaneen vuokrasopimukset torppareille varsin edulliseen muotoon.⁶⁷⁾ Niinpä hänen sanotaan m.m. »kontrahdin» viimeiseen kohtaan, kysymättä edes talollisen mielipidettä, jatkaneen oma-alotteisesti:⁶⁸⁾ »pitää heidän perillisensä Saada torpan perimän ikuisiin aikoin, eikä saa panna torpparille isompaa veroa kuin talollakin on maansa ja avaruutensa suhteen».⁶⁹⁾ » . . . ja sittenkin eteenpäin

⁶⁴⁾ HAATAJA, Maanvuokraolot Suomessa v. 1912. I. (Teksti) s, 100.

⁶⁵⁾ » » » » » » » » » »

⁶⁶⁾ » » » » » » . » » »

⁶⁷⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

⁶⁸⁾ » » »

⁶⁹⁾ Mustalahden, Mantilan torpan kontrahti v. 1869. (Mustalahti.)

tulkoot perilliset torpan periin eikä enemmällä verolla sitä maata vastaan mitä torpalla on-kuin talokin maansa avaruudesta maksaa kruunulle.»⁷⁰⁾

Vuokrasopimukset tehtiin yleensä maanomistajan luona. Torppari haki kirjurin taloon, mutta isäntä ja torppari maksoivat tasan hänen palkkansa. Torpparilla oli tavallisesti viinapullo mukana ja kun vuokrasopimusta ruvettiin kirjoittamaan, alkoi torppari »harjakaisten» pidon, joten »kontrahdin» tekeminen jäi kirjurin huoleksi ja kun se oli kirjoitettu, vetivät asianomaiset siihen »puumerkkinsä».⁷¹⁾

Torpan »kontrahdin» voimassaolo voitiin turvata määrääjäksi kiinnittämällä torppa taloon. Tässä mielessä olivat kirjallinen ruotsinkielinen ja suomenkielinen vuokrasopimus samanarvoiset, mutta muuta merkitystä ruotsinkielisellä vuokrasopimuksella ei juuri ollutkaan, koska kansa (talollinen ja torppari) ei sen »pykälää» ilman herrojen apua ymmärtänyt. Niinpä muistitieto kertoo,⁷²⁾ että jokapäiväisessä elämässä talollinen ja torppari, kun eivät ymmärtäneet vieraskielistä »kontrahtia», muistelivat vain pääpiirteissään keskinäisiä sopimuksiaan ja toimivat niiden mukaan. Tässä tapauksessa ei vielä suurempia komelluksia sattunut, mutta jos taloon tuli toinen isäntä ja entinen vuokrasopimus oli voimassa, kävi asia jo paljon mutkalliseksi ja saattoi syntyä todellisia väärinkäytöksiäkin. On nimittäin tullut selville, kun myöhemmällä ajalla vuokrasopimuksia suomennettiin, että »kontrahdin» mukaan torpparilla saattoi olla enemmän työpäiviä ja muita maksuja kuin mitä hän oli taloon tavallisesti suorittanut.

⁷⁰⁾ Alasen, Riihimaan torpan kontrahti v. 1867. (Alanen.)

⁷¹⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

⁷²⁾ » » »

Vuokra-aika.

1734-vuoden lain mukaan vuokra-aika ei ollut rajoitettu, vaan vuokrasopimuksia voitiin tehdä lyhemmäksi tai pitemmäksi ajaksi ja myöskin elinkautinen vuokra oli sallittu.⁷³⁾ Vasta v. 1800 annettu asetus sisälsi rajoituksen vuokra-aikaan nähden. Mainitun asetuksen mukaan määrättiin kokonaisten tilain pisin vuokra-aika 50 vuodeksi, elinkautisen vuokrauksen jäädessä edelleenkin voimaan.⁷⁴⁾ Kysymyksessäoleva rajoitus ulotettiin 1864 vuoden asetuksen mukaan torpan vuokrauksiin ja elinkautinen vuokra jäi yhä edelleen käytäntöön.⁷⁵⁾ V. 1892 annetussa laissa säädettiin vuokra-aika niin ikään joko torpparin elinkaudeksi tai määräajaksi, korkeintaan 50 vuodeksi.⁷⁶⁾

Torpan »kontrahtien» perusteella tehty taulukko antanee havainnollisimman kuvan vuokra-ajan pituudesta Parkanossa:

Sopimus tehty	Vuokra-aika (vaotta)										Sopimuksia yhteensä
	10	20	25	30	35	40	45	50	Elinaik.		
1830 hiv.									1	1	2
1840 „									1	3	4
1850 „									3	1	4
1860 „			1						16	2	19
1870 „			1	2	1	4		7	2		17
1880 „	1	1	4	8		3		18	1		36
1890 „			5	12		9		15	3		44
1900 „											
1910 „			5	10		6	1	13	1		36
Yhteensä	1	1	16	32	1	22	1	74	14		162

⁷³⁾ Tietosanakirja, Maanvuokra, s. 1502.

⁷⁴⁾ » » »

⁷⁵⁾ SUNILA, Talonosanvuokraolot Limingan kunnassa v. 1903, s. 46.

⁷⁶⁾ » » » » » » »

Taulukon mukaan näyttää siis 50-vuotinen vuokra-aika olleen yleisesti käytännössä.

Vuoden 1912 maanvuokratilasto antaa Parkanosta vuokra-ajan suhteen seuraavat tiedot:⁷⁷⁾

26—50 v. vuokrasopimuksia oli	176
11—25 » » »	8
yli 1—10 » » »	1
juokseva » » »	10
elinkautinen tai perinnöllinen» »	6

Ennen vuotta 1904 tehdyistä kirjallisista vuokrasopimuksista oli:⁷⁸⁾

26—50 v.	158
11—25 »	7
yli 1—10 »	—
juokseva	1
elinkautinen tai perinnöllinen	3

Edellämainittujen taulukoitten mukaan on siis Parkanossa pääasiallisesti suosittu pitkää vuokra-aikaa.

Juoksevaan vuokra-aikaan perustuvia kirjallisia vuokrasopimuksia oli Parkanossa sangen vähän. Vuoden 1912 maan vuokra tilaston mukaan vain yksi (katso siv. 00). Itse olen sitävastoin tavannut 18 »kontrahtia», jotka edellyttävät juoksevan vuokra-ajan. »Vakuutetaan torppari ja hänen vaimonsa levollisesta asu-
muksesta viisikymmentä (50) vuotta sillä verolla kuin edellä
seisoo ja viiden kymmen vuoden päästä saavat samoilla ehdoilla
perilliset sopia.»⁷⁹⁾ Seuraavassa torpan »kontrahdissa» on
vuokra-ajan jatkaminen jätetty vastaisen lainsäädännön varaan:
»Tämä kontrahti kestää viisikymmentä (50) vuotta. Ja kuin

⁷⁷⁾ HAATAJA, Maanvuokraolot Suomessa v. 1912. I. (Taulut) s. 245.

⁷⁸⁾ » » » » » » (Teksti) s. 322.

⁷⁹⁾ Alasen, Kivistön torpan kontrahti v. 1892. (Alanen.)

tämän kontrahdin aika täyttyy niin meneteltäköön silloin sen aikaisen torpparilain mukaan». ⁸⁰⁾

Juoksevaan vuokra-aikaan perustuvia »kontrahtia» on kyllä yleisesti ollut käytännössä Pohjois-Satakunnassa. Etenkin Ikaalisten, Hämeenkyrön ja Viljakkalan pitäjissä. ⁸¹⁾ Esim. viimeksimainitussa pitäjässä sisälsi enemmän kuin 1/3 »kontrahdeista» juoksevan vuokra-ajan. ⁸²⁾ Ikaalisissa oli 55,3 % vuokrasopimuksista juoksevaan vuokra-aikaan perustuvia. ⁸³⁾ Edvard Gylling kirjoittaa Pohjois-Satakunnan torpparioloista mm. seuraavaa: »Aksel Warén, jonka ehdotuksiin torppariasioissa kaikki myöhemmät suunnitelmat enemmän tai vähemmän perustuvat, oli juuri nimenomaan tähän yllisen Satakunnan jatkuvaiseen torpanvuokraan tutustunut siihen ihastunut ja siihen suureksi osaksi uudistusehdotuksensa perustanut. Ei ole siis sattuman syy, että Satakunnan perukoilla tavattava vuokraoikeus on jottenkin sama, jollaiseksi nykyään koko maan vuokraolot pyritään järjestämään. Päinvastoin on se ollut tälle jälkimmäiselle hyvänä mallina. Kehittämällä ja säilyttämällä tällaisen vuokraoikeuden ovat Satakunnan vähimmän huomattut sopukat sen vuoksi kantaneet varsin huomattavan lisänsä yhteiskunnan kehityksen suunnan määräämiseksi». ⁸⁴⁾

Torpparien oikeudet.

1. Pellon, niityn ja laitumen käyttöoikeus.

Torppien nautinta-alueitten rajat on vuokrasopimuksissa yleensä määritelty sangen epätarkasti. Pellon ja niityn käyt-

⁸⁰⁾ Linnan Taupilan torpan kontrahti v. 1914. (Linna.)

⁸¹⁾ GYLLING, Maanviljelystyöväen..., s. 129.

⁸²⁾ WARISN, e.m. t., s. 191.

⁸³⁾ GYLLING, Maanviljelystyöväen ..., s. 129.

⁸⁴⁾ » Ylä-Satakunnan torpparioloista, ss. 238—239.

töön nähden on usein tyydytty seuraavanlaisiin määräyksiin: »Ytterligare äger Gerhard Rehnfors rättighet att upptaga åker så mycket han kan ock vill öfvensom äng på de trakter som äro belägna norr om Näste».⁸⁵⁾ »Tulee torpparille wiljelysmaaksi kuulumaan kaikki mitä on ennenkin mainitun Raja lahden alle kuulunu olkoon se pelloissa niituisa eli misä hyvänsä ja Uudesta saa peltoa tehdä Riuttas järven rannalle.»⁸⁶⁾ ». . . perä mettälle saa mainittu torppari Uudesta tehdä sekä peltoa että niittua niin paljon kuin tahtoo.»⁸⁷⁾

Toisinaan on kyllä yritetty saada torpparin nautintomaat tarkastikin rajoitettua ja siitä syystä on vuokrasopimuksessa lueteltuna suuri joukko jos jonkinlaisia rajamerkkejä. »Pelto- ja viljelysmaaksi saa torppari torpan asuinhuoneista itäänpäin menevää aitaa myöde, maantien vieressä olevaan Saviston aitaan ja siitä eteläänpäin Saviston tiluksien kohdalla olevaa aitaa myöde Kivistön maantien veräjälle ja siitä eteläänpäin maantietämyöde Suutari E. Nyystromin Halmenpää-aitaan, siitä edellämainitun aitaa myöde suoraan siehen kuuseen kuin on Huhtalan rajalla; vaan ne kahden saraan päät jotka jäävät Suutarinpuolelle saa torppari viljellä 2 vuotta, siitä Länteenpäin Huhtalan nykyistä raja-aitaa myöde ja Naskalin niitun nyt olevaa aitaa myöde Piltarin niittuun (jos siitä Naskalin puolelta rajain auastua jää niittua, niin se kuuluu taloon) ja Pietarin niitun etelänpuolella olevaa aitaa myöde saman niitunaidan Länsikulmaan, siitä Pohjoiseenpäin saman niitun-aitaa myöde jokeen, siitä suoraan Kivistön vaarin (eli Pietarin niitun) Ladon taitte talon holman aitaan sille kohtaa johon olemme katsoneet, siitä holmanaitaa myöde holman-aidankulmaan siitä aidankulmasta suoraan keto-

⁸⁵⁾ Kanan Nästin torpan kontrahti v. 1849. (Kana.)

⁸⁶⁾ Käenmäen Rajalahden torpan kontrahti v. 1871. (Käenmäki.)

⁸⁷⁾ Naskalin Raitaniemen torpan kontrahti v. 1869. (Naskali.)

sarkain poikki, siihen aidankulmaan kuin on kujansuun vaarin holman aidan kohdalla, vaan sen maan kuin jää talonpuolelle saa torppa niittää siitä yhden Heinän ja sitte tehdä rajalle aidan, siitä itäänpäin sitä aittaa myöde kuin nyt on torppaan asti, koko se maa kuin edellä rajoitettu on kuuluu torpalle, vaan mitä Eläkemies Juha Tuomaan poialle on eroitettu, jotka hän saa viljellä kuolemaansa asti, ja sitte jäävät torpan hallittaviksi.»⁸⁸⁾

Niittymaita annettiin torppareille toisinaan myöskin »ladonaloissa» — ». .. saa myös torppari muualta perata yhden ladonalan niittua mihinkä soveliaaksi katsotaan».⁸⁹⁾ Entisten luonnonniittyjen pinta-aloja arvosteltiin yleensä »ladonaloissa». Se heinä määrä mikä »ladonalasta» saatiin oli vaihteleva, mutta sääntönä kuitenkin oli, että se mahtui kyseessä olevalle alueelle rakennettuun latoon. Jonkinlaisena normaalimääränä kuitenkin pidettiin sitä, että hyvältä heinämaalta »ladonalasta» tuli noin 8—10 talvikuormaa heiniä.⁹⁰⁾

Vaikka torpparien nautintomaitten rajat olivat näin epä-määräisiä ei siitä kuitenkaan aiheutunut sanottavasti riitaisuuksia.

Entisinä aikoina kävivät talon ja torpan karjat yhteisillä laidunmailla metsissä ns. »varppeilla». Vuokrasopimuksissa on laitumen käytöstä tavallisesti vain lyhyt huomautus. »Kala wesi ynnä karjanlaidun saa olla yhteinen talon ja torpparin.»⁹¹⁾ »Karjan laidun yhteinen talon kanssa kaikissa metsämaissa.»⁹²⁾ Sitäpaitsi on muutamia sellaisia vuokrasopimuksia, joissa ei ole tästä tärkeästä asiasta mainittu mitään. Tämä johtuu luultavasti siitä syystä, kun metsämaat vanhempina aikoina olivat koko ky-

⁸⁸⁾ Alasen kivistön torpan kontrahti v. 1891. (Alanen.)

⁸⁹⁾ Naskalin Haaroon torpan kontrahti v. 1871. (Naskali.)

⁹⁰⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

⁹¹⁾ Naskalin Oukaron torpan kontrahti v. 1871. (Naskali.)

⁹²⁾ Möhkön Kivisen torpan kontrahti v. 1897. (Möhkö.)

lākunnan yhteisiä laitumia ja siellä sai vapaasti syöttää karjaansa kuka vain halusi.⁹³⁾

Vuokrasopimuksissa ei yleensä ole mitään määräyksiä siitä, kuinka torpan maita on viljeltävä. »Tavallisissa talonpoikaistalossa, varsinkin sisämaassa», kirjoittaa Warén, »pannaan niin vähän huomiota torpparin viljelykseen, että noin neljännessä osassa kontrahteja ei edes sanallakaan viitata, miten torpparin tulee asua ja viljellä maatansa».⁹⁴⁾ Vanhoista ajoista asti on kyllä laki kieltänyt rehujen ja lannan poisviemisen vuokramaalta.⁹⁵⁾ Sama määräys on uudistettu 1902 vuoden vuokralakiin, kuitenkin varauksella »vuokranantajan luvatta».⁹⁶⁾ Viimeksimainitussa laissa säädettiin lisäksi, että jos vuokramies varotuksesta huolimatta rikkoo tätä vastaan, niin hän menettää vuokraoikeutensa.⁹⁷⁾ Nämä määräykset olivat luonnollisesti siitä syystä, että vuokramaata ei päästettäisi rappeutumaan.

Seuraava taulukko valaisee Parkanon torppien peltopinta-alojen suuruutta:⁹⁸⁾

25—alle 31	ha	oli	1	torppaa
15	»	25	»	»
10	»	15	»	»
5	»	10	»	»
3	»	5	»	»
2	»	3	»	»
1	»	2	»	»
alle 1	»	»	3	»

⁹³⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

⁹⁴⁾ WARÉN, e.m. t, ss. 234—235.

⁹⁵⁾ SUNILA, e.m. t, s. 45.

⁹⁶⁾ » » »

⁹⁷⁾ » » »

⁹⁸⁾ Parkanon kunnan viljelysmaiden luokituskirja vuosilta 1925—26. (Parkanon kunnan arkisto.)

2. Metsänkäyttöoikeus.

Parkanossa on myönnetty torppareille varsin laajat metsänkäyttöoikeudet aina 1880-luvulle saakka. Tämä johtui pääasiallisesti siitä, että metsällä ei ollut vielä siihen aikaan sanottavasti rahallista arvoa. Vuokrasopimuksissa edellytetään säännöllisesti vapaa metsänkäyttöoikeus torpan tarpeisiin, mutta metsänmyynti kielletään. »Metsää saa torppari talon kanssa yhteisesti nauttia kaikkiin torpan tarpeisiin senjälkeen kuin tarve vaatii.»⁹⁹⁾ »Skog får torpparen nyttja med sparsamhet till alla husbehof, men ej till afsalu elled svedjebruk.»¹⁰⁰⁾ »Mettää saa torppari ottaa Käenmäen talon yhteisestä maasta, kieltämättä mitä vaan torpan tarpeisiin tarvittee. Olkoon se mistä laista hyvänsä itte nauttia.»¹⁰¹⁾

»»Kontrahtien» mukaan oli Parkanossa kahdeksalla torpparilla metsänmyyntioikeus. Ryttilän torpan »kontrahdissa» mainitaan tästä asiasta seuraavasti: »... all å sagde mark befintelig skog som han får nyttja till husbehof och litet till afsalu med sparsamhet så att ej försämrar.»¹⁰²⁾ Kaksi Hiitin torpparia ja yksi Ylisen torppari saivat kukin myydä yhden ja eräs Alasen torppari kolme »tonttia» (= tolti) »plankkuja» vuodessa.¹⁰³⁾ Rönnin torpparilla Jokiharjulla oli oma metsälohko» ja myös jos on saa myydäkin plankkuja».¹⁰⁴⁾ Naskalin torppari Raittila sai joka vuosi myydä »4 tonttia kuusisia plankkuja». Torppari sai myöskin polttaa tervaa, johon tarkoitukseen hän sai

99) Mustalahden Reinikan torpan kontrahti v. 1869. (Mustalahti.)

¹⁰⁰⁾ Alasen Kujansuun torpan kontrahti v. 1852. (Alanen.)

¹⁰¹⁾ Käenmäen Rajalahden torpan kontrahti v. 1871. (Käenmäki.)

¹⁰²⁾ Revon ja Mattilan Ryttilän torpan kontrahti v. 1866. (Ryttilä.)

¹⁰³⁾ Hiitin Räikkälän torpan kontrahti v. 1838. (Hiitti.) Hiitin Mäkipään torpan kontrahti v. 1860. (Hiitti.) Alasen Riihimaan torpan kontrahti v. 1867. (Alanen.) Ylisen Majamäen torpan kontrahti v. 1868. (Majamäki.)

¹⁰⁴⁾ Rönnin Jokiharjun torpan kontrahti v. 1877. (Rönni.)

ottaa raaka-aineita talon metsästä »kasvavista männyistä yhden sylen puut vuodessa, mutta juurakoita saa ottaa niin paljon kuin tahtoo».¹⁰⁵⁾ Saman talon torpparilla Raitaniemellä oli samoin oikeus tervanpolttoon ja hän sai raaka-aineiksi »perämettästä ottaa vuotta päällän neljän sylet puut ja juurakoita yhteisestä talon maasta lisäksi».¹⁰⁶⁾

Torppareilla ei yleensä ollut oikeutta metsänmyyntiin. »Myyntilupaa on torppareille annettu harvoin», kirjoittaa Wärén, »mutta kuitenkin ehkä useammin kuin odottaisi».¹⁰⁷⁾ Parkanon naapuripitäjässä Ikaalisissa oli Gylling'in tutkimusten mukaan kymmenellä torpparilla metsänmyyntioikeus, joka tavallisesti oli tarkoin rajoitettu »ei saa myydä krossissa, vaan enintään sahata 2 tonttia plankkuja».¹⁰⁸⁾

Lainsäädäntö on kosketellut torpparien metsänkäyttöoikeutta aikojen kuluessa useita kertoja. 1734 vuoden lain mukaan torppari sai käyttää talon metsää kotitarpeisiinsa.¹⁰⁹⁾ 1805 vuoden metsäsäännössä kielletään vuokramieheltä kaskenpoltto ja metsänmyynti ilman maanomistajan lupaa.¹¹⁰⁾ Vuosien 1886 ja 1902 lait kieltävät vuokramieheltä metsänkäyttöoikeuden, jollei tätä oikeutta ole vuokrasopimuksessa nimenomaan myönnetty.¹¹¹⁾

Kun metsän arvo viime vuosisadan loppupuolella alkoi huomattavasti kohota, oli selvää, että talolliset rupesivat enemmän kiinnittämään huomiota metsiinsä kuin aikaisemmin ja samalla rajoittamaan torpparien metsänkäyttöä. Torpparien metsänkäyttöoikeuden supistaminen ilmenee varsin selvästi Parkanos-

¹⁰⁵⁾ Naskalin Raittilan torpan kontrahti v. 1872. (Naskali.)

¹⁰⁶⁾ Naskalin Raitaniemen torpan kontrahti v. 1869. (Naskali.)

¹⁰⁷⁾ WARÉN, e.m. t., s. 258.

¹⁰⁸⁾ GYLLING, Maanviljelystyöväen ..., ss. 125—126.

¹⁰⁹⁾ SUNILA, e.m. t., s. 37.

¹¹⁰⁾ GADOLIN, e.m. t., s. 37.

¹¹¹⁾ » » »

sakin kaikissa 1880-luvulta lähtien tehdyissä vuokrasopimuksissa »Polttopuita saa torppari ottaa tarvetta myöden maassa olevia ja itse kuivaneita ja sitte tuoreita jollei maassa olevia ja kuivaneita ole vaan ei saa myydä. Lehtiä saa torppari taittaa sen tien oikeita puolen kuin Luomalta Sahalle mennään. Hakoja saa torppari karsia tarpeen mukaisesti talon yhteisestä metsästä».¹¹²⁾

Torpparit saivat ottaa polttopuiksansa etupäässä kaatuneita ja pystyynkuivaneita puita tai lehtiä varten taitettujen puitten runkoja. Lehtien taittaminen oli tavallisesti rajoitettu määrättyyn lukuun haasioita tai »kerpoja» ja hakoja sai ottaa kuormaluvun mukaan. »... kuitenkin ei saa taittaa lehtiä paitsi kaksi seiväsväliä vuodessa.»¹¹³⁾ »Sekä talon metsästä saa ottaa Seitsemän kuormaa vuotta päälle hakoja.»¹¹⁴⁾ »... »Saa taittaa joielta ioka vuosi 25 kerpua.»¹¹⁵⁾

Seuraavassa vuokrasopimuksessa on torpparin metsänkäytöstä annettu varsin yksityiskohtaisia määräyksiä: »Lehtiä saa torppari taittaa heinälatoonsa Sortas ja myös siltä Metsäloholta joka on torpasta Länteenpäin yhteisenä metsämaana, sillä ehdolla, että nuoret koivunvesat kasvaan jätetään muista talon metsistä ei saa taittaa Lehtiä. Edellä mainitusta metsälohoosta saa torppari käyttää metsää torpan tarpeisiin vaan ei myydä, seuraavalla tavalla: karsia Hakoja sellaisista puista, jotka ei kelpaa muuhun tarpeeseen, joiden varret saa käyttää polttopuiksi; vaan aukkoja ei saa metsään tehdä, vaan jättää ja karsia (niin ettei viosta puuta) nuoret kauniimmat ja myös muuhun tarpeeseen soveliaat puut kasvaan. Aidan tekemiseen ja kunnossapitämiseen saa käyttää talon metsää siitä mistä Isäntä näyttää.

¹¹²⁾ Mustalahden Luoman torpan kontrahti v. 1882. (Mustalahti.)

¹¹³⁾ Möhkön Kivisen torpan kontrahti v. 1897. (Möhkö.)

¹¹⁴⁾ Linnan Haapaniemen torpan kontrahti v. 1895. (Linna.)

¹¹⁵⁾ Linnan Juhalan torpan kontrahti v. 1894. (Linna.)

Huoneen ja Ladon korjaus- ja teko-aineet on siitä otettava mistä Isäntä näyttää, jos ei vast'edes torpalle erittäin eri metsälohkoa suosion mukaan anneta. Lehtipuiden varret sekä maas olevat puut saa käyttää polttopuiksi, joista kaikista edellä mainituista tarpeista ei saa jäädä hakoja eli tarvoja metsään.»¹¹⁶) Epätietoista on kuinka tarkkaan näitä määräyksiä käytännössä on noudatettu, mutta jokatapauksessa kuvastuu tästä »kontrahdistia» se, että 1890-luvulla osattiin jo antaa metsälle arvoa.

Torpparit saivat ottaa metsäntuotteita yleensä »yhteisestä talon maasta» tai »isännän näyttämistä paikoista», ainoastaan muutamille torppareille oli annettu erityinen metsälohko.

Torpparien metsänkäyttöä kuvaili tämän kirjoittajalle eräs sikäläinen maanomistaja seuraavasti: Torppareille myönnettiin yleensä vapaa metsänkäyttö kaikkiin torpan tarpeisiin. Kaikki rakennukset tehtiin talon metsästä otetuista aineista. Rakennukset suurissa torpissa olivat jotenkin yhtäsuuret kuin taloisakin. Talo, joilla oli paljon torppareita ja joiden kanssa talonomistaja useinkin harjoitti kilvan metsänkaatoa, joutuivat melkein metsättömiksi. Lampaista pidettiin paljon ja ne ruokittiin pääasiallisesti lehdillä, joten lehtimetsät yhteisillä metsämailla kaadettiin sukupuuttoon. Lehtipuiden rungot perämetsillä jäivät maahan mätänemään. Lannan lisäksi käytettiin tunkioissa kuivikkeina yksinomaan kuusen hakoja. Kuuset ja varsinkin paremman kasvuiset kaadettiin ilman armoa havuille, rungot käytettiin polttopuiksi ja aidaksiksi. Kun kaikki aidat tehtiin puusta, oli metsänkäyttö tavattoman suuri, sillä aidaksiin, seipäisiin ja aidanvitsoihin otettiin parhaat puut, aidaksia ei nimittäin saanut huonosta kierosta puusta. Kauniit nuoret puut hakattiin seipäiksi ja vitsoiksi. Huonoja ja kuivaneita puita torpparit harvoin ottivat polttopuiksikaan. Usein hakattiin met-

¹¹⁶) Alasen Kivistön torpan kontrahti v. 1891. (Alanen.)

sään haloille pystystä kauniit männiköt. Vielä oli torppareilla etenkin varhaisempina aikoina yleisesti oikeus kaskenpolttoon. Täten saatua halmetta käyttivät he monet vuodet laitumena, josta oli suuri haitta halmeen metsistymiselle, mikä sen johdosta useassa tapauksessa alkoikin kasvaa lepikköä, joten metsät muuttuivat ala-arvoisiksi.¹¹⁷⁾

»Yleensä torpparit ottivat paremman puun vaikka huonompikin olisi kelvannut», lausui entinen torppari, kun tiedustelin hänen mielipidettään torpparien metsäntäytöstä.¹¹⁸⁾

3. Metsästyksen ja kalastusoikeus.

»Torpparien oikeutta metsästykseen ja kalastukseen», kirjoittaa Waren, »pidetään yleensä nähtävästi hyvin vähäarvoisena, siitä päättäen, että välipuheissa peräti harvoin näitä seikkoja on ensinkään otettu huomioon.»¹¹⁹⁾

Parkanosta en ole tavannut ainoatakaan »kontrahtia», jossa olisi kosketeltu torpparien metsästystä. Tämä oikeus katsottiin heille luonnostaan kuuluvaksi. Kalastuksesta sitävastoin on mainintoja hyvin useassa vuokrasopimuksessa. »Kalavettä saa pi torppari nauttia yhteisessä taloon kuuluvassa kalavesissä.»¹²⁰⁾ Tätä oikeutta ei ole kuitenkaan keltään torpparilta kielletty.

Kalastusta eivät torpparit kuitenkaan erikoisemmin harrastaneet, sillä he eivät kyenneet hankkimaan kunnollisia kalastusvälineitä: venettä, nuottaa, verkkoa j.n.e. Esim. 1870-luvulla oli Parkanonjärvellä käytännössä kymmenkunta nuottaa ja niistä kuului vain kaksi torppareille. Keittokalansa he pyydystivät tavallisesti ongella ja puukatiskalla.¹²¹⁾

¹¹⁷⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

¹¹⁸⁾ » JOOSEPPI MAJAENMÄKI.

¹¹⁹⁾ WARÉN, e.m. t., s. 270.

¹²⁰⁾ Naskalin Raitaniemen torpan kontrahti v. 1869. (Naskali.)

¹²¹⁾ Kertonut JOOSEPPI SUHONEN.

Metsästäystä torpparit sitävastoin harjoittivat aika runsaasti. Riistaa sai pyydystää vapaasti kaikilla metsämailla. Pyyntivälineinä käytettiin pääasiallisesti »luodikoita» (= ampuma-ase), »käpyjä», ketunrautoja ja pauloja. Jokaisella metsästäjällä oli oma »paulavirkansa», polku, jonka varrelle paulat viritettiin.

4. Myllynkäyttöoikeus.

Myllynkäyttö ei Parkanossa kuulunut varsinaisiin torppari-oikeuksiin. Esim. vuokrasopimuksissa ei siitä mainita mitään. Torpparit saivat itse huolehtia viljansa jauhattamisesta samoin kuin talollisetkin.

Viime vuosisadan loppuun saakka oli Parkanossa käytännössä n.s. jalkamyllyjä eli vuoromyllyjä. Niitä oli kunnassa useita m.m. Pappilankoskessa (2), Karijoenkoskessa, Käenkoskessa, Lamminkoskessa, Koskelankoskessa, Myllymäenkoskessa (2), Kairokoskessa ja Viinikkakoskessa.¹²²⁾

Myllyn rakensi ja piti kunnossa n.s. »myllylahko», johon kuului määrätty luku osakkaita. Osakkaina oli sekä talollisia että torppareita. »Ylinenmylly» Pappilankoskessa kuului Alaskylän ja Heittolankylän torppareille ja kolmelle talolliselle. »Alanenmylly» Pappilankoskessa kuului taas pääasiallisesti talollisille. Viimeksimainitun myllyn »myllylahkossa» oli kaikkiaan 12 talollista ja 2 torpparia. Torppareilla oli kuitenkin vain yhteensä yksi osa, joten siis myllyvuorot jaettiin 13 osakkaan kesken. Käyttöoikeus jaettiin sillä tavalla, että kukin osakas sai jauhattaa yhden vuorokauden kerrallaan. Sunnuntai-päivät olivat vapaat. Ne torpparit, jotka eivät kuuluneet »myllylahkoihin» »prahtasivat» (= vuokrasivat) itselleen tarpeen vaatiessa aina jonkun osakkaan vuoron.¹²³⁾

¹²²⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

¹²³⁾ Kertonut JOOSEPPI MAJAENMÄKI.

Syksyllä ennenkuin käyttöaika alkoi, kokoontuivat »lahkon» miehet laittamaan myllyä kuntoon. Mylly oli yleensä hyvin likainen, kun sitä ei puhdistettu muulloin kuin korjauksien yhteydessä. Toisinaan ilkeenkuriset panivat myllyn käymään tyhjänä, vieläpä sotkivat »myllyn silmänkin». Myllyä ei nimittäin alku aikoina pidetty lukossa. »On huonos kunnos kuin lahoon mylly», olikin pitäjässä yleisenä sananpartena.¹²⁴⁾

Pappilankosken myllyillä käytiin kesäaikana pääasiallisesti veneillä, kun tiet olivat huonoja.

Mylly kävi tavallisesti koko vuorokauden ja myllärit keittivät siellä itselleen ruuan. Myllyssä oli nimittäin myöskin kiuas. Polttopuut otettiin säännöllisesti Kanan talon metsästä, joka oli myllyn vieressä. Myllyssäkävijän mukana oli usein nuoria poikia, jotka m.m. leipoivat ja paistoivat siellä »myllykakkuja» ja toivat niitä kotiinkin. Leipominen tapahtui myllyn »lauteilla», joita kylän koirat kävivät nuoleskelemassa väliaikoina. »Hm sano koira ku mylly palo ja jäi lauteet nuolemata». ¹²⁵⁾ Tottunut mylläri saattoi nukkua yöllä myllyn kolistessa, mutta heräsi, kun mylly lakkasi käymästä. Usein »jalka myllyyn» tuli kaikenlaisia vikoja, toisinaan jäät veivät myllyn siivet j.n.e. Etenkin yöllä oli vikojen korjaaminen hankalaa, kun valaistusneuvoina käytettiin vain »pärevalkeaa». Jos »myllykalu» sattui loppumaan yöllä, laittautui mylläri rauhallisesti nukkumaan »lauteille» tai lämpöiselle myllynkivelle.¹²⁶⁾

Kuten sanottu, olivat sunnuntaipäivät vapaat, sillä niitä ei laskettu myllyvuoroihin. Sunnuntaipäivänä sai kyllä myllynosakas vapaasti jauhattaa, jos vain halusi, mutta hyvien tapojen mukaisena sitä ei pidetty, vieläpä kansan käsityksen mukaan siitä saattoi koitua asianomaiselle turmiollisia seurauksia. Niin-

¹²⁴⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

¹²⁵⁾ Kertonut JOOSEPPI MAJAENMÄKI.

¹²⁶⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

pä kerrotaan erään talollisen sairastuneen vaikeasti sen johdosta, kun kävi sunnuntaina myllyssä ja että hänen renkinsä, joka kuljetti sunnuntaiyönä viljaa myllylle, näki matkalla aaveita, m.m. järvellä tuli häntä vastaan suuria puita j.n.e.¹²⁷⁾

Kuten edellä kerrotusta selviää, olivat myllyolot Parkanossa varsin alkeellisella kannalla aina viime vuosisadan loppuun saakka.

Vuokranmaksu.

1. K ä s i r a h a .

Vuokrauksen katsotaan toisinaan olevan jonkinlaista ostamista. »Torpan hintaa olen minä saanu Adam Davidin poijalta (200) kaksisataa markkaa ja joka vuotista veroa pitää torpparin maksaman 20 kaksikymmentä markkaa.»¹²⁸⁾ Samasta kohdasta selviää kuitenkin, että kysymyksessä on vain vuokraus. Tällainen myyminen on n.s. käsirahan ottamista. Nautinto-oikeuden antaminen käsitetään tässä siis omistusoikeuden myymisen kaltaiseksi.

1890-luvulla oli käsiraha yleisesti käytännössä Hämeessä, Satakunnassa ja Uudenmaan länsiosassa.

Parkanossa on käsiraha tullut yleisesti käytäntöön 1870-luvulta lähtien. Sen suuruus vaihteli täällä 5:sta 1000 markkaan, mutta useimmassa tapauksessa se oli 100—300 markan¹²⁹⁾ välillä. Warén'in tutkimusten mukaan vaihteli käsirahan suuruus 10:sta 4000 markkaan, mutta yleensä se oli 50—200 markan välillä.¹³⁰⁾

¹²⁷⁾ Kertonut ARVIITI LAHTINEN.

128) Naskalin Koiviston torpan kontrahti v. 1871. (Naskali.)

¹²⁹⁾ »Kontrahtien» mukaan.

¹³⁰⁾ WARÉN, e.m. t, s. 134.

Käsirahan ottaminen johtui Parkanossa pääasiallisesti taloudellisista syistä. Pitäjän talollisilla on ollut varsin pienet rahatulot aina tälle vuosisadalle saakka, kun maanviljelys ja karjanhoito on ollut alhaisella kannalla ja metsän arvo alkoi kohota vasta viime vuosisadan lopulla. Todennäköisesti tästä syystä on etenkin suurille torpille määrätty käsiraha ja vuosittainen rahavero. Sitäpaitsi käsiraha ei ole ollutkaan käytännössä herraskartanoissa eikä sanottavasti suurtalonpoikainkaan tiloilla.¹³¹⁾

Käsiraha maksettiin tavallisesti yhdellä kertaa heti vuokran alkaessa. »Josta torpasta olen minä täylen hinnan saanud (80) kahdeksan kymmentä markkaa Hopiassa.»¹³²⁾ Muutamissa tapauksissa on se määrätty maksettavaksi vähitellen. »Mainituista eduista tulee torppari maksamaan kaksi sataa (200) markkaa, nyt oitis viisikymmentä (50) markkaa, ja jäännös Sata viisikymmentä (150) markkaa saa maksaa vähin erin.»¹³³⁾

Käsirahan käyttöä arvosteltiin yleensä ankarasti siitä syystä, kun sen takia torpan haltijat usein vaihtuivat.¹³⁴⁾

2. Rahavero.

Torpparit maksoivat Parkanossa yleisesti rahaveroa. Kuten jo aikaisemmin kerrottiin, oli pitäjän talollisilla varsin pienet rahatulot aina viime vuosisadan loppupuolelle saakka ja tästä syystä määrättiin etenkin suurille torpille pääasiallisesti rahavero.

Vaikka olot olivatkin yksinkertaiset ja elettiin oikeastaan luontaistaloudessa, niin tarvittiin rahaa kuitenkin muutamaa välttämättömiin menoihin, kuten suolan ja raudan ostamiseen,

¹³¹⁾ » » »

¹³²⁾ Mustalahden Kulmalan torpan kontrahti v. 1869. (Mustalahti.)

¹³³⁾ Linnan Haapaniemen torpan kontrahti v. 1895. (Linna.)

¹³⁴⁾ WAREN, e.m. t.,s. 145.

»kruunun maksuihin» jne. Varsinkin viimeksimainittu menoerä oli talollisille huomattava, sitä todistaa jo sekin seikka, että torpparien rahavero on vuokrasopimuksissa yleensä määrätty maksettavaksi »ennen kruunun ylöskantoa». »Näitä mainitutta hyötyjä vastaan maksaa torppari Joka vuotista veroa 50 viisi kymmentä markkaa ennen kruunun ylöskantoa.»¹³⁵) »Joka vuotista veroa pitää torpparin maksaman (28) kaksikymmentä ja kahdeksan markkaa suomen rahassa jonka pitää laittaman siksi kuin talostakin vero vaaditaan.»¹³⁶)

Seuraava taulukko valaisee torpparien rahaveron suuruutta ja yleisyyttä Parkanossa:

	Torppia, joissa rahavero oli											Sopimuksia yhteensä
Kirjallinen sopi- mus tehty	ruplaa		Mk.									
	3-9	10- 20	0	1-9	10- 19	20- 29	30- 39	40- 49	50- 74	75- 99	100	
1830 luv.	1		1									2
1840 „	2	1	1									4
1850 „	2	2										4
1860 „	2	1	3		1	4	2	4	1	1		19
1870 „			7		3	3		2	1	1		17
1880 „			15		9	7	2		2	1		36
1890 „			11	4	11	13	1	1	2	1		44
1900—1910 „			11	1	14	7	2	1				36
Yhteensä	7	4	49	5	38	34	7	8	6	4		162

Muutamissa vuokrasopimuksissa on rahavero säännöstelty sillä tavalla, että se vuokrakauden alussa oli pienempi ja vasta määrättyjen vuosien kuluttua kohosi siihen rahamäärään, joka sitten säännöllisesti oli maksettava joka vuosi. »Joka vuotista veroa pitää torpparin maksaman aikain kuin kirjoitetaan 1874

¹³⁵) Hiitin Mäkipään torpan kontrahti v. 1898. (Hiitti.)

¹³⁶) Laadun Moislon torpan kontrahti v. 1869. (Naskali.)

talon veron maksoon (30) kolme kymmentä markkaa ja siitä ylenee joka vuosi kymmenen markkaa niin että se nousee kuusi-kymmentä markkaa, joka vero sitten on joka vuotuinen.»¹³⁷⁾

Torpparin verohuojennus vuokrakauden alussa johtui luonnollisesti monista eri syistä. Uudistorpparilla oli ensimmäiset vuodet tavallista raskaammat, joten hän siltä ajalta ei vielä voinut maksaa täyttää veroa. Jollakulla torpparilla taas saattoi olla vanhukset elätettävänä ja sekin oli asiallinen syy, joka tavallisesti otettiin veroa määrättäessä huomioon. »För alla dessa förmoner skall Gustaf Isaksson erlagga årlig räntä nemligen fyra (4) Rubel Silfver så länge sytningsmannen Jöran och hans hustru Lisa lefva ock sex (6) Rubel sagde mynt efter dessas död.»¹³⁸⁾

Toisinaan saattoi rahaveron vaihtaa päivätöihin. »Joka vuotuista veroa pitää maksaman (20) kaksikymmentä markkaa Suomen rahassa, mutta jos torppari tahtoo niin on hänellä valta että tehdä joka viikko yhden päivän työtä talon ruaalla mainitun kahdenkymmenen markan edestä.»¹³⁹⁾

Edellämainittu torppari oli kuitenkin aina maksanut veronsa rahalla.¹⁴⁰⁾

Rahaveron käyttö oli talollisille loppujen lopuksi sangen epäedullinen, kun maan ja metsän arvo viime vuosisadan loppupuolelta lähtien jatkuvasti kohosi.

3. Työ vero.

Työvero suoritettiin Parkanossa kolmessa eri muodossa a) päivätöinä, b) apupäivinä ja c) maanteitten teko- ja kunnossapitotöinä.

¹³⁷⁾ Naskalin Raittilan torpan kontrahti v. 1872. (Naskali.)

¹³⁸⁾ Alasen Kujansuun torpan kontrahti y. 1852. (Alanen.)

¹³⁹⁾ Käenmäen Rajalahden torpan kontrahti v. 1871. (Käenmäki.)

¹⁴⁰⁾ Kertonut JALMARI KÄENMÄKI.

a) Päivätyöt.

Päivätöitä oli tehtävä vuokrasopimuksissa määrätty luku viikossa, kuukaudessa tai vuodessa ja tavallisesti sinä aikana oltiin talon ruuassa. Ne suoritettiin joko miehen- eli jalkapäivätöinä tai hevospäivä töinä.

Vuokrasopimuksissa on päivätöistä seuraavanlaisia määräyksiä: »joka vuotista veroa pitää torpasta tehtämän työtä päivä joka Wiikko talon ylöspidolla.»¹⁴¹⁾

»Torpparin pitää maksaman veroa vuodessa yksi päivä kuukaudessa silloin kuin Isäntä käskee (eli sanan antaa) talon ruoalla ja ylöspidolla.»¹⁴²⁾ »Torpparin tuloo tehreä taksi värkkiä taloohin ioka vuosi talvella Seitemmän päivää ja kesällä 8 päivää talon Ruas ja Roskis.»¹⁴³⁾

»...tekee työtä 6 kuusi päivää hevosen kanssa ja 6 kuusi jalkamiehen päivää.»¹⁴⁴⁾

Kirjallinen sopimus tehty	Torppia, joista oli suoritettava jalkapäiviä vuodessa									Sopimuksia yht.
	0	1-5	6-9	10-15	16-19	20-30	31-40	41-60	61-80	
1830 hiv.	1	1								2
1840 „	0	4								4
1850 „	1	1	2							4
1860 „	5	8	4					2		19
1870 „	5	2	1	1	1	3		3	1	17
1880 „	3	5	4	4	1	5	2	11	1	36
1890 „	8	7	5	8	2	8	1	5		44
1900—1910 „	9	5	2	10		6	1	3		36
Yht.	32	33	18	23	4	22	4	24	2	126

¹⁴¹⁾ Naskalin Halmelan torpan kontrahti v. 1901. (Naskali.)

¹⁴²⁾ Mustalahden Luoman torpan kontrahti v. 1882. (Mustalahti.)

¹⁴³⁾ Linnan Juhalan torpan kontrahti v. 1894. (Linna.)

¹⁴⁴⁾ Hiitin Mäkipään torpan kontrahti v. 1898. (Hiitti.)

Kuten edelläoleva taulukko osoittaa, ei torppareita Parkanossa ole rasitettu liiallisella päivätyövelvollisuudella.

Ainoastaan 35 torpparilla 162:sta oli hevospäivätöitä ja niiden lukumäärä vuodessa torppaa kohti vaihteli 1—6. Paitsi erään torpparin oli suoritettava niitä 26 vuosittain.¹⁴⁵⁾ Hevospäivätöitä oli luonnollisesti määrätty ainoastaan sellaisille suurille torpille, joissa pidettiin hevosta. Sitäpaitsi oli muutamille torppareille suotu oikeus vaihtaa hevospäivätyöt miehenpäivätöihin. »Mutta jos ei ole Hevosta niin kuitenkin yhden miehen päivän joka vuosi talon ylöspidolla.»¹⁴⁶⁾ Edellämainitun torpparin sanotaan kuitenkin aina käyttäneen vetojuhtana härkää, kun vuokrasopimuksen mukaan vaadittiin hevospäivätyötä, mutta härästä ei puhuttu siinä mitään.¹⁴⁷⁾

Edellä kerrotusta ilmenee ja myöskin pitäjän talolliset sanoivat samaa, että päivätyöiden lukumäärä torppaa kohden oli niin pieni, että niitä käytettiin taloissa pääasiallisesti vain tilapäisiin töihin. Torpparit tekivät kyllä suuren osan talojen töistä, mutta ei verosta vaan päiväpalkalla ja urakkatöinä.¹⁴⁸⁾ Torppari-asutus onkin täällä luonteeltaan uudisasutusta ja torppia perustettaessa ei ole siis erikoisemmin pidetty silmällä emätilojen työvoiman tarvetta.

b) Apupäivät.

»Apupäivät ovat, kuten nimikin osottaa, olemassa sitä varten, että talo saa apua silloin, kuin sitä kovimmin tarvitaan,»¹⁴⁹⁾ Tavallisesti niitä oli tehtävä heinä- ja elonkorjuuaikana.

¹⁴⁵⁾ Kaupin Ristamäen torpan kontrahti v. 1880. (Parkanon kunnan arkisto.)

¹⁴⁶⁾ Käenmäen Rajalahden torpan kontrahti v. 1871. (Käenmäki.)

¹⁴⁷⁾ Kertonut JALMARI KÄENMÄKI.

¹⁴⁸⁾ Kertonut IVAR ALANEN*.

¹⁴⁹⁾ WAREN, e.m. t, s. 278.

Vuokrasopimuksissa on apupäivistä seuraavanlaisia mää-
räyksiä: »Ja kaksi päivää olla Rukiin leikkuussa, ja kaksi Ohran
leikkuussa sekä kaksi päivää Loukku Saunassa kaikki talon ylös-
pidolla.»¹⁵⁰⁾ »Ja kaksitoista apupäivää Sortan niitulla heinässä
kaikki talon ruassa.»¹⁵¹⁾

»Och vara hjälpsam vid skörde arbetet å gården med så
många dagsverken som å torpet finnes skriftgånge personer allt
med gårdens kost.»¹⁵²⁾ Edellämainittu vero oli kuitenkin jäänyt
taloon suorittamatta, kun isäntä vieraskielisen »kontrahdin»
takia ei tietänyt sitä vaatia.¹⁵³⁾ Yleensä suurille torpille oli mää-
rätty ainoastaan apupäiviä, koska ne suorittivat pääosan verois-
taan rahana ja myöskin pitivät kunnossa osan »talon maan-
tiestä».

c) Maanteitten teko ja kunnossapito.

Parkanossa on ollut maanteitten teko ja kunnossapito 1890-
luvulle saakka yksinomaan talollisten velvollisuutena. Tämä oli
heille varsin raskasta, kun ottaa huomioon sen, että pitäjän on
pinta-alaltaan varsin laaja (1113,8 km),¹⁵⁴⁾ tähän lukuun sisältyy
myöskin nykyinen Kihniön pitäjän)¹⁵⁴⁾ ja vielä nykyäänkin har-
vaan asuttu. Tästä syystä talolliset siirsivätkin osan tierasituk-
sistaan torppariensa kannettaviksi. Torpparin tieosuus oli vuok-
rasopimuksessa lähemmin määrätty.

Vaikka valtiolla on Parkanossa varsin laajat maa-alueet,
kruununmetsät, joiden halki talolliset raivasivat uusia maan-
teitä ja torppariensa kanssa pitivät niitä kunnossa, ei valtio
kuitenkaan ottanut osaa kysymyksessä olevaan rasiinukseen,

¹⁵⁰⁾ Linnan Haapaniemen torpan kontrahti v. 1895. (Linna.)

¹⁵¹⁾ Alasen Tanhuanpään torpan kontrahti v. 1872. (Alanen.)

¹⁵²⁾ Alasen Huhtalan torpan kontrahti v. 1851. (Alanen.)

¹⁵³⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

¹⁵⁴⁾ Tietosanakirja. Parkano s. 264.

1890-luvulle saakka, vaikka talolliset sitä hartaasti toivoivat ja valittivatkin siitä aina »Keisarilliseen Senaattiin» saakka.¹⁵⁵⁾

Vuonna 1891 antoi senaatti päätöksen parkanolaisten valituksiin. Päätöksen mukaan: »Kruunulle on jaettava osa tientekolahkon maanteistä ja silloista rakennettavaksi ja kunnossa pidettäväksi».¹⁵⁶⁾

Valtio tosin supisti osuutensa niin pieneen, että se otti osaa edellämäinittuun rasitukseen vain noin 11 manttaalilla, joka oli noin 1/4 »kruunun» veronkannattavasta maasta Parkanossa.¹⁵⁷⁾ Talolliset sitävastoin ottivat osaa täydellä manttaolimäärällä, joka teki yhteensä noin 23. Vuodesta 1891 lähtien oli siis maanteitten teko ja kunnossapito jaettu yhteensä noin 34 manttaalin kesken.

1900-luvun alussa oli Parkanossa seuraava määrä maanteitä:¹⁵⁸⁾

Kurun tie	17 km.
Alaskylän tie	9 »
Sydänmaan tie	21 »
Karvian tie	18 »
Jalasjärven tie	32 »
Kihniön tie	31 »

Yht. 128 km.

V. 1915 oli Parkanossa maanteitä yhteensä 137,9 km. ja kyläteitä 33,5 km.¹⁵⁹⁾ Talolliset ja torpparit huolehtivat kyläteistä.

Torpparit eivät yleensä ottaneet osaa uusien teitten rakentamiseen. Heille kuului pääasiallisesti vain vanhojen teitten kun-

¹⁵⁵⁾ Kuntakokousten pöytäkirjat. (Parkanon kunnan arkisto.)

¹⁵⁶⁾ » » » » »

¹⁵⁷⁾ » » » » »

¹⁵⁸⁾ FRANS VIRZEN'in arkisto.

¹⁵⁹⁾ Suomenmaa (Turun ja Porin lääni), s. 346.

nossapitoa vuokrasopimuksissa määrättyjen osuuksien mukaan.¹⁶⁰⁾

Vuokrasopimuksissa on maanteitten teosta ja kunnossapidosta seuraavanlaisia määräyksiä: »Pitää torpparin oleman yhteises taloon kuuluvass savi maantientyös Hevonen ja mies, ynnä kyläkunnan ties yden päivän mies omalla ylös pidollansa».¹⁶¹⁾

»Afven bör Walli torp med egen kost vidmakthålla en tredje dell af Linna hemman tillhörige allmänna Landsväg.»¹⁶²⁾

»... ja maantien työs keväällä ja syksyllä oleman yhtenä talon väen kans yhdellä miehellä niin kauan kuin tie tulee reidaan, pitää myös yhteises kyläkunnan ties oleman korjuussa yhdellä miehellä kuin talostakin ollaan ja kaikki päivä ja maantien työt talon ylös pidolla.»¹⁶³⁾

Maanteitten kunnossapitoa vaadittiin säännöllisesti kaikilta sellaisilta torppareilta, joilla oli hevonen, vieläpä useat hevosetomatkin torpparit saivat tehdä jalkapäivätöitä. 168:sta vuokrasopimuksesta 68 sisälsi määräyksiä maanteitten kunnossapidosta, joten siis 40,4 % torppareista suoritti kyseessä olevaa veroa.

Maantiesiltojen rakentamista varten maksoivat talolliset ns. »siltarahaa» ja myöskin tästä verosta siirsivät he vuokrasopimuksissa määrätty osat suurimpien torppien maksettaviksi. »... sekä myöskin maksaa viidennen osan siltarahoista, jotka yhteisillä siltojen kustannuksilla raketaan.»¹⁶⁴⁾

Edellä olen pääpiirteissään selostanut torppien työveron eri suoritusmuodot: päivätyöt, apupäivät ja maanteitten teon ja

¹⁶⁰⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

¹⁶¹⁾ Alasen Linnasmäen torpan kontrahti v. 1879. (Alanen.)

¹⁶²⁾ Linnan Vallin torpan kontrahti v. 1860. (Linna.)

¹⁶³⁾ Naskalin Koiviston torpan kontrahti v. 1871. (Naskali.)

¹⁶⁴⁾ Mustalahden Reinikan torpan kontrahti v. 1869. (Mustalahti.)

kunnossapidon. Mitään muuta suoranaista työvelvollisuutta ei parkanolaisissa vuokrasopimuksissa esiinnykään.

Ennenkuin lopetan esityksen torpparien työverosta Parkanossa, mainitsen vielä muutaman sanan itse työn teosta.

Kesällä oli työaika taloissa klo 5—20 tai klo 6—21. Ruokailuaikaa oli tavallisesti yksi tunti. »Suurus» (= aamiainen) syötiin klo 8—9, päivällinen klo 13—14 ja »ehtoollinen» klo 20 tai 21.¹⁶⁵⁾

Talvella tehtiin työtä päivän pituuden mukaan. Esim. metsätöihin lähdettiin klo 7—8 aikoihin ja kotiin palattiin noin klo 16—17. Iltaisin tehtiin puhdetöinä astioita, rekiä ym.

Työt tehtiin tavallisesti päivätöinä, mutta myöskin urakkatyötä käytettiin esim. elonleikkuussa, aitojen teossa, halkojen hakkuussa, lehtien taittamisessa ja ojan kaivamisessa.¹⁶⁶⁾

Torpparien sanottiin yleensä tehneet ahkerasti työtä. Tosin tämän vuosisadan alusta lähtien oli torpparien työteho, etenkin sosialismin vaikutuksesta, jo siinä määrin ruvennut heikkeneämään, että pitäjässä tuli yleiseksi sananparreksi »Taksvärkkäri tekee vain niin, että tuppi heiluu».

Torppien rakennukset.

Uudistorpparin ensimmäinen rakennus oli sauna, jota samalla myöskin käytettiin sekä asuinhuoneena että riihenä. Vasta myöhemmin, varallisuuden lisääntyessä, rakennettiin uusi asuinrakennus. Vielä nykyäänkin on Alaskylässä erään entisen torpparin sauna samalla myöskin riihenä. Yhden lehmän navetta hakattiin »koppelonurkille» ympyriäisistä hirsistä ja rakennuksen ulkoseinälle tehtiin hevosta varten ns. »kylkiäinen», jonka seinät oli tehty siten, että hirren puolikkaita oli ladottu

¹⁶⁵⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

¹⁶⁶⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

seipäitten väliin ja raot tukittu sammalilla. Myöhemmin nämä tilapäisrakennukset uusittiin ajanmukaisiksi.¹⁶⁷⁾

"Suurtorpissa rakennukset olivat samanlaiset kuin taloissakin. Asuinrakennuksessa oli aluksi vain »pirtti», sitten »pirtti» ja »pakari», jotka molemmat oli rakennettu erikseen noin kolmen metrin päähän toisistaan, mutta vesikatto ylitti rakennuksien välikönkin, joka siis oli jonkinlaisena eteisenä. Vanhukset asuivat aluksi »pirtissä», mutta sittemmin tuli tavaksi, että vaari rakennutti itselleen oman huoneen, aivan välikön läheisyyteen. Sieltä oli näet lyhyt matka »talon puolelle». Näin oli siis kolme eri rakennusta aivan lähellä toisiaan. Tästä sitten kehittyi edelleen varsin yleiseksi tullut rakennustapa: »Pirtti ja pakari ja porstuan peräs kamari».¹⁶⁸⁾

Itse rakennustapa oli hyvin alkeellista. Seinät tehtiin maan päälle laskettujen nurkkakivien varaan. Rakennuksen sisäpuolella, ensimmäiseen hirsikertaan saakka ulottui ns. »multipenkki», joka esti kylmän ilman pääsemästä huoneeseen.

»Pärevalkea» oli yleinen valaistusneuvo. »Päresoitolla» (= päresoihtu) käytiin iltaisin tallissa ja navetassakin. Vastapäätä »päretorsia» lähellä takkaa olivat »leipiorret». Yksinkertaiset lasiakkunat jäätyivät talvella ja »pirtti» oli hämärä. Talvisaikaan lapset — niin kerrotaan — sulattelivatkin kielellään jäätä lasinruudusta, jotta näkisivät ulos.¹⁶⁹⁾

Torpissa ja taloissa oli rakennuksien lukumäärä varsin suuri, kun jokaista eri tarvetta varten oli tehty eri rakennus. Useissa torpissa olivat lehmät, hiehot ja lampaat eri navetoissa. Näissä "ns. »sekasontanavetoissa» oli karjanhoito hyvin alkeellista. Ne olivat pimeitä, kun niissä ei ollut lasiakkunoita vaan pieniä luuk-

¹⁶⁷⁾ Kertonut VILLE KILHOLMA.

¹⁶⁸⁾ Kertonut ALFRED HAUKKALA.

¹⁶⁹⁾ Kertonut ALFRED HAUKKALA.

kuja, jotka suurimman osan vuorokautta olivat suljettuina.¹⁷⁰⁾ Tallit olivat pieniä ja kylmiä. Muita rakennuksia oli: riihi, vilja-aitta, sauna, luhti, kota, joka on karjakeittiön edeltäjä, kala-aitta, lihapuoli, vaatepuoli, perunakuoppa ja rehuladot. Viimeksimainittuja oli tosin vain varakkaimmissa torpissa. Riihi oli tavallisesti rakennettu etäälle muista rakennuksista ja sen lähistöllä, myöhempinä aikoina, saattoi vielä olla olkilato. Kaikki rakennukset oli tehty hirsistä. Torpparin kuten talollisenkin kartano oli useimmiten rakennettu neliön muotoon ja rakennukset sijaitsivat aivan lähekkäin. Ainoastaan tien kohdalla oli rakennuksien välikkö leveämpi. Siinä oli portti, jonka suojana oli viereisten huoneitten katto. Tässä ns. »portihalustassa» säilytettiin kärryjä, rekiä ym. Suurtorpissa oli vielä komea kukon, hevosen tai käärmeenpään kuvalla koristettu tuuliviiri. Kun torppaan tehtiin uusia rakennuksia, niin tuotiin kaikki tarvikkeet metsästä, sillä vanhojen huoneitten hirsistä ei niihin käytetty. Vanhoja rakennuksia ei yleensä hajoitettu, vaan ne saivat lahota siihen. Tästä syystä torpan kartano teki ränsistyneen vaikutuksen.¹⁷¹⁾ Rakennusten suuresta lukumäärästä oli taas seurauksena se, että ne olivat hankalia käyttää ja kuluttivat paljon rakennusaineita. Torpparin rakennukset kuuluivat talolle »kontrahdin» loputtua, koska ne oli tehty talon metsästä otetuista aineista.¹⁷²⁾

Seuraavat taulukot valaisevat torppien rakennusten lukumäärää ja raha-arvoa vuonna 1919.¹⁷³⁾

Rakennuksien lukumäärä:¹⁷⁴⁾

¹⁷⁰⁾ Kertonut VILHO MUSTALAHTI.

¹⁷¹⁾ Kertonut ALFRED HAUKKALA.

¹⁷²⁾ » IVAR ALANEN.

¹⁷³⁾ Vuokralautakunnan pöytäkirjat vuodelta 1919. (Parkanon kunnan arkisto.)

¹⁷⁴⁾ Niittyladot eivät sisälly tähän lukumäärään.

1— 4	rakennusta oli	22	torpalla
5— 7	»	15	»
8—10	»	15	»
11—13	»	5	»
14—17	»	3	»

Yht. 60 torppaa

Rakennuksien raha-arvo:¹⁷⁵⁾

50— 300 mk	oli rakennuksien raha-arvo	7	torpalla
301— 700	» » »	8	»
701—1000	» » »	» 9	»
1001—2000	» » »	14	»
2001—3000	» » »	14	»
3001—4000	» » »	3	»
4001—6000	» » »	5	»

Yht. 60 torppaa

Maanviljelys ja karjanhoito.

Viime vuosisadan alkupuolella harjoittivat talolliset ja torpparit pääasiallisesti kaskiviljelystä, mutta vähitellen sai pelto-
viljelyskin jalansijaa sivuuttaen vihdoinkin noin 1860-luvulla edellisen ainakin järvikunnilla miltei kokonaan pois käytännöstä.¹⁷⁶⁾

Pellot tehtiin kuokkimalla mäkien rinteisiin. Peltojen alapuolella oleva maa jätettiin tavallisesti heinää kasvamaan, kun »väkivedet» valuivat sinne pellolta. Hedelmällisiä laaksomaita ei osattu ottaa viljelykseen ja todennäköisesti ne siihen aikaan olivatkin vielä hallanarkoja, kun maat olivat yleensä vielä ojitta-

¹⁷⁵⁾ Niittykladot otettu huomioon.

¹⁷⁶⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

mattomia. Pellot ojitettiin maan kaltevuuden mukaan ja kun salaojien käyttöä ei Parkanossa vielä siihen aikaan tunnettu, niin oli tästä seurauksena, että peltosarat tulivat epäsäännöllisiä ja hajalleen sinne tänne. Parempi ja johdonmukaisempi ojitus on paikkakunnalla tullut käytäntöön vasta noin 1890-luvulla.¹⁷⁷⁾

Pellon muokkaus toimitettiin entiseen aikaan »sahroilla» — nykyisen auran edeltäjä — ja puupiikkisillä äkeillä. Siemen sekoitettiin peltoon kaksipiikkisellä »kas-kurilla», joka sekoitti multaa kerralla noin 25 cm:n leveydeltä. Tällainen työ edistyi siis varsin hitaasti. Lannoitukseen käytettiin pääasiallisesti »hakosontaa», joka nimitys johtuu siitä, kun navetoissa käytettiin hakoja kuivikkeina.¹⁷⁸⁾

Viljelystapa oli tavallisesti kolmijakoinen: ruis, kevätvilja ja kesanto. Torpparit viljelivät pääasiallisesti ruista, ohraa perunaa ja pellavaa sekä myöhemmin vähän kauraa ja heinää.¹⁷⁹⁾

Torpparit viljelivät huonosti maitansa. Talvisin ja keväisin he olivat ansiotöissä, joten maanviljelys jäi heiltä sivuasiaksi. Ansiotöissä saaduilla rahoilla ostettiin sitten viljaa, jota olisi voitu saada tarpeeksi omasta maasta, kunhan sitä vain olisi kunnollisesti hoidettu. Maanviljelys oli muuten koko pitäjässä niin alhaisella kannalla, että vilja ei riittänyt väestön tarpeisiin, vaan oli sitä tuotava muualta. Katovuosina, joita hallan takia sattui usein, oli siemenviljakin ostettava. Niinpä v. 1875 ilmoittaa 44 torpparia ja 28 talollista kuntakokoukselle, että he haluavat ostaa »kruunulta» ohransiementä yhteensä 106 tynnyriä 15 kappa.¹⁸⁰⁾ Siemenviljaa olisi saanut ostaa naapurikunnistakin, mutta köyhyys vuoksi eivät torpparit ja useat talollisetkaan siihen kyenneet ja silloin täytyi ostaa valtiolta, joka möi velaksi.

¹⁷⁷⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

¹⁷⁸⁾ » » »

¹⁷⁹⁾ » » »

¹⁸⁰⁾ Kuntakokouksen pöytäkirja v. 1875. (Parkanon kunnan arkisto.)

Viljan hinnan sai nimittäin maksaa vasta seuraavana vuonna. Valtio tosin otti suuren hinnan viljastaan.¹⁸¹⁾

Parkanon haettiin viljaa aina Porista ja Turusta saakka. Pitäjän viljamakasiinista annettiin kyllä viljaa lainaksi 8—10 % korolla, mutta varastot eivät riittäneet kaikille tarvitsijoille.¹⁸²⁾

Torpparien karjanhoito oli niin ikään alhaisella kannalla.. Lehmiä pidettiin puolipimeissä »sekasontanavetoissa», joissa niiden hoitaminen oli olosuhteiden mukaista. Karjanruuasta oli tavallisesti kova puute, kun maanviljelys oli heikkoa ja parhaimmat luonnonniityt olivat talollisten hallussa. Niukoilla varoillaan saivat torpparit ostaa karjanruokaa, joka oli suhteettoman kallista ja usein kaukaa haettavana, aina Jalasjärvellä saakka, kun pitäjän taloistakaan ei riittänyt sitä myytäväksi. Talvisin annettiin lehmille heinien lisäksi kanervia, jäkäliä, lehtiä ja pihlajan kuoria ym. Pihlajan kuoret vuoltiin hienoiksi lastuiksi ja pantiin sitten saaviin kuumaan veteen hautumaan. Lisäksi pantiin sinne ruumenia ja oljen pahnvoja. Pajun »kissoista» ja lehtien silmuista tehtiin myöskin »lehmän juomaa». Jos keväällä tuli kova ruuan puute, päästettiin karja hyvin aikaisin laitumelle. Toisinaan nevojen äärillä olevista asumuksista lapioitiin tie lumikinosten läpi nevalle. Aavoilta nevoilta suli nimittäin lumi aikaisemmin. Ensimmäisiä ruohon korsia, jotka routaisesta maasta pistivät esiin, kutsuttiin »luikkeiksi» ja »ruttaiksi». Tällaisen ruokajärjestyksen vallitessa tuli lehmistä vähän maitoa.¹⁸³⁾

Lehmä ja lammas olivat torpparin tavallisimmat kotieläimet. Muutamilla oli edellämainittujen lisäksi myöskin vuohia. Hevosta pidettiin vain suurtorpissa ja sikoja oli etupäässä vain taloissa.¹⁸⁴⁾

¹⁸¹⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

¹⁸²⁾ » » »

¹⁸³⁾ Kertonut JUSSI KRANALA.

¹⁸⁴⁾ » » »

Sivuelinkeinot.

»Torpparien maanviljelys on», kirjoittaa Waren, »yleensä niin vähäinen, että ainoastaan sangen harvoille siitä koituu rahatuloja yli jokapäiväisten tarpeiden».¹⁸⁵⁾ Näin oli asianlaita Parkanossakin. Taloutensa ylläpitämiseksi täytyi torpparien ansaita rahaa maanviljelyksen ulkopuolelta.

1800-luvun puolivälissä alkoi metsän arvo kohota, kun ruvettiin valmistamaan »plankkuja» ym. sahatavaraa ja viemään niitä ulkomaille. Tämän johdosta sai Parkanossa alkunsa ns. »plankkukausi», jota kesti aina vuosisadan loppuun saakka.¹⁸⁶⁾

Parkanossa ruvettiin sahaamaan »plankkuja» etupäässä porilaisten perustamassa Kairokosken sahassa, jonne paikkakuntalaiset myivät puita halpaan hintaan. Talollisten metsien harvennuessa kääntyivät katseet pitäjän laajojen kruununmetsien puoleen. Sieltä myivät metsänhoitajat, sen jälkeen kuin varsinainen metsänhoitolaitos oli perustettu, vähissä erissä puita.¹⁸⁷⁾

»Plankkuja» ruvettiin valmistamaan myöskin kotitekoisesti, kun Porin ja Kristiinan kauppiaat sekä erityiset puuliikkeet alkoivat noin 1860-luvulla ostaa pienempääkin »plankkutavaraa» kuin mitä sahoissa tavallisesti valmistettiin.¹⁸⁸⁾

Kun sahoissa valmistetut »plankut» olivat kooltaan: 12 kyynärää pitkiä, 12 tuumaa leveitä ja 3 tuumaa paksuja, olivat kotitekoiset »plankut» kooltaan vain 7 kyynärää pitkiä, 9 tuumaa leveitä ja 3 tuumaa paksuja.¹⁸⁹⁾

»Plankkujen» sahaamiseen innostuivat sekä talolliset että torpparit. Niiden valmistaminen tapahtui käsisahoilla kotona tai metsässä. Torpparit ostivat tarvittavat raaka-aineet talollis-

¹⁸⁵⁾ WAREN, e.m. t., s. 76.

¹⁸⁶⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

¹⁸⁷⁾ » » »

¹⁸⁸⁾ » » »

¹⁸⁹⁾ » » »

ten — ja kruununmetsistä. Talolliset luonnollisesti käyttivät omia metsiään niin kauan kuin niissä oli mainittuun tarkoitukseen sopivia puita. »Plankkupuita» hankittiin myöskin epärehellisellä tavalla. Niinpä kerrotaan, että Alaskylässä muutamamat torpparit kävivät säännöllisesti varkaissa Möhkön, Mattilan ja Nypelin metsissä. Valtion metsistä niin ikään varastettiin puita tai hankittiin niitä lahjomalla metsänvahteja viinalla ym.¹⁹⁰⁾

Katovuosien sattuessa oli Parkanon kunnalla tapana anoa maan hallitukselta, että pitäjäläisille annettaisiin Parkanon kruununmetsistä »plankkujen» tekoa varten puita halpaan hintaan, hädän ja työttömyyden lieventämiseksi. Niinpä kuntakokouksen pöytäkirjan mukaan 27 p:ltä lokak. 1867 päättää Parkanon kunta anoa hallitukselta, että se luovuttaisi kaikki ne sahatukiksi kelpaavat mäntypuut kunnan piiristä, mitkä metsänhoitajat ovat esitelleet myytäviksi ja joista pidetyssä huutokaupassa oli tarjottu ainoastaan 2 ja 3 penniä kuutiojalalta, köyhille kuntalaisille samalla hinnalla »plankuiksi» tehtäviksi.¹⁹¹⁾ Suurin osa edellämainituista köyhistä kuntalaisista oli juuri torppareita.

»Plankkukauden» oloja kuvaa mainiosti eräs parkanolainen »Sanomia Turusta» lehdessä 4. p:ltä kesäk. 1859. Siinä sanotaan: »Rahanpuutteesta kuuluu yleensä valituksia, mutta meillä ei tuosta välikappaleesta ole suurempi puute tänä kuin edellisinkään vuosina sillä surkuteltavasti aitat ja rahat ovat »männistössä», sepä onkin juuri se surkiampi sivu, että tämä tavara-aitta on jo syöty tyhjäksi, ei ainoasti omat mutta myöskin kruunun metsät on rappiolle raivattu! Se on vallan vähän mitä kappelimme miehet joutuvat maan päällä työtä tekemään, kuin he suvet

¹⁹⁰⁾ Kertonut JOOSEPPI MAJAENMÄKI.

¹⁹¹⁾ Kuntakokouksen pöytäkirja v. 1867. (Kunnan arkisto.)

talvet sahaavat ja vetävät plankkuja. Hirmuinen on ajatella kuinka suuri ja surkea rahan ja leivän puute on meitä saavut-tava, koska metsät loppuvat ja maata ei ole työksi tehty! Ilman, kaikkia näitä on lähellä kirkkoamme Porilaisten saha-mylly, ih-miskunnan äärettömäksi pahennukseksi ja maakunnan surkeaksi häviöksi, sinne on vuosittain myyty tuhansia tukkia, ei ainoasti talollisten metsistä mutta myöskin Kruunun maat on puhtaaksi raivattu. Jos se vielä saa jonkun vuoden sahata ja talolliset, torppareittensa kanssa yhtä ahkerasti kuin tähänkin asti hävit-tävät maansa niin on välttämätön perikato edessä.»¹⁹²⁾

Kuten edellä oleva kirjoituskin osoittaa, harjoitettiin »plank-kujen» valmistamista Parkanossa erittäin suuressa määrässä ja, kuten sanottu ottivat tähän ansiotyöhön osaa sekä talolliset että torpparit. »Plankkuja» tehtiin tavallisesti koko talvi ja vielä kesälläkin. Erittäin paljon valmistettiin niitä noin 1880-luvulla.¹⁹³⁾

Parkanon kirkolta on noin 100 km Poriin ja monet veivät sinne matkan pituudesta huolimatta kaksi kertaa viikossa kuor-mansa. Hevosien kuormaan pantiin tavallisesti 10—15 »plank-kua» ja keskimäärin maksettiin tällaisesta kuormasta Porissa 15—20 mk. Kun ottaa huomioon, että samoihin aikoihin maksoi tynnyri rukiita noin 30 mk, niin ei tämä työ erikoisemmin kan-nattanut. Kun »plankut» oli myyty, lähdettiin saaduilla rahoilla ostoksille. Yleensä ostettiin: suoloja, rautaa, sokeria, kahvia ja viinaa. »Plankkukauppa» ei muuten yleensä ollut rehellistä ei myyjän eikä ostajain puolelta.¹⁹⁴⁾

Muutamit torpparit harjoittivat myöskin tervanpolttoa. Suurista tervahaudoista saatiin tervaa aina sataan tynnyriin asti, mutta tavallisista tervahaudoista tuli vaan 20—30 tynnyriä.

¹⁹²⁾ »Sanomia Turusta» v. 1859 N:o 27.

¹⁹³⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

¹⁹⁴⁾ » » »

Tervaa vietiin Kristiinaan ja Turkuun. Turun matkalla viivytettiin noin kaksi viikko. Hevosen kuorma oli tavallisesti kolme tynnyriä tervaa. Entiseen aikaan maksoi terva Turussa noin 10 ruplaa tynnyri.¹⁹⁵⁾

1900-luvun alusta lähtien olivat torpparit läpi talvet tukkitöissä, joita Parkanon metsärikkaassa pitäjässä oli yllin kyllin tarjolla. (Tukkityöt ovat urakkatöitä ja niissä on yleensä maksettu hyviä palkkoja.) Parkanon naapuripitäjässä Ikaalisissa ansaitsi mies v. 1902 tukkitöissä päivässä 2:—, 2: 50, 3:— joskus 4:— ja mies ja hevonen 4—5 jopa 7—8 markkaa päivässä, kun keli ja työolot olivat edulliset.¹⁹⁶⁾

Kesäaikana tarjosi tuikin uitto jonkinverran ansiotyötä. Torppareita kävi »tukkivedoissa» muissakin pitäjissä aina Hämeenlinnan lähistöllä saakka. Työnhakuretkille lähdettiin tavallisesti tammikuun alussa ja kotiin palattiin vasta pääsiäiseksi. Nämä retket eivät yleensä kannattaneet. Usein oli kotiin saavuttua rahaa kassassa vain muutaman viljatynnyrin hinta. Hevosen ja miehen »ylöspito» maksoi paljon maailmalla.¹⁹⁷⁾

Kotiteollisuudella eivät torpparit sanottavasti ansainneet. Omaan talouttaan varten tekivät miehet kyllä työkalut ja astiat, mutta myytäväksi niitä ei kannattanut tehdä, kun talollisetkin valmistivat ne itse. Ainoastaan naiset ansaitsivat jonkin verran kehruulla ja kankaan kutomisella.¹⁹⁸⁾

Sivuelinkeinoillaan ansaitsivat torpparit toisinaan hyvinkin, etenkin tukkitöissä, mutta varjopuolena tästä oli se, että useilla torppareilla sivuelinkeino muuttui oikeastaan pääelinkeinoksi ja torppa jäi asumatta. Ansiotöissä saadut rahat kuluivat jo-

¹⁹⁵⁾ » » »

¹⁹⁶⁾ GYLLING, Maanviljelystyöväen ..., s. 63.

¹⁹⁷⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

¹⁹⁸⁾ » » »

kapäiväisessä elämässä, sillä säästöön niistä ei useinkaan riittänyt, ja kun »maan päälle» ei tehty työtä, pysyi torppari joka vuosi yhtä köyhänä.

Toimeentulo ja varallisuus.

Kuten jo edellä torpparien elinkeinoista puhuessamme havaitsimme, oli heidän toimeentulonsa yleensä niukka. Torpparien ruokatalous oli aina tälle vuosisadalle saakka hyvin yksinkertainen. Ruisleipää ei ollut jokapäivä pöydässä. Varsinkin talvisaikaan oli usein ruisleivän korvikkeena »jalkamyllyssä» jauhetuista ohrajauhoista leivottua ohraleipää, jossa oli niin paljon kaunoja, että renkipojat sanoivat siitä: »Sellaista leipää, että sillä vie valakeen (= tulen) naapuriin». Paljon syötiin myöskin naurispettua, jossa oli osa rukiisia jauhoja ja männynkuoria. Tätä pidettiin maukkaana ja terveellisenä leipänä. Vanhat ihmiset, jotka olivat tottuneet naurispettuun, vaihtoivat sitä mielellään ruisleipään. Katovuosina syötiin vähän pettuakin. Vilja riitti kyllä vähästäkin, kun sitä ei annettu eläimille. Maitoa ei ollut talvella juuri ollenkaan. Lehmät poikivat tavallisesti vasta keväällä ja ne ehtyivät jo aikaisin syksyllä huonoilla laitumilla. Maitoa ei yleensä annettu muille kuin lapsille, sillä se käytettiin tarkoin voin valmistukseen. Voita ei kuitenkaan torppareilta riittänyt myytäväksi, sillä se syötiin eväinä Porin matkoilla ja tukkitöissä. Syksyllä, kun lehmistä tuli vielä maitoa, tehtiin piimää varastoon. Tätä käytettiin syystalvella. Kun se oli loppunut, tehtiin »ryypintaikinaa», jota käytettiin piimän vastikkeena. »Ryypintaikina» tehtiin siten että pantiin ruisjauhoja lämpöiseen veteen imeltymään ja sen jälkeen annettiin seoksen vähän hapata. Perunoita tuli yleensä vähän, kun halla usein vahingoitti perunaviljelyksiä. Perunoit-ten lisäksi tehtiin »naurishautaa» s.o. nauriit keitettiin koko-

naisina ja niiden annettiin sitten jäähtyä. Ruisjauhoppuuro oli yleinen ruokalaji. Ryynipuuroa oli vain jouluna, kun ryynejä ei voitu valmistaa paikkakunnan myllyissä. Joulupuuroryynit taas hakattiin rautakangella »puuhuhmarissa». Kala ja liha oli melkein jokapäiväisenä ravintona. Metsänriistaa pyydettiin runsaasti ja liikojä eläimiä ei vielä siihen aikaan myyty »lahtikarjaksi», vaan ne teurastettiin kotona. Silakoita ostettiin Porista »plankkureisuilla». Metsäkulmilla oli »kutinkeitto» (= vuohenmaito saostettu keittäessä piimällä) suosittu ruokalaji. Kesäaikana oli viili yleinen sunnuntairuoka. Tavallisimmat ruokailuvälineet olivat kivivati, puutuoppi, puulusikka ja puinen kalakuppi.¹⁹⁹

Torpparit pukeutuivat niin ikään yksinkertaisesti. Vaatteet valmistettiin kotona kudotuista kankaista: hurstista ja »sarsista». Naiset ostivat vähän kartuunakangasta. Kengät tehtiin kotona parkituista nahoista. Paljon käytettiin myöskin parkitse mattomasta nahasta valmistettuja »karvikkaita». Pakkassäällä pidettiin kankaasta tehtyjä »tallukkaita».²⁰⁰)

Myöskin torppia koskevat asiakirjat valaisevat torpparien varallisuutta. Vuosilta 1892—1914 olen tavannut kymmenen torpan kauppakirjat.²⁰¹) Näiden mukaan oli torpasta maksettu, kun se oli ostettu taloksi, keskimäärin 4660 mk, joka oli Parkanon oloihin verraten varsin suuri summa. Kysymyksessä olevat torpat olivat tosin pitäjän vauraimpia. V. 1889 erään torppari Viktor Heikinpoika Haapakosken jälkeen tehdystä perunkirjoituksesta ilmenee, että hän on ollut varakas. Torpparilla oli m.m. 5 lehmää (yht. 150 mk), 3 mullia (yht. 35 mk), 9 lammasta

¹⁹⁹) Kertonut EFRAIM OJANEN.

²⁰⁰) Kertonut EFRAIM OJANEN.

²⁰¹) Alasen, Hiitien, Kaupin, Linnan ja Naskalin talojen arkistot.

(yht. 28 mk), 1 sika (10 mk) ja 2 hevosta (yht. 200 mk). Torpparin varat olivat yhteensä 689: 95 mk ja velat 196: 55 mk.²⁰²⁾ Torppari Emanuel Hermanninpoika Vainionpään perunkirjoituksessa vuodelta 1892 selviää taas, että hän on ollut huonoissa varoissa, koska häneltä jäi velkaa 50:35 mk.²⁰³⁾ V. 1879 tehdyn velkakirjan mukaan lainaa talollinen Anders Hiitti torppari Juho Mäkipäälle 99 mk.²⁰⁴⁾ Sama velkakirja valaisee myöskin torpparin omaisuutta. »Yllä seisovan velan eteen pantteeraan minä Anders Hiitille seuraavan omaisuuteni:

kolme lehmää . .	90: —
yksi vasikka	4: —
kolme lammasta	6: —
yksi kuttu . . . . . ' .	2: —

S:a 102:—»²⁰⁴⁾

Niukoista varoistaan maksoivat torpparit vielä kunnanveroa ja »henkirahaa» ja tuloista »taksoituksen» mukaan. Papin »vaaluun» meni pienistä torpista yksi kappa rukiita ja suurista torpista kaksi kappa. Jokaisesta poikivasta lehmästä maksettiin yksi naula voita ja vasikasta 40 penniä. Jokaisesta vastasyntyneestä lapsesta maksettiin papille 73 penniä. Vapaaehtoisesti annettiin vielä lampaan reisi tai mullin reisi. »Pääsiäisrahaa» meni 3 penniä henkilöltä. Myöskin kanttorille maksettiin jokaisesta torpasta yksi kappa rukiita. Kirkonkassaan torpparit maksoivat niin ikään jonkin määrätyn rahasumman.²⁰⁵⁾

202) Viktor Heikinpoika Haapakosken perunkirjoitus v:lta 1889. (Alanen.)

203) Emanuel Hermannin poika Vainionpään perunkirjoitus v:lta 1892. (Alanen.)

204) Juho Mäkipään velkakirja v:lta 1879. (Hiitti.)

205) Kertonut JOOSEPPI MAJAENMÄKI.

Torpparien toimeentulosta on vaikea antaa tyhjentävää vastausta. »Se ei riipu», kirjoittaa Waren, »välittömästi varallisuudesta eikä sen hankkimisen ehdoista, vaan enemmän kunkin ihmisen lahjoista osata käyttää varojaan».²⁰⁶⁾

Torpparin ja isännän välinen suhde.

Torpparin ja isännän väliset suhteet ovat Parkanossa varsin hyvät aina kuluvalle vuosisadalle saakka. Torpparit olivat emätaloihin nähden jotensakin itsenäisessä asemassa ja verot olivat yleensä pienet. Erimielisyyttä tietysti sattui toisinaan, mutta nekin pyrittiin ratkaisemaan sovinnollista tietä, vain erittäin harvoissa tapauksissa ryhdyttiin oikeuden käyntiin.²⁰⁷⁾

Erään isännän ja hänen torpparinsa kerrotaan ratkaisseensa riitajuttunsa m.m. sillä tavalla, että syylliseksi havaittu sai rangaistukseksi tehdä tynnyrin »sahtia», jota sitten yhdessä juotiin ja riita päättyi siihen.²⁰⁸⁾

Entiseen aikaan isäntä ja torppari tukivat toinen toistansa. Köyhät torpparit saivat talosta talvella viljaa y.m. ruokatarpeita, jotka he saivat maksaa kesätöillä: ojan kaivamisella, aidan teoilla j.n.e. Torpparit taas puolestaan yrittivät tehdä »taksvärkkinsä» kunnollisesti.²⁰⁹⁾

Torpparien yksityiseen elämään eivät isännät kajoanneet. Ainoastaan muutamasta vuokrasopimuksesta olen tavannut tätä asiaa koskevia määräyksiä. »Torpparin tulee käyttää Rajttina Rehellisenä ja myöntyväisenä . . .»²¹⁰⁾

²⁰⁶⁾ WAREN, e.m. t, s. 82.

²⁰⁷⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

²⁰⁸⁾ Kertonut VIHTORI RYTILÄ.

²⁰⁹⁾ Kertonut VIHTORI RYTILÄ ja IVAR ALANEN.

²¹⁰⁾ Mustalahden Kulmalan torpan kontrahti v. 1869. (Mustalahti.)

Vasta 1900-luvun alusta lähtien alkoi esiintyä riitaisuuksia torpparin ja isännän välillä. Riitaisuudet johtuivat melkein poikkeuksetta torpparien metsänkäytöstä.

Kun noin 1870-luvulla metsällä ei Parkanossa vielä ollut mitään rahallista arvoa, lukuunottamatta suuria tukkipuita, joista tehtiin »plankkuja» ja vietiin Poriin, myönnettiin torppareille varsin laajat metsänkäyttöoikeudet. Kun sitten metsän arvo 1900-luvun alusta lähtien siinä määrin alkoi nousta, että torpparien verot eivät enää vastanneet edes heidän metsänkäyttönsä arvoa, niin oli selvää, että torpparin ja isännän välinen suhde, joka ennen oli perustunut pääasiallisesti molemminpuoliseen hyötyyn, oli näin ollen muuttunut voimakkaaksi etujen ristiriidaksi.²¹¹⁾

Metsänraiskauksen estämiseksi alkoivat talolliset myydä suurimpia torppiaan itsenäisiksi tiloiksi. Tapahtuipa sellaistakin, että vuokra-ajan loputtua torppari häädettiin konnultaan, jos hän ei halunnut tai ei voinut ostaa torppaansa itsenäiseksi tilaksi.²¹²⁾

Talolliset taas »metsärahojensa» turvissa nousivat arvossaan ja vieraantuivat yhä enemmän torppareista. Työtavat muuttuivat ja monta sellaista työtä, joka ennen oli tehty hartiavoimin, tehtiin nyt koneella, joten torpparintyötä ei enää niin kipeästi kaivattu kuin aikaisemmin. Sitäpaitsi niukoissa oloissa elävä torppariväestö oli otollinen maaperä sosialismille, joka lietsoi vihaa parempiosaisia kohtaan. Näin oli isännän ja torpparin keskeinen vanha patriarkaalinen suhde hävinnyt.²¹³⁾

Olosuhteet kehittyivät sitten koko maassa, torpparilaitokseen

²¹¹⁾ Kertonut IVAR ALANEN.

²¹²⁾

»

»

»

verraten niin epäedulliseen suuntaan, että yleinen mielipide alkoi voimakkaasti vaatia torpparien itsenäistyttämistä, koska se koko maan edun kannalta oli välttämätöntä. Vihdoin v. 1918 lokak. 15 p:nä eduskunta hyväksyi lain vuokra-alueiden lunastamisesta.

Edellä olevan tutkielman »Torpparilaitoksen kehitys Parkanossa» on laatinut parkanolainen maisteri Reino Alanen. Hän otti osaa talvisotaan Taipaleenjoella ja kaatui Reijassa 13. 1. 1940.

Mauno Jokipii

»Suomalaisen» ja »ruotsalaisen» oikeuden alue Satakunnassa.

Runsas puolivuosisata sitten piti J. W. *Ruuth* kanteentekevän esitelmänsä Satakunnan asutusoloista keskiajalla.¹⁾ Hän jakoi sen kolmeen osaan: I Asutuksen leviäminen suomalaisen ja ruotsalaisen oikeuden kuvastamana, II Keskiaikaiset eräpalstat, III Satakunta ja Häme-kysymys. Kaikki nämä kysymykset ovat senjälkeen saaneet lisävalaistusta uusissa, etenkin prof. *Jaakkolan* suorittamissa tutkimuksissa.²⁾

Tarkkaa luetteloja ns. suomalaiseen ja ruotsalaiseen oikeuteen kuuluvista kylistä ei Satakunnan osalta kuitenkaan ole vielä julkaistu, kuten Varsinais-Suomen kylistä on tehty.³⁾ Tällai-

¹⁾ Historiallinen arkisto XV.

²⁾ Tärkeimmät tutkimukset eri ryhmissä ovat:

I. JAAKKOLA: Ulvilan asutuksen, seurakunnan ja kaupungin synnystä. Satakunta VI.

JAAKKOLA: Eurajoen synty.

LÄHTEENOJA: Rauman historia I, s. 44—45.

II. JAAKKOLA: Pirkkalaisliikkeen synty.

JAAKKOLA: Pohjois-Satakunnan vanha eräkuulttuuri. Satakunta V.

SAIKKALA: Sastamalan—Merikarvian erälinja. Satakunta XI.

VOIONMAA: Hämeen eräkausi.

III. VOIONMAA: Suomalaisia keskiajan tutkimuksia, s. 159—161.

JAAKKOLA: Suomen varhaishistoria, s. 303—310.

³⁾ RENWALL: Pöytyän hallintopitäjän asutus- ja aluesuhteista; ja OJA: Halikon kihlakunnan keskiaikaisesta asutuksesta ja hallintopitäjä jaosta. Turun Historiallinen Arkisto IV.

nen luettelo on kuten tunnettua sen takia mielenkiintoinen, että kaikki ns. suomalaisen oikeuden kylät, jotka maksoivat papille tulevan ruokalisäveron viljana, on arvioitava vuotta 1300 vanhemmiksi. Sen sijaan ruotsalaisen oikeuden voiveroa maksavat kylät ovat uudisasutusta noin vuosien 1300—1550 väliltä.⁴⁾ — Oikeus-sanaa käytetään siis tavallisesta poikkeavassa vero-oikeuden merkityksessä. Suomalainen ja ruotsalainen-nimet eivät seuraavassa liity kansallisuuksiin, sillä uudisasutuskin oli kansallisuudeltaan suomalaista.

Ruokalisäveron luettelot löytyvät Valtionarkistossa säilytetävistä 1500-luvun puolivälin valtiollisista verokirjoista. Satakunnasta niitä on neljää tyyppiä.

1. Ruokalisäluettelo, jossa on sarakkeina kymmenysluettelo.
2. Ruokalisäluettelo kymmenysluettelon sarakkeena.
3. Ruokalisäluettelo maakirjan sarakkeena.
4. Ruokalisäluettelo nokka- ja lehmävero-voi-luettelon sarakkeena.

Tyypit 1. ja 2. ovat tavallisimpia ja niitä on käytetty lopussa olevan kyläluettelon pohjana, koska kymmenykset kannettiin ja luetteloiitiin valtiollekin peruutettuina kirkkopitäjittäin. Eura-joen, Euran ja Ulvilan tyyppiä 1. oleva luettelo on säilynyt jo vuodelta 1548.⁵⁾ Siinä on suomalaisen ja ruotsalaisen oikeuden kylät luetteloitu omina erillisinä ryhminään kun ne 2-tyyppisissä luetteloissa ovat toistensa lomissa. Muiden pitäjien tyyppiä 2.

SANTALAHTI, ALHANEN, REUNA: Ruokalisän maksaminen Vehmaan, Maskun ja Piikkiön kihlakunnissa sekä senaikainen hallintopitäjäjako. Turun Hist. Ark. V.

⁴⁾ FONTELL: Om svenska och finska rätten, s. 41 ja seur. sekä s. 60 ja seur.

⁵⁾ VA 1935.

olevat luettelot ovat vuodelta 1558.⁶⁾ Hallintopitäjäjako on otettu vuoden 1558 maakirjoista.

Kuitenkin on koko alueelta olemassa ruokalisäluettelot jo vuodelta 1556. Nämä ovat tyyppiä 3. sisämaassa,⁷⁾ sensijaan Lapin, Eurajoen, Euran ja Ulvilan pitäjissä tyyppiä 4.⁸⁾ Maakirjan sarakkeena ruokalisäluettelo joutuu pakosta kuvastamaan hallintopitäjäjakoa. Mutta niin on lähemmin tarkastettaessa myöskin erillisten ruokalisä, nokka- ja lehmäverovoiuetteloiden laita, joihin on merkitty neljänneskuntien vaihtuminen väliotsakkeilla ja jotka maakirjaan verrattaessa osoittautuvat samassa järjestyksessä kokoonpannuiksi.⁹⁾ Koska kyläluettelon pohjana on haluttu käyttää vanhempaa kirkkopitäjäjakoa, on näitä luetteloita käytetty ainoastaan vertailumateriaalina. Tällaisina luetteloryhmät vahvistavat toisiaan. Kun esim. v. 1556 on merkitty maksusarakkeeseen vain voiveron maksaneet, v. 1558 taas vain viljaveron suorittaneet, sattuvat maksuluettelon aukot juuri toisenlaisen verotuksen alaisten kylien kohdalle.

Yleensä on ajateltu, että kylä kokonaisuudessaan kuuluu jompaan kumpaan oikeuteen. Tällöin herättää ihmetystä ruokalisäluetteloissa joskus havaittavat yksinäiset toisen oikeuden talot muuten yhtenäisessä kylässä. Kun nämä oletetut toisen oikeuden talot esiintyvät aukkoina maksuluettelossa, voi ajatella, että muutamat talot ovat vain jättäneet sen vuoden maksunsa suorittamatta. Esim. Karkun Haapaniemessä on v. 1556 vain kaksi taloa kahdeksasta maksanut ruokalisävoin, 1558 sensijaan

⁶⁾ Tyrvää ja Karkku VA 2065.

Kokemäki, Huittinen, Loimijoki, Köyliön neljännes VA 2052.
Rauma VA 704. Tyyppiä 1, vuodelta 1557.

⁷⁾ Tyrvää ja Karkku VA 2000.

Kokemäki, Huittinen, Loimijoki, Köyliön neljännes VA 1995.

⁸⁾ VA 1991.

⁹⁾ Lapin ja Eurajoen pitäjistä puuttuvat kaikki suomalaisen oikeuden kylät tästä luettelosta.

kaikki kahdeksan. Mutta jos luettelon lopussa vielä sattuu olemaan ilmoitus, kuinka monta taloa kumpaankin oikeuteen kuuluu, voimme laskemalla ne todeta, että kylien keskelle jääneen toisen oikeuden talot on tosiaan sellaisiksi tarkoitettu.¹⁰⁾

Useat näistä tapauksista selittyvät siitä, että eri oikeuteen kuuluvat talot on käsitetty omaksi kyläkokonaisuudekseen, jonka nimeä vain ei ole ko. vuonna merkitty. Esim. Tyrvään Uudesakylässä on v. 1558 kolme eri oikeuden taloa, jotka 1556 muodostavat Järvenpään kylän ja Karkun Rainiossa eri oikeuteen kuuluva talo, joka muualla luetaan Riukulan kyläksi. Vastaa- vasti on Huittisten Hanhikoskessa 1556 kaksi ruotsalaisen oikeuden taloa, jotka 1558 esiintyvät Nihattulan kylänä ja samoin Tamaressa talo, joka 1558 muodostaa Kotajan kylän.

Tämä selitys sopinee useimpiin muistakin kahden oikeuden kylistä, kuten Tyrvään Gudmundila, Komerola ja Kiimajärvi, Karkun Tyrisevä, Ketunkylä ja Vihtilä sekä Huittisten Sampu ym. Toisaalta on joukossa myös tapauksia, joissa samassa kylässä lähteiden mukaan — tyyppiä 1. olevat luettelot — on kahden oikeuden taloja, kuten *Jaakkola* on todennut Eurajoen Murtamosta sekä Rauman Kortelasta ja Uotilasta.¹¹⁾

Mutta osoittautuu tapahtuvan suorastaan vaihdoksia oikeudesta toiseen. Tyrvään (nyk. Kiikan) Tormila maksaa v. 1556 ruotsalaisen oikeuden mukaan voita, mutta v. 1558 suomalaisen oikeuden mukaan viljaa; ainakin kolme isäntää on samoja.¹²⁾ Kokemäen Kaarenojan kolme taloa ovat 1556 kaikki suomalaisessa oikeudessa, 1558 on kaksi siirtynyt ruotsalaiseen.¹³⁾ Vastaavina vuosina on taas Kokemäen Purjala »suomalaistunut».¹⁴⁾

¹⁰⁾ Esim. VA 2065: 7 ja 20 v.

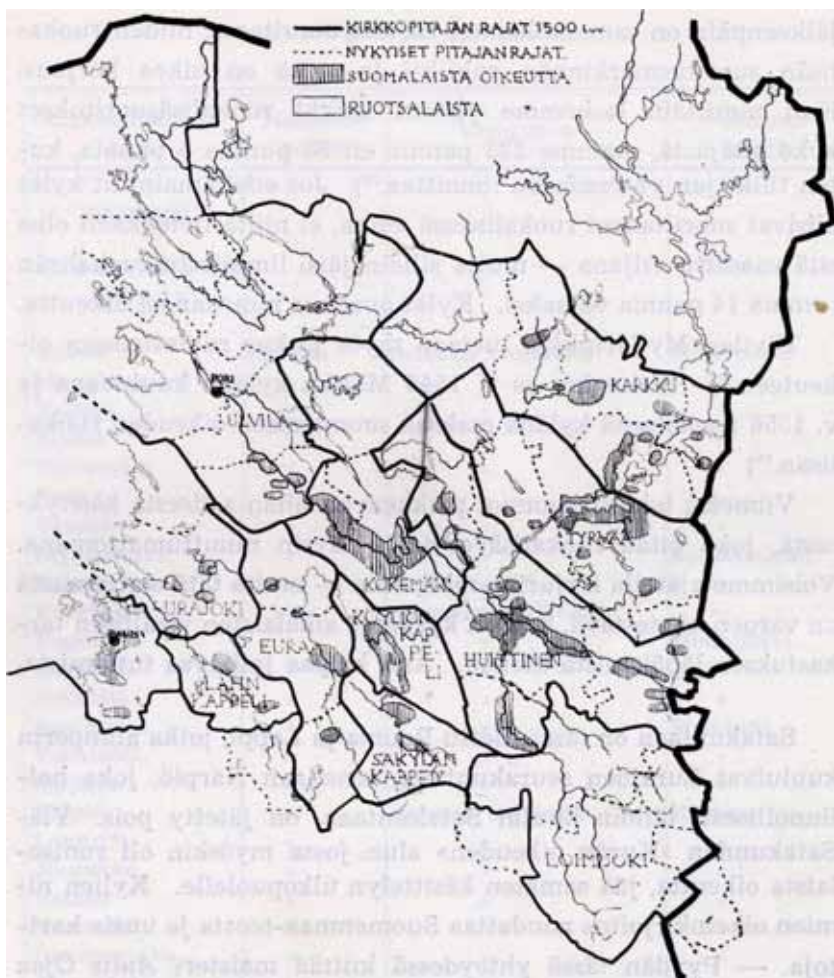
¹¹⁾ Eurajoen synty, s. 44—45.

¹²⁾ VA 2000: 6 ja 2065: 4 v.

¹³⁾ VA 1995: 3 v. ja 2052: 3.

¹⁴⁾ VA 1995: 5 v. ja 2052: 6.

*Satakunnan suomalaista ja ruotsalaista oikeutta esittävä kartta.
Merkkien selitykset kartan yläreunassa.*

Huittisten Huhdankylä ja Nihattula, Kotaja, Olula sekä Haavisto ja Kuninkainen, jotka kaikki v. 1556 ovat ruotsalaisessa oikeudessa, on v. 1558 aluksi merkitty siihen samaan.¹⁵⁾ Mutta

¹⁵⁾ VA 2052: 17.

jälkeenpäin on samanaikainen käsiala muuttanut niiden ruokalisän suoritusmerkinnän rukiiksi ja tämä on oikea korjaus. Kun nimittäin laskemme yhteen kaikki ruokalisäsuoritukset koko pitäjästä, saamme 233 pannia eli 38 puntaa 5 pannia, kuten tilikirjan yhteenlasku ilmoittaa.¹⁶⁾ Jos edellämainitut kylät olisivat suorittaneet ruokalisänsä voina, ei niiltä tietenkään olisi sitä vaadittu viljana — mutta silloin jäisi ilmoitettu ruokalisän summa 14 pannia vajaaksi. Kylät ovat siis muuttaneet oikeutta.

Ulvilan Myllärinkylä luetaan myös joskus ruotsalaiseen oikeuteen.¹⁷⁾ Kuitenkin se v. 1548 Masian kylään kuuluvana ja v. 1556 itsenäisenä kylänä maksaa suomalaisen oikeuden ruokalisän.¹⁸⁾

Viimeksi tehdyt huomiot poikkeavat tähän astisesta käsityksestä, joka pitää ruokalisäverotusta täysin muuttumattomana. Voisimme ajatella kirjurin erehtyneen — mutta tätä olettamusta on varoen käytettävä, kun on kysymys aikalaisten virallisen tarkastuksen läpäisseistä tileistä. Asia kaipaa jatkuvaa tutkimista.

Satakuntaan on tässä luettu Rauma ja Lappi, jotka alunperin kuuluivat Eurajoen seurakuntaan, sensijaan Närpiö, joka hallinnollisesti tällöin kuului Satakuntaan, on jätetty pois. Ylä-Satakunnan »Kyrön oikeuden» alue, jossa myöskin oli ruotsalaista oikeutta, jää samaten käsittelyn ulkopuolelle. Kylien nimien oikeinkirjoitus noudattaa Suomenmaa-teosta ja uusia karttoja. — Pyydän tässä yhteydessä kiittää maisteri *Aulis Ojaa* saamistani neuvoista ja taiteilija *Helmi-Riitta Setälää* liitekartan piirtämisestä. Koska Satakunnan hallintopitäjäjako poikkeaa, päinvastoin kuin muiden maakuntien, suhteellisen vähän kirkkopitäjäjaosta, ei siitä ole tehty eri karttaa.

¹⁶⁾ VA 2052:19. Punaan menee tässä 6 pannia, mikä näkyy useista eri sarakkeiden yhteenlaskutuloksista.

¹⁷⁾ JAAKKOLA: Ulvilan asutuksen jne. Satakunta VI, s. 68.

¹⁸⁾ VA 1935: 24 v. ja 1991: 5.

Kyläluettelo.

Kirkkopitäjä ja kylä	Hallinto-pitäjä	Verokunta	Nykyinen pitäjä
KARKKU.			
S u o m a l a i n e n o i k e u s			
Selkee	Karkku	Selkeen neljännes	Mouhijärvi
Mierola	»	»	
Vestola	»	»	»
Eskola	»	»	»
Tervämäki	»	»	»
Kari	»	»	»
Vesunti	»	»	»
Leppälammi	»	»	Suodenniemi
Taipale	»	»	»
Vuorioinen *)	»	Sarkolan neljännes	
Tupurla	»	»	Mouhijärvi
Hermala	»	»	»
Ryömälä	»	»	
Ruolahti	»	»	Suoniemi
Vahalahti	»	»	
Sarkola	»	»	
Raipio		Rannan neljännes	Karkku
Lonsio *)	»	»	»
Juurakko	»	»	»
Heinoo	»	»	»
Karimäki	»	»	»
Lammentaka	»	»	»
Järventaka	»	»	»
Palviala	»	»	»
Färikkälä *)	»	»	»
Nohkua	»	»	
Uotsola	»	»	Mouhijärvi
Kutala	»	Karkun neljännes	Karkku
Oravala	»	»	»
Kojola	»	»	»
Rikainen	»	»	»

* Tähdellä merkittyjä kyliä ei löydy nykyisistä kartoista.

Karkunkylä	Karkku	Karkun neljännes	Karkku
Innala	»	»	»
Kiurala	»	»	»
Ruotsalainen oikeus			
Yliskallo	»	Selkeen neljännes	Mouhijärvi
Pyöräniemi	»	»	»
Kouraniemi	»	»	Suodenniemi
Jalkavala	»	»	»
Pajuniemi	»	»	»
Suodenniemi	»	»	»
Lavia	»	»	Lavia
Koivuniemi	»	»	Suodenniemi
Pohjakylä	»	»	»
Kittilä	»	»	»
Hyynilä	»	»	Mouhijärvi
Murto	»	»	»
Kortejärvi	»	»	
Pukara	»	»	»
Saikkala	»	Sarkolan neljännes	»
Tiisala	»	»	»
Reinilä	»	»	»
Valkama	»	»	
Salmi	»	»	»
Kairila	»	»	»
Pakkala	»	»	Suoniemi
Saviniemi ¹⁹)	»	»	»
Urmia	»	»	»
Kauniainen	»	»	
Kulju	»	»	»
Suoniemi		»	»
Tyrisevä	»	»	»
Jassala		Rannan neljännes	Karkku
Koski	»	»	»
Mäkipää	»	»	»
Ketunkylä	»	»	»
Aluskylä	»	»	»
Lampinen	»	»	Mouhijärvi
Rienilä	»	»	»
Tuisku	»	»	»
Iirola	»		»

¹⁹ Luetaan 1556 Pakkalaan.

Hahmajärvi	Karkku	Rannan neljännes	Mouhijärvi
Venesmäki	»	»	»
Tomula	»	»	
Mustianoja	»	»	»
Tyrisevä		Karkun neljännes	Suoniemi
Rainio	»	»	Karkku
Koivu	»	»	»
Pitkänkaro	»	»	»
Haapaniemi	»	»	»
Kärppälä	»	»	»
Lielähti		»	»
Vihtiälä	»	»	»
TYRVÄÄ.			
S u o m a l a i n e n o i k e u s			
Humaloja	Tyrvää	Lahdenlopen kolmannes	Tyrvää
Lummaja	»	»	
Kaitila		»	
Vataja	»	»	»
Isojärvi	»	»	»
Uusikylä	»	»	»
Kaltsila	»	»	»
Vanhakylä	»	»	»
Stormi		»	»
Eko	»	»	»
Laukula	»	»	» • ,
Leiniälä	»	»	
Ketola	»	»	»
Sammaljoki	»	»	»
Liitsola	»	»	Punkalaidun
Vehmaa	»	»	Tyrvää
Varila	»	Alainen kolmannes	»
Marttila	»	»	»
Roismala	»	»	»
Huhti *)	»	»	»
Tapiola	»	»	»
Näntölä	»	»	»
Tyrvää	»	»	»
Soinila	»	»	»
Meskala	»	»	

* Tähdellä merkittyjä kyliä ei löydy nykyisistä kartoista.

Kiikka	Tyrvää	Alainen kolmannes	Kiikka
Nevo	»	»	»
Viljakkala *)	»	Kallialan kolmannes	—
Kaukola	»	»	Tyrvää
Nuupala	»	»	»
Lousaja	»	»	»
Kalliala	»	»	»
Ruoksamo	»	»	»
Vihattula	»	»	»
Rautajoki	»	»	»
Ruotsalainen oikeus			
Soukko	»	Lahdenloppen kolmannes	»
Järvenpää	»	»	
Komerola	»	»	»
Houha järvi ²⁰⁾	»	»	»
Kulmuntila	»	Alainen kolmannes	Kiikka
Jaamala	»	»	»
Oskurla *)	»	»	»
Mielaanniemi		»	»
Ulvi	»	»	»
Teukkula	»	»	»
Kilpijoki	»	»	»
Tala	»	»	
Raukko	»	»	»
Tormila		»	»
Kiikan oja	»	»	»
Kinnarla		»	»
Vakkala	»	»	»
Kikkelä	»	»	»
Ruotsila	»	»	»
Kiikoinen		Kallialan kolmannes	Kiikoinen
Haapaniemi		»	Kiikka
Kiimajärvi	»	»	»
Leikkuu	»	»	»
Unkerla	»	»	»
Vinkkilä	»	»	Tyrvää
Liuhala	»		»
Kahimala		»	»
Rautajärvi	»	»	»

* Tähdellä merkittyjä kyliä ei löydy nykyisistä kartoista.

²⁰⁾ Joskus eroitetaan siitä pienempi Houhalan kylä. VA 2000: 4.

Oksiniemi	Tyrvää	Kallialan kolmannes	Tyrvää
HUITTINEN.			
S u o m a l a i n e n o i k e u s			
Leppäkoski	Huittinen	Punkalaitumen neljännes	Huittinen
Pöyriälä	»	»	»
Hirvikoski	»	»	
Riesola	»	»	»
Rieskala	»	»	»
Naatula	»	»	»
Hannula	»	»	»
Hurula	»	»	»
Hakvila *)	»	»	»
Suttila	»	»	»
Kannisto	»	»	Punkalaidun
Parrila	»	»	»
Haviokoski		»	»
Teikarla	»	»	»
Kokkoila	»	»	»
Mäenpää	»	»	»
Talala	»	»	
Jalas-joki	»	»	»
Hankuri		»	»
Oriniemi	»	»	»
Kulkkila	»	Keikyän neljännes	Kauvatsa
Lievikoski	»	»	»
Kauvatsa	»		»
Yttilä	»	»	»
Rutuna	»	»	»
Ahvenus	»	»	»
Tontora *)	»	»	»
Roskala	»	»	Huittinen
Sorvola	»	»	»
Karhiniemi	»	Sammun neljännes ²¹⁾	»
Raijala	»	Vampulan neljännes	»
Mommola	»	»	»
Mauriala	»	»	»
Kaharila		»	

* Tähdellä merkittyjä kyliä ei löydy nykyisistä kartoista.

²¹⁾ V. 1556 kuuluu 5 taloa Keikyän, 4 Sammun neljännekseen.

Korkiakoski	Huittinen	Vampulan neljännes	Huittinen
Loima	»	»	»
Siivikkala	»	»	Vampula
Soinila	»	»	»
Honko	»	»	»
Tamare	»	»	»
Sallila	»	»	»
Lohijoki *)		»	»
Matkusjoki	²²⁾	»	»
Punola	Huittinen	»	»
Salmenoja	»	»	»
Huhdankylä	»	»	»
Nihattula	»	»	»
Kotaja	»	»	»
Olula *)	»	Sammun neljännes	Huittinen
Halavisto *)	—		—
Kuninkainen	Huittinen	Sammun neljännes	Huittinen
Sampu	»	»	»
Nanhia	»	»	
Mäentaka	»	»	»
Huhkola	»	»	»
Tapanila	»	»	»
Matikkala	»	»	
Kirkonkylä	»	»	»
Huittinen	»	»	»
Koskue	»	»	
Ruotsalainen oikeus			
Löysälä	»	Punkalaitumen neljännes	»
Vanttila	»	»	Punkalaidun
Kostila	»	»	»
Sarkkila	»	»	»
Jalonoja	»	Keikyän neljännes	Kauvatsa
Purila *)	»	»	
Villilä	»		Keikyä
Pesäkivi	²³⁾	»	

* Tähdellä merkittyjä kyliä ei löydy nykyisistä kartoista.

²²⁾ Muodostavat 1556 yhdessä Kärväselän kylän.

Viivalla merkityt kylät ovat joko toisiin kyliin luettuina tai kirkon ja aatelin hallussa olevina jätetyt pois maakirjasta.

²³⁾ Piispan lampuoti.

Krekola	Huittinen	Keikyän neljännes	Keikyä
Partala	»	»	
Aarikkala	»	»	»
Honkola	»	»	»
Saappala	»	»	
Pehula	»	»	»
Äetsä	»	»	»
Meskala	»	»	»
Peevola	»	»	»
Potila	»	»	»
Ojanperä	»	»	»
Hellilä	»		»
Kiviniemi	»	»	
Vampula	»	Vampulan neljännes	Vampula
LOIMIJOKI.			
Ruotsalainen oikeus			
Ypäjä	Loimijoki	Ylistaron neljännes	Ypäjä
Manninen	»	»	»
Kauhanoja	»	»	Loimaa
Sieppala	»	»	»
Hattula	»	»	»
Joenperä	»	»	»
Mäenpää	»	»	»
Kemppilä	»	»	»
Peltoinen	»	»	»
Vesikoski	»	»	»
Hirvikoski	»	»	»
Puujalkala	»	»	»
Karhula	»	Niinijoen neljännes	»
Piltola	»	»	»
Perälä		»	Mellilä
Pesänsuo	»	»	»
Mellilä	»	»	»
Pappinen	»	»	Loimaa
Krekilä	»	»	»
Pahikainen	»	»	»
Torkkala	»	»	»
Viivainen	»	»	»
Hurskala		»	

Lappijoki *)	Loimijoki	Niinijoen neljännes	Loimaa
Hartoinen	»	»	»
Haaroinen	»	Alastaron neljännes	»
Vitsanoja	»	»	Alastaro
Auvainen	»		»
Mäkistö	»	»	»
Ämmäinen	»	»	»
Lauroinen	»	»	»
Pispala	»	»	»
Niinijoki	»	»	»
Sikilä	»	»	
Vahvala	»	»	»
Männistö	»		»
Mallinen		»	»
Haunikoski *)		»	»
Tammiainen	»	»	»
Vännilä	»	»	»
Ilola	»	»	»
Hennijoki	*)	»	»
Äyttinen		»	»
Volttinen	»	»	»
Koski	»	Kojon neljännes	Alastaro
Kankare	»	»	»
Koenperä	»	»	Loimaa
Eura	»	»	»
Kuninkainen	»	»	»
Kojonperä	»	»	
Köyliö	»		»
Lahti	»	»	»
Hintsala	»	»	»
Anninen	»	»	Alastaro
Vammala	»	»	
Kuttila	»	»	Loimaa
Mäenpää	»	»	»
Ketola (Reitola)	»	»	»
Kesärlä	»	»	»
Haitula	»	»	»
Niemi	»	»	»
Lavela *)	—	»	»
Kurittula	Loimijoki	Ylistaron neljännes	»
Karsattila	*	»	»

* Tähdellä merkittyjä kyliä ei löydy nykyisistä kartoista.

²⁴⁾ Muodostavat yhdessä Suutarilan kylän 1558.

Raikkola	Loimijoki	Ylistaron neljännes	Loimaa
Seppälä	»	»	»
Onkijoki	— 25)	Kojon neljännes	»
Haara	Loimijoki	»	»
Metsämaa	»	»	Metsämaa
Kallio	»	»	»
Korpi	»	»	»
Inkilä	»	»	Loimaa
KOKEMÄKI.			
S u o m a l a i n e n			
o i k e u s			
Kakkulainen	Kokemäki	Raition neljännes	Kokemäki
Kaarenoja	»	»	»
Huivoo	»	»	»
Mietanpää *)	»	»	»
Mattila	»	»	»
Ryytsälä	— 26)	»	»
Manko	»	»	»
Hintikkala	»	»	»
Harola	»	»	»
Vallila	»	»	»
Pälpälä	»	Ylistaron neljännes	»
Kukola	»	Raition neljännes	»
Mutoila *)	»	»	»
Peipinen	»	Ylistaron neljännes	»
Hassala	»	»	»
Jaakkola	»	»	»
Paistila	»	»	»
Ylistaro	»	»	»
Sonnila (Marttoila)	»	»	»
Kuoppala	»	»	»
Mäkikylä	»	»	»
Tulkkila	»	»	»
Pyhäncorva	»	»	»
Peipohja	»	Kivirannan neljännes	»
Krannila	»	»	»
Meinikkala	» 27)	»	»
Aimala	» 27)	»	»

* Tähdellä merkittyjä kyliä ei löydy nykyisistä kartoista.

²⁵⁾ Kirkon lampuoteja.

²⁶⁾ Ryytsälä ja Manko muodostavat v. 1558 yhdessä Vahalan kylän.

²⁷⁾ Piispan lampuoteja. VA 2054: 1—7.

Kareksela	Kokemäki	Kivirannan neljännes	Kokemäki
Askola	»	»	
Ruikkala	»	»	»
Teikari	»		» :
Talonen	»	»	»
Hyrkölä	»	»	»
Järilä	»	»	»
Purjala	»	»	»
Kiusala	»	Harjavallan neljännes	Kokemäki
Näyhälä	»	»	Harjavalta
Hiirijärvi	»27)	»	»
Torvela	»	»	»
Merstola	»	»	»
Pitkämäälä		»	»
Hallila *)		»	»
Harjavalta	»	»	»
Pirilä		—	»
Niuttula	- , 27)	—	»
Pirkkala	-	—	»
Suomenkylä	-	—	»
Vinnare	Kokemäki	Harjavallan neljännes	»
Vareksela	»	»	»
Havinki	»	»	»
Hauvola	»	»	»
Mämmimäki	»	»	
Hampula	»	»	Kokemäki,
Pelholia	»	»	»
Kaurula	— 27)	—	»
Laikko	Kokemäki	Harjavallan neljännes	»
Köömilä	»	»	
Pumpula		—	»
Keipilä	—	—	»
Kuroila		—	»
Lempainen	— 27)	—	»
Öykkäri	—	—	»
Viikari	—	—	»
Hituoja	—	—	»
Koskenkylä	—	—	»
Haistila	Kokemäki	Kivirannan neljännes	»
Villiö	»	»	»
Voltti *)		»	»

* Tähdellä merkityjä kyliä ei löydy nykyisistä kartoista.

Ruotsalainen oikeus			
Kankaritsa	Kokemäki	Kivirannan neljännes	Kokemäki
Torttila	»	Harjavallan neljännes	Harjavalta
Levanpelto	»	Raition neljännes	Kullaa
Palus	»	Harjavallan neljännes	»
Säpilä	»	Raition neljännes	Kokemäki
Kyttälä	»	»	»
Kiettare	»	Ylistaron neljännes	»
Vitikkala	»	Raition neljännes	»
Rudanko	»	Ylistaron neljännes	
Pirkinäinen	»	»	
Krootila	— ²⁸⁾	—	»
KÖYLIÖ. (Kokemäen kappeli.)			
Suomalainen oikeus			
Polsu	Eura ²⁹⁾	Köyliön neljännes	Köyliö
Kankaanpää		»	»
Karhia	»	»	»
Tuohiniemi	—	—	»
Pehula	—	—	»
Vellinkilä	— ²⁹⁾	—	»
Yttälä	—	—	»
Puolimatka	—	—	»
Huhtinen	Eura	Köyliön neljännes	»
Kepola	»	»	»
Vinnari	—	—	»
Tuiskula	—	—	»
Varpula	— ²⁹⁾	—	»
Paavila	—	—	»
Lähteenkylä		—	
EURA.			
Suomalainen oikeus			
Mannila ³⁰⁾	Eura	Ylinen kolmannes	Honkilahti
Kauttua			Eura

²⁸⁾ Kuninkaan omia lampuoteja.²⁹⁾ Kylissä kruunun lampuoteja. VA 2044: 29—31.³⁰⁾ Siihen luetaan myös Haveri, jossa on piispan lampuoti, ruotsalaista oikeutta.

Vahe		Ylinen kolmannes	Eura
Nuoranne	»	Kirkon kolmannes ³¹⁾	»
Kirkonkylä	»	»	»
Soupas	»	»	»
Sorkkinen	»	»	»
Panelia	»	Panelian kolmannes	Kiukainen
Vaani	»	»	Eura
Ruotsalainen oikeus			
Mestilä	»	Ylinen kolmannes	»
Auvainen	»	»	Honkilahti
Honkilahti	»	»	»
Löyttylä	»	»	»
Komoinen ³²⁾	»	»	
Lellainen	»	»	»
Harola	»	Panelian kolmannes	Kiukainen
Laihia ³²⁾	»	»	»
Köylypolvi	»	»	
Kiukainen	»	»	»
Eurakoski	»	»	»
Mäkelä	»	»	»
Laukola	»	»	»
Rahvola ³²⁾	»	»	»
Naarjoki	»	Kirkon kolmannes	Eura
Turajärvi	»	»	»
SÄKYLÄ.			
(Euran kappeli.)			
Suomalainen oikeus			
Pyhäjoki	»	Köyliön neljännes	Säkylä
Korpi	»	»	»
Vähä-Säkylä	»		»
Iso-Säkylä	»	»	»
EURAJOKI.			
Suomalainen oikeus			
Murtamo	Lappi	Keskinen kolmannes	Lappi
Saarenkylä	»	»	Eurajoki

³¹⁾ Osa kuuluu Yliseen kolmannekseen.

³²⁾ Kuuluvat v. 1548 kukin edelliseen kylään, v. 1556 mainittu omina kylinään.

Irjanne	Eurajoki	Ylinen kolmannes	Eurajoki
Tarvoila	»	Alainen kolmannes*	»
Haloinen	»	»	»
Vilainen	—	—	»
Auvinkylä	Eurajoki	Alainen kolmannes	»
R u o t s a l a i n e n o i k e u s			
Huhta	»	Ylinen kolmannes	»
Mullila	»	»	»
Kaukoinmäki	»	»	»
Sydänmaa	»	»	»
Kainu	»	»	»
Maatila	»	Alainen kolmannes	»
Lavila	»	»	»
Lutta	»	»	»
Vuohijoki	»	»	»
Linnamaa	»	»	»
Kaukonpieli	»	»	»
Kuivalahti	»	Luvian kolmannes	»
Lemlahti	»	»	Luvia
Heinilä	»	»	»
Luodonkylä	»	»	»
Niemenkylä	»	»	»
Sassila	»	»	»
Hanninkylä	»	»	»
Sitlahti	»	»	»
Löytty	»	»	»
Väipäre	y>	»	»
Korpi	»	»	»
Peräkylä	»	»	»
Mikola	»	» 33)	»
LAPPI. (Eurajoen kappeli.) S u o m a l a i n e n o i k e u s			
Kodiksan	Lappi	Ylinen kolmannes	Lappi
Lapinkylä	»	»	»
Kivikylä	»	» 34)	»

33) Luettu 1540 Alaiseen kolmannekseen. VA 1920.

34) Osa kuuluu Keskiseen kolmannekseen.

Ruotsalainen oikeus			
Taipale	Lappi	Keskinen kolmannes	Eurajoki
Vaimala	»	»	»
Lapijoki	»		-
Rikantila	»	»	»
Väkkärä	»	»	»
Koivuniemi	»	»	»
Hankkila	»	»	»
Ilavainen	»	»	»
Kaukiainen	»	»	Lappi
Ylikeeri	»	»	»
Alakeeri	»	»	»
Kullanperä		»	»
Murtamo	»	»	»
Kuolimaa	>	Ylinen kolmannes	»
Sukkala	»	»	»
Mäentaka	»	»	»
Kaukola	»	»	
Ruona	»	»	* *
Ylikulju	»	»	»
Alakulju	»	»	»
Rohdainen	»	»	»
RAUMA.			
Suomalainen oikeus			
Vermuntila	Laitila	Valkon neljännes	Rauman
Unaja	Lappi	Alainen kolmannes	»
Sampaanala	»	»	»
Sorkka	»	» ³⁴⁾	»
Rauma	»	»	Rauman
Lajo	»	»	»
Kortela	»	»	Rauman
Uotila	»	»	»
Ruotsalainen oikeus			
Kulamaa	»	»	
Anttila	»	»	»
Voiluoto	»	»	»

³⁴⁾ Osa kuuluu Keskiseen kolmannekseen.

Kortela	Lappi	Alainen kolmannes	Rauman mlk.
Lahti		»	»
Taipalmaa	»	»	
Uotila	»	»	»
Kolia		»	
Tarvola	»	»	»
Nihattula	»	»	»
Vasarainen	»	»	»
Soukainen	»	»	
ULVILA.			
Suomalainen oikeus			
Leistilä	Ulvila	Ylinen neljännes	Nakkila
Masia ³⁵⁾	»	»	»
Ruskela	»	Niemen neljännes	»
Haistila	»	Kirkon neljännes	Ulvila
Lautila	»	»	»
Viikkala	»	»	Nakkila
Ruotsalainen oikeus			
Ravaninkylä	»	»	Ulvila
Anola	»	»	Nakkila
Arantila	»	Ylinen neljännes	»
Soinila	»	»	»
Kukonharja	»	»	»
Lammainen	»	»	»
Tattara		»	»
Villilä	»	»	»
Nakkila	—	—	»
Ruhade	Ulvila	Niemen neljännes	Ulvila
Kirkkosaari	—	—	»
Friitala	Ulvila	Niemen neljännes	»
Koivisto	»	»	»
Pärnäinen	»	»	Porin mlk.
Rauma	»	»	»
Tuorsniemi	»	»	»
Pietniemi	»	»	»
Preiviiki	»	»	»
Kokemäensaari	»	»	»

³⁵⁾ Siihen luetaan v. 1548 ja 1558 Myllärinkylä; erillään se on v. 1556.

Yyteri	Ulvila	Niemen neljännes	Porin mlk.
Kasala	»	Pohjoinen neljännes	Merikarvia
Riispyy		»	»
Merikarvia	»	»	»
Stubbom *)	»	»	»
Ulkokylä *)	»	»	Ahlainen
Bördebööl *)	»	»	»
Ahlainen	»	»	
Ylikylä	»	»	
Kellahti	»	»	»
Noormarkku	»	»	Noormarkku
Finpyy	»	»	»
Lassila	»	»	»
Pomarkku	»	»	Pomarkku
Söörmarkku	»	Kirkon neljännes	Noormarkku
Lyttylä	»	Pohjoinen neljännes	Porin mlk.
Toukari	»	Kirkon neljännes	»
Hyvelä	»	»	»
Ruosniemi	»	»	»
Harjunpää	»	»	Ulvila
Sunniemi	»	»	»
Suosmeri	»	»	»
Kuorila	»	»	»
Suolisto	»	»	»
Kaasmarkku	»	»	»
Ulvila	»	»	»
Ulvilan kaupunki	»	»	

* Tähdellä merkittyjä kyliä ei löydy nykyisistä kartoista.

P e k k a   K a t a r a

Tyrvään Kataran torppareista.

Suurelle satakuntalaiselle omistetussa juhlaulkaisussa olen halunnut käsitellä aihetta, jonka oletan häntä asiallisesti kiinnostavan. Sellainen on varmaankin torpparikysymys. Onhan Sillanpää määrättyssä mielessä tämän alan parhaita asiantuntijoita. Kukaan muu ei ole tietääkseni yhtä nerokkaasti kuin hän sielullisesti läpivalaissut Länsi-Suomen torpanmiestä ja hänen väkeään: paljastanut heidän vaikeasti aukeavan olemuksensa eri säikeitä, myötäelänyt heidän maahan ja mantuun kohdistuvaa iloansa ja murhettansa, tuntenut heidän salaisia toiveitansa ja heidän kätkeytyä elämänkaunaansa.

Torpparilaitos on Satakunnassa kehittynyt erikoisen monivahteiseksi. Vähäisetkin lisät sen valaisemiseksi voivat mielestäni tutkimuksen kannalta olla puolustettavissa. Vasta kun eri tahoilta maakuntaa on tuotu päivänvaloon runsaasti torpparioloja koskevaa asiakirja- ja muistitietoa, voivat varsinaiset ammattimiehet: historioitsijat, kansantalous- ja yhteiskuntatieteen edustajat laatia tästä omalaatuaisesta maanomistus- ja viljelys- muodosta kaivatun kokonaisesityksen.

Esillä olevaan aiheeseen veti minua mieskohtaisempikin syy. Jo nuorena koulupoikana alkoi torpparien epäoikeudenmukainen asema painaa mieltäni. Siitä tuli arka kohta, jossa kotoa ja koulusta saadut ihanteet joutuivat vaikeaan ristiriitaan tosilojen kanssa. Kotitalossani oli kyllä useita renkejä ja piikoja,

joiden sosiaalinen asema ei ollut parempi kuin torpparienkaan. Mutta silloisissa patriarkaalisissa oloissa heidät tunnettiin — ainakin me nuoret tunsimme — talon omiksi asukkaiksi, suuren perheen yhteisiksi jäseniksi. Kaikkea jokapäiväistä askartelua kannatti myös voimakas, tosin enemmän vaistottu kuin selvästi käsitetty uskonnollinen elämäntuntu. Se oli omiaan lieventämään eroavaisuuksia, joita ulkonaisiin elämänmukavuuksiin nähden ei kylläkään puuttunut talon lasten ja palvelusväen väliltä. Yhteenkuuluvaisuutta lisäsi niinikään sen ajan maalaisnuorisolle ominainen kiinnikasvaminen kotiseudun luontoon. Kukin tunsu ikäänkuin persoonattomasti, kohtalomaisesti kuuluvansa asuinpaikkansa maisemaan, häipyvänsä siihen. Nuoruusvuosiltani en muistakaan tapauksia, joissa myöhemmän ajan luokkavastakohtaisuus olisi tullut selvästi ilmi.

Toisin oli jo silloin talon »läänini» kuuluvien »alustalaisten» laita, joiksi yhteisellä nimellä kutsuttiin torppareita, mäkitupalaisia ja talon maalla asuvia itsellisiä. Vaikka Leiniälän maattomat, s.o. omaa maata vailla olevat eivät suinkaan olleet mitään vallankumousmiehiä, vaan päinvastoin hyvinkin säyseätä väkeä, joka osoitti ilmeistä kiintymystä kantatilaan ja sen haltijoihin, saattoi kuitenkin jo 1890-luvulla selvästi huomata heidän ja talon välillä vallitsevan etujen ristiriidan. Uudenaikaisemmissa viljelyssuunnitelmissaan isännät huomasivat yhä useammin torppien pienet maakaistat harmittaviksi esteiksi. Mitä erikoisesti Kataraan tulee, oli se, ennen kuin vanhempani muuttivat sinne, useampia vuosia ollut naisomistajien hallussa. Tästä oli seurauksena jonkinlainen kehityksen pysähtyminen ja työtehon heikentyminen. Torpparitkin olivat tottuneet erinäisiin mukavuuksiin, jotka uutta isäntää eivät miellyttäneet. Pääasiallisimpana syynä kahnauksiin oli kuitenkin entisestä poikkeava viljelystapa. Isäni piti välttämättömänä heinäviljelyn lisäämistä rukiin- ja vehnänviljelyn kustannuksella. Tästä aiheu-

tuva perinpohjaisempi maan muokkaus, runsaampi lannan- ja ruopanajo y.m. muutokset vaativat entistä raskaampia pelto-
kaluja, tilavampia ajoneuvoja jne. Torpparien pienet reet ja
rattaat, vanhanaikuiset valjaat ja heikonlaiset hevoset eivät ol-
leet uusien viljelysmenetelmien mukaisia. He älysivät ennen
pitkää itsekkin, että heidän oli omienkin tilustensa hoidossa seu-
rattava ajan mukana. Mutta samalla he myös entistä kipeäm-
min tunsivat, miten voittamattoman esteen omistussuhteen epä-
varmuus muodosti kaikille viljelysparannuksille.

Talollisten ja torpparien välinen taistelu oli kuitenkin tois-
taiseksi vain eräänlaista »hermosotaa», joka julkisuudessa tus-
kin ilmeni muussa kuin siinä, että yhteisissä asioissa, esim. papin-
vaalissa tai riideltäessä kyläteistä tai hautausmaan paikasta,
ryhmityttiin vastakkaisiin leireihin. Me nuoret, herkemmissä
oikeudentunnossamme ja katselleen asiaa teoreettisemmin, ase-
tuimme useimmiten, ainakin salaisesti, heikomman puolelle.
Meillä talon lapsilla oli sydämemme pohjalla sellainen tunne,
että hauskoista kouluvuosistamme ja huolettomista loma-ajois-
tamme saimme hyvältä osalta kiittää huonompiosaisia torppari-
tovereitamme. Ilman heidän raskasta raadantaansa kotitalon
savisilla pelloilla olisimme tuskin ollenkaan päässeet hakutielle.
Valitettavasti tuli kiitollisuutemme harvoin ja huonosti ilmais-
tua. Kun omasta puolestani nyt tässä — varsin myöhään —
tahtoisin hartaasti kiittää nuoruudenkotini torppareita, kirve-
lee mieltäni, että vain harvat niistä enää ovat elossa, joihin kii-
tokseni lähinnä kohdistuu.

#

I. *Kataran tilan sijainti ja tilukset.*

Kataran ratsutila sijaitsee Tyrvään pitäjän Leiniä-
län kylässä Tyrvään kirkolta Vesilähteen vievän n.k. Narvan
tien varrella. Nykyistä oikaistua tietä pitkin tulee sinne Vam-

malan kauppalasta vajaan 4 kilometriä, vanhaa tietä oli matka pari kilometriä pidempi.

Kylään kuuluu Kataran lisäksi nykyisin vain Haunian ratsutila. Molempien talojen maat, joita aikojen kuluessa usein on viljelty yhdessä, levittäytyvät maantien kummallekin puolelle. Pohjoiseenpäin on laaja peltoaukeama, matala, lahteen ulottuva luhtaniitty, joka sekin nyttemmin on tehty pelloksi, ja vähän etäämpänä Rautaveden rannalla kaksi isohkoa Kataran hakamaata, monilahtinen ja vehmas Vohliniemi ja erittäin luonnonkaunis, kallioinen Hunkkeli.

Maantien eteläpuolella vainiot jatkuvat, sitten seuraavat entisten torppien maat ja näiden takana alkaa metsäalue. Se ulottuu kapeahkona, noin kolmen kilometrin rotuisena suorakaiteena Houhjärveen ja Hanhijärveen asti. Se on melkein kauttaaltaan mäntyvoittoista kangasmaata. Vielä etäämpänä, erillään muista viljelyksistä on kummallakin tilalla n.k. Illon maassa laajahkot takamaat. Tämä alkuaan luonnonniittyjä ja suota käsittävä alue on nykyisin jo kokonaan viljeltyä ja kantatiloista eroitettukin.

Kataran kotipellot muodostavat talon ympärille selvärajaisen yhtenäisen viljelysalueen. Muut pienemmät vainiot ja torppien maat ovat sitävastoin vähän hajallaan, osaksi naapurin alueiden välissä. Metsä on kutakuinkin kaukana ja äsken mainitut takamaat viljelyksen kannalta aivan liian etäällä.

Kataran kokonaispinta-ala oli vielä vuosisadan alussa noin 600 ha, josta peltoa 250 ha. Tähän ei ole laskettu tilaan tällöin kuulunutta Lummaan kylän Päläsen talon osaa, jota sen pääosan omistaja viljeli vuokramaana. Manttaaliltaan (2 manttaalia) Katara oli Tyrvään suurin, vaikka pinta-ala toisilla tiloilla, esim. Rautajoessa saattoi käsittää enemmän hehtaareja. Manttaalia määrättäissä oli Kataralla varmaan ollut enemmän pitäjän keskuksessa sijaitsevia peltomaita. Torppien itsenäistymi-

sen jälkeen ja erinäisten vaihtojen johdosta pinta-ala nyt on supistunut 266 hehtaariin, joista peltoa enää vain 86 ha. Ottaen kuitenkin huomioon, että viime aikojen lohkomiset ovat ensi sijassa koskeneet takamaita ja torppien erillisiä viljelyksiä, ei niitä nykyhetken kannaltakaan katsoen tarvitse valittaa minään murheellisina välttämättömyyksinä. Pikemmin merkitsee tämän tilan kohdalla viljelysalueen väheneminen viljelyksen keskittymistä ja tehostumista.

II. Kataran tilan historiaa.

Tiedot Kataran vanhimmista vaiheista kietoutuvat koko kylän historiaan.

Ensimmäinen maininta Leiniälän kylästä on löydettävissä eräästä rajankäyntiasiakirjasta vuodelta 1366.¹⁾ Siinä ilmoitetaan Leiniälän ja Vehmaan kylien rajasta seuraavat paikat: *Hidinkanta*,²⁾ *Kukonharia*,³⁾ *Aytoymaeienpae*,⁴⁾ *Kwiwakangahanenae*.*) Leiniälän talonpojista puhutaan edelleen asiakirjassa, joka on päivätty Tyrvään Tyrväänkylässä tammikuun 13 p:nä 1466.⁶⁾ Siinä Kaarle kuningas langettaa tuomion *Lekosaaren* (nyk. Liekosaaren) omistusta koskevassa riidassa. Lousajan, Kallialan, Nuupalan ja Kaukolan kylistä kotoisin olevien asiaosaisten rinnalla mainitaan siinä lautamiehinä m.m. *Jons Kataran* ja *Aeskill Hagna* (=Haunia). Kallialan seurakunnan keskiaikaisissa kirkontileissä vy. 1469—1524⁷⁾ mainitaan useam-

¹⁾ Reinhold Hausen, *Finlands medetildsurkunder* (vastedes lyh. FMU) I, s. 312.

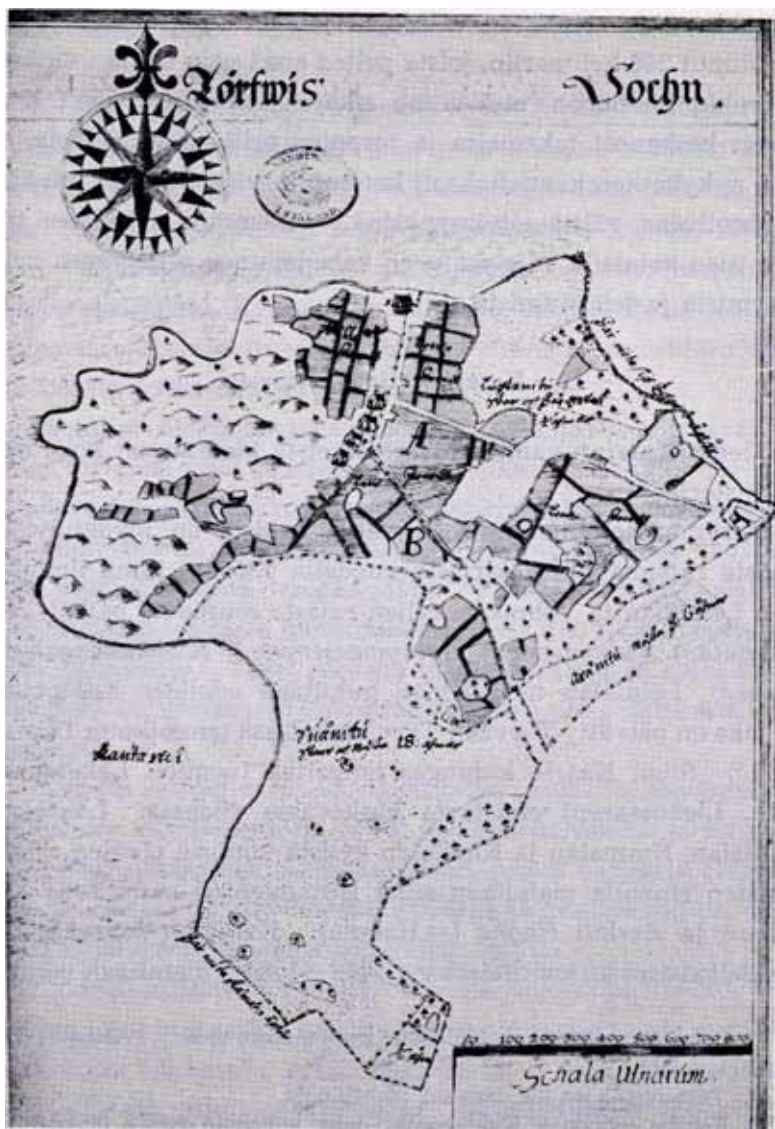
²⁾ Tätä nimeä en ole osannut identifioida.

³⁾ Kenties nykyinen Kukkonmäki, joka kuitenkin sopisi ilmaisemaan vain Leiniälän ja Komerolankylän rajaa, tai sitten Kukkuri, joka taasen lähinnä tarkoittaisi Vehmaan ja Komeron rajaa.

⁴⁾ Voisi tarkoittaa jotakin paikkaa nykyisen Aittomäen tienoilla.

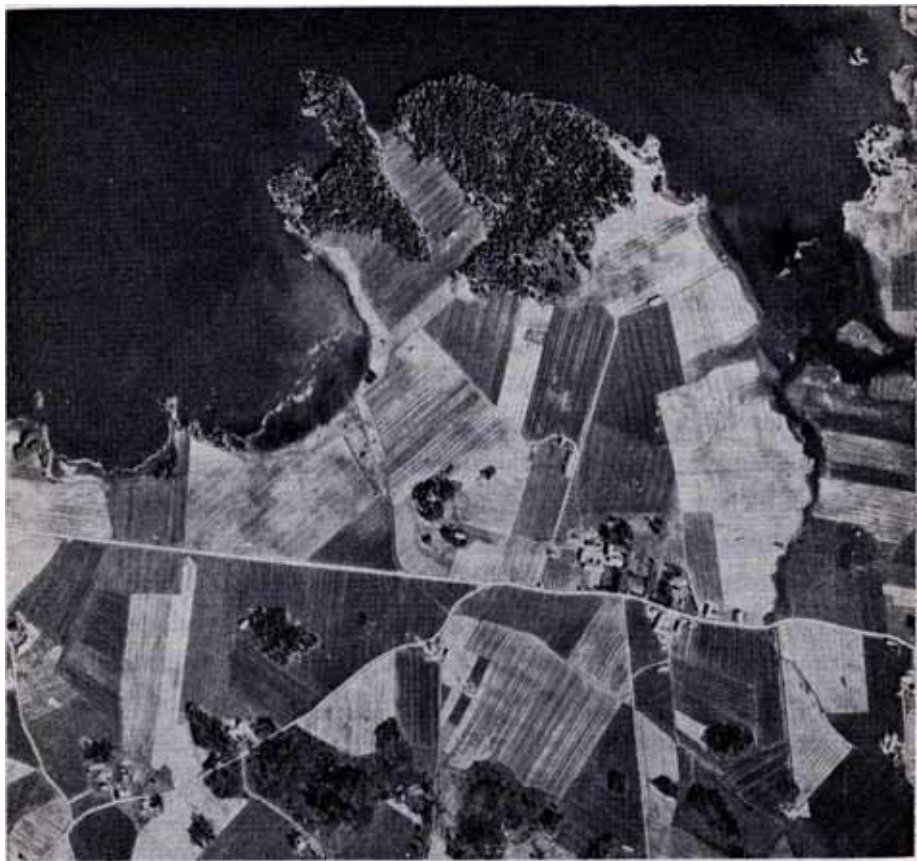
⁵⁾ Ehkä Sammaankangas Liereksimen tai Järvenpään kohdalla?

⁶⁾ FMU IV, s. 257 seur.

Kuva 1. Leiniälän kylän kartta vuodelta 1644. — Maanmittaushallituksen arkisto. Rakennukset osoittavat 5 talon sijaintia (suunnilleen Hunkkelin—Kulmalan välisellä linjalla).

Kuva 2. Ilmakuva Tyrvään Leiniälän kylästä. — Maanmittaushallituksen ilmakuvaosasto. Katara sillä kohtaa, missä oikealla alhaalta tuleva vainiotie yhtyy kartan poikki kulkevaan Narvan tiehen. Joitakin torppien maita kartan alareunassa, keskeltä vasemmalle päin.

pia Haunia-nimisiä miehiä, ainakin yksi, Lauri Hawnia (v. 1490, 387) nimenomaan *leynilaest*. Leiniälä toistuu tileissä vielä kerran (v. 1524, 416). Kataraa sitä vastoin ei tästä luettelosta löydy. Leiniälä ja Haunia on edelleen mainittu parissa saman ajan

¹⁾ Vrt. Heikki Ojansuu, Satakunta III (Porvoo 1914), s. 25 ja 32.

asiakirjassa: Toinen, jossa käsitellään Moisakenkosken (?) myllyriitaa, on päivätty elokuun 4 p:nä 1507;*) toinen (kesäkuun 8 p:ltä 1506) koskee Karkun kirkon osuutta Ekosaloon, jolla varmaankin tarkoitetaan nykyistä Ekosaarta.º)

1500-luvun puolivälistä lähtien voi maa- ja henkikirjojen avulla jossakin määrin seurata Leiniälän tilojen vaihteita. Aluksi kuului kylään 7 taloa. Niiden omistajat mainitaan tavallisesti risti- ja isännimeltä, mutta usein tapaa kirjoissa myös suku- tai talonnimiä, esim. Kataran ja Haunian monasti, niiden rinnalla silloin tällöin Koskenlaskijan, Pompun, Langin, Langisen, keran Talosenkin, myöhemmin (1600-luvulla) Saikun ja Eskolan (viimeksi mainittu nimi tarkoittanee Haunian Illassa olevia tiluksia). Vuosina 1600—1619 on tilallisten luku 8, vuosina 1620—54 enää vain 5. Vuosisadan loppupuolella on Saikku (sijainnut Kataran nykyisen vilja-aitan ja sepän välillä) ja Pomppu liitetty Kataraan. Osatiloina ne toisinaan kuitenkin vielä myöhemminkin mainitaan. Niinikään on Haunian osatilat yhdistetty. Tämän jälkeen puhutaankin tavallisesti vain kahdesta tilasta, Katarasta ja Hauniasta. Vuodesta 1654 lähtien ne usein mainitaan yhteisviljelyksessä hoidetuiksi. Haunialla näyttää tässä olleen johtoasema, koskapa koko kyläkin monasti kulkee tämän tilan nimellä. Haunian ja Kataran yhteisomistus jatkuu erinäisin lyhemmin tai pidemmin keskeytyksin aina vuoteen 1890, jolloin ne lopullisesti joutuivat eri omistajien haltuun. Pompun nimi häviää asiakirjoista 1800-luvun alkuvuosina ja on säilynyt paikkakunnalla vain sananpartena: »te ootte Pompun sakia». Saikku-nimeä ei enää tapaa 1800-luvun jälkipuoliskolla.

Leiniälän tilojen alueista ei aikaisemmilta ajoilta ole tarkkoja tietoja. Naapurikylistä on pari kertaa pienempiä palstoja liitetty Hauniaan. 1800-luvulla Illon takamaasta eroitetaan

*) FMU VI, s. 488.

º) FMU VIII, s. 313: Nills Langj, Olof Haunia, Nills Nurebi, Oluff Leinilä.

Eskolan alueet erikoiseksi Kauniston tilaksi. Tämän vuosisadan alussa tapahtunut torppien itsenäistyminen supisti huomattavasti kummankin tilan pinta-alaa. Katarasta lohkaistiin vielä Illon takamaa ja joitakin kotivainioitakin, joten se nykyisin on kooltaan aivan toista luokkaa kuin aikaisemmin (vrt. edellä s. 246).

Ensimmäinen Leiniälää koskeva kartta on v. 1644 laadittu.¹⁰⁾ Siinä tilojen peltomaiden rajat on merkitty (vrt. jäljennöstä), mutta metsiä ja takamaita ei ole otettu huomioon. Seuraava tarkempi kartta on v. 1796 isosta jaosta tehty. Vaikka tiloilla tällöin jo oli useampia torppia, ei niiden maista ole kartassa mitään merkintää. Hyvin yksityiskohtaisia maanmittauskarttoja k.o. alueesta on laadittu viime vuosisadan jälkipuoliskolla. Niitä täydentävät vielä meidän päivinämme otetut ilmapalokuvat.

III. *Kataran omistajia.*

Leiniälän kylän talollisista rajoitun luettelemaan vain Kataran kulloisetkin haltijat.

1541—44 Juho Heikin poika.

1544—81 Erkki Juhon poika. Hänestä käytetään kerran myöskin nimeä Erkki Langi.

1582—1606 Esko Erikin poika (Kethara). 1599 nimi kuuluu: Eskill Gella.

1607—39 Tuomas Eskon poika.

1640—44 Niilo Tuomaan poika.

1645—75 Erkki Tuomaan poika, ratsumies. V. 1656—68 on Katara merkitty Haunian väen hoitamaksi (kenties oli Erkki Tuomaan poika joutunut lähtemään sotaan?). Haunian omistaja, luutnantti Jöran Josefsson piti tilaa hallussaan v. 1649—59, hä-

¹⁰⁾ Tyrvää, Leiniälä, Egokarta med beskrifmng af Jonas Streng, Maanmittaushallituksen arkisto A 1 84/55.

nen jälkeensä hänen leskensä Malin. Vielä 1699 ilmoitetaan Katara luutnantintilaksi (leutnantshemman). 1670—82 oli Haunian haltijana ja Kataran hoitajana lainlukija Daniel Svensson,, sitten nimismies Engelbrekt Stare ja hänen perillisensä (1683—1704).

1704—20 ei Kataran kohdalla ole mitään merkintöjä. Yhteisviljelys Haunian kanssa jatkuu. V. 1722 mainitaan, että Haunian omistajan, kapteeni Hans Ragwaldinpoika Miltopaeuksen väki viljelee myös Kataraa. 1739—67 hoitaa Kataraa taas-kin Haunian omistajan, maaviskaali Eric Neustedtin väki. Tästä alkaen on Kataran omistajista täsmällisemmät tiedot.

1768—74 luutnantti Daniel Tollet, Haunian silloisen omistajan Eric Neustedtin vävy. Tiloja viljeltiin kuitenkin edelleenkin yhdessä. 1800-luvun ensi vuosikymmeninä Kataran viljelyksistä huolehtivat lähinnä lampuodit Juha Pomppu, Abraham Saikku ja Juho Salkku.

1775—1818 kihlakunnantuomari Henrik Wilhelm von Pfaler, hänkin Eric Neustedtin vävy, joka samalla oli Haunian omistaja vuosina 1768—1818.

1819—29 pitäjänapulainen Benjamin von Pfaler.

1830—36 edellisen leski Maria Albertina.

1837—63 talollinen Erik Katara.

1863—74 edellisen leski Johanna.

1875—84 edellisen poika Paavo Katara.

1885—87 Konrad Boijer.

1887—90 Paavo Kataran äiti Johanna.

1890—1911 talollinen Oskari Katara (akaisemmin Kuutti, tämän kirjoittajan isä).

1911—21 talollinen Vihtori Heikkilä.

1921—edellisen tyttäret Saima Heikkilä ja Sylvi Hukkanen (o.s. Heikkilä).

IV. *Kataran palkollisista.*

Leiniälän talojen työväestä on joitakin hajanaisia, vaikeasti tulkittavia tietoja henkikirjoissa jo 1600-luvulta, yhtenäisempiä tiedonantoja seuraavalta sataluvulta. Vielä 1600-luvun alkupuolella suorittivat nähtävästi perheenjäsenet kaikki työt. Pari kertaa mainitaan talonväen ohella 1—2 piikaa tai 1 renki. Vasta kun maat alkavat joutua säätyläisten haltuun, vakinaistuu ja kasvaa palvelusväen määrä: 1637 ja 1638 on Kataralla 1 piika, 1639 1 renki, 1645 1 renki ja 1 piika, 1652 2 piikaa, 1660 2 renkiä ja 2 piikaa, 1670 1 ratsumies, 3 renkiä ja 2 piikaa, 1684 (siis nimismies Engelbrekt Staren aikana) 3 kirjuria, 2 lähettiratsua (utridare), 1 vouti, 3 renkiä, 3 piikaa (tiedot tarkoittanevat kuitenkin Kataraa ja Hauniaa yhteisesti).

Työläisten määrä pysytteli kauan 1800-luvullakin verrattain vähäisenä: 2—3 renkiä ja saman verran piikoja. Muonarenkejä ei ollut. Minun nuoruuteni aikana oli renkien määrä tavallisesti 4—5, naispalvelijoitten samansuuruinen. Tilapäistä aputyövoimaa käytettiin melko runsaasti. Mitä erilaisimpia tehtäviä suoritamaan saapui erikoisia apulaisia (esim. kylvämään, lahtia tekemään, lihoja palvaamaan, kuuramaan, riihiä lämmittämään, rikkaruohoja kitkemään jne.).

V. *Kataran lampuodit.*

Kun Haunian ja Kataran lampuoteja ei aina ole helppoa pitää erillään toisistaan, luettelen kummastakin talosta ilmoitetut:

Haunian lampuoteja: 1740—50 Antti, 1744—50 Jaakko, 1754—65 Mikko (myöhemmin 1773 mainittu torpparina), 1760 Matti, 1763 Heikki, 1765—68 Juha Katara (myöhemmin torppari), 1769—70 Yrjö (Jöran) Katara, 1776—79 Heikki Pomppu, 1780 Jaakko Pomppu.

Kataran lampuoteja: 1775—99 Antti Saikku, 1780—1830 Juha Saikku, 1800—1808 Abraham Saikku, 1790—1825 Juha Pomppu, 1837 Kalle Saikku.

VI. *Kataran torpat ja torpparit.*

Torppareista on asiakirjoissa tietoja 1700-luvun alkupuolelta lähtien. 1720 mainitaan Kataran yhteydessä Sänsän mäkitupa (Sänsä backstufvan). Nimestä käytetään myöhemmin muotoja Sänsi, Sänsö, Sämsä. Se on säilynyt nykyaikaan asti Sänsönmäen ja Sänsön kaivon nimissä (molemmat sillä paikalla, missä myöhemmin sijaitsi Osperin torppa, vrt. s. 256). V. 1730 on Haunialta mainittu Antti-niminen torppari, 1739—61 Kataralta Matti-niminen, edelleen Kataralta v. 1740—58 Juha, 1750 Jaakko, 1750 Heikki, 1752—60 Tuomas, 1758 Mikko (entinen lampuoti, vaimo Liisa), 1753—64 Antti. Tämän jälkeen ruvetaan käyttämään vakinaisia torppien nimiä. Tavallisesti torppa siirtyy isältä pojalle. Jos isä vanhuuttaan luopuu oikeuksistaan, jää hän torpan eläkevaariksi ja kulkee sen nimisenä henkikirjoissa.

Kataran ja Haunian yhdysviljelyksestä johtuu, että aikaisempina aikoina niiden torppia ei ole tarpeeksi selvästi pidetty erillään toisistaan. Myöhempien tietojen perusteella olen kuitenkin Haunian torpiksi todennut 1780:n jälkeen usein mainitut Illo-Östergårdin ja Illo-Vestergårdin, jotka nykypolven tiedosta ovat tyystin hävinneet. Samoin ovat Haunian Illon alustaan kuuluneet nyttemmin hävitetyt Hanhijärven, Myllyntaustan ja Koivuniemen torpat sekä kotikylässä sijainnut suuri Härkälän torppa (nykyisen Viinamäen paikalla). Kolme ensinmainittua on liitetty Kaunistoon. Epäselviksi jäävät asiakirjoissa esiintyvistä torpista ensiksikin Lepistö, jonka haltijana 1830 mainitaan Matti Lepistö (kenties = Matti Östergård, siis Illossa sijainnut

Haunian torppa); edelleen Routunkorpi. Siitä ilmoitetaan monta haltijaa: 1783—99 Juha Routunkorpi, 1800—04 Erkki Routunkorpi, 1805 Kaisa Routunkorpi, 1825—30 Antti Roudunkorpi. Kenties on 1810 mainittu Matti Routtu myös tämän torpan haltijoita? Muistitiedon mukaan oli tämä torppa nykyisen Kivirannan (entisen Hellsteenin) lähettyvillä, (vrt. s. 258) ja suurin osa sen maita liitettiin Haunialle kuuluvaan Juurijoen torppaan. Selittää en liioin ole voinut Rajalan (kirjoitetaan joskus Raijala) ja Sillanpään torppien historiaa. Edellinen kuuluu kyllä Kataran alustaan ja mainitaan vielä 1890-luvulla, mutta muistitiedosta se on tämännimisenä häipynyt. Sillanpäättä piti 1790—1805 hallussaan Tuomaksen jälkeen Matti-niminen torppari. Leiniäläiset eivät näistä muista mitään. Etäämpänä on kyllä kaksikin Sillanpäättä: toinen Kaltsilan kylän tienhaarassa, toinen Sammaankankaan päässä. Mutta Leiniälän taloilla ei pitäisi täällä olla mitään tiluksia.

Näitten varausten jälkeen ja ottamatta huomioon joskus torppareiksi merkittyjä sotamiehiä, esim. 1764 ja 1767 mainittua pikälähettiä (enspännare) ja 1800-luvun alussa usein toistuvaa reservisotamiestä, sittemmin rakuuna Bertil Stormia (vrt. s. 257), on Kataran alustaan kuulunut eri aikoina yhteensä 15 torppaa. Luettelen ne siinä järjestyksessä, kuin ne alueellisesti seuraavat toisiaan luoteesta kaakkoon kuljettaissa. Kustakin torpasta esitän ensiksi sen haltijoista löytämäni asiakirjatiedot,¹¹⁾ sitten erinäisiä selityksiä torpan suuruudesta, veroista ja asukasmäärästä (kaikki tiedot vuoden 1900 paikkeilta). Viimeksi mainituista tiedoista olen suuressa kiitollisuudenvelassa palstatilallinen Kalle Kantolopelle. Entisenä torpparinpoikana (kotoisin Niipakasta) tuntee hän Leiniälän torppariolot erinomaisesti. Olen säilyttänyt

¹¹⁾, Paitsi manttaalikirjoja olen lähteenäni käyttänyt Jalmari Finnen Suomen asutuksen yleisluetteloa. Vuosiluvuista esitän vain kymmenluvut.

hänen kirjallisen selostuksensa muuttumattomana, vallankin siinä vilahtelevien tyrvääläisyyksien vuoksi. Se tarjoaa jonkinlaisen todistuskappaleen siitä, missä määrin vielä meidän aikammekin tämän seudun kansanmies, joka kuitenkin on paljon lueskellut, ollut mukana yhteisten asiain hoidossa ja tottunut kirjallisestikin ilmaisemaan ajatuksensa, yhä uudestaan palaa murteeseensa, kun hän haastelee niin sanoakseni kotoisista asioista.

1. Osperi. Aikaisempi nimi todennäköisesti Sänsö, ks. s. 254. 1776—77 mainitaan Mikko Sänsi, 1777—99 Juha Sänsö, 1799—1840 Heikki Sänsö, 1840—50-luvulla Carl Sänsö, 1850—80-luvulla Heikki Sänsi, 1805 esiintyy ensi kerran Matti Osberg. Ei ole kuitenkaan ratkaistavissa, minkä torpan haltija hän silloin oli. Mahdollisesti oli Matti O. rakuuna tai renki, joka vanhemmalla ijällänsä sai torpan. Vasta 1890-luvulla vanha Sänsin torppa muuttuu Osperiksi. Ensimmäinen tämänniminen haltija Paulu Osperi. V. 1899 Osperi oston kautta joutui talon haltuun ja sen silloinen haltija Paulu O. siirtyi vävyksi Kallion torppaan Houhajärven rannalle. Hänen lapsensa ottivat 1910 tienoilla Koivu-nimen.

»Osperilla oli peltoa 13 ta, niittua 4 ta, hakamaata 10 ta. Eläimiä 1 hevonen, 3 lehmää, 4 lammasta. Veroo 2 päivää joka viikko hevosen kans omalla ruualla, yksi matkareisu 13 penikulman päähän talvella ja suvella. Jos ei reisuun käsketty, niin 4 päivää hevosen kans tai 8 päivää Jalkasin. 12 apupäivää suvella. Apupäivän kelpas nainen tekeen. Ruista leikkaan kaikki torpan väki 1 päivänä joka vuosi. Puhretöitä 1 reki vuosittain. 20 naulaa voita. 10 naulaa rohtimia kehrätä tai 5 naulaa pellavia vuosittain. 2 kappaa puoloja vuosittain. 12 kananmunaa. 100 syltää maantiätä pitää kunnossa suvella ja talvella. Väkee oli torpassa Isä, Äiti ja 7 lasta.»

2. Tormi. Tämän torpan haltijat polveutuvat varmaan-kin v. 1801 henkikirjoissa mainitusta Kataran rakuunasta Bertil S törmistä. Torpan haltijana 1830—50 luvuilla Antti Storm, 1860-luvulla Maija Storm, 1870—80 Matti Storm ja 1890-luvulla Paulu Tormi. Vuosisadan vaihteessa viimeksi mainittu siirtyi Huhtalaan, ks. s. 261.

»Peltoo 10 ta, nuttua 4 ta, hakamaata 3 ta. Eläimiä 1 hevonen, 2 lehmää, 3 lammasta. Veroo 2 päivää hevosen kans suvella ja 1 päivä hevosen kans talvella ja 1 päivä jalkasin talvella joka viikko. 1 matkareisu 13 pkn päähän suvella. Jos ei reisuun käsketty, niin tartti tehdä 4 päivää hevosen kans tai 8 päivää jalkasin. 12 apupäivää suvella, sai talosta ruan ja kelpas nainen tekeen. Ruista leikkaan kaikki torpan väki 1 päivänä joka vuosi. Leikkopäivänä sai talosta ruan. Puhretöitä 3 saavia vuasi. 5 naulaa pellavia tai 10 naulaa rohtimia kehrätä vuasi. 2 kappaa pualoja. 1 leiviskä voita. 100 syltä maantietä pitää kunnossa. Väkee Isä, Äiti ja 6 lasta.»

3. Kaliini. 1815:n jälkeen mainitaan Carl Callin aina 1860-luvulle asti (mahdollisesti hänkin kuten Tormikin aluksi sotamies). 1870-luvulla hoitaa torppaa hänen leskensä ja hänen jälkeensä 1880-luvulta lähtien hänen poikansa Aatu Kaliini, joka v. 1900 tuli hädetyksi pois torpasta (häätotuomion perusteena todennäköisesti kiinnittämätön kontrahti).

»Peltoo 8 ta, niittua 18 ta, hakamaata 1 ta. Metsää sai nauttia torpan tarpeisiin. Eläimiä 1 hevonen, 2 lehmää, 3 lammasta. Veroo: 1 päivä hevosen kans ja 1 päivä Jalkasin joka viikko omalla rualla. 10 apupäivää, sai talosta ruan. 1 matkareisu suvella. Jos ei reisuun käsketty, niin 4 päivää hevosella taikka 8 päivää jalkasin. Ruista leikkaan kaikki torpan väki 1 päivänä joka vuosi. Ja aidat pitää kunnossa talon maitten rajalla. Väkee oli torpasa Isä, Äiti ja 10 lasta.»

4. Kulmala. Pikemmin vain mäkitupa, jollaisia en ole ottanut luettelooni. Kun asumukseen kuitenkin kuului laajahkon tonttimaan lisäksi pari sarkaa perunamaata ja pirtti- ja navettarakennus ja kun eläimiäkin oli 1 lehmä ja pari lammasta, voi sitä pitää pienenä torppana. Se ilmestyy asiakirjoissa erikseen mainittuna 1870-luvulla. Haltija 1900 asti Ville Kulmala (vrt. kontrahtijäljennöstä, s. 264).

5. Helsteeni. 1830—50 mainitaan Kataran alustalaisena nikkari Kalle Hellsten. 1856:sta lähtien on tämän niminen torppa pysyväisesti olemassa. Sen haltijoita: 1860—70 Kalle Hellsten, 1880—1900 Ville Hellsten.

Omien muistojeni mukaan oli Ville Helsteenille ominaista simmonen sanan käyttö tyrvääläisen semmonen muodon asemasta. Siksipä hänestä käytettiin liikanimeä »simmottoo». Muistan puhutuksi, että hän oli muuttanut Tyrvääseen Somerolta, mikä hyvin sopisi hänen kielelliseen erikoisuuteensa.

»Peltoo 8 ta, niittua 18 ta, hakamaata 9 ta. Mettää saa nauttia torpan tarpeisiin, Eläimiä 1 hevonen, 2 lehmää ja 3 lammasta. Veroo 1 päivä hevosien kans ja 1 päivä jalkasin joka viikko omalla rualla. 10 apupäivää, sai talosta ruan. 1 matkareisu suvella. Jos ei reisuun käsketty, niin 4 päivää hevosella taikka 8 päivää jalkasin. Ruista leikkaan kaikki torpan väki 1 päivänä joka vuosi ja aidat pitää kunnossa talon maitten rajalla. Vero kuin Tormillä, lisäksi 6 vittaköyttä. Väkee oli torpasa Isä, Äiti ja 10 lasta.»

6. Hietanen. Kuten Kulmala on tämäkin asumus saanut alkunsa eräänlaisesta mäkituvasta (talon entisen voudin vanhuudenasunnosta). Sen sai haltuunsa 1890-luvulla niinkään entinen Kataran vouti Nestori Hietanen, joka siitä sen pienuudesta huolimatta (pintala-ala vain noin 2 ha) laittoi monessa suhteessa pienois viljelyksen esikuvan. Myöhemmin palstatilaksi muodos-

lettuna se on jatkanut ensimmäisen raivaajan kunniakkaita perinteitä. Eläimiä 1 hevonen, 1 lehmä, 2 lammasta, 1 porsas. Väkeä isä, äiti ja 4 lasta.

7. Ratala. Vanhoja torppia. Ensimmäinen haltija Tuomas Ratala mainitaan vuosina 1783—99, seuraava Juha Ratala 1800—1807, sitten Mikko Ratala 1808—30, 1831—1880 Benjamin Ratala ja hänen jälkeensä hänen leskensä Miina. Hänen eläissään hoiti torppaa kyllä hänen poikansa Hermannin vielä 1890-luvulla, mutta äitinsä kuoltua hän ei kuitenkaan päässyt torpan haltijaksi, vaan se liitettiin taloon. Hermannin Ratala muutti sitten Amerikkaan.

»Pelto oli Ratalassa 11 ta, niittua 4 ta, hakamaata 3 ta. Eläimiä oli 1 hevonen, 3 lehmää, 2 lammasta ja 2 kuttua. Kutut vietiin suveksi Laukulankylän Kiikalaan. Laitumesta ja hoinnosta maksettiin 1 $\frac{1}{2}$ kappaa rukiita syksyllä. Oikeudet ja vero samansuuntainen kuin Punakorvesa. Väkeä oli torpasa Isä, Äiti ja 2 poikaa.»

8. Punakorpi. Rökärr nimisenä usein mainittu 1700-luvun lopulla. Haltijoita: Kristian Rökärr 1780—1804, Juha Rökärr 1805, Jaakko Rökärr 1806, Juha Rökärr 1807—40. Sen jälkeen Punakorpi-nimisenä: 1850—60 Heikki Punakorpi, 1870—90 Kalle Punakorpi.

»Pelto 14 ta, niittua 5 ta, hakamaata 5 ta. Piikkipuomettää oli vuokrakirjan mukaan oikeus käyttää vapaasti torpan tarpeisiin ja koivumettän käyttö oli rajotettu niin että sai tehdä 2 syltä pitkän ja 9 lautausta korkeen lehtiroutan vuositain talon mettään. Veroo oli torpasa 2 päivää hevosen kans joka viikko niinä päivinä, kun käskettiin. 1 matkareisu suvella ja 1 talvella 13 penikulman päähän. Kuarmaa oli kuljetettava 60 leiviskää mennenä ja tulles. Jos ei reisuun käsketty, niin tartti tehdä 4 päivää hevosen kans taikka 8 päivää jalkasin kummastakin

reisusta. Kaikki viikkopäivät ja reisupäivät omalla rualla. 12 apupäivää suviajalla, kelpas nainen tekeen, sai talosta ruan. Ruista leikkaan kaikki torpan väki 1 päivänä vuasittain. 5 naulaa pellavia taikka 10 naulaa rohtimia kehdätä vuasittain. 100 syltä maantiätä pitää kunnossa suvella ja talvella. 2 kappaa pualoja vuasittain, jos ei saanu niin 2 päivää survoon omalla ruualla. 20 naulaa voita vuasittain. 7 silppukoppaa. Torpparin tartti pitää aidat kunnossa talon maitten rajalla. Eläimiä oli torpasa 1 hevonen, 3 lehmää, 5 lammasta ja 1 vasikka, 2 kuttua. Lehmää sai laiduntaa talon mettäsä, ei kuttuja. Väkee oli torpasa Isä, Äiti ja 10 lasta.

Kello 4 soi talon ruakakello ja siilon tartti olla paikalla päiväyhteyksijän. Jos tuli sare, niin sai lähtee kotia ja tulla pouralla palkitteen päivänsä. Ehtoolla oltiin tyäsä kello 9 asti.»

9. Niipakka. Kuuluu vanhimpiin torppiin. 1773—99 Jöran Nybacka, 1800—10 Juha Nybacka, 1815—30 Antti Nybacka, 1840—60 Liisa Nybacka, 1870—80 Antti Niipakka, 1880—1900 Juha Niipakka. Torpan lapset ottivat myöhemmin Kaleva-nimen.

»Peltoo 20 ta, niittua 4 ta, hakamaata 5 ta. Eläimiä oli torpasa 2 hevosta, 4 lehmää, 1 vasikka, 6 lammasta, 2 kuttua, 1 sianporsas. Suvella kutut oli Kiikalasa hoinnosa. Oikeudet ja vero samansuuruiset kun Punakorvella muuten kun puhretöinä oli reki ja joka neljäs vuasi sontarattaitten kori. Väkee oli torpasa Isä, Äiti, 6 lasta ja Maija, (sokea) akka, joka sai torpasta eläkettä 15 kappaa rukiita, 15 kappaa ohria, 2 kapanalaa kylvömaata vuasittain. Kaljaa sai torpan tynnyristä, ei ollut määrää, ja asua sai torpan pirtissä. Taksvärkintekijä taikka trenki oli myös.»

10. Aittamäki (usein myös Aittomäki). Haltijoita: 1779—1809 Matti Aittamäki, 1800 mainitaan myös Juho Aittamäki, 1810—30 Simo Aittamäki, 1840—90 Ville Aittamäki.

»Peltoo 15 ta, niittua 5 ta, hakamaata 4 ta. Eläimiä oli torpasa 2 hevosta, 3—4 lehmää, 1 vasikka, 5 lammasta, 2 kuttua, 1 sianporsas suvella. Kutut pirettiin navetasa talvella ja suvella. Väkee oli torpasa Isä, Äiti ja 2 poikaa ja taksvärkin tekiä.»

11. **Kantoloppi.** Ensimmäinen haltija Antti Kantaloppi (Kantaloppi) 1810—60, hänen jälkeensä Malakias Kantaloppi 1860—1900. Selostus veroista y.m. näkyy s. 263 seur. jäljennetystä kontrahtista.

12. **Huhtala.** Onko asiakirjojen Juha Huhta-merkinnällä v:lta 1804 jotakin tekemistä Huhtalan torpan kanssa, joka vasta 1890-luvulta on löydettävissä Kataran torppien luettelosta, en osaa sanoa. V. 1899 joutui silloinen haltija hädetyksi torpastaan. Silloin sai sen hoitoonsa Tormin haltija Paulu Tormi. Hän oli oikea »turpeenpuskija» ja hänen ja hänen poikansa uurastuksesta on Huhtalasta muodostunut ensiluokainen pikkutila. Jämärästä ja vanhoilla päivillään ulkomuodoltaankin patriarkkaalisesta Paulu Huhtalasta tuli Satakunnan pienviljelijäin merkkimiehiä.

»Huhtalasa oli peltoo (1900:n tienoilla, ennen Paulu Tormin isännyyttä) 7 ta, niittua 5 ta, hakamaata 4 ta. Mettän nautinto katso Punakorpi. Karjaa oli torpasa 1 hevonen, 2 lehmää. Vero oli 1 heinäviikko, 1 eloviikko, 1 kuarma valkosta santaa, jolla kuurattiin astiat ja lattiat, 1 kuarma päreitä, joita poltettiin pirtissä pihrisä, 80 paria vihtoja vuositain. Pitää Sammalijoen kylätiällä Kataran tiäosa kunnosa. Väkee oli torpasa Isäntä ja Emännöitsijä.»

13. **Vihtari.** Torppa perustettu v. 1881, ks. kontrahtijäljennöstä, s. 265.

»Peltoo oli vuokralautakunnan mittauksen mukaan 1919 5 ta, hakamaata 4 ta. — Eläimiä oli torpasa 2 lehmää. Väkee Isä, Äiti ja 7 lasta.»

14. Lehtinen. Oikeastaan mäkitupa, sijaitsi Houhajärven takana. Sen haltija 1890-luvulla oli suutari Vihtori Lehtinen. Hänen verokseen on talon torpanverosaatavien luettelossa ilmoitettu: 9 jalkapäivää vuosittain talon ruaalla, 2 kappa puoloja ja 20 markkaa rahaa. Rahaveron hän todennäköisesti suoritti suutarintyöllä, koskapa hän 90-luvulla säännöllisesti viipyi kahden poikansa kera pidemmän aikaa talossa laittamassa saappaita ja kenkiä. Määrätyt jalkineparit kuuluivat palvelusväen palkkaetuihin, mutta myöskin isäntäväki käytti vielä osaksi kotitekoisia jalkineita.

15. Rajala. Haltijoita: 1810—40 Juha Rajala, 1850—70 Heikki Rajala, 1880—90 Maija Rajala ja Kalle Rajala. Veroksi on ilmoitettu: 11 jalkapäivää vuosittain talon ruoalla, 16 apupäivää, 2 kappa puoloja ja 16 markkaa rahaa.

»5 torpalla: Osperilla, Punakorvella, Ratalasa ja Niipakasa ja Aittomäessä oli vero saman suuruinen muuten kun puhretyät ja Aittomäestä oli voita 10 naulaa enämpi. Tormillä ja Kaliinilla oli vero saman suurunen kun Helsteinillä ja Kantolopella. Huhtalasa ja Vihtarilla oli jokaisella eri suurunen vero.

Suvella sai ruoka aikaan syättää hevosensa talon maalla jossain mäessä. Toimeentulo oli huonoa kaikisa torpisa, vaikka olivat hyviä työmiähiä, ei viinaa ostettu. Mutta verot oli kohtuuttoman suudet.

Näin oli asiat noin 50 vuotta sitten. Niitut oli huonoja kasvaan heinää Punakorvella, Niipakassa ja Huhtalassa. Helsteinin, Kaliinin, Tormin ja Osberin Illosa olevat niitut kasvo hyvin heinää.»

Itsenäistyminen muutti sitten täydellisesti olosuhteet. Entisten heikonlaisesti toimeentulleiden torppien tilalla on Leiniälässä nyt hyvinvoipia ja vauraita palstatiloja. Niiden selostaminen ei kuitenkaan enää kuulu tämän kirjoituksen puitteisiin.

VII. *Kontrahtijäljennöksiä.*

1. Kantolopen kontrahti.

Sitä vastaan että Rushollari Erik Erikinpoika Katara Leiniälän kylästä ottaa torppariksensa Trengin Malakias Juhanpoiaan Haunian Rushollista Leiniälän kylästä ja vaimonsa Hilman Hindrikintytären mainitun Rushollin alle kuuluvaan Kantalopen torppaan

Isi ja antaa hänelle ne tilustukset jotka ennengin on Kantalopen torpasa ollut ja niittua Lisää 3 Laron alaa 2 Lauttasuohon ja Iren perkaan

2si ja mettää nauttia torpan tarpeisiin mainitun Rushollin mettästä Kuitengin Lehtimettä niin yhteesestä mettästä ettei mainittu torppari saa tehrä suurempaa Routtaa kuin 6 kyynärää pitkän 9 lautausta Korkee

3si ja myyäs mettää pitää Kauniisti ja puhtaaksi Perkaman ja olkoon myyäs kieälletty kaikkalainen mettän myyminen ja kulutus olkoon se mistä nimestä hyvänsä ja myyäs Se ettei mainittuun torppaan saa sisälle ottaa maata mainitun Rushollin maasta ilman Luvata

4si ja jota vastaan torppari Malakias Juhanpoika Kantaloppi tekee takvarkkiä 2. päivää Viikosa talvi aikaan jalkasin ja suvella ensimmäisestä päivästä toukokuuta toisen päivän Hevosella aina marraskuun ensimmäiseen päivään asti ja Kevä ja Syys kylvöin aika kahren viikon taksvärkin molemmat päivät Hevosella ja omalla Ruvallansa

5si ja ensi tulevan toukokuun ensimmäisestä päivästä Viiren aastaan taka molemmat päivät Viikosa sekä talvella että Suvella Hevosella ja miehellä ja omalla Ruvalla

6si ja myöäs 12 apupäivää suvi aikaan talon Ruvalla Wuasittain

7si yksi matkareisu Suviaikaan Wuaasittain ja jos ei Reisuun panna niin sitten 8 päivää taksvärkkiä omalla Ruvalla Jalkasin

8si ja myyäs Ruis Leikkaan kaikki Wäki mitä torpasta Löytyy talon Ruvalla yhreksi päivää vuosittain

9si Puaalen Leiviskää voita Wuosittain maksettava suvi aikaan Kehrua puaalen leiviskää Roohtimia eli viis naulaa Pellavia Wuaasittain

10si ja myyäs mainittu torppa on tekevä talon erestä yhrellä Hevosella Holliä joka toinen kerta kuin holliin kuulutetaan

Ilta ja myyäs torpasta on Laitettava kaksi kappaa puaala marioia Wuasittain taloon

12ta ja myyäs ylös pitää maantie osan sekä suvella että talvella ja yhteisesti Reirata karia tieätä Silloin kuin sitä reirataan

13ta myyäs ylös pitää aita osan ja Illon maa ja yltäys suaan ympärillä ja myyäs osaa-ottamaan Haunian ja Kataran mettän Raia aitaan silloin kuin sitä Reirataan

14ta ja myyäs tehrä puhre tyäätä kotona kolme saavia wuaasittain eli mitä talosta määrätään jos joskus isompikin astia

15ta Leskelle Kaija Jaakon tyttäreille maanaa 15 kappaa Rukiita 15 kappaa ohria Wuaasittain yhren kapan pellavia kylvöön Wuaasittain pualentyryriä perunoita kylvöön vuaasittain yks Lammas elättää sekä suvella että talvella Torpan Ruvalla josta Kaisa Jaakontytär tekee kuus päivää tyaatä torpan Ruvalla suviaikaan niin kauvan kun hän voimisa on ja myääs; Kaisa Jaakontytär saa asunnon ja Lämpymän torpan olevasa asunhuoneesa mutta jos mainittu Kaisa Jaakontytär menee uusiin naimisiin ja menee torpasta Poijes niin karottaa hän kaikki nämät erustukset —

16ta ja jos torppari Malakias Juhanpoika Kantaloppi menee pois mainitusta torpasta niin pitää hänen jättämän yhren tynnyrin kymmenen kapan alan syys kylvöö Rukiita niin kuin myääs torppa täyteen Reiraan klaseista ovista katoista ja niin erespäin ja että ainakin Woimasa pitää huaaneitten katot

17ta ja tämä kondrahti kestää niin kauvan kun Rushollari Erik Erikinpoika Katara elää ja torpasta vero nuhteettomasti maksetaan mutta jos toisin on niin ennen tuaamaan päivää ylös sanottaa ja sitten Laillisen aiaan sisällä torpasta Lähtemän joka tämän kautta toristetaan Tyrvääst 12, päivä marraskuuta 1862 Rushollari

Erik Erikin poika Katara Leiniälän kylästä (puumerkki)

Tämän seisovan Kondrahtin päälle siron minä Malakias Juhanpoika Kantaloppi jitteni tytyväiseksi että täyttä velvollisuutten

Malakias Juhanpoika Kantaloppi (puumerkki)

Todistaa Rushollari Hendrik Juhanpoika Haunia

Trengi Gustaa Heikinpoika Haunialta

Kautta Benjam Vilhelm Alenjuss Snikkari Tyrvääst

2. Kulmalan kontrahti.

Täten otan minä alla kirjottanut asukkaaksi Työmiehen Wille Juhan pojaan Lammin Ekoisten kylästä Tyrvään pitäjää, minun Omistamani Kataran Rysthollin maalla Leiniälän kylässä olevaan asuntoon nimeltä Kulmala Hänen ja Waimonsa Josefiina Heikin tyttären elinajaaksi Jos he alla olevat ehdot wilpittömästi täyttää

1si Saa edellä nimetyt kaikki sen maan mitä maintun Kulmalan aitauksesa on tähänkin asti ollut, ja poltinpuita ja hakoja yynnä aidaksia saa omiksi tarpeiksensa ottaa Rysthollin mettältä ei kuitenkaan Rysthollin hakamaasta eikä muuton peraatuista paikoista, Jos hän Rysthollin mettästä huoneen rakentaa niin ei hän saa sitä myydä eikä muolle muuttaa. Yksi lehmä saa käydä Suvet Rysthollin muitten torpain Lehmäin kansa yhteisellä laitumella,

2seksi Pitää edellä nimitetyn joka vuosi tekemän Rystholliin 12 kak-sitoista työpäivää suviajaalla aikain Heinäkuun 20 päivä kahtena toista viikkona aina päivä viikkoonsa ja kahdeksan apupäivää Suviajaalla ja se niin kutsuttu talvopäivä niin monella henkellä kuin huushollisa työkyke-nevää on, ja kaikki päivätyöt Rysthollin omistajan Ruvaalla

Joka tällä wakuutetaan Tyrvään Leiniälän Kataralia Tammikuun 17. päivä 1876.

Paavo Erikin poika Katara
Rysthollin Omistaja Leiniälän Kyläsä
Tyrvääsä Oma kätisesti

Yllä olevain ehtoin Wilpittömään täytäntöön sidon minä alla kirjoin-tettu itteni Aika ja paikka jo mainittu

Wille Juhan poika Kulmala (puumerkki)

Todistaa

Zakarias Ollila
Kirjoitti se Sama

Amanta Juhan tytär piika
Kataralia (puumerkki)

3. Vihtarin Kontrahti.

Täten otan minä alakiriottanut Torppariksi Omistamaani Kataran Rusholliin alakuluvaan Wihtarin nimiseen Torppaan Houhajärven syriäsä Työämiehen Zakharias Kaniinin Houhajärven kylästä seuraavilla eduilla ja ehroilla,

1.si Saa Torppari Rakentaa huoneet sanottuun maahan Asunhuaneet muitten mettästä ja Ulkohuoneet sanotun Rusthollin mettästä,

2.si tehrä Uudesta peltoa yhren 1. tynnyrin alan, taittaa Lehtiä mistä talo näyttää, kuus kyynärää pitkän yhreksän Lautausta korkeen Routon vuosittain, poltinpuita ja hakomettää kaikkiin omiin tarpeisiinsa, ja siitä mistä hän nauttii, pitää puhtaksi perkaaman kataista ja muista. Kaksi 2. lehmää, 1. vasikka suvi Laitumen yhteisessä mettäsä,

3.si Jota vastaan Zakarias Wihtari tekee viistoista 15. Työpäivää suvi aikaan aikain 1. päivästä toukokuuta 1883. Torpan omalla Ruvaalla mingä käsketään, Ruisleikkon 1. päivä kaikki väki mitä torpasa Löytyy Rusthollin Ruvalla vuosittain,

4. yksi 1. musta mettäs Lintu vuosittain tuora Rustholliin,

5. Kokonansa kielletty Torpparilta kaikkalainen mettän myyminen ja kuljetus, sekä aitauksen annustamasta (?) ilman Rusthollin Luvata. Torppari ei saa ottaa ketään asumaan ilman Rusthollin luvata,

6si myöskin velvotetaan Torpan haltia kannattamaan järjestyksessä asuntonsa ettei valkeeta huolimattomasti hoinneta,

7.si olkoon Torppari tyystin velvotettu kattomaan mettän perään niin kuin puitten viemisen yynnä syättämisen eli mistä nimestä se olla mahtaa, ja kuin hän sen täyteen toteen näyttää saa hän kaksikymmentä 20. markkaa Rusthollin omistajalta,

8.si näillä ehroilla saa Toppari Zakarias Wihtari ja hänen vaimonsa Hilma Tuomaantytär asua Torppaa koko elinaikansa, kuin waan viettävät ihmiillistä siivoo elämää ja Rushollin Asukkaita kunnollisesti kohtelevat,

9.si Jos Liittokirian pykälästä Rikkovat niin suostumukset heti kärkeen käymätä kannattavat (?) voimansa ja heitin on Torpasta Lähteminen, nämät keskinäiset puheet kaksi samanlaista kappaletta kiriotettu toinen Torpparille ja toinen Rutsholliin vakuutetaan Tyrvään Kataralla joulukuun 13. päivä 1881.

Ja jos Torppari Zakarias Wihtari tahtos tehreä enemmän peltoa niin maksaa hän samanlaista veroo kuin Erellä sanottu on kapanalalta aika ja Paikka kuin ennen,

Paavo Katara

Erellä seisovaan kondrahtiin olen kaikinpuolin tytyväinen että täyttää velvollisuuttani

Zakrias Wihtari Kaniini

Torppari Leiniälänkylässä (puumerkki)

Todistaa

Juha Juhanpoika

Trengi Kataralla (puumerkki)

Kiriotti

B. W. Allenius,

Daavit Heikinpoika

Trengi Katralla (puumerkki)

4. Tormin kontrahti.

Täten otan minä allekirjoittanut, torppari Paul Tormin, torppariksi omistamaani Kataran rustitilan maalla sijaitsevaan Huhtalan nimiseen torppaan, viiden kymmenen (50) vuoden ajaksi seuraavia ehtoja ja välipuheita vastaan.

1si) Huhtalan torpan tilusteiksi kuuluu kaikki ne viljelysmaat jotka nykyänsäkin siihen on kuulunut, sekä sen lisäksi, omistamani Tormin torpan hallussa nykyänsä olevat niin kutsutut »Perkomoisio» ja »Yltäissuon» niityn.

2si) Metsännautintaa saa torppari kuusi- ja lehtipuista, talon metsäsaralta omistajan näyttämästä paikasta, tavallisiksi torpan tarpeiksi.

3si) Karjanlaitumenansa saa torppari käyttää talon metsäsarkaa, mutta on kuttujen käyttäminen kielletty.

4si) Näistä eduista maksaa torppari vuotuisena verona Satakaksikymmentä viisi (125) Smarkkaa, joka on maksettava jokainen vuosi viimeistäänkin ennen kruunun rahojen ylöskantoa, ensi vero on maksettava vuonna 1901.

Wiiden vuoden päästä kohooa vero kuudella (6) hevoispäivätyöllä kesällä ja samalla määrällä talvella, työn tekee torppari ensi käskyllä, omin ruokinsa, paitsi kesällä saa ruuan hevoselle; sekä sen lisäksi yksi leikkuu päivä talon rualla.

5si) Torppari pitää laillisessa kunnossa Sammaljoen kylätiellä sen tie osuuden mikä ennenkin on Huhtalan torpan hoidossa ollut.

6si) Torppari on itse velvollinen aidalla sulkemaan tilusteensa.

7si) Torppari luovuttaa nyt hallitsemansa Törmin torpaan taloon, heti kun on siitä syysviljat korjannut, mutta saa eduksensa käyttää ensi kesänä, nyt Tormilla kylvössä olevan rukiin. Samoin saa torppari viedä nykyiset Törmin huoneet Huhtalaan, käyttäen ne siellä huolellisesti torpan rakennuksiin.

8si) Torpparin on pidettävä Huhtalan torpan kaikki huoneet kelloisessa kunnossa, ja on velvollinen ne kaikki palovakuuttamaan pitäjän yhtiössä, vakuutettavasta arvosta.

9si) Torppari saa haltuunsa Huhtalan torpan nyt heti, mutta saa talo korjata sieltä nyt kasvaneen viljan.

10si) Torpparilla ei ole oikeutta luovuttaa torppaa muille kuin omille lapsillensa.

11si) Torpparin tulee käyttää itsensä rehellisenä ja myöntyväisenä; käyttäysikö törkeästi tai malttamattomasti, sortaisiko omistajan metsää tai rikkoisiko muuten tämän välikirjan ehtoja vastaan, on hän velvoitettu heti ensi muuttopäivänä torpasta erkanemaan, jonka vakuutan Tyrvää Syyskuun 14 päivänä 1899.

Oskar Katara.

Edellä oleviin ehtoin olen kaikin puolin tyytyväinen ja sitoun niitä vilpittömästi täyttämään. Aika ja paikka kuin yllä.

Paul Tormi
(puumerkki)

Todistavat:

Taave Junnila
kirjoitti sama.

Tyyne Keihonen.

Aina L ä h t e e n o j a

Raumalaisen Agus~ (Akus~) talon vaiheita.

Raumalaisen sanomalehti Länsi-Suomen toimitalona on vuodesta 1921 lähtien ollut Kauppakadun ja Pappilankadun kulmassa sijaitseva vnaha talo, jonka tontilla säilyneen puurakennuksen seinässä on edelleen peltinen nimikilpi: *Agus*. Samalle tontille v. 1925 Valmistunut kaksikerroksinen päärakennus on kivistä rakennettu ja täysin nykyaikainen asultaan.

Agus-talon vaiheita voimme seurata 1500-luvun keskivaiheille asti, jolloin se kuului kaupungin ranta-alueeseen, sillä kaupungin sisäsatama oli silloin nykyisen kanaalin yläpään kohdalla, ja nykyisen Savikon puiston paikkeilla alukset voivat uida aina kauppatalojen aittojen edustalle asti.

Talo on saanut nimensä *Augustinus-nimisestä* porvarista, jonka tiedetään omistaneen kiinteistön Raumalla 1500-luvulla. Augustinus-nimi lyhennettiin 1500-luvulla muotoon *Agus*. Esimerkkinä mainittakoon Huittisten kirkonkylän tilallinen Agus Eskonpoika, jonka mainitaan v:n 1583 manttaaliluettelossa. Edellisen vuoden kymmenysluettelossa hänen nimensä on kirjoitettu muotoon Augustinus.¹⁾ Nykyisinkin lyhennetään Raumalla August Akuksi.

Rauman porvari Augustinuksesta on maininta Rauman tk.

¹⁾ VA 2350, f. 8, VA 2344, f. 10.

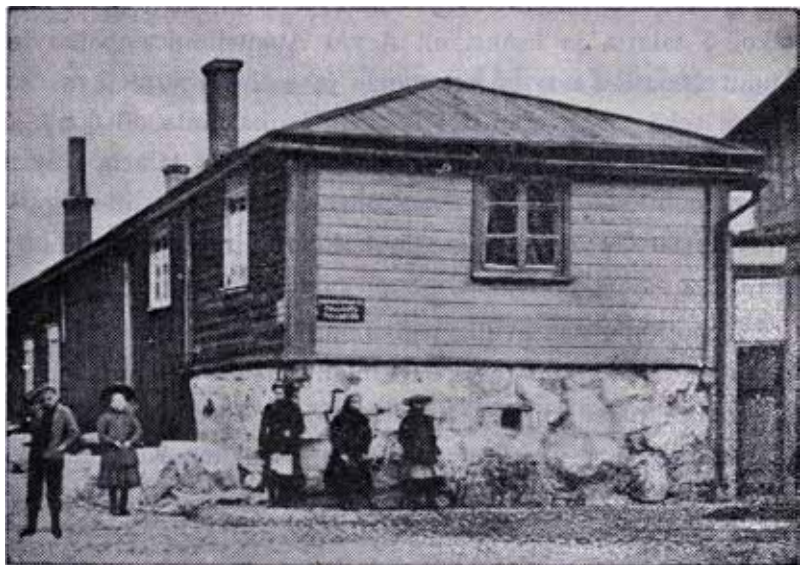
29. 3. 1599. Siinä sanotaan:-) »Oikeuteen saapui Maalin Augustinuksen tytär Taivassalosta velkoen veljeltään Arvid Augustinuksenpojalta äidinperintöään, jonka veli oli Maalinin puolesta perinyt Lähteenojalta ja johon kuului rahaa 17 mk sekä 1 tynnyri ruista, arvoltaan 11 mk. Kiinteistöstään Raumalla Maalin velkoi 5 talaria ja lisäksi oli Arvid Augustinuksenpoika lainannut *Martilta* 1 tynnyrin suolaa ja pellavia (lin) 8 markan arvosta sekä toisen erän, I leiviskän, jonka hinta oli 6 mk, ja 1 leiviskä hampua, hinta 2 $\frac{1}{2}$ mk, yhteensä 16 talaria 4 äyriä. Oikeus tuomitsi tämän saatavan suoritettavaksi Maalin Augustinuksentyttärelle Arvid Augustinuksenpojan raumalaisesta kiinteistöstä.»

Sukututkimuksen avulla pääsemme selville edellä mainittujen henkilöiden alkuperästä. Rauman porvari *Augustinus*, jonka perilliset tässä riitelevät Lähteenojalta Eurassa saamastaan äidinperinnöstä, oli kaikesta päättäen Huittisten Koskualta kotoisin. Tässä kylässä oli v. 1540 neljä tilallista ja v. 1541 oli yhden (entisen Jaakon talon) omistajana Augustinus-niminen mies. Hänen nimensä pysyy verokirjoissa vuoteen 1565 asti. V. 1566 mainitaan hänen tilallaan Henrik Augustinuksenpoika sekä vuosina 1576—1586 Markus Aguksenpoika, siis edellisen veli.³⁾ V. 1541 oli Koskualla 3 tilallista ja vuodesta 1551 lähtien vain 2. Tarkastettuani koko Satakunnan maakirjat vuodelta 1546, en tavannut Augustinus-nimistä tilallista sinä vuonna muualla kuin Huittisten Koskualla ja Eurajoen Vuohijoella sekä Augustinuksenpoikia Kuivalahdella 2, »Lehmilahdessa» 1 ja Koke-

³⁾ Rauman tuomiokirjojen katkelmia vuosilta 1504, 1569, 1598 ja 1599, julkaissut Aina Lähteenoja, Hist. Arkisto XLII: 2; alkuperäiset tk. ovat Valtionarkistossa.

³⁾ Huittisten maakirjat vv:lta 1540—1576, VA sininen sarja, numerot 1919—1920, 1921—1927, 2172, 2218, 2289, 2324, 2369. V. 1590 oli Koskua yhtenä talona. VA 2401, b s. 277.

mäen Kaukaritsan kylässä l.⁴⁾ Huittisten Koskualle johtaa meidät se seikka, että Rauman porvarin Augustinuksen puoliso oli kotoisin Euran Lähteenojalta, nähtävästi tilan silloisen omistaja, vaakunamies *Martti Yrjänänpojan* sisar. *Martti Lähteen-*

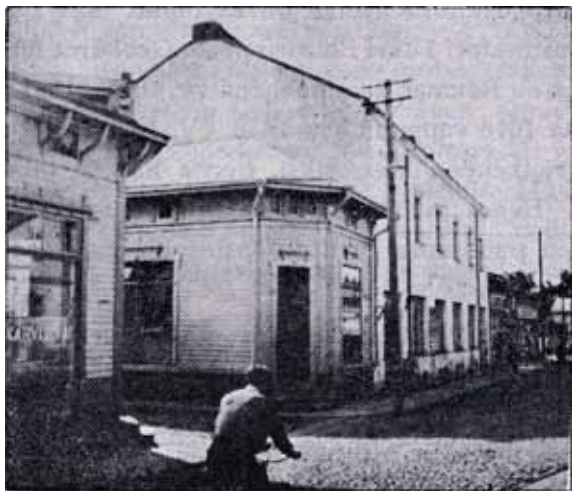
Kauppakadun ja Pappilankadun kulmassa sijaitseva Agus-talo v. 1896.

oja mainitaan tilallaan vv. 1563—1599. Hänen poikansa Yrjänä kuoli ennen vuotta 1600 väkivaltaisesti, ehkä sodassa, joka silloin riehui, ja hänen puolisonsa Agnes Urbanuksentytär piti leskenä Huittisten Koskuua yhtenä tilana 1600-luvun alkupuolella.⁵⁾ *Martti Lähteenojan* pojanpoika Yrjänä Yrjänänpoika omisti *Taivassalossa* Koivulahden rälssitilan. Tämä selittää, miksi edellä mainittu Maalin Augustinuksentytär ilmestyy v. 1599

⁴⁾ VA N:o 1927, ff. 97, 124, 133, v. 1546 maakirja.

⁵⁾ LEMPI AHLA, *Soupas, ratsutila ja suku*, Helsinki 1935, s. 59—60. VA 2563: vuoden 1626 kymmenysluettelo, s. 54: leski Agnes 3·/2 tynn. VA 2593, s. 116: v. 1634 maakirja: leski Agnekselle kuningas myöntänyt vapauden vuotuisverosta.

Rauman raastupaan *Taivassalosta*. Hänen äitinsä sukua oli sieläkin. Yrjänä Yrjänänpoika Lähteenojan poika *Arvid*, nähtävästi syntynyt Taivassalon Koivulahden tilalla, aateloitiin v. 1642 *Anckarsköldin* nimellä.⁶⁾ Hän omisti v. 1650 Sauvalan Piikkiössä. *Arvid*-nimi juontuu tässä nähtävästi sukulaiselta Rauman porvari *Arvid Augustinuksen* pojalta.

Agus-talo nykyisessä asussaan. Kuva otettu v. 1947.

Huittisten Koskuan *Augustinus* oli ilmeisesti, luovutettuaan talonsa pojalleen Henrikille 1566, muuttanut Raumalle euralaisine puolisoineen ja lunastanut siellä tontin ja talon, joka hänen mukaansa sai nimen *Agus 1. Akus*. Hänen poikansa *Arvid* oli *Agus-talon* seuraava omistaja. Eurajoen *Augustinus Olli Vuojolta* ja edellä mainittujen *Kuivalahden*, *Lemlahden* ja

⁶⁾ AINA LÄHTEENOJA, Piirteitä Lähteenojan rälssitilan vaiheista, Satakunta V, s. 202, alaviite 1. Martti Yrjänänpoika Lähteenojan Sipi-nimisen pojan tyttärenpoika Mikkeli Paavalinpoika Lapin Rohdaisista mainitaan Rauman porvarina 1611. Häinkin oli siis sukua porvari *Arvid Augustinuksen* pojalle *Arvidin* äidin kautta, ks. AINA LÄHTEENOJA, Rauma II, s. 348 ja LEMPI AHLA, Soupas, kuin edellä.

Kokemäen Kaukaritsan Augustinuksenpoikien isät voisivat tietysti tulla kysymykseen myös, mutta silloin olisi Koskuan Augustinus ostanut nimikko-talonsa Raumalla. Pidän siis Koskuan Augustinusta niiden huittislaisten kärke miehenä, jotka vuosisatojen kuluessa ovat muuttaneet Rauman porvareiksi ja joista tunnetuimmat kuuluivat Takku- Tackou-sukuun.

Arvid Augustinuksenpoika on saattanut elää siksi, kunnes Rauman pormestari *Lauri Balzarinpoika Gebhardt* lunasti Agus-talon. Hän oli Rauman raatimiehenä vv. 1605—1611 ja pormestarina v:sta 1616 vappuun asti 1638. V. 1623 hänet nimitettiin Turun hovioikeuden asessoriksi, mutta hän ei ottanut tointa vastaan.⁷⁾ Hänet mainitaan vainajana Raumalla joulukuussa 1640, hänen puolisonsa Briitta Jönsintytär mainitaan Rauman manttaaliluettelossa v. 1637.

Agus-talosta tuli sitten Gebhardt-suvun perintötalo Raumalla. Rauman kirkkoherran Greis Finnon poika *Carolus Finnonius*, raatimies ja urkuri, nai pormestari Lauri Gebhardtin tyttären Elisabeth Gebhardtin ja sai siten Agus-talon haltuunsa, mutta menetti sen tehtyään vararikon v. 1650. Hänen lankonsa *Mikko Laurinpoika Gebhardt* lunasti Agus-talon 17. 11. 1652. Mikko Laurinpoika Gebhardt oli Rauman pormestarina vv. 1655—1659. Hänen puolisonsa oli Briitta Pietarintytär Toivainen. Hän kuoli kesällä 1674, mutta entinen pormestari Mikko Gebhardt mainitaan elossa vielä v. 1679. Hän eli viimeiset vuotensa taloudellisessa ahdingossa.

Kaupunginpalossa 20. 6. 1682 Agus-talonkin rakennukset tuhoutuivat ja tontti jäi autioksi, kunnes Rauman kaupungin rahastonhoitaja vv. 1688—1689 *Juhana Pärtylinpoika Sora*, myöhemmin Sorander (Sourander), jonka suku oli kotoisin Pyhämaan Kuivarauman kylän Soran talosta, lunasti sen 6. 10. 1690.

⁷⁾ LAGUS, Åbo Hofrätt, s. 135.

Mutta aikoessaan muuttaa Poriin Juhana Sora myi Agus-talon keväällä 1692 pormestari Lauri Baltzarinpoika Gebhardtin pojan, kauppias Simo Gebhardtin pojalle, kauppias *Juhana Simonpoika Gebhardtille*.⁸ Hän kuoli Aguksessa 6. 6. 1694. Hänen leskensä Katarina Sipintytär Pungila meni v. 1695 toiseen avio-liittoon raatimies, kauppias Juhana Martinpoika Ripprander vanhemman kanssa, joka harjoitti huomattavaa laivaliikettä Raumalla 1700-luvun alussa, mutta pakeni v. 1714 Tukholmaan.

Isonvihan jälkeen jakoivat Aguksen tontin keskenään kauppias *Juhana Juhananpoika Gebhardt* ja hänen isäpuolensa porvari *Zach. Bollstedt*. Viimeksi mainitun talossa oli v. 1753 kapakka, ja Rauman asemakartan selityksestä v:ltä 1756 nähdään, että Aguksen omisti silloin kapakoitsija *Konrad Candou*, joka v. 1762 sai myöskin ulkolaisten juomien myyntioikeuden.

Porvari *Juhana Juhaninpoika Gebhardt* nuorempi ja hänen puolisonsa Margareta Sorander omistivat Agus-talon toisen puolen vielä v. 1744. Sinä vuonna syntyi Aguksessa heidän poikansa, sittemmin Tukholmassa ryytikauppiaina tunnettu *Efraim Juhananpoika Gebhardt*, joka myi 3. 10. 1775 tehdyllä kauppakirjalla raumalaisen perintötalonsa kauppias *Gust. Demoënille* 1050 kuparitalarin hinnasta.⁹) Gebhardt-suku oli kuitenkin pitänyt sukutalooaan hallussaan n. 170 vuotta, mikä on ollut harvinaista meikäläisissä kaupungeissa.

Vv. 1795—1796 kauppias *Juhana Lockberg*, joka nai Gust. Demoënin lesken ja sai siten talon haltuunsa, piti taasen Aguksessa kapakkaa. Hän kuului myöskin kaupunginvanhinten neuvostoon. Hänen vaimonsa Maria Kristina Grönlund oli Iskin talon omistajan Jaakko Grönlundin tytär, s. v. 1734. Avio-

⁸) AINA LÄHTEENOJA, Rauma II, liite: Gebhardt-suku. BERTIL SOURANDER, Släkten Sourander, Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja XVI, ss. 93—95.

⁹) Rauman lainhuudatuskirja 9, 10 ja 13. II. 1775.

puolisoilla oli Juhana Lockberkin kuollessa tammik. 1798 10-vuotias poika Johan Henrik ja 6-vuotias Reinhold sekä näitä nuoremmat tyttäret Eeva Maria ja Lo visa Fredrika. V. 1800 omaisuusveroluettelossa mainitaan leski *Maria Lockberg* Agus-talon omistajana. Talon numero oli silloin 142 ja taloon kuului peltoa 3 tynn. 15 kapanalaa sekä niitty, joka tuotti 1 aarnin heiniä. Talon rakennuksista mainitaan ruoka-aitta, riihi, lato, rantaa-aitta ja lastauslaituri.¹⁰⁾

Maria Kristiina Lockberg kuoli 27. 4. 1829 ja pesänkirjoitus hänen jälkeensä toimitettiin 14. 5. samana vuonna. Hänen lapsistaan oli silloin elossa porvari Johan Henrik Lockberg, porvarinleski Eva Maria Lindqvist sekä naimaton tytär Lovisa Fredrika, joka kuoli 15. 10. 1840.¹¹⁾

Kun Agus-talo seuraavan kerran huudatettiin, oli sen numero 185 länsineliössä. Porvarinleski *Eva Maria Lockberg-Lindqvist* huusi 1/2 taloa huutokaupassa, peri 1/4, osti velipuoleltaan Carl Gustav Demoënilta 1/4 ja sai sitten huudatuksen synnyintaloonsa 8. 10. 1832. Seuraava omistaja, laivuri *Carl Gustav Morin*, sai ensimmäisen lainhuudatuksen Agus-taloon 11. 2. 1839.¹²⁾

Kevästä 1862 lähtien Agus kuului kauppalaivuri Joel Gustav Berglundille aina syksyyn 1864, jolloin se siirtyi laivanrakentaja Johan Wilhelm Hafvermanille ja häneltä v. 1878 laivuri Gustav Hafvermanille. V. 1896 Aguksen osti kaupunginviskaali Hannes Gahmberg. Hänen ajaltaan on säilynyt kuva talon rakennuksista, joista varsinkin kulmarakennus kellarinpäälliskamareineen, nelilapekattoineen ja korkeine savupiippuineen oli silloiselle Raumalle tyypillinen.

¹⁰⁾ Rauman lainhuudatuskin a 1791—1799. LÄHTEENOJA, Rauma III, s. 440.

¹¹⁾ Rauman pesänkirjotuskirja 1826—1831. Turun Maakunta-Arkistossa

¹²⁾ Rauman lainhuudatuskirja v. 1839. TMA:ssa.

Kauppias Ivan Sofronoff ja hänen puolisonsa Liina o.s. Leh-
tinen saivat l:n lainhuudatuksen taloon 3. 8. 1904, mutta jo seu-
raavana vuonna Agus siirtyi värjäri Viktor Vahlgrenille (Vartio)
ja v. 1906 häneltä kirjakauppias Valfrid Vikmanille. Hän
uusi talon rakennuksia ja perusti sinne kirjapainon, jossa m.m.
Rauman vanhin sanomalehti Rauman lehti painettiin. Se me-
nestyi vuoteen 1930 asti, mutta lakkasi sitten ilmestymästä
pidettyään puoliaan kilpailevaa Länsi-Suomi-lehteä vastaan 25
vuotta. Rauman Kirjapaino Oy:ltä, jolle omistusoikeus taloon
siirtyi V. Vikmanilta, Aguksen lunasti 16.4.1921 Oy. Länsi Suomi
600.000 markan hinnasta. Kauppaan sisältyivät myöskin kirja-
paino, sitomo ja kirjakauppa.¹³⁾ Kuten nähdään, on Agus-talo
viimeisen sadan vuoden aikana vaihtanut usein omistajaa. NäirL
oli muuten laita useimpien raumalaisten talojen myöhempinä
aikoina.

¹³⁾ Länsi-Suomi 1945, n:o 280, B. Turun Maakunta-Arkistossa oleviat
tietoja Agustalon omistajista on kirjoittajalle ystävällisesti välittänyt rauma-
laissyntyinen maisteri rouva SUOMA VALLE Turussa. Lausun hänelle siitä
vilpittömän kiitokseni. Samoin kiitän kanslisti HILJA MARTTILAA Rau-
malta.

Pertti Virtaranta

Satakunnan paikannimiä II¹⁾

TYRVÄÄN RUOKSAMO.

Ruoksamon kylän nimen vanha tyrvääläinen taivuttaa *ruaksamo: ruaksamoilla, ruaksamoilta, ruaksamoille*. Nimi onkin alunperin i-loppuinen, mutta oi-diftongi on säilyneenä enää vain sivupainollisessa tavussa. Sama suhde on Siikaisten Otamon kylän nimessä, joka seudun kansankielessä kuuluu *otamo: otannoilla, otamoilta, otamoille*. Näiden paikannimien murremuodot kuvastavat vanhaa suhdetta: alunperin i-loppuisen diftongin jälkikomponentti on kadonnut painottomassa mutta säilynyt sivupainollisessa asemassa. Tämän vuoksi Tyrvään Ruoksamo ja Siikaisten Otamo ovat kielentutkimukselle kallisarvoisia jäänteitä. *Ruoksamo: Ruaksamoilla* tyyppinen taivutus on paikannimistössä yleensä harvinainen; edellisten lisäksi sitä on tiedossa vain muutama tapaus (Rapola, Kantasuomalaiset pääpainottomain tavujen i-loppuiset diftongit suomen murteissa 40).

Mistä Ruoksamon kylä on saanut nimensä, on vaikea kysymys. Paikannimiä tutkittaessa liikutaan nimittäin varsin epävarmalla pohjalla, koska niiden äänneasujen muutokset eivät läheskään aina noudata muun murteeseen kuuluvan sana-aineiston yleensä

¹ Tämän kirjoitussarjan alku on Satakunta XIII:ssa julkaistu »Kauvatsa ja Äetsä» (ss. 191—199).

varsin säännöllistä kehitystä. Sitäpaitsi paikannimien vanhat asiakirjamuodot ovat usein vaikeasti tulkittavissa. Siksi seuraavassa esitettävää Ruoksamon nimen arvoituksen selitystä onkin pidettävä vain ratkaisu yrityksenä.

Kallialan seurakunnan keskiaikaisissa kirkontileissä, joiden nimiaineiston Heikki Ojansuu julkaisi Satakunta-sarjan III osassa, Ruoksamo on tavallisesti kirjoitettu *Ruoksema(la)* asuun viittaavasti: ruoxema 1481, roxemala 1483, roxemalast 1488, 1490, Roxemalth 1515, roxemalth 1516 (Satakunta III 38"—39), samoin ainakin kerran myöhemmin: rooxeman 1555 (Valtionarkiston n:o 1983). Toisinaan Kallialan tileissä ei ole merkitty välivokaalia e:tä: roxma 1481, roxmala 1482, roxmala 1485, 1486, 1487 (Satakunta III 38—39). Perustuuko viimeksi mainittujen muotojen e:ttömyys silloiseen Tyrvään murteeseen vai ei, on mahdotonta varmasti sanoa.

Ehkä juuri vanha *Ruoksema(la)* muoto ratkaisee nimen arvoituksen. Se voi nimittäin olla sisäheittoinen palautuen varhaisempaan asuun *Ruokosema*. s:n yhteydessä painoton vokaali on usein kadonnut, esim. tarttis > tarts, tars, suosistua > suostua, tylsistyä > tylstyä, ränsistyä > ränstyä, kyynärystä > kyynärspää, olisin > olsin, tulisin > tulsin, menisin > mensin; paikannimet Tyrisevä > Tyrsävä (Suoniemellä ja Lempäälässä), Toriseva > Torseva (Mouhijärvellä, Tottijärvellä ja Nokiassa), Torsava (Karkussa ja Suoniemellä). Tässä tapauksessa vokaalin heittyminen on sitäkin luonnollisempaa, koska seuraavalle tavulle on langennut paino.

Olettamamme *Ruokosema* muodon jälkiosa *sema* merkitsee itsenäisenä sanana Lönnotin sanakirjan mukaan 'hop, samling af olika ämnen'. Sitä tavataan vielä nykyisinkin maamme itämurteissa. Prof. V. Tarkiainen on merkinnyt Juvalta seuraavan

sema sanan käytäntöä kuvaavan lauseen: *mätäv vua kaek tavarat yhtee semmaa* 'röykkiöön, kasaan' ja tohtori R. E. Nirvi Pohjois-Karjalan Kiihtelysvaarasta esim. *ikkee oj jo semmoinen sema* 'niin paljon', *semmoisen seman* 'niin paljon' on *suanneet* (nim. kaloja) *yhestä apajasta*. Edellisten lisäksi 'joukkoa, läjää, kasaa yms.' merkitsevä *sema* tunnetaan Sanakirjasäätiössä olevien tietojen mukaan mm. Polvijärvellä (Hirvonen), Pälkjärvellä (Könönen), Parikkalassa (Pajari) ja Kurkijoella (Koskimies). Se on ilmeisesti sama kuin sukukielestämme vepsästä tunnettu lokaalikollektiivinen johdin -som, -zom, joka esiintyy esim. seuraavissa vepsän sanoissa: *bolžom* 'puolapaikka', *hapšom* 'haavikko', *heinžom* 'heinikko', *kadagžom* 'katajikko', *kuuššom* 'kuusikko', *kaumžom* t. *koumžom* 'kalmisto' (Tunkelo, Vepsän kielen äännehistoria 233—234). Sitä tavataan niinikään vepsäläis- ja lyydiläisalueiden paikannimissä (Nissilä, Virittäjä 1947 18). Karjalan-aunuksen ns. eteläkarjalaisissa murteissa sama johdinaines on esim. sanassa *šinismö* 'sinelmä, mustelma' (muistiinpanoni on Jänkäjarven kylästä).

Maamme paikannimistössä -*sema* loppu on hyvin harvinainen. Tiedossani on vain Oriveden Suomasema (paikkakunnan murteessa *suamasema*), joka vanhoissa asiakirjoissa on kirjoitettu esim. *S u o m a i s e m a* 1582 (VA 2347), *S o u m a s e m a* (po. Suomasema) 1608 (VA 2486).¹

Ruoksamon nimen oletettu lähtömuoto *Ruokosema* on siten merkinnyt samaa kuin nykyisin Tyrvään murteessa tavattavat

¹ Kirjoituksessaan »Kansallinen nimitutkimus» prof. A. W. Koskimies kosketlee tätä oriveteläistä kylännimeä liittäen sen *sema* sanan yhteyteen. Koskimies katsoo, että nimen loppu on sama kuin karjalan sanassa *kalmizoma* 'hautausmaa', aunuksen *kalmozhemu* ja vepsän *kalmshom*. Hän arvelee, että Suomasema olisi alunperin merkinnyt 'varsinaissuomalaisen joukkoa t. perhettä' (Kansanvalistusseuran kalenteri v. 1916 s. 179).

johdannaiset *ruavikisto* ja *ruavisto*, siis seutua, jossa on kasvanut runsaasti ruokoa. Rautaveden rannalla olevaan Ruoksamon kylään tämä sopii hyvin. Sama nimenantoperiaate näkyy naapurikylän Kahimolan nimessä (sen murreääntämyksestä ja vanhoista kirjoitusmuodoista ks. Virtaranta, Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria I 271—272), joka nähtävästi perustuu kasvinimeen *kahtia*. Sana *ruoko* onkin paikannimistössä melko tavalinen (ks. Virtaranta, mt. 56—57).

Ruoksema muodon rinnalle on 1400-luvun lopun ja 1500-luvun asiakirjoissa monesti tullut *Ruoksemo(i)*: *roxemon* 1479, *Roxemoy* 1524 (Satakunta III 39), *Roxemoij* 1555 (VA 1981), 1560 (VA 2111), 1561 (VA 2132), 1563 (VA 2154), 1565 (VA 2179), 1566 (VA 2190), 1567 (VA 2203), 1568 (VA 2211, 2212), 1569 (VA 2223, 2224), 1570 (VA 2234, 2235), 1571 (VA 2243, 2247), 1573 (VA 2264), *Roxemoi* 1560 (VA 2112), 1562 (VA 2143, 2144), 1565 (VA 2178), 1566 (VA 2189), 1567 (VA 2202); 1571 (VA 2244), 1572 (VA 2254, 2255), 1573 (VA 2263), *Roxemo* 1571 (VA 2245), *Roxemoijn* 1554 (VA 1973, 1981), *Roxemoin*, *Roxemoildh* 1573 (VA 2265), *Roxemoin* 1564 (VA 2166), 1565 (VA 2180), *Roxemoinn* 1565 (VA 2180), 1566 (VA 2191), 1567 (VA 2204), 1568 (VA 2213), 1569 (VA 2225), 1570 (VA 2236). — Kirjoituskompastuksina on pidettävä muutamana vuonna esiintyviä i:llisiä kirjoitusasuja: *Roximåi* 1559 (VA 2097), *Roximoi* 1560 (VA 2110, 2112), *Roximoij* 1558 (VA 2064), 1559 (VA 2089, 2096), 1561 (VA 2129, 2131), *Roximoj* 1560 (VA 2112). Samaa on sanottava seuraavasta yksinäisestä o-tapauksesta: *Roxomoij* 1558 (VA 2065).

Vanhimmissa nimimuodoissa tapaa — aluksi selvänä vähemistönä — myös *Ruoksamo(i)* asua: *roxamoy* 1478, 1511 (Satakunta III 39), *Ruoxamoi* 1541 (VA 1921), 1542 (VA 1922),

1543 (VA 1924), *Roxamoi* 1540 (VA 1920), 1544 (VA 1925), 1546 (VA 1927), 1554 (VA 1972), 1555 (VA 1978), *Roxamoi* 1552 (VA 1952), 1553 (VA 1959), 1556 (VA 2000), *Roxamos* 1556 (VA 2000), *Roxamäin* 1559 (VA 2097), *roxamoin* 1554 (VA 1973), 1556 (VA 2000), *Ruoxamen* 1558 (VA 2064).

Ruoksamo(i) tulee myöhemmissä asiakirjoissa yksinomaiseksi: *Ruoxamåi* 1644 (Maanmittaushallituksen arkisto A 1 37), *Ruoxamoj* 1654 (maakirja, Turun maakunta-arkisto), *Ruokxamoi* 1693, *Ruoxamoi* 1705—1730, *Ruoksamå* 1732—1750, *Ruoxamo* 1750—1758, 1760—1767 (kirkonkirjoissa, Paikkannimitoimikunnan arkisto), *Ruoxamon puolinen vainio* 1793 (MHA A 7/14).

Mikä on nimiasujen *Ruoksema*, *Ruoksemoi* ja *Ruoksamoi* suhde? Vanhin on *Ruoksema*, joka edellä esitetyn käsityksen mukaan palautuu muotoon *Ruokosema*. *Ruokseman* i-suffiksilla muodostettuja johdannaisia ovat *Ruoksemoi* ja *Ruoksamoi*. Aihetta välivokaalin e:n muuttumiseen arksi, mikä on myös vanha muutos, on vaikea huomata. Jos se olisi tapahtunut *Ruoksema* > *Ruoksama* vaiheessa, niin tällainen lähiassimilaatio olisi kyllä voinut käydä päinsä, eritoten silloin, kun kolmannella tavulla on ollut sivupaino (siis esim. *Ruoksemalla* > *Ruoksamalla*); tähän verrattakoon Suoniemen Tyrisevän kylän nimessä tapahtunutta kehitystä: *Tyrisevä* > *Tyrsevä* > *Tyrsävä*.

Tyrvään Ruoksamon yhteyteen kuuluu Ikaalisten *Ruoksamo* nimipesye, mistä ison jaon asiakirjoissa on useita esimerkkejä: *Ruoxamon Suo* 1782 (MHA A33/8), *Ruoxamo Moisio* *Ruoxamö Boskapshwila* 1782 (MHA A 19 33/17), *Ruoxamo* (niitty) 1786 (MHA A 19 2/4).

IKAALISTEN JOUDI.

Ikaalisten Karhoisten kylässä on Joudi-niminen talo, josta vanhat ikaalislaiset käyttävät murremuotoa *jouli*, taivuttaen sitä *joulin*, *joulilla*, *joulille* jne. Joudi on ollut talon virallisena nimenä jo parisataa vuotta. Suomen asutuksen yleisluettelossa (lyhennetty SAY) on kirjoitusmuoto *Joudi* esim. vuosilta 1739—1742, 1744—1750, 1752—1809. Samaa tarkoittaa *Joudij* 1723 (SAY).

Vuoden 1905 maakirjassa Joudi muodon rinnalle on asetettu *Jouti*, tillistä asua tavataan asiakirjoissa jo paljon aikaisemmin, esim. *Iouti* 1687 (VA 7374), 1694 (VA 7395), 1696 (VA 7402), 1697 (VA 7405), *Jouti* 1695 (VA 7398), 1698 (VA 7410), *Iäutina* 1722 (SAY). *Jouti* ja *Joudi* muotojen suhde on siten selitettävissä, että *Joudi* on irtautunut varhaisemman *Jouti* : *Joudin* taivutuksen heikon asteen muodoista.

Mikä sitten on *Jouti*? Vai eikö tämäkään ole nimen alkupe räinen muoto? 1600-luvun lopun ja 1700-luvun asiakirjoissa mainittu talonnimi on useita kertoja kirjoitettu tz:llisena: *Joutzi* 1697, *Jåutzi* 1726—1729, 1731, 1733—1738, *Jåutzia* 1724, *Joutzina* 1709, 1710, 1712 (SAY). Tämä viittaa siihen, että Joudin talon nimessä piileekin vanha suomalainen *jousi* sana, joka ennen on ollut muodossa *jouts*. Paikannimissä *jouts* on edelleen hyvin tavallinen. Miten kehitys on käynyt *Jouts* asusta *Jouti* muotoon, on vaikea tarkalleen sanoa. Ikaalisten murteelle ominaisen *ts* > *tt* muutoksen tapahduttua on ensin päästy *Joutti* : *Joutten* taivutukseen. Ehkä *Joutti* on kuitenkin pian mukautunut alkuperäisten *tt*-tapausten *tt* : *t* vaihteluun, siis *Joutti* : *Joutin*, jonka jälkeen taivutusvartalo *Jouti* on yleistynyt kautta koko paradigman.

HÄMEENKYRÖN JOUTI.

Ikaalisten Joudi tuo mieleen tuntuvasti vanhemman hämeenkyröläisen Jouti nimen, jonka niminen talo on Untilan kylässä. Paikkakunnan kansankielessä tämäkin kuuluu *Jouli* ja se taipuu samoin kuin sen ikaalilaislainen kaima: *Joulin*, *Joulilla*, *Joulille* jne. Virallinen Jouti asu on sangen vanha. Sen asuisia tai samaan viittaavia kirjoitusmuotoja tavataan jo 1500-luvulta lähtien: *Jouti* 1553 (VA 1956), 1554 (VA 1972), 1555 (VA 1978), 1556 (VA 1998), 1559 (VA 2089), 1585, 1590, 1600, 1602, 1604 (SAY), 1697 (VA 7405), 1698 (VA 7410), 1729, 1731, 1733—1738 (SAY); *iouti* 1560 (VA 2110), 1561 (VA 2129), *Joutij* 1670 (SAY), *Iouti* 1687 (VA 7374), 1694 (VA 7395), 1696 (VA 7402), *Jåutj* 1722, 1723 (SAY). Rinnalle tunkeutuu joksikin ajaksi *Joudi*, esim. vv. 1739—1742, 1744—1750, 1752—1809 (SAY), mutta vanhempi asu *Jouti* syrjäyttää sen uudelleen.

Joudi muotoon ja kansankieliseen *Joidi* asuun on päästy — samoin kuin vastaavassa Ikaalisten nimessä — *Jouti* : *Joudin* taivutuksen heikkoasteisen vartalon yleistyttyä nominatiiviin.

Mainittujen *Jouti* ja *Joudi* kirjoitustapojen lisäksi vanhoissa asiakirjoissa on myös tt:liisiä ja tz:liisiä muotoja. *Joutti* muotoja: *Joutti* 1555 (VA 1978), 1588, 1589, 1592, 1597 (SAY), *ioullij* 1558 (VA 2058), *ioutti* 1569 (VA 2225), *Jowtti* 1573 (VA 2265). Samaa tarkoittanee merkintä *Jouthi* 1557 (VA 2031), 1727, 1728 (SAY). On myös luultavaa, että osa yksinäis-t:liisistä kirjoitusmuodoista on tarkoitettu luettavaksi *Joutti*. tz-asuja: *Joutzi* 1674, 1700, 1701, 1703, 1704, 1709, 1710, 1712, *Jåutzi* 1725 (SAY). Tässäkin nimessä 'jousta' merkitsevä *joutsi* voi olla alkuperäinen ja *joutti* sen kansankielinen muoto. Analogisen *Joutti* : *Joutin* taivutuksen heikon asteen muodoista olisi sitten

päässyt yleistymään nykyään virallinen *Jouti*, jonka heikkoasteinen taivutusvartalo taas on nykymurteen *Jouti*.

Jouts > *Joutti* muutoksen edellyttämä *ts* > *tt* kehitys olisi näin ollen Ikaalisten seuduilla peräisin jo 1500-luvulta. Tämä on mahdollista, vaikka tiettävästi ensimmäiset *ts* > *tt* muutosta osoittavat paikannimien kirjoitusmuodot näillä seuduin ovatkin vasta 1700-luvulta.¹ Annettua selitystä näyttää vastustavan se, että tz:llisia kirjoitustapoja on vasta 1600-luvun loppupuolelta alkaen, kun taas *Joutti* asua tavataan jo toistasataa vuotta aikaisemmissa asiakirjalähteissä.

SUONIEMEN PALANKORPI

Suoniemen pitäjän kansankieli on vielä satakunta vuotta siten ollut l:n kannalla niissä tapauksissa, missä kirjakielessä on d. Vanha l-kanta on jäänyt paikannimiin *Kolismaa* («kodismaa») ja *Salimäki* («sadinmäki»). Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoriassa, jossa kysymystä on käsitelty, olen huomauttanut lisäksi siitä mahdollisuudesta, että kolmantena l:n jäänteenä Suoniemen paikannimistössä voisi olla viljelysmaan nimi *Palankorpi* (I s. 92). Tämä oletamus onkin varma, vaikka murteenpuhujan kielitunne ei enää yhdistä nimeä *pata* sanaan, jonka genetiivimuoto sen alkuosa kuitenkin on. V:ltä 1782 on nimittäin isonjaon toimituskirjoissa vielä kirjoitusmuoto *P a d a n k o r p i*, minkä

¹ Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoriassa (I ss. 213—214) lueltujen esimerkkien lisäksi mainittakoon vielä pari nimeä, jotka osoittavat *ts* > *tt* muutoksen tapahtuneeksi, nimittäin Jämijärveltä torpannimi *Mettämäki* 1781—1783, *Mettämäki* 1786—1799, *Mättämäki* 1800—1809 (SAY), Kankaanpäästä niitynnimi *Äjän Mettän niittu* 1800 (MHA A 25 3/15) ja Kihniöltä nimipesye *Joutten Saari*, *Joutten Neva* 1804 (MHA A 34 4/3). Huom. lisäksi kihniöläinen *Joutenuxen nitoxet* 1804 (MHA A 34 4/5), joka lienee luettava *Jouttenuksen niitokset*.

Aulis Oja mainitsee teoksessaan Suoniemen Sarkolan Paavolan suku (s. 18). — Mainittakoon tässä, että Isossakyrössä on viljelysmaan nimenä *Patakorpi*, jossa siis alkuosa on nominatiiviasuisena (A. J. Turppa, Isonkyrön kylien, talojen ja peltujen nimet s. 91; käsikirjoitus Paikannimitoimikunnan arkistossa).

Eino Arvela

Itä-Ikaalisten kansanomaisista rakennuksista.

Kesällä 1931 Satakuntalainen Osakunta järjesti tavanmukaisen retkikunnan keräämään kansa- ja kielitieteellistä ym. kansantietoutta maakunnastaan. Silloisen 5-henkisen retkikunnan työskentelypaikaksi oli valittu Ikaalisten pitäjän itäisin osa. Asuen ensin Juhtimäen, sitten Luhalahden kylässä retkikunta kesäkuun 5 päivän ja heinäkuun 5 päivän välisenä aikana suoritti keräystyötä eri puolilla siinä osassa pitäjää, joka on Kyrösjärven itäpuolella.

Retkikunnan jäsenenä oli myöskin ylioppilas Eino Arvela, silloinen kotiseututoimikunnan sihteeri. Varsinaisesti kieltä opiskelevana hän kuitenkin sai tehtäväkseen kerätä vanhaan rakennuskulttuuriin kuuluvia seikkoja. Perusteellisena miehenä hän innolla omistautui tuona kuukautena omaan keräyskohteeseensa ja siksi hänen keräystuloksensa on esimerkillinen. Seuraavassa julkaistaan tämä keräys suurimmalta osaltaan.

Seuraavana vuonna Eino Arvela sairastui ja tauti päättyi kuolemaan 1933.

A s u i n p a i k a n   v a l i n t a .

»Varhaisimmat asukkaat ovat olleet saloasukkaita.» — Asunnot rakennettiinkin ennen kaskimetsän ja kalavesien lähelle, mieluiten mäkimaille, korkeimmalle kohdalle. Esim. Juhtimäen Toivosen talo on aivan vedenjakajalla, niin että toiselta katonlappeelta vesi juoksee Näsi-, toisaalta Kyrösjärveen. Kaivoveden saannin helppoutta pidettiin tärkeänä, mutta muuten ei itse maan-

laatuun suurta huomiota kiinnitetty. Senvuoksi usein osuttiin varsin kivikkoisille paikoille, kuten Juhtimäenkin pellot vielä osoittavat. Taikatemppuja talonpaikkaa hakiessa ei tiedetä käytetyn. Liitän tähän lorun kansanetymologisesta kaskusta, miten Juhtimäelle tulleet viisi veljestä, muka seudun ensimmäiset asukkaat, valitsivat itselleen asuinpaikan.

Vanhin sanoi: »Tässä minä toivon eläväni» (siitä Toivonen).

Toinen: »Tähän minä itseni liitän» (siitä Liitiä).

Seuraava: »Tässä minä kestiä juon (t. pidän) (siitä Keskilä).

Seuraava: »Tässä minä nistusta syön» (siitä Nisula).

Nuorin: »Tänne minä menen erilleni» (siitä Erä).

Nämä viisi taloa ovat vieläkin kylän ainoat talot.

V a n h i m m a t   a s u i n m u o d o t .

Alkukantaisissa oloissa rakentamaan ryhdyttäessä ensimmäinen rakennus tavallisesti on ollut *sauna*, jossa asuttiin ja jota voitiin käyttää riihenäkin. Jos kesäaikana ryhdyttiin rakennuspuuhiin, voitiin »häpäkältä» (tilapäisesti) asua havuista tehdyssä *kotuksessakin* (kts. s. 312). Kaksi haastateltavaani kertoi nuoruudessaan asuneensa mainitunlaisessa pirtti-sauna-riihessä. K. Hauturi kertoi: »Olen asunut sellaisessa 10 vuotta. Aluksi muita rakennuksia ei ollutkaan. Sauna oli multiomalle rakennettu. Siinä oli toisesta päästä ulostyöntyvä katto (riima) sekä sivulla suojakatos (röytä). Ulkokatto oli laudoista. Lattia oli yhtenäinen. Laki oli halaistuista puista, jotka niskan kohdalta (joita oli kolme) olivat kengätyt (o.s. lovetut). Lakehista ei ollut eikä räpänää, vaikka tuvassa oli avoin kiuas. Ovi oli länteen, uuni pohjoisseinällä. Peräseinässä (itään) ja eteläseinässä oli työnnettävä ikkuna.» K. Jokijärvi kertoi: »Juhtimäen Saareksesta on noin 40

Kuva 1. Vähä-Heikkilän talo. Vähäröyhä. — Kirjoituksen kaikki kuvat ottanut Eino Nikkilä.

vuotta sitten hajoitettu tällainen pirtti-sauna-riihi ja minun kotoani, missä sitä lopuksi käytettiin vain saunana, v. 1912. Oviseinällä siinä oli riu'uista tehty pistos lumen suojana. Lavolla maattiin.» Sama kertoja lisäsi nähneensä, kuinka »Virtaalla» Kantoniemessä maattiin lavalla, joka oli poikki tuvan.

Enää en saanut nähdä tavallisiakaan savupirttejä muuta kuin jossain ladoksi muutettuna. Useat niitä kyllä muistivat kerrotun olleen. I. Harju sanoi niitä siksi käytetyn, että »Ruotsi otti veron, jos savu katolle nousi». Ylijoen perällä kerrottiin olevan Nikkilän Annan mökki, joka myös on ollut savupirttinä. Sen ovi ylettyi vain rinnan korkeudelle. — Yleensä rakennusten suhteen ilmoitettiin, että 80 v:n kuluessa on kaikki suuresti muuttunut.

Puitten kaato.

Puitten kaatoon paras aika oli toisten tietojen mukaan marraskuu, sillä se oli »kuiva kuu». Toiset taas pitivät tammikuuta sopivana kaadannan aloittamiseen, sillä »silloin ei ole enää mitään hyönteistä puussa». T. Särkikoski sanoi: »Tammikuun alussa kaa-

dettiin ensimmäinen hirsi. Siinä oli luvutkin» (tarkoitti: sanat). Keväällä ei saanut kaataa, sillä »viimeiskeillä kaadettuihin tulee toukkia ja puu syntyy».

Siihen, minä kuukautena hirret kaadettiin, ei kuitenkaan näyttää pannun niin paljon huomiota kuin siihen, mikä kuunvaihe silloin oh. Melkein säännöllisesti sai vastaukseksi, että alakuussa eli loppukuussa¹⁾ ja varsinkin viimeisellä korttelilla oli paras kaataa puut tai ainakin aloittaa kaato. Näin siksi, että loppukuu oli »kuivempi» kuin alkukuu, joten loppukuussa kaadettuihin ei tullut toukkia eivät ne sintyneet, mädänneet eivätkä halkeilleet varsin helposti. Erikoisen kuiva ja kova päivä oli usean kertojan ilmoittaman mukaan alakuun (ja samalla koko kuun) viimeinen torstai, T. Jokisaloon mukaan vielä »marraskuun viimeinen torstai». E. Harju kertoi vanhojen sanoneen, että alkukuun kahdeksan ensimmäistä päivää olisivat yhtä kuivat kuin loppukuukin. »Kahlen kuun päivänä» ei saanut kaataa, sillä »jos ehtona kaalettiin puu, oli siinä aamulla toukka».²⁾ Kuun haavapäivänä (kts. s. 308) taas, jos kolahutti puuta, niin vierestäkin kuoli toinen puu.

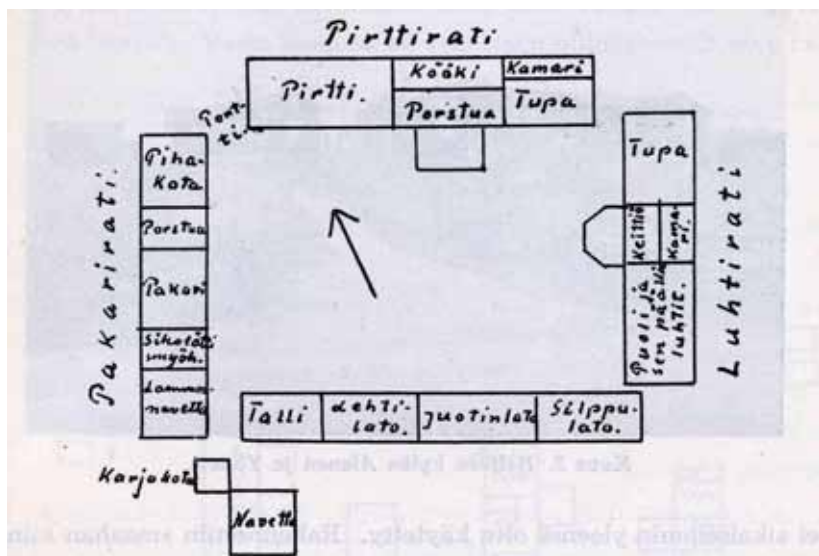
¹⁾ Huomautus: samaa käsitettä tarkoittavien termien välillä olen käyttänyt tai (t.) sanaa, milloin rinnakkaismuodot erottaa vain pieni äänteellinen seikka, sekä eli (l.) sanaa, jos rinnakkaistermit ovat nähtävästi eri alkuperää.

Kertojilta kuulemani ammattitermit olen merkinnyt kurssiivilla, milloin olen useammalta kertojalta kuullut saman sanan, sekä harventaen, milloin sana muistiinpanoissani, huolimatta ehkä todennäköisestä yleisyydestään, esiintyy vain yhden tai kahdenkin lausumana. Lainausmerkkejä olen käyttänyt myös, milloin asian valaisemiseksi suoraan siteeraan jonkun kertojan sanontaa. Jos joskus muussa mielessä käytän lainausmerkkejä, ilmenee se lauseyhteydestä.

²⁾ Myöhemmin, tarkistaessani tätä kirjoitusta, huomasin, että kertojat ovat tässäkin puhuneet »kuun haavapäivästä». Katsoisin tämän erehdykseksi, sillä kuun haavapäivähän oli ensimmäinen kuiva päivä, kun taas »kahlen kuun päivästä» alkoi yläkuu.

Kun ensimmäinen puu oli kaadettu, niin erään tiedon mukaan kannon nenään kerättiin maasta roskia ja törkyä ja poltettiin ne siinä. Tämä esti elävien tulemisen rakennukseen.

Kuva 2. Vähä-Heikkilän talon vanha rakennusjärjestys. Vähäröyhiö. —
Kirj. piirros.

Hirsien ajo.

Kyläpaikoissa hirret ajettiin rakennuspaikalle enimmäkseen talkoilla, varsinkin »pikkumökkiläisten miltei järjestään». Talolliset autoivat pien'eläjiä. Syrjäisen Hauturin vanha isäntä taas ei tiennyt hirsitalkoita niillä main käytetyn. Metsät ovat lähellä.

Rakennuksen perustus.

Samoin kuin puitten kaato oli itse rakennuksen tekokin aloitettu loppukuussa. J. Heinosen isä (synt. 1808) oli tiennyt kertoa uhratun rahoja, kun asuinrakennusta alettiin tehdä. Kivijalkaa

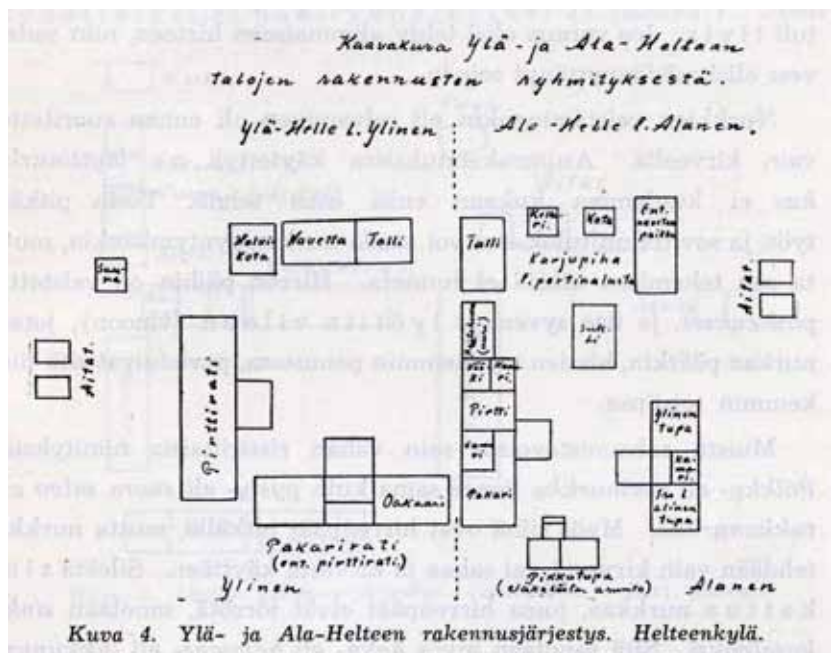
Kuva 3. Helteen kylän Alanen ja Ylinen.

ei aikaisemmin yleensä oltu käytetty. Rakennettiin »maahan kiinni» tai korkeintaan käytettiin nurkkakiviä tai »pieniä laakoja seinän alla», jotka pantiin suoraan maan päälle. Näin rakennettu huone tietenkin kallisteli. — Vasta myöhemmin tuli käytäntöön *kruntikaivaus* ja *kivikenkä*.

Perustuksen tekoonkin liittyi taikoja. Emäntä Välimäki kertoi: »suojaksi susia vastaan pantiin perustukseen n.s. *kruntipussi*, jossa oli ruumiinluita, ruutia ja kirkonmultaa. Se valmistettiin itse.» — I. Lehto: »Etteivät syöpäläiset eivätkä mitkään elävät eläisi rakennuksessa, pantiin sen perustukseen eläviä matoja ja kaikkia isoja matoja (s.o. käärmeitä). Ne piti otettaman ennen käen kukkumaa. Mato otettiin pihtiin ja pantiin semmoseen tuohenkäiväreen, ettei kuolemaan päässyt.» — K. Jokijärvi: »Pohjoisenpuoleisen takanurkan nurkkakivelle kaadettiin jotain öljyä, jonka piti tuottaman jonkinlainen siunaus.»

Seinien rakentaminen.

Kolimpetkeleellä tapahtui tukin kuoriminen eli *kolominen*. Aikaisemmin kerrottiin asuinhuoneetkin usein rakennetun ympyriäisistä hirsistä. Vasta seinässä ne veistettiin piilukirveellä eli p 1 a n-

kattiin, joskus vain sisäpuolelta. Toisinaan puista kuitenkin maassa lyötiin pinnat pois eli tapettiin ja sitten seinässä piilukirveellä siliteltiin. — Ulkokuoneitten seinissä näkee toisinaan vain ylimmät hirret, 3—4 hirsikertaa ulkopuolelta veistetyiksi, sisältä ovat kaikki veistetyt. Vullan pyöreistäkin hirsistä tehtyjä ulkokuoneita vielä näkee.

Ensimmäisenä hirsikertana oli 4 vahvaa nelikulmaiseksi veistettyä alushirttä eli alusparrua. Sitten alkoi varsinainen salvaminen eli hakkaaminen. *Vara* ja kirves olivat työkalut. Välitappeja vanhemmiten ei käytetty. *Varaaminen* tapah-

tui siten, että puu nostettiin jo salvetun seinäosan ja viimeisen hirren päälle ja rautaisella seinävaralla vedettiin näitten välistä rakoa pitkin hirsien kummallekin puolelle piirut. Sitten varattava hirsi käännettiin ympäri ja veistettiin siitä piirujen välinen osa kouruksi, niin että se hyvin liittyi alimmaiseen, *vara(v)us* tuli tiivis. Jos varaus olisi tehty alimmaiseen hirteen, niin sadevesi olisi mädännyttänyt seinän.

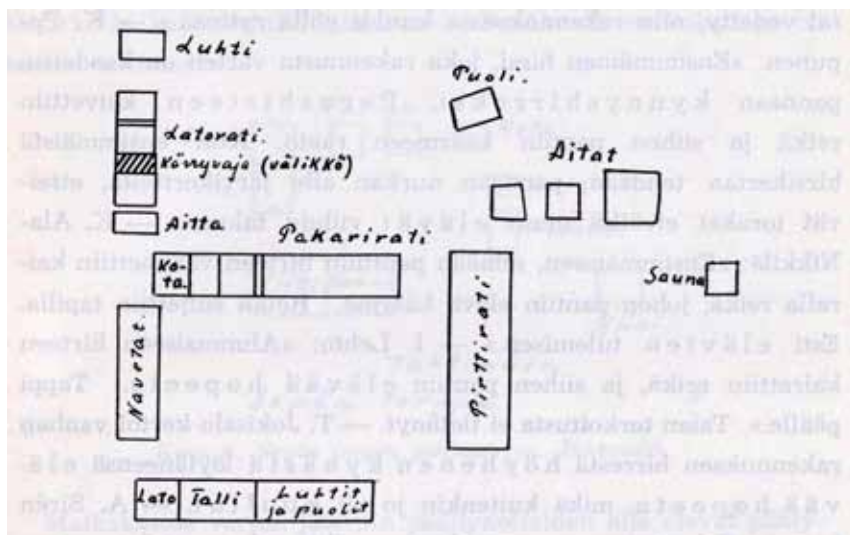
Nurkkien veistäminenkin eli salvaminen oli ennen suoritettu vain kirveellä. Asuinrakennuksissa käytettyä n.s. *läyttinurkkaa* ei kuulemma kukaan enää osaa tehdä. Tosin pitkän työn ja sovittelun tuloksena voi saada nurkan syntymäänkin, mutta sen tekemisen niksiä ei tunneta. Hirren päihin on veistetty *poskeukset*, ja itse syvennys lyötiin viloon (vinoon), joten nurkan päätkin, hirsien myöhemmin painuessa, puristuivat sitä tiuhemmin toisiinsa.

Muista salvamistavoista sain vähän ristiriitaisia nimityksiä. *Pölkky-* eli *ristinurkka* lienee sama kuin *pysty-* eli *suora salvo* eli *tukkanurkka*. Myös siinä ovat hirrenpäät pitkällä, mutta nurkka tehdään vain kirvestä, tai sahaa ja kirvestä käyttäen. Sileätä sinkallua nurkkaa, jossa hirrenpäät eivät törötä, sanotaan *sinkkasalvoksi*. Sitä sanotaan myös *haka-* eli *hammas-* eli *lukkunurkaksi*, sillä siihen tehdään erikoinen hammas. Asuinrakennuksen nurkissa on käytetty lämpösen koloa. Mainittakoon tässä yhteydessä, että latojen salvamista, mikä tapahtui siten, että pyöreitten hirsien päät veistettiin vain alapuolelta kouruiksi sanottiin *koppeloimiseksi*, ja nurkkia *koppeloiksi* eli *koppelonurkiksi* (kts. kuvaa 25). Samanmallista nurkkaa lienee tarkoittanut myös *koirankaulanurkka*. — Kaivosalvaimen nimi oli *kalvankakko*. Se tarjosi vahvan tuen ulkopuolista mullan puristusta vastaan.³⁾

³⁾ Ikaalisten seudun salvosmuodoista ks. NILO VALONEN, Vuosiluvulla merkittyjä rakennuksia Ikaalisten ja Parkanon seudulta, Satakunta XII 214—.

Seinissä on myöhemmin alettu käyttää *kairatappeja* eli *vaar-
noja* hirsiiä toisiinsa sitomassa.

Kun viimeinen hirsikerta oli valmis, oli rakennus *tasakerrassa*.
Päätyihin vielä pantavia, yhä lyheneviä seinäpuita sanottiin pää-
lynotteiksi eli päällynpalkeiksi (= päädyn?). Usein

Kuva 5. Liitiän rakennusjärjestys. Juutimäki. — Kirj. piirros.

ne tehtiin halkaistuista, veistetyistä hirrenpäistä. — Myöhemmin tilkittiin seinät sammaleilla.

F. Iso-litu sanoi, että »vanhois huaneis on halotettu» (s.o. rakennus on tehty jonkinverran ylöspäin leviävä, hato). — A. Keskinen taas kehui miestänsä, kuinka tämä »kahleksan kertaa päiväh hakkas» (tarkoitti hirsikertoja).

Näin yksinkertaisesti ei kuitenkaan tapahtunut seinien laitto,, vaan siinä oli monta seikkaa otettava huomioon. Ensinnäkään vastapäivän kieriä puita, joita onkin vähemmän, ei saanut panna seinään, sillä ne menevät ympäri eivätkä pysy seinässä. Rakentamiseen liittyi myös joukko taikoja. I. Harju

kertoi: »Jos pyhäpuolina (puolipyhinä, helluntaitakin oli pidettävä 4 päivää) rakennetaan, niin taloon tulee kova haltia, ja seinät naskuvat». — K. Köykänen: »Jotkut rakennukset rutisi ja ratisi. Ne oli pahalla ajalla (pyhänä?) hakattuja.» — E. Smed kertoi: »Jos seinäpuita oli pyhäseen aikaan hakattu tai vedetty, niin rakennuksessa kuului yöllä rytinää.» — K. Papunen: »Ensimmäinen hirsi, joka rakennusta varten on kaadettu, pannaan kynnyskirreksi. Perushirteen kaivettiin reikä ja siihen pantiin käärmeen raato. Kun ensimmäistä hirsikertaa tehdään, pannaan nurkan alle järvikortteita, etteivät torakat eivätkä muut elävät viihdy talossa.» — K. Al-Nikkilä: »Ensimmäiseen, seinään pantuun hirteen väännettiin kairalla reikä, johon pantiin elävä käärme. Reikä suljettiin tapilla. Esti elävien tulemisen.» — I. Lehto: »Alimmaiseen hirteen kairattiin reikä, ja siihen pantiin elävää hopeeta. Tappi päälle.» Taian tarkoitusta ei tietänyt. — T. Jokisalo kertoi vanhan rakennuksen hirrestä höyhenen kynästä löytäneensä elävää hopeeta, mikä kuitenkin jo oli kuollut. — A. Siren kertoi: »Salvettaissa on pantu hirsien väliin rahoja, että asuntoon tulisi rikkautta.» — K. Papunen: »Elävien tulo luultiin estetävän, jos seinään pantiin mänty, jonka kyljestä alkaa semmonerilline kara, n.s. *kyrpämänty*. Tällaisia kaksiahaaraisia mäntyjä näkee vielä seinässä.» — Emäntä Jokijärvi: »Jos rakennusta tehtäessä *haltiahirsi* pääsee putoamaan, niin se tietää rakennuksen paloa.»

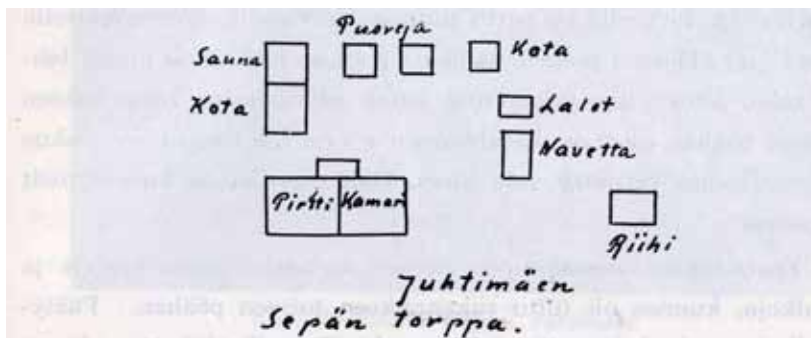
Sammalten otto metsästä oli sovitettava myös loppukuun tai kuivien päivien ajaksi, A. Kesksen mukaan 6—7. p:ksi.

Vesikatto.

Päällynotteita pantaessa asetettiin paikoilleen myös katon kannatuspuut, pitkittäin kulkevat *vualiamet* (yks. nom. *vualian* —

kuten multian, laipion), *vuariamet* (r ehkä tavoitteluanalogiaa) t. *vualeiset*. Harjalle tulevaa *selkä-* eli *harja-* eli *niskahirttä* tai *-puuta* sanottiin *puuropuuksi*. Kun tämä saatiin päälle, huudettiin kuulemma kovasti »eijaa».

Tavallisin rakennuksien kattamisaine ennen oli tuohi, mutta »kaikkikin katot tehtiin tuohesta». *Tuohi-* eli *malkakattoja* oli isoissa taloissakin.

Kuva 6. Sepän torpan pohjapiirros. Juhtimäki.

Malkakattoa varten jätettiin päällynnotteiden alla olevat päätyhirit vähän muita pitemmät, ja näiden varaan asetettiin kummallekin *rastalle 1* tai *2 rästäspalkkia*, »parrua», »piilua» t. »hirttä eli siihirttä. (Kts. kuvaa 23). Näitä vastaan vuoliainten poikki asetettiin ruuteet. Ruoteina käytettiin eräitten tietojen mukaan plankkuja, toisten mukaan taas puitten *laikkoja* (*laikkiaisia*) eli *tapoksia* (kts. s. 21) ja muita pieniä puita. Ne asetettiin tiheään riviin vieri viereen. Joskus siihirret puuttuivat. Silloin ruuteet ulettuivat seinähirsien yli.

Tuohet oli senjälkeen, kun ne oli luistettu puista — mikä tapahtui varsinkin lehdenteon yhteydessä — pantu painon alle pinkkoihin eli pystyihin oikeenemaan. Siinä ne säilyivät »vaikka 10 vuotta». Tyvenellä ilmalla tuohia alettiin raliillaa, levittää katolle. Rakennuksen päätyyn rastalle levitettiin

ensimmäinen *suomus* eli *kasti*, siten että *i h o n p u o l i* tuli päälle ja syyt kastin pituussuuntaan, tämän päälle limittäin eli *l o m a a n* toinen, ja niin mentiin harjalle asti. Katto tehtiin yleensä n. 3 tuohta vahva. Vastaavalla kohdalla toisella puolella harjaa eli toisella *lappeella* (nom. *lape*) oli tehty samoin. Siten voitiinkin asettaa tuohien päälle ensimmäiset *malaat*. Näitten yläpää oli veistetty *l i l l o o n* (litteäksi) eli *l a v a s t e t t u l a p p e e m - m a k s i*, ja kirveellä tai parin tuuman vahvuisella kouruteräisellä *m a l k u r i l l a* tai pienemmällä *n a p a k a i r a l l a* oli niihin tehty reiät, joitten läpi työnnettiin katon valmistuttua rakennuksen päästä päähän ulottuva karahkainen *k a r a l . k r a s s i*, — Joskus oli malkoihin veistetty vain lovet, joiden avulla ne kiinnittyivät toisiinsa.

Ensimmäisen *suomusrivin* viereen asetettiin uusia kasteja ja malkoja, kunnes oli tultu rakennuksen toiseen päähän. Pääty-malkojen painoksi pantiin toisinaan kiviä. — Tuohikattoa oli ennen käytetty kaikissa rakennuksissa. Ne kestivät kauan, 100 vuotta vanhojakin tuohikattoja tavataan.

Toinen kattomalli oli n.s. *kourukatto*. Sitä ei kuitenkaan liene asuinrakennuksien päällä käytetty. *Kourut* oli tehty suuria puita, mäntyjä halkaisemalla ja veistämällä *puolikaitten* sisäpinta laksolle. Sitten kouruja jonkun verran saumattiin reunoista. — Kourut asetettiin kahteen kerrokseen, alimmaisessa koverat puolet ylös-, ylimmäisessä alaspäin — ja siten että ne peittivät alimmaisten kourujen välit. Luisumisen estämiseksi alimmaiset kourut usein *j a l a a t t i i n* eli *k e n g ä t t i i n* vuoliainten kohdalta. — Kouruja voitiin veistää *p l a n k u i s t a k i n*. — Kourukaton sanottiin kestävän satoja vuosia. Saratto mainitsi, että Virroilla on eräs 500 vuotta vanha aitta, jossa on kourukatto. — Ulkokuonerakennuksissa käytetty *l a u t a k a t t o* tehtiin samaan tapaan kuin kourukatto (kts. kuvia 24 ja 28).

Kuva 7. Niemen torppa. Juhtimäki.

Turvekattoja ei muistettu käytetyn missään. Olkikattoja oli harvoin käytetty heinäladoissa. Rästäskoukut eli *noukat* sidottiin vittoilla kiinni.

Pärekattojen päreet, joiden muodostamia suomuksia myös sanotaan kasteiksi, tehtiin ennen puukolla tai käsinlykättävää pärehöylällä. Silloin oli tavallisesti jo katon kasvatussysteemikin toinen. Päällynnotteet ja vuoliamet puuttuvat, katto on *treevalla* eli *takstoolien* varassa. *Konttitakstooliksi* sanotaan sellaista rakennetta, jossa erityinen jalka tukee treevoja tai treivoja 1. takstoolipiiruja. Jalkoja yhdistää *holliparru* ja saman takstoolin piiruja *halapanta* eli *solkipuu*. Jotta katon päätyräystästä voitiin alapuolelta vuorata, käytettiin erikoisia holppereita, parin takstoolin välin mittaisia, treevojen päällä kulkevia tukipuita. Takstoolipiirujakin saattoivat yhdistää niiden alla lähellä harjaa kulkevat 2 selkäpuuta.

Treevat voidaan asettaa myös harjahirttä vastaan, jota tällöin kannattavat seinien kohdalla sijaitsevat tolpat. Asetetaanpa toisinaan, esim. ladoissa vuoliaintenkin päälle treevat (kts. kuv. 24, 25), joskus taas tehdään tuohikatto takstoolien varaan. Vanhoissa rakennuksissa katto usein on hyvinkin loiva, uusissa on katonlappeiden muodostama kulma yleensä pienempi. Varakkaisissa taloissa näkee jollakin katolla ruokakellon, joka usein on koristeltu monenlaisin leikkauksin.

P e r m a n t o .

Aikaisemmin käytettiin lattian lämpimyyttä suojaamassa n.s. *multipenkkiä* eli *multiamia* (nom. *multian*? kuten *vualian*) t. *multiomia* (nom. *multion*? kuten *laipion*, kts. s. 300). Multasuojusta käytettiin joko vain sisäpuolella tai (harvemmin) vielä ulkopuolellakin. Sisämultipenkki tehtiin ennenkuin lattia siten, että seinäanalusta tukittiin kivillä ja seinien sisäpuolelta luotiin maata seinävierille lattian korkeudelle asti. Multipenkin tukena multaa pitämässä käytettiin usein suurehkoja puita, hirssiä, ja näiden takana taas oli ehkä kiviä.

Multipenkkiin pantava maa otettiin usein siten, että muodostui *kuoppa* tai ehkä kaksikin, joissa säilytettiin perunoita, kaljatynnyri y.m. Kuoppa, jonne kuljetaan lattiassa olevan *luukun* kautta, saattaa olla niin syvä, että siellä voi seistä suorana.

Ulkomultipenkki, missä sellainen tehtiin, valmistettiin siten, että alimmaisten seinähirsien ympärille n. $\frac{1}{2}$ metrin päähän niistä salvettiin yhden tai kahden hirsikerran korkuinen puinen kehys, joka luotiin multaa täyteen. Myös kiviä käytettiin multaa pitämässä. Joskus pantiin penkin päälle vielä *vilopuu*. I. Seppä kertoi: »Kestilässä oli metrin korkuiset ja kyynärän levyiset ulkomultiamet. Ne olivat päältä tasaiset.»

Kuva 8. Sydänlammin torppa. Juhtimäki.

Multiomalla olevaan rakennukseen ei tehty *rossipermantoa*. *Permanto* eli *laattia* tehtiin halkaistuista ja sitten kirveellä silotelluista puolikkaista, *permantopuista* eli *permanoista*.

Milloin ei multiamia tehdä, on tehtävä *rossipermanto*. Ensimmäisen hirsikerran päällä, tavallisesti rakennuksen pituussuunnassa ovat *rossiniskat*, joita keskeltä kannattaa poikittainen pääniska. Rossiniskojen päälle sitten hylkypuista tehtiin *rossipermanto*, jolle levitettiin ja poljettiin sammaleita (näiden keräämisestä katso s. 294), erään tiedon mukaan 12 tuumaa, ja tämän päälle vielä hiukan tai 4 tuumaa multaa.

Ennen oli suoraan rossin päälle pantu *permannot* tai *permannon niskalaulat*, mutta sitten alettiin *permannon* niskat eli *koolingit* asettaa rossiniskojen päälle loppien nenään (K. Papusen mukaan näitä loppeja sanottiin *kooningeiksi*). Silloin ehkä tehtiin lattiakin *lauloista*, jotka yhdistettiin toisiinsa pienillä, aina noin metrin päässä olevilla tapeilla, *salakoilla*. Reikiä kairattiin *napakairalla*. Ensimmäiset *permantolaudat*kin lienevät olleet n.s. *nuijalautoja*, joita pienten puuvaavojen, *noposten* avulla halkaisemalla tehtiin. Ensin tehtiin *tappaa*

Kuva 9. Sydänlammin asuinrakennus. Oikealla oleva on nähtävästi alkuperäistä, siinä on sisämultipenkki ja sihirret. Juhtimäki.

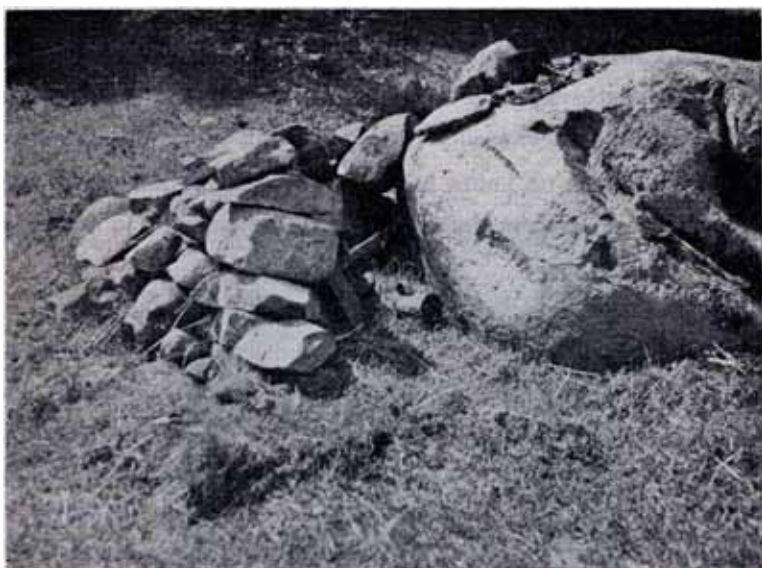
maila 2 pintalautaa,⁴⁾ sitten noposilla halkaistiin puu keskeltä, nämä taas halkaistiin jne. — Lattialaulat ovat siis tavallisesti ovesta tultaessa pituussuunnassa.

Välikatto.

Parrut eli *lakiparrut* kulkevat tavallisesti rakennuksen suuntaisina. Joskus on laki hiukan taitteinen, kolmitasoinen (kts. kuvaa 11). *Laipion* eli *laipio* oli joskus tehty kourukaton malliin. *Lakipuiksi* sanotaankin karkeatekoisia kattolautoja. Paremmissa oli vuorikatto.

Toisinaan oli parruihin punttihöylällä puntattu parin tuuman levyiset *roilai*, joihin laudan päät sovitetaan. Näin syntyy *roilakatto*. — Taloissa saattaa nähdä vuorikattoon maalattuina värikkäitä kukkaiskuvioita. Saratto Eränperältä oli maallannut paljon kattoja. — Jouluksi voitiin katto peittää orsien päälle asetetuilla päreillä.

⁴⁾ joita sanottiin **tapoksiksi**.

Kuva 10. Tulisija Kulmalan torpan pihamaalla. Iso-Röyhiö.

Katon täytteenä käytetään sammalta, jonka alle levitetään tuohia, päälle multaa. Maasta kuokalla tai lapiolla irroitettuja tuaroja, mätästurpeita samoin kuin sahanjauhoja, päistäreitä, on myös käytetty. — Tätä kattojen välistä osaa, ullakkoa, sanotaan yleisesti *kokiksi* (nom. kokki). Sinne kuljetaan tavallisesti *pors-tuasta*. Porstua on muuten ilman lakea.

Muuri.

Muuri tehtiin tavallisesti ennen lattiaakin, joten sen rakentamisen käsittely kuuluisi kronologisesti vesikaton jälkeen, Kiuasmuureja tuvassa en enää nähnyt. Nykyiset tulisijat ovat joko *takkamuureja* tai *tolppamuureja*. Takkamuuri, pirtinmuuri sijaitsee tavallisesti ovesta tultaessa vasemmalla puolella, samalla seinällä kuin ovi. Sen erottaa »muurinväli» seinästä. Vanhoissa muureissa muurinväli on niin leveä, että sinne mahtuu ihminen muuria

»saveamaan». Muurinpuoleista, jakohirren erottamaa osaa huoneesta sanottiin *lavanalustaksi*. Sillä olivat naisten sängyt ja ruukit, siitä myös tavallisesti kävi »luuku» kuoppaan. Isolla lattialla ei ollut niin paljon »kapineita», penkit vain seinillä.

Takkamuureja on kahta lajia. Alkuperäisemmän uunin näemme kuvassa 11. Siinä on takan etusivu tasainen, ja *tantaria* ei ole.

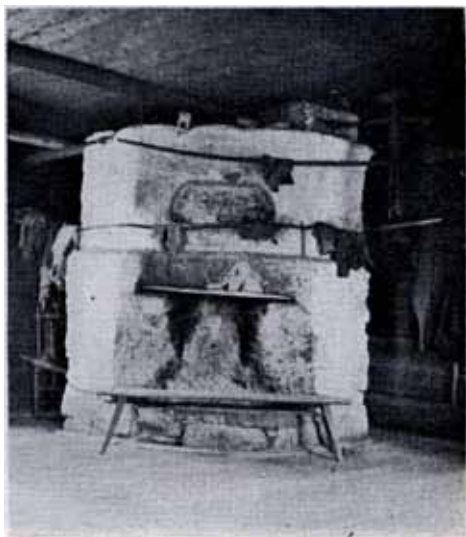
Tavallisempi on *noukkamuuriksikin* sanottu takkamuuri. Se rakennetaan kiviperustalle. S. Keskinen kyllä kertoi hänen miehensä panneen muurin perustuksiin kivien säästämiseksi kaksi kerrosta hirsiä. Muurin alaosaa *kohlusta* a suojaa usein puinen salvettu kehys, *silepuut*. Tällöin kohlusta saattaa olla pienistä kivistä koottu. Puinen tai rautainen *tantari* (*tanteri*) kannattaa muurin *ottaa* ja sen yläpuolella olevaa takan *rintaa* eli *hattua*. Takan ottalla eli *liaskalla* kuivattiin talluksia. Sivupilareita kuulin nimitettävän sanalla *ohet* eli *sivuohet* (yks. nom. kai ohi, joka e-vartaloisena on voinut sekaantua alkuaan ek- tai ehloppuisiin. Ohi on siis vielä konkreettisessa merkityksessä, kuten sivu). Uunin *elustosta*, jossa istuskeltiin, sanottiin *pankoksi*. Toisinaan on takkamuurissa tolpan eroittamana n.s. *vaarinpankko*. Itse tulisijaa, jossa *hiillos* on sanotaan *piisiksi*. Piisin takana sanottiin käytetyn (leivin)*uunia*, vaikka en sellaista nähnyt.

Takankulmassa olevan tantarin yläpäässä ovat takan *noukat* eli *tantarinsarvet*. Tanteriin oli voitu liittää *vinka*, jonka koukussa, *kraakussa* pata pidettiin. Tavallisesti kuitenkin vingan pyörivä akseli ylettyi laattiasta lähelle kattoa orsilautaan, jossa oli sitä varten reikä. Vinkaa voitiin alentaa ja ylentää sen akselissa olevien reikien ja tappien avulla.

Takassa voitiin keittää myös *jalkapalalla* (pata) eli *jalkapanulla*, joka pantiin piisin hiilustalle. — Ennen on keittäminen useasti toimitettu *kolan liäteellä*. Kuvassa 10 näkyvä primitiivi-

nen tulisija on Luhalahden Kulmalan torpan pihamaalta. Torpassa ei enää asuttu, joten en tullut tietämään, onko siinäkin keitetty ihmisille, mutta todennäköisesti.

Savupiiput, *korsteinit* ovat vieläkin toisinaan maakivistä tehtyjä.

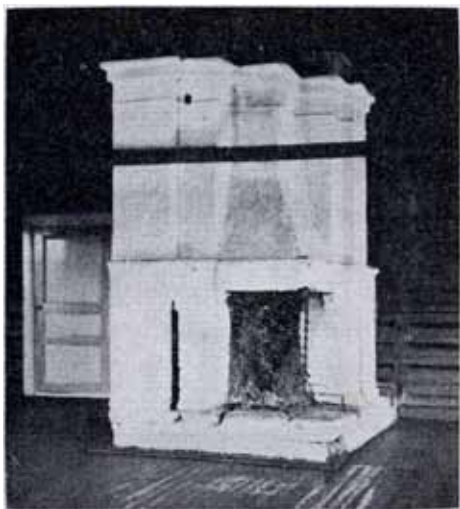

Kuva 11. Takkamuuri, jonka etuosassa ei ole tantaria. Saares, Juhtimäki.

Takkamuuri palvelee myös valaistusneuvona, mikä ennen onkin merkinnyt paljon. Pystyssä olevat puut luovat palaessaan huoneeseen voimakasta valoa. —Luhalahdessa takkamuurit ovat paljon harvinaisempia kuin Juhtimäellä, koska Luhalahdessa puu on »enemmän arvokas». Joskus tavataan takkamuurin kohdalla katossa *räppänä* eli *lakehinen*, josta savu leivottaessa pääsee pois.

Leivinuuni, *uunimuuri* voi olla myös erikseen rakennettu *pakariin*. Onpa leivinuuni voinut sijaita taivasallakin. Sisätön perällä Kangasniemessä ja Mattilassa kerrottiin olevan vielä tällainen ulkomuuri. Toisessa on *lava* päällä suojana. I. Harju kertoi Ikaalisten kauppalassakin ennen olleen ulkomuurin ja O. Niemi

taas, että Sisätön perällä rikkaassa Hirvijoen talossa on ollut ulkona muuri, jossa paistettiin leipiä. Muuria, jonka perä olisi sijainnut ulkona, ei missään tiedetty käytetyn. — Teiskon Rukajärvessä kerrottiin olevan kovasinkivistä tehty muuri.

Kuva 12. Toivosen takkamuuri, jossa tantari. Juhtimäki.

Tolppamuurissa (kuva 13) voidaan myös paistaa leipiä. Pielessä Niemen torpassakin on tolppamuuri, johon mahtuu 8 leipää. Sisässä on *laki* ja *arina*, hiilet vedetään edessä olevaan syvennykseen (tuhka)*rupuun* eli *krupuun*. Muuri on *viisiröölinen*, sillä savu kiertää viidesti muuria, kuten muurissa kuva 13. Tärkeimmät tällaisen muurin tuntomerkit ovat 4 tolppaa sekä niiden välissä olevat *holvit*, joista poikittainen yläosaltaan ylettyy muurin läpi. Uunin ottaa sanottiin myös *rahiksi*.

Tulkoon tässä yhteydessä kerrotuksi tarina, joka viitannee täälläkin ennen vallinneeseen suurperhejärjestelmään. K. Jokijärvi kertoi: »Länsi-Teiskon Vanhalla Pinnarilla oli ennen vanhaan ollut tavattoman suuri uuni. Kun matkamiehet kerran poikkesivat

sisään, eivät he tuvassa nähneet ainoatakaan ihmistä. Kuultuaan ääntä uunista, he menivät ja katsoivat sen suusta sisään. Tällöin he näkivät, miten uunissa renki teki sontirekeä, piiat kehräsivät ja emäntä (tytär) lakaisi.»

Kuva 13. Holvi- eli tolppamuuri. Vähä-Heikkilä, Vähäröyhiö.

Muuritaiat.

Muuria tehtäessä taikojen käyttö on ollut sangen yleistä. Jo saven otto oli suoritettava määrättynä päivänä, kuun viimeisenä torstaina. Samana päivänä toimitettiin myöhemminkin tapahtunut muurien saveaminen. A. Siren tiesi vielä, että savi oli otettava järven rannalta, semmosen kiven alta, johon aurinko ei koskaan ollut päässyt paistamaan. Itse muurin teko oli myös aloitettava loppukuussa.

Hyvin useasti sain kuulla kerrottavan, miten muuria tekemään ruvettaessa sen perustuksiin oli pantu hevosen pääluu, S. Keski-

sen kertoman mukaan se oli pantava »alisen seinähirren alitte». A. Sirenin mukaan sen vielä piti olla »karhun kaatama», K. Ala-Nikkilän mukaan »sulen tappama», emäntä Heikkilän mukaan yleensä vain sellaisen hevosen päälly, jonka oli »mettän peto tappanut», eräs kertoja taas tiesi, että pantiin niitten elikkoitten luita, jotka mettä haaskas. Välimäki kertoi, että muurin perustukseen pantiin hevosen tai koiran pääkallon kappaleita. I. Lehto ilmoitti, että muuriinkin pantiin eläviä, karmeita ym.

Tämän kaiken tarkoituksena oli estää sirkkojen ja torakoiden eläminen muurin raoissa. Useat vakuuttivatkin, että on huoneita, joissa torakat ym. eivät ensinkään viihdy.

Muuria lämmittämään alettaessa oli I. Sepän mukaan ensimmäiset puut, jotka uunissa poltettiin, otettava järven (Juhtimäessä Takajarven) rannasta. — E. Smed muisti, että savipuolta oli parannettu mm. *uunin luutivelellä*.

Ovet ja akkunat.

Vanhemmiten on ovi- ja akkuna-aukot tehty vasta jälestäpäin, kun seinät olivat valmiit. Seiniin »pyällettiin» ovien ja akkunain rajat, ja näiden mukaan hakattiin aukot. Kynnys saattoi ennen olla sangen korkea, pari kolmekin hirttä, ja oviaukko matala. — Hirtten päihin hakattiin *roilat*, *nara*, johon pantiin oviseinää tukemaan *kara*. Saranat kiinnitettiin ehkä seinähirteen. Ulko-huonerakennuksissa käytetään nykyisin irtonaisia *piäliä*, *pihtipiäliä* eli *piälipuita* (kuvat aitta- ja luhtikuvat ym.), asuinrakennuksissa umpinaisia *kr aarneja* eli *raameja*, joita kehystävät *vuarilaulat*. Pihtipielet lyötiin usein puuvaarnoilla kiinni hirsiiin (ks. Satakunta XII, s. 218 ja 224 kuva 9). Ovi oli ennen tehty »salakkain kans ensi ja sitte pianat päälle. Näin tehdään ulko-

huoneitten ovet vieläkin, joskus puunauloilla. Nyt on tavallisesti pirtissä *vuarattu ovi* ja kamareissa *peiliovet*.

Klaseja eli *akkunoita* ei kuulemma vanhoissa ikkunapirteissä ollut. Sitten alettiin tehdä peräseinään *klasi* ja lavanalustaseinään tai molempiin sivuseiniin *ikkuna* (työnnettävä luuku, josta päresavu päästettiin pois). Klasi oli ennen pieni, tavallisesti 4-ruutuinen, yhdenkertainen. Klasissa on myös *kraamit* eli *raamit* ja *vuarilaulat*. Klasin *pookien* välissä on pystysuora postipuu. Aluksi käytettiin *nuattipookia*, joissa lasi on *roilissa*, kittiä ei käytetty.

Ovi- ja akkunalautoja höylättiin ennen n.s. *huukipenkissä*. Siinä oli kaksi rinnakkain olevaa lautaa, joiden väliin pantiin kolmas, minkä reuna sitten voitiin *anturahöylällä* *huukata* suoraksi. Lautojen höylämisessä käytettiin karkeata, kouruteräistä höylää, *kruparia* t. *kruparipankkia* ja pitkää *kruuvihöylää* eli *kruupankkia*. $\cap$ -muotoista puukillaa, joka pitää terää, sanottiin *pakoksi*.

Orret ja muu sisustus.

Vanhoissa pirtteissä tapaa vielä usein *jako-* eli *niskahirren* t. *-parren*, joka jakaa pirtin lavanalustaan ja isoon lattiaan (vrt. s. 302). Jakohirsi on vankka, nelikulmaiseksi veistetty, n. metrin katosta alempana oleva orsi, joka oviseinästä muurin ohi kulkee peräseinään. Sen kannattamana, lavanalustan puolella on ollut pienempiä orsia.

Eri tarkoitukseen käytettäville orsille kuulin seuraavia nimiä: *päretorret*, joilla astiakimpiäkin kuivattiin, *halkoparret*, *leipäorret*, *tumppuorret*, *liaskaorret*.

Pirtin seiniä kiertävät jyrkevät yhdestä puusta veistetyt penkit. Pöytäkin on usein varsin vankkaa tekoa. Seinällä oleva lauta,

jossa lusikoita pidetään, on nimeltään *kolikko* t. *kalkku*. *Kirveskalkkokin* saattaa olla pirtin seinässä.

S i s ä ä n k ä y t ä v ä .

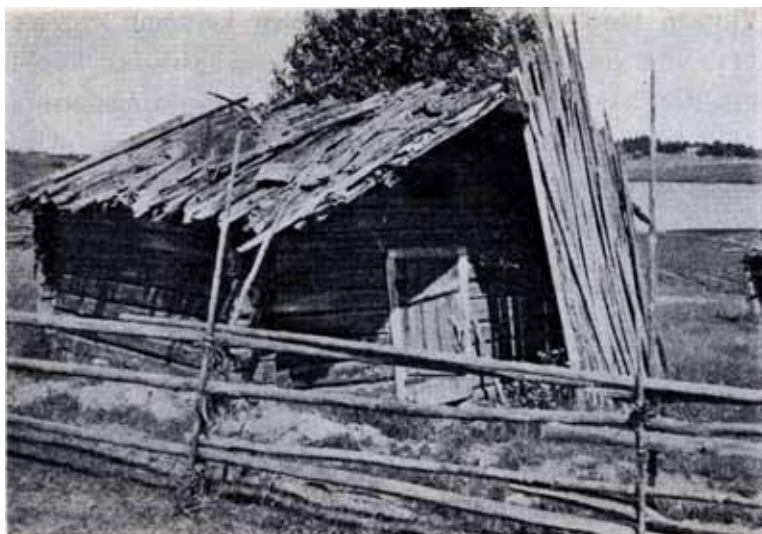
Eteisenä on köyhimmillä vieläkin vino, riu'uista ja seipäistä tehty *pistos* (kuva 14). Entisaikaan palveli eteisenä myös *röytä*.

Varakkaissa taloissa oli koristeellisia *etehisiä* (yks. nom. etehinen, gen. etehitten). Ulko-ovi tai etehinen pyrittiin tekemään etelän puolelle tai miten maanlaatu parhaiten sopi. Pohjoispuolta vältettiin.

T a i k o j a j a u s k o m u k s i a .

Kuten jo edellä kerrotuista taioista näkyy, on syöpäläisten karkoittaminen ollut ehkä tärkein motiivi asuntoon liittyneissä taioissa. Varsinainen puhtaanapitokin suoritettiin ehkä enemmän taikaan kuin itse siivoukseen luottaen. Tunnettu kuiva päivä, kuun viimeinen torstai, oli hyvä siivouspäivä. Toiset luulivat viimeisenä perjantaina, eräät yläkuun neljäntenä tai alakuun kahdeksantena päivänä suoritetun laattian siivouksen hävittävän parhaiten kirput ym. Isäntä Välimäki oli kuullut, että kun kuu haavataan⁵⁾ (kuun haavapäivä, kuun haavotushetki, täysikuu), niin silloin oli tehtävä suursiivous. Emäntä

5) *Kuu haavataan* (K. Papunen puhui »kuun halvaamisesta») useimpien kertoman mukaan silloin, kun se menee t. kääntyy alalleen, suulleen, tulee alapuolelleen. Siitä alkaa alakuu ja kuiva aika, niin että jos lantaa joutui loppukuuh vetämään, oli sama ko olih järvehe viäny. Jo kuun haavapäivä oli niin kuiva, että jos silloin esim. repi ohdakkeita, kaatoi puita, esim. kaskea, niin nämä eivät vesoneet, vaan »vierestäkin kuivi toinen puu». Alku- eli yläkuussa taas toimitettiin puitten istutus, alettiin kalanpyydysten kudonta, lampaitten kerintä, lannanajo. Kahdeksas ja yhdeksäs päivä olivat hyvin tuoreita.

Kuva 14. Eteisenä käytetty pistos. Kulmalan torppa, Isoröyhiö.

Takala myös kertoi, että joku neuvoi häntä määräpäivänä kuuraamaan heidän vasta ostamansa tönö, jossa oli kovasti kirpuja ja luteita. Hän teki niin, ja syöpäläiset hävisivät. Hauturi taas ilmoitti, että heidän vanhassa pirtissä kirput eivät elä.

Torakanmyrkyä pantiin myös kuivina päivinä, viimeisenä torstaina tai perjantaina tai kolmantena päivänä kuusta. Tapa on vieläkin käytännössä.

Kysellessäni tietoja haltioista ja uskomuksista, puhuivat kertojani usein kuuloista ja navoista (kuulot ja nävöt), joita ennen oli ollut. — Talonhaltioita mainittiin olleen. K. Köykänen: »Talonhaltia oli aina sellainen, samoin puettu kuin se henkilö, joka talosta ensimmäiseksi oli kuollut. Siihen asti talo oli ilman haltiaa.» S. Keskimäki: »Haltiana oli talossa se, joka siitä oli ensiksi kuollut. Lapsi ei kuitenkaan ollut haltia, vaan sen piti olla talon rakentajia. Jos talossa oli vaimonen haltia, niin se talo hävisi.»

Viitataan tässä siihen, mitä edellä olen kertonut kovasta haltiasta ym. Kerrottiin, että monessa paikassa kuultiinkin haltian kävelevän välikaton päällä. J. Harju mainitsi, että kun hän kerran meni juomaan Kurun Aureen Raitalaan, niin hänen sisäänastuessaan haltia riensi perälle uunin taa, niin että laki notkui.

Huoneitten ja rakennusten sijoitus.

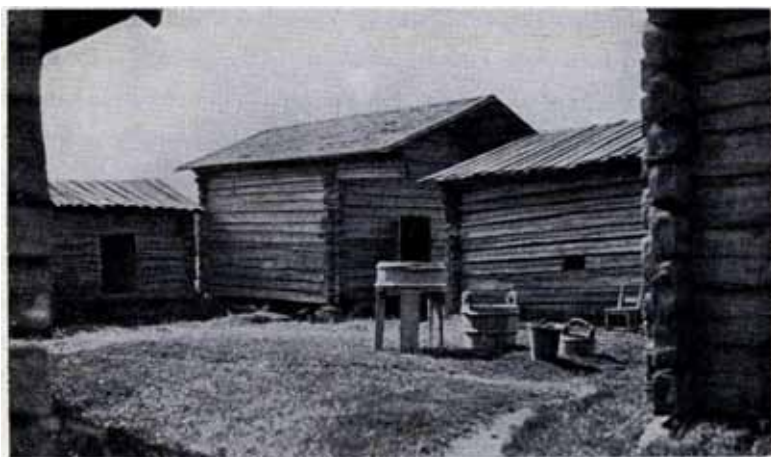
Köyhissä torpissa on huoneita joskus vain yksi. Siihen liittyy pistos tai röytä tai etehinen. — Joskus on huoneita kaksi, pirtti ja kamari (Sydänlammilla pakari ja pirtti), tai sitten *porstua* eli *etehinen* keskellä, pirtti vasemmalla ja tupa oikealla puolella tai päinvastoin. Toisinaan on vielä eteisen perässä huone, jota ennen sanottiin *kellariksi* t. *pernäkelläriksi*. Nyt se on *köök* t. *pakari*, Taloissa tuvan eli salin rinnalla on kamari tai sen päässä kaksi kamaria. Asuinrakennusta sanotaankin *pirttiraliksi*.

Tässä yhteydessä sopinee käsitellä myös pihan piiriin kuuluvien rakennusten järjestystä. Tyypillinen torppa nähdään kuvissa 7 ja 8. — Umpikartano-tyyppiin viittaavaa ryhmitystä tavataan, vaikka ei aivan selvänä. I. Hauturi: »Pihamaan ympäri tehtiin kaikki rakennukset.»

Miäs- ja *karju-* tai *karjopihan* eli *tanhuan* oli ennen eroit-
tanut hirsistä tai plankunpinnoista salvettu aita, jota sen alla olevat poikkipuut pitivät pystyssä. Taloon saattoi käydä neljäkin lautaporttia, pihan joka nurkassa portti. Lautaportteja käytettiin siksi, etteivät sudet päässeet hävitystään tekemään.

Kota.

Köyhissä paikoissa keitetään ruoka vieläkin, ainakin kesäaika-
na *liäteellä* 1. *liälellä*. Ennen on eräissä taloissakin esim. Vähä-Röyhön Ala-Heikkilässä ympäri vuoden keitetty kodassa. Sittem-

Kuva 15. Meilin (Smed) kota ja puodit.

min siellä on tehty porstuan perässä olevasta *pernäkelläristä* kööki.

Alkuperäinen *kota* on yleensä erikseen rakennettu yksinäinen huone, jossa on maapermanto. Tulisijana, *liäteenä* (nom. liälet, liäles t. liäle) t. *liätenä* taas (nom. liasi? »sanottiin liäleksi vaan») oli määrätty, tavallisesti ovesta tultaessa perällä oikealla oleva kohta lattiaa. Seinän suojana oli ehkä laakakivi tai vähän tiilimuurausta.

Kodan poikki lieteen yli kulki *tuliorsi*, josta puinen *patakouku* tai rautaiset (p a l a n) *hahlat* eli *palankahleet* eli *hahliomet* riippuivat. Patakoukkuna saattoi olla oksakas puu, päässä »vittalenkki» tai nahkahihna. — Jotta savu pääsi pois, oli kodan harja vähän avoin. Myöhemmin on Meilillä (Smed) tehty kodan kattoon aukko, josta puinen torvi johtaa savun pois.

Kodassa syötiinkin ennen. Siellä oli sitä varten pöytä. Kaikki keitettiin kodassa, joko hahloilla tai jalkapannuilla, sillä »pirtti olis kylmä, jos siinä aina keitettäs».

Suurissa taloissa, esim. Helteen Ylisellä, Vähä-Röyhiön Ala-Heikkilässä on kaksikin kotaa: *pihakota* ja *karjokota*. Edellinen oli kummassakin n.s. *holvikota*, joka sijaitsi asuinrakennuksen lähellä. Ainakin Ylisen holvikodassa (pinta-ala n. $6\frac{1}{2}$ X 5 mtr.) on keitetty viinaa. *Holvi* on mitoiltaan suuri, Ylisellä sen pituus sisäpuolelta mitaten oli 3 mtr. 30 cm. ja ulkopuolelta alhaalta 4 mtr. 50 cm. Oikealle on muurattu muuripata, jonka alta lyhyt savupiippu johtaa holviin. Holvissa on patoja varten 2 tuliortta.

Navetan lähellä sijaitsee melkein joka talossa tavattava *kota* 1. *karjokota* (kuv. 15), missä muuripadalla lämmitetään lehmille vettä.

Nimen yhtäläisyyden vuoksi selostan tässä yhteydessä, mitä kotuksella selitettiin tarkoitettavan. *Kotus* tehtiin siten, että pantiin orret pystyyn, nenästä yhteen, ja hakoja päälle. Niissä häpäkälä (pienen aikaa?) torppaa rakennettaessa asuttiinkin. Kotukseksi sanotaan myös metsämiesten havuista tekemää väijymispaikkaa. Sitäkin sanottiin kotukseksi, kun kodan viereen seinää vasten tehtiin pistoksen tapainen puusuoja.

S a u n a .

Kuten alussa s. 5 olen maininnut, on sauna usein ollut ensimmäinen rakennus. Sitä on käytetty riihenä, ja onpa siinä asuttukin.

Kerrottiin, että sauna ennen monasti oli »maan sisäs syvässä». Maasaunoja tapasin vieläkin pari kappaletta (kuva 16). — Maan päällekin rakennetun saunan suojana on toisinaan käytetty ulkomultipenkkiä.

Tavallisesti sauna on hiukan loitommalle rakennettu, yksinäinen huone, jonka tuntee yleensä oven suojaksi rakennetusta suojakatoksesta. Milloin ovi (kuten tavallisesti) on päädyssä, muodostaa rakennuksen päädyn yli tavallista pitemmälle työntyvä ka-

Kuva 16. Kallin maasauna takaa. Juhtimäki.

ton osa *riiman*, jonka tarjoamaa suojaa usein täydentävät oviseinän sivu tavallista kauemmas ulottuvat sivuseinähirret. Jos ovi on sivussa, on *röytänä* tavallista pitempi katonrästäs tai seinän sivuun rästään alle rakennettu pieni katos.

Saunan seinissä on käytetty ja käytetään vielä sammalta. Alhaalla oli kahdessa tai yhdessä seinässä sisäpuolelta *laulalla* (lauta) suljettava *ikkuna* ja ylhäällä *lakehinen* (yks. gen. lakehitten), joka on voitu sulkea varrella varustetulla puuklopilla.

Kiuas saunassa on tavallisimmin oikealla, oven lähellä. Viitataan riihen kiukaasta antamiini tietoihin. Lattiana on maa, jossa mahdollisesti on vähän lautoja, varakkaammilla on koko permanto laudoista. *Välikatto*, *laki* eli *laipio* tehdään erikseen laudoista, joiden päälle pannaan ensin sammaleita, sitten multaa.

Lavo rakennetaan joko orsien varaan tai erikoisten seinän vieressä seisovien patsaiden nojaan. Se on tavallisesti kaksiosainen. *Lavo* eli *vihtoma* t. *vihlollavo* on pienempi, alempana oleva, *parvi* eli *kuivauh-* t. *mallahparvi* vähän korkeammalla. Lavolle käyvät

saunatikat olivat joskus yhdestä puusta" veistetyt. — A. Nisulan saunassa lavo oli kiukaan puolella vasemmalla, parvi pituussuunnassa oikealla. Saunassa oli kaksi pientä lasiakin. K. Jokijärven saunassa oli lavon ja parven suhde sama. Ylhäällä oli vielä poikittaiset — parven niskojen suuntaiset — orret, joiden päällä oli vartaita. Muuten saunoissa ei yleensä ole orsia käytetty. Vähä-Iitun saunassa taas pieni vihtomaparvi oli vähän ylempänä kuin samojen niskojen varassa syvemmällä oleva *isoparvi*. Parvien välissä oli lauta syrjällään.

Erään tiedonannon mukaan nimitetään saunassa *lauteeksi* paria mallasparven syrjällä olevaa, vähän korkeampaa lautaa, joilla miehet istuivat.

Ennen on saunavesi aivan yleisesti lämmitetty siten, että riutasta (kiviröykkiöstä) vietiin pieniä *nopelokiviä* saunan pesään puitten alle kuumenemaan. Puisilla pihdeillä ne kuumina pantiin vesisaaviin. Joskus *kivirikki* ja rikkoi vielä saavinkin. — Saunaan valittiin lujia honkapuita.

Saunassa on muutamien paikoin käyty varsin usein. Sipsiön Sepällä kerrottiin vieläkin lämmitettävän sauna joka päivä. Samoin Haimalla ennen. Kun naiset joskus pahan ilman vuoksi jättivät saunan lämmittämättä, moitti isäntä kotiin tultuansa heitä oikein laiskoiksi.

Ennen kävivät miehet ja naiset yhdessä *vihtomassa*. Emäntä Peuraniemi: »Kun minäkin olen miehuulessani ollut, meni saunaan nii paljon mahtua.» Eräs kertoi, että *syhelma* ei tartu saunassa, kun ei istu, ennenkuin iho on hyvin hikinen. Vihtominen aloitettiin ylhäältä alaspäin, »ettei kylmyys nouse ylös». — Yhteisistä vesipunkista pestiin.

Saunassa käytettävistä esineistä mainittakoon vielä *saavi*, *sanko*, *vihta*.

Saunassa toimitettiin maltaiden kuivaus, lihan palvaus. Saunassa tapahtuivat ennen synnytyksetkin. Myös kuppaaminen toimitettiin saunassa.

Vielä eräitä »saunajuttuja», taikoja ym.

Laskiaisena naiset eivät saaneet puhua saunassa, jos halusivat välttyä kesällä hyönteisten purennalta. Pojat kiusalla koettivat saada heitä puhumaan. I. Lehto: »Pyhänpäivän aikaan valettiin ehtooyöstä saunassa tinaa. Kun sula tina kaadettiin vesiastiaan, tuli siitä kissan ja koiran kuvia. Niistä sitten ennustettiin tulevia.» — H. Saares kertoi, että saunassa luultiin olevan haltian. Saunanhaltia korjasi puitakin pesässä ja heitti pudonneet kekäleet takaisin pesään. — Valkea täytyi aina siunata.

Emäntä Särkikoski kertoi kuulleen, että Soukon talossa piritinen (eräs mytologinen olento) kantoi saunaan viinaa. Ostajien odottaessa sisällä tyhjät viina-astiat täyttyivät saunassa muka itsestään. Oikeudessa talon emäntä kuitenkin osoittautui »pirityiseksi».

Riihi.

Riihi sijaitsee valkeavaaran takia hollimmalla muista rakennuksista, elempänä piitan (kummun) alla. Koetettiin sijoittaa se niin, että ikkunoista saattoi sen nähdä.

Vielä muutamia kymmeniä vuosia sitten ovat yksinäisriihet olleet vallitsevia, minkä vanhemmat kertojat muistivat. Taloihin rakennettiin useita, kolmekin riihtä ilman *luhaa* (luuvaa) eri paikkoihin. Vieläkin nämä yksinäisriihet torpissa ovat yleisiä (kuv. 17), mutta taloissa käytetään enimmäkseen yhdistelmää, jossa kaksi riihtä liittyy toisiinsa niiden välissä sijaitseva luha.

Melkein poikkeuksetta kuuluu riiheen yksi (oviseinällä sijaitseva) tai kaksi seinähirsien tai (myöhemmin) tolppien varaan rakennettua suojakatosta, riihen *röytää*. Niistä on puinnin aikana

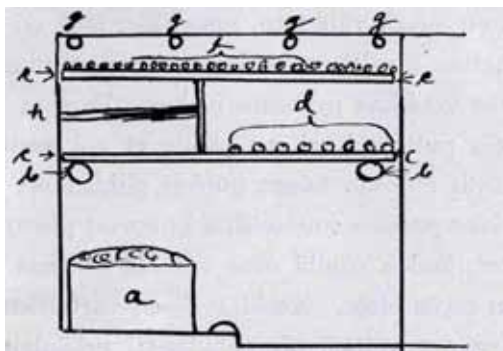
Kuva 17. Niemen torpan yksinäisriihi. Juhtimäki.

sateen suojina hyvä apu; olkia, ruumenia, halkoja ja tarvekaluja pidetään röydän alla. Joskus sovitetaan vielä halkopino sivuseinäksi.

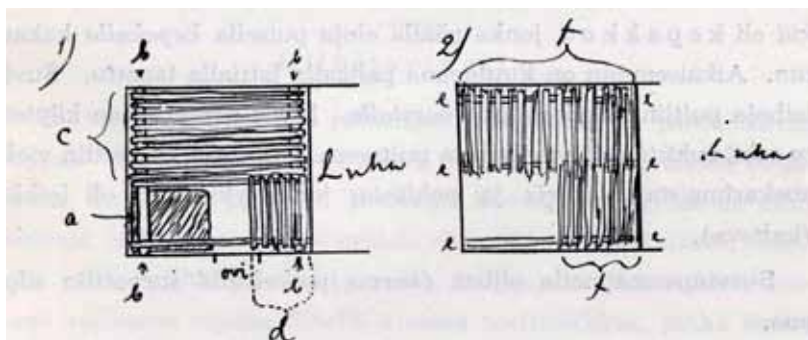
Uusissa kaksoisriihissä on luhan edessä tavallisesti erikoinen poikkikatos *kaaveli riihikiarroksen* suojana. — Yksinäisriihissä kiuas — kuulemma viskaamisen helpottamiseksi — on vasemmassa ovenpielessä, suu oveen päin. Uunin *suun* päällä on *ottakivi* ja tulta vastaan ovat *teräkivet*. — Tulenvaaran torjumiseksi oli Jokijärvellä kiukaan yli rakennettu muuten umpinainen holvi, paitsi että etusivulla oli aukko, josta savu pääsee pois.

Kaksoisriihissä kiuas sijaitsee ovesta mennessä luhan vastaisella puolella. — Riihen permanto jakautuu kahteen osaan: *isoon laattiaan* ja sitä n. 15 cm. ylempänä olevaan *survinpermanttoon*, *survilaattiaan*, *survinpuoleen* eli *lauteisiin* (lauteet). Näiden välissä kulkee kiukaan edestä lähtevä niskapuu, *kumopalkki*, jonka päällä *survinpermannon* lautojen päät lepäävät. *Riihen permanto* eli *riihen laattia* tehdään lankuista, joita ennen valmistettiin no-

posten avulla (kts. s. 299). Huukipenkissä nämä sitten pun-tattiin. Voitiin tehdä joko »naaras» ja »koiras» tai kaksi naarasta toisiaan vastaamaan. Riihessä käytetään jälkimmäistä tapaa. Lan-

Kuva 18. Lämpileikkaus riihestä: a kiuas, sen edessä kumopalkki, joka eroit-taa ison laattian ja survillaattian; b parsien niskat, c pitkät parret, d pienet parret, e vartaitten niskat, f vartaat, g laipion niskat ja h suojusaita eli ohi-puut. — Kiri. piirros.

Kuva 19. 1 esittää pitkien ja pienien parsien aseman; 2 ylempänä olevat vartaat. Kirjainten selitykset edellisessä kuvassa. — Kirj. piirros.

kut asetetaan vieretysten, ja kummastakin päästä lyödään *puntti-ripa* väliin. — Survinpermantoa kiristetään joskus tiukempaan lyömällä vaajoja kiukaasta laskien ensimmäiseen laattianrakoon, jota peittää suojushaljikas.

Riihen peräseinässä ja survinpermannon puoleisessa sivusei-nässä on *ikkuna* ja oven päällä partten yläpuolella *lakehinen*, josta

h i k i l ö y l y ä päästetään pois. Lisäksi olivat seinätkin harvahkot, sillä sammalta riihen seinissä ei ole käytetty. Näin vilja kuivuu, paremmin.

Riihessä on suora välikatto, nimeltään *laki* eli *laipio*. Riihen *parsia* kannattaa tavallisesti kaksi pitkittäissuuntaista, sivuseiniä lähellä olevaa vankkaa pyöreätä niskaa. Parsina käytetään pyöreitä, vahvoja puita. Kiukaan päälle ei voi asettaa parsia, sen sijaan peittävät etuosan toisen puolen pitkittäiset halaistut *palkkiais*. *Pitkien parsien* suuntaisina kulkevat ylempänä toiset *vartaitten niskat*, joiden päällä ovat *vartaat* kahtena rivinä. Näille ahlettiin myös eloja. Kesimmäisen vartaitten niskan ja ensimmäisen parren välissä oli tavallisesti eräänlainen suojusaita, *ohipuut*, *liaska-* eli *tuliorret*, etteivät *siikot* pääse putoamaan kiukaalle (kts. kuvia 18 ja 19).

Rukiiden tappamisessa on riihessä käytetty n.s. (*kepakko*)*häkkiä* eli *kepakkoa*, jonka päällä eloja puisella *kepakolla* hakattiin. Aikaisemmin on kuulemma paljaalla lattialla tapettu. Suvilaihoja puitiin kaksiosaisella *varstalla*. Myös *vempaa* on käytetty sekä rukiita että suvilaihoja puitaessa. Riihessä käytettiin vielä auskarimaista *viskuria* ja *pohlinta*, jonka yksi laita oli *loikko* (kalteva).

Survinpermannolla oljista (*survin*)*petkeleellä* survottiin silpua.

Riihen alle tai kylkeen on myöhemmin alettu tehdä *pelu-* eli *silppuko(m)ppeli*.

Luha on parvellinen. Riihen parsilta on *luhan parveen* luukku. Nykyisin tapahtuu elon puiminen luhan parvessa. Siellä on *häkki* ja *riihikonet*, joilla suvilaihot tapetaan ja jota parihevosten vetämä riihikierros käyttää. Tavallisen tappurin nimi täällä on *rosmi*. Luhan parvessa tavataan usein *kasmasiini* (*viskuri*) sekä *silppumylly*.

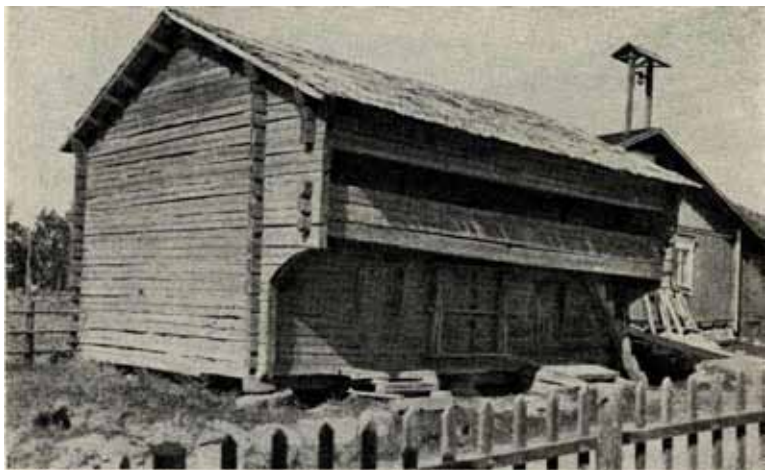

Kuva 20. Ala- ja Yli-Helteen aittoja. Helteenkylä.

Riihitarinoita.

T. Penttilä kertoi, että riihenkin kynnykseen on pantu elävää hopeaa. Toinen ihminen ei silloin voinut pahentaa toisen omaisuutta, kirot eivät pysty. I. Keskinen kertoi, että riihissä on ollut tonttuja, jotka ovat vieneet toisista riihistä »salot ja kaikki». Yleisesti onkin käytetty riihen parsilla, I. Hauturin ilmoituksen mukaan välikaton rajassa lähellä kiuasta *tonttusiikkoa*, jonka lieene luultu lisäävän satoa. — Tonttuja on riihissä nähty, milloin ihmisen, milloin muussa hahmossa. — Jos riiheltä tulija on noesta hyvin musta, sanotaan: »Niinpä sinä olet kuin riihitonttu».

A. Siren: »Kuten tapana on, oli kerran yöllä menty riiheen loukuttamaan pellavia. Parvesta alkoi kuulua kopinaa. Sinne pistettiin seipäällä, mutta siihen tartuttiin kiinni, ja alkoi kova kisanhännänveto. Viimein saatiin seiväs pois. Kun viiden aikaan lähdettiin kahville, livahti ovesta ulos musta koira.»

Kuva 21. Toivosen talon luhti. Oikealla näkyy yhdestä puusta veistetyt tikkaat. Juhtimäki.

Aitat ja luhdit.

Useat kertojat kysyessäni ilmoittivat, että vanhaan aikaan oli monessa paikassa »pieniä aittoja tolppien nenässä. Tällainen *tolppa-aitta* oli tehty neljän, noin puolen metrin korkuisen patsaan nenään, alushirret suoraan tolppien päällä. Eräs nuorehko kertoja sanoi nähneensä 1 $\frac{1}{2}$ metriäkin korkeita tolppia. E. Liitiä muisti, että köyhänä vuonna Nisulan isäntä oli suksiltaan kuolleena lyhythistynyt tällaisen aitan seinää vastaan.

Vaikka vieläkin ilmoitettiin tolppa-aittoja olevan, en niitä missään huomannut. Hauturi kertoi, että Kurun Juhtimäen Liesijärvessä on pari vuotta sitten järven rannalla sijainnut patsasaitta muutettu kivijalalle toiseen paikkaan.

Nykyiset varastohuoneet ovat nimeltään *aittoja* tai *pualeja*. Aitat ovat toisinaan aivan maahan kiinni rakennettuja; muutamissa tapaa *hiirilaulat*. Hyvin useissa on oven päällä ulos työntyvä osa *rinta* eli *riima*. Tämä on toisinaan alta avonainen. Jos aitassa on

Kuva 22. Liitiän luhtirakennus. Juhtimäki.

parvi, kulkee raja siinä, missä rinta alkaa. Viljaa, jauhoja ja lihoja ym. säilytetään aitoissa. Jauhoja ja jyviä pidetään usein *komiskassa* eli *kistumpuussa*, joka on suuri, korkea, kannellinen laatikko. Ennen on kuulemma yleisesti käytetty kannellisia tai kannettomia jauhotiinuja. Iso-Röyhiön Kulmalan torpassa on pieni, alle 2 metriä korkea aitta, jonka ovi on ainoastaan noin 55 X 65 cm. Aitassa oli kuitenkin kannellinen jauhosaavi, mitoiltaan: korkeus noin 90 cm., pohjan halkaisija noin 70 cm., kannen noin 85 cm.

Aitoille kuulin seuraavia erikoisnimiä: *makasiini* (vilja-aitta), *jyvääitta*, *ruumenaitta*, *poikajen aitta*.

E. Smed kertoi: »Aittaa tekemään ruvettaessa kannettiin rakennuspaikalle hampaissa kiviä taakse katsomatta. Samalla luettiin manaussanoja. Nämä kivet pantiin nurkkakiviksi, ja niiden luultiin pitävän hiiret loitolla.» I. Koivisto: »Kun metsään tehtiin auma, vietiin rakennuspaikalle kädessä kolme kiveä hiirien karkottamiseksi.»

Pualit ovat vaatteiden ja erilaisen pikkutavaran säilytyshuoneita. Smedillä on *vanha puali* ja *parimpuali*, Liitiällä *puali* ja *kalapuali*, Saareksessa *iso puali* ja *pikku puali*.

Luhtiaitta (*luhtit*) on luonteenomainen rakennus itäkaalislaissa rakennusyhdistelmässä. Alakerrassa pidetään ruokatavaraa ja yläkerrosta käytettiin vaate- ja naisten makuuhuoneena. Yläkäytävä on nimeltään *kouki* tai *luhtin sola* (Liitiän mukaan koko yläosaa nimitetään *solan rinnaksi* ja käytävää *solan väliköksi*). Luhdin *tikkaat* ovat toisinaan yhdestä puusta kirveellä veistetyt.

Karjasuojat.

Vanhanajan navetot ovat järjestään olleet *sontinavetoita*, s.o. navetassa ei ollut lattiaa, vaan maapermanto, josta lanta harvoin luotiin pois. Niitä tapaa vieläkin (kts. kuva 00). Nykyisissä navetoissa on *kynsipalkit* ja usein joka lehmälle eri *pilttuu*. Navetan seinissä, jotka muuten jätettiin sammaltamatta, ei ennen ollut käytetty minkäänlaisia aukkoja, muuta kuin ovi. Navetto oli siis aivan pimeä.

Naveton *vuarikaton* niskojen kannatuspuita on sanottu *syämäreiksi*. Vuorikaton päällä on käytetty suopursuja, sammaleita ja turpeita. Naveton parvea ei ole käytetty säilytysuojana.

Lehmät olivat kiinni vitsaisilla *peräämillä* (*peräämet*) eli *peräsimillä*, jonka viimeinen lenkki oli nimeltään *paalulenkki*. Lehmän kaulaan pantiin *kytkyt*, *kytkyn* eli *kaulaan t. kaulain*. Joskus sanotaan peräimiäkin nimellä *kytkyvet* t. *kytkymet*. Liitän tähän valokuvan ja piirroksat Juhtimäen Sepän navetosta, jossa navettovajan seinät ennen kokonaan ovat olleet irtonaisista kapuloista.

Navettoon liittyneitä taikoja: S. Keskinen kertoi, että kun naveton kynnykseen pantiin *elävää hopeeta*, niin trulli ei pääsyt siitä sisään. Eräs toinen kertoja: »Kun navetto tehtiin uudestaan, niin, ennenkuin sinne lehmiä vietiin, tehtiin kynnykseen

Kuva 23. Niemen torpan malkakattoinen kotilato. Juhtimäki.

reikä, johon pantiin elohopeaa. Reikä suljettiin tapilla.» T. Jokisalo sanoi, että elohopeaa on upotettu lehmän kaulaimeenkin. — Seinässä lehmän edessä pidettiin almanakkaa, ettei painajainen aja lehmää (jolloin lehmä hikoilee). *Palalliuska* (padan-) ja *vesurin kamppi* (varsi) oli kaulassa. Kellokin pidettiin joskus kaulassa läpi talven, mutta siten tukittuna, ettei se kilkanut. — Oli sellainenkin tapa, että navetosta keväällä lehmän kytkyet heitettiin naveton vinttiin kesäksi.

T. Toivonen kertoi nevetoissa vierailleista *rulleista*, jotka laskeaisien aikaan punnitsivat vihollisten kanssa villoja. »Kai se ihminen sitte on se rulli.» — Kerran mentiin navettoon katsomaan rullia, mutta siellä ei näkynyt muuta erikoista, kuin että navettoon oli ilmestynyt kaksihaarainen talikko. Joku löi siitä toisen sorkan (piikin) poikki. Samaan aikaan oli eräältä naiselta katkennut jalka. — Mutta rullit eivät pääse navettoon, jos se on suljettu puulukolla.

Kuva 24. Heinilato. Juhtimäki.

Vajat ja ladot.

Navetan yhteyteen kuuluvat usein *navetto-* eli *rehulato* ja *haulellato*, joskus muitakin huoneita, esim. *olki-* t. *ruumenkoppeli*, »läätti»; nämä muodostavat karja- eli *karkukartanon*. Haudelados-
sa tai ruumenkoppelissa säilytettiin pellon pientareilta niitettyjä väkeviä heiniä, *hauleheiniä*. Haudelatoon koottiin myös *riipuleh-*
let. Näitä riivittiin syyskesällä leikkuun jälkeen haavoista (par-
haita), raidoista jopa pihlajistakin. Myös lepänlehtien neniä ny-
pittiin. Ne kuivattiin sitten pirtin lattialla. Syksyllä laistiin
maasta laisulehtiä. — On pidetty oikein riipulehtitalkoita,
joissa syötiin uunissa kokonaisina paistettuja kaskinauriita.

Riipulehtiä ei saanut tehdä loppukuussa. Silloin raitapusa-
kat kuivi. Mutta yläkuussa tehdyt lehdet kuivivat taas huo-
nommin.

Riipulehdistä, ruumenista ja hevosen lannasta haudottiin *son-*
tijuomaa, *sontisakkaa* eli *sontihauletta*, jota annettiin huonommin
lypsäville lehmille (K. Jokijärvi mainitsi, että tämä vielä noin 25
vuotta sitten pienissä paikoissa oli käytännössä).

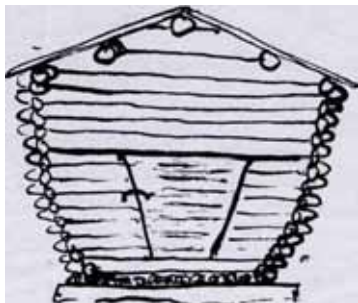

Kuva 25. Hauturin kotilato, jossa koppelonurkka ja hirsien välissä takkuut. Juhtimäki.

Usein on pihan piirissä tai vähän sen ulkopuolella eri tarkoituksiin käytettäviä latoja ja vajoja, kuten *pihalato* (navetan lähellä), *olkilato* (tilava), *silppulato*, *hauleheinälato*, *riihilato*, (puu)-*liiteri* t. *liiveri* (poltinpuita varten), *vaja*, *rekivaja*. Liitiällä on erikoinen *latorati*, jossa latojen välissä on *kärri vaja*.

Niittylaloista, *heinilaloista* ovat useat olleet ns. rintalatoja (kts. kuv. 24). Näissä ei ennen ollut sen parempaa ovea kuin avoin rinnanalusta, joka suljettiin kapuloilla, niin että vain *pään tila* jäi. Monet vanhoista ladoista ovat *hatoja* (ylhäältä leveämpiä, astiakin on *hato*, *hatonen*, *hatosuinen*, *hatonee pikkusen*. Näissä kuivaa tuoreenakin koottu heinä, mutta samalla heinät tällaisissa ladoissa menettävät ravintoarvoaan. Siksi nykyään ovatkin tasaleveät ladot valta-asemassa.

Kun ladoissa käytetty *koppelonurkka* jätti seinähirsien välit aika suuriksi, tukittiin nämä *takuilla* eli *takkupuilla* (kts. kuva 25). Hirsiin on veistetty *haalot* (syvennykset), joihin takkujen päät sopivat. Takut ovat kuulemma sitä varten, etteivät elikot pääse syömään heiniä. Usein onkin takkuja vain alimmaisissa

Kuva 26. Lato Juhtimäestä. Kirj. piirros.

raoissa. Joskus niitä on kuitenkin kautta seinän, jolloin niitä nähtävästi on käytetty seinän tiuhentamiseksi sadetta ja lunta vastaan.

Hadossa ladossa myös ovi tulee ylhäältä hatoon. Ovi-seinähirsien ovenpuoleisia päitä estävät yhteen painumasta *pak-kulat*, *tallat* eli *kavut* (nom. *kavu*; *kapu* = litteä puu, joka työnnetään hevosen suuhun suun aukaisemista varten).

Pajat.

Pajojen sanottiin olevan myöhäistä perua. Liitiä on niitä harvoja taloja, joissa on itsellä paja. Siinä on perällä vasemmalla palkeet, jotka samalla seinällä olevasta ahjosta erottaa matala tiili-muuri. Ahjon edessä on kolmen hirren korkuinen hirsiaita poikki pajan.

Kuva 27. Liitiän ja Toivosen yhteinen verkkolato Takajärven rannassa.

Kellarit.

Kellari eli *pernäkelläri* tehtiin ennen siten, että mäen rintaan luotiin vain kuoppa, jonka pohja tuli edustan kanssa samalle korkeudelle. Katoksi ja permannoksi pantiin rautoja.

Kaivot.

Kaivot ovat enimmäkseen *vipukaivoja* (kts. kuvaa 28). Jossakin näkee *vintallakin* nostettavan vettä. — Kaivon *arkku* eli *karmi* tehtiin ennen tavallisimmin puusta salvamalla, mutta tällainen arkku liivastuu, käy mälvään, naattaa, minkä vuoksi kaivon karmi nykyisin enimmäkseen tehdään kivistä. Maan päälle tehtyä liitettä sanotaan *kehäksi*. Kaivolta käy usein *ränni* kotaan.

Saranat, lukkolaitteet.

Puusaranat kuten puulukotkin ovat ainakin navetoissa olleet käytännössä. Puulukonhan piti estää rullien pääseminen navet-

Kuva 28. Kaivo, josta vintalla nostetaan vettä kodan ränniin. Toivosen talo, Juhtimäki.

taan. Hauturi kertoi, että navetan saranat laitettiin niin, että väärät koivun juuret kiinnitettiin seinään ja oveen, ja niiden läpi työnnettiin *kara* (keppi). Toisenlaisia puusaranoita näin vielä käytännössä, esim. Juhtimäen Isomäen kodassa, Saareksen pihaladossa ja navetossa, Luhalahden Koivistossa. Rautasaranoissa erotetaan *sarantorauta* ja *sarantotappi*, joka kiinnitetään pieleen (ulkohuon.) tai kraameihin (asuinh.).

Tavallisessa ovilukossa on *salparauta*, jota *avaimen haitta* liikuttaa. Avaimenreiän suojana voi ovessa olla *lehti*.

KERTOJIA.

(Keräys suoritettu kesällä 1931.)

- Ala-Heikkilä, vanhaemäntä, n. 80 v., Iso-Röyhiö.
- Ala-Nikkilä, Kustaa, 69 v., Vähä-Röyhiö.
- Harju, Iisakki, 78 v., Juhtimäki.
- Hauturi, Kalle, 79 v., (kotoisin Merikarvialta), Kurun Juhtimäki.
- Heinonen, Juho, 84 v., Juhtimäki, Nisula.
- Iso-litu, Frans, 71 v., Sipsiö.
- Jokijärvi, Kustaa, 50 v., Juhtimäki.
- Jokisalo, Taavetti, 59 v., Iso-Röyhiö.
- Keskimäki, emäntä, Iso-Röyhiö.
- Keskinen, Aleksiiina, 74 v., Iso-Röyhiö.
- Kestilä, Matti, 47 v., Juhtimäki.
- Kestilä, Tyyne, 43 v., Juhtimäki.
- Koivisto, isäntä, n. 55 v., Luhalahti.
- Köykänen, K., 56 v., Teisko.
- Laurila, isäntä, n. 45 v., Vähä-Röyhiö.
- Lehto, Iida, n. 70 v., Luhalahti.
- Liitiä, Eino, 69 v., Juhtimäki.
- Moisio, Hilma, 53 v., Juhtimäki.
- Niemi, Kalle, 77 v., Juhtimäki.
- Nikkilä, vanhaemäntä, 69 v., Vähä-Röyhiö.
- Nisula (Kulmala), Ananias, 82 v., Juhtimäki.
- Nisula, isäntä, Juhtimäki.
- Papunen, Malakias, 68 v., Sipsiö.
- Penttilä, Taavetti, 63 v., Iso-Röyhiö.
- Peuraniemi, emäntä, n. 60 v., Juhtimäki.
- Saares, Heikki, 81 v., Juhtimäki.
- Saratto, isäntä, n. 45 v., Juhtimäki(?)
- Sarkola, Kalle, 84 v., Luhalahti.
- Seppä, Hulda, 51 v., Juhtimäki.
- Seppä, Iivari, 66 v., Juhtimäki.
- Siren, Aleksanteri, 45 v., Iso-Röyhiö.
- Smed, Elo, 26 v., Luhalahti.
- Smed, Kalle, 68 v., Luhalahti.
- Särkikoski, Taavetti, 69 v., Sipsiönperä.
- Takala, postinkuljettaja, n. 45 v., Juhtimäki.
- Toivonen, Taavetti, 65 v., Juhtimäki.
- Vähä-Heikkilä, Edvard, n. 45 v., Iso-Röyhiö.
- Välimäki, vanhaemäntä, n. 85 v., Iso-Röyhiö.
- Välimäki, isäntä, n. 45 v., Iso-Röyhiö.
- Ylinen, Juho, 77 v., Helteenkylä.

K. Virkkala

Tyrvään rapautuneet kalliot.

Tyrvään Kaukolankylässä kaivettaessa voimalaitoksen perustusta tavattiin kalliota, joka suuresti poikkeaa ei ainoastaan Satakunnan, vaan koko maamme tähän asti tunnetusta kalliope-rästä. Maan pinnalla on täällä ensinnä 3—4 m vahvalti hyvin tiivistä ja kovaksi iskostunutta, kivistä maata, johon lapio tuskin pystyy ja hakkukin vain vaivoin. Tämä kiviperäinen, kaikkialla maassamme tavattava irtonainen maalaji, jota geolo-git kutsuvat moreeniksi, on peräisin jääkaudelta ja syntynyt siitä aineksesta, jota jäätikkö alaosissaan kuljetti mukanaan ja jonka se sulaessaan jätti jälkeensä paikoilleen. Moreenin alla oleva kallioperusta on yleensä maassamme kovaa ja tervettä kiveä, kuten jokainen voi rautatie- ja maantieleikkauksista todeta. Kaukolankylän voimalaitostyömaalla tuli sensijaan moreenin alla vastaan poikkeuksellisen pehmeä kivilaji, joka oli rapautunut niin perusteellisesti, että sitä saattoi hyvin lapiolla luoda. Kovaa, ehyttä kalliota oli leikkauksessa myös runsaasti näkyvissä. Raja sen ja rapautuneen kallion välillä oli paikoin aivan jyrkkä, paikoin taas vähittäinen (kuva 1). Kallioleik-kauksen pohjalla tavattiin rapautunutta kalliota yli 8 metrin syvyydessä kallion pinnasta luettuna, ja kirjoittajan käydessä paikalla näytti rapautunut kohta jatkuvan vielä syvemmälle. Toisin paikoin tuli rapautumaton kallion pinta kuitenkin huo-mattavasti matalammalla esille.

Kivilaji on alueella yleisesti tavattavaa kiillepitoista, gneissimäistä graniittia, jolla on osittain selvä liuskeinen rakenne. Kivilajin helpon rapautuvaisuuden tekeekin ymmärrettäväksi sen runsas kiillepitoisuus. Kiillesuomut ovat rapautuessa ensimmäiseksi muuttuneet ja ne antavat rapautuneelle kalliolle

Kuva 1. Rapautuneeseen kallioon kaivettu oja Kaukolankylän voimalaitostyömaalla. Vasemmalla tervettä kalliota.

monin paikoin tyypillisen ruosteenruskean värin. Tällöin kivilajin alkuperäinen liuskeinen rakenne on selvästi säilyneenä nähtävissä. Tästä ensimmäisestä asteesta on runsaasti välimuotoja pitemmälle menneeseen rapautumiseen, jolloin alkuperäisen kivilajin rakennepiirteet ovat hävinneet ja kivilaji kemiallisesti muuttunut kokonaan toiseksi, valkoiseksi, massamaiseksi kaoliiniksi. Kaoliini on maassamme harvinainen mineraali, jolla on merkitystä varsinkin tulenkestävien valmisteiden raaka-

aineena. Kaolinisoitunutta kalliota oli Kaukolankylän leikkauksessa nähtävissä vain kallion pintaosassa, pienellä alueella leikkauksen itäreunassa, joten sen käytännöllinen merkitys on mitätön. Kuva 2 on otettu kallion ja irtonaisen maalajin rajalta. Kuvan tumma yläosa on melkein kivikovaa maalajia, moreenia. Sen alla oleva vaaleampi alaosa on kaoliiniksi rapautuneen kallion pintaa. Tavalliset käsitykset kallion ja maalajin kovuudesta ovat siis tässä vaihtaneet paikkaa.

Rapautuneen kallion pintaosassa tavataan paikoin vähäisinä linsseinä grafiittia. Grafiittirikastumat eivät Tyrvään seudun kallioissa ole niinkään harvinaisia, onpa Soukosta sitä aikoinaan louhittukin. Kaukolankylän voimalaitostyömaalla tavattu grafiittiesiintymä on kuitenkin mitättömän pieni, vailla käytännöllistä merkitystä. Moreenin alaosan on grafiitti värjännyt mustaksi, joten maalaji on tavallista tummempaa.

Kaukolankylän rapautunut kallio sijaitsee rikkinäisessä, lukuisten rakojen särkemässä kallioperän syvennyksessä. Näitä halkeamia pitkin saattoi rapautuminen helposti tunkeutua syvemmälle terveeseen kallioperään. Koska rapautunut kallio sijaitsee vahvahkon jääkautisen kerrostuman, moreenin alla, on sen täytynyt muodostua aikaisemmin kuin viimeksimainittu. Tämä merkitsee sitä, että rapautuma on syntynyt aikana, joka edeltää jääkautta. Se kuuluu niin ollen maassamme perin harvinaisiin preglasiaalisiin muodostumiin. Kun maamme maalajit ovat syntyneet jääkauden loppuvaiheella tai sen jälkeen ajanjaksona, jonka pituus lasketaan tuhansissa vuosissa ja kun maamme kallioperä on syntynyt suunnattoman paljon aikaisemmin, satoja, kenties tuhansia miljoonia vuosia sitten, jää näiden molempien maamme maankamaran ainesten välille tavattoman pitkä ajanjakso, jolta ei yleensä ole maassamme mitään muodostumia säilynyt. Kaukolankylän rapautunut kallio, joka kuuluu juu-

ri tähän välikauteen, osoittaa, että tällöinkin olivat samanlaiset kuluttavat voimat toiminnassa kuin nykyisin, vaikka niiden merkit ovat meillä sangen harvinaisia. Kallioperäämme ennen jääkautta peittäneen rapautumisverhon kuljetti etenevä mannerjäätikkö pois. Vain sellaisissa paikoissa, joissa kallioperän

Kuva 2. Kallion ja moreenin raja voimalaitostyömaan suuressa leikkauksessa. Tummempi yläosa kovaa moreenia, vaaleampi alaosa kaoliiniksi rapautunutta pehmeää kalliota.

rikkonaisuuden vuoksi rapautuminen oli päässyt tunkeutumaan tavallista syvemmälle, saattoi alkuperäistä rapautumistuotetta säilyä mannerjäätikön kuluttavalta toiminnalta. Täten on myös ymmärrettävissä Kaukolankylän rapautuneen kallion säilyminen nykyaikaan saakka. Kallion pinnalla on täälläkin epäilemättä ollut vahvemmalta rapautumisverhoa, jonka jäätikkö on kuljettanut pois. Kuinka vahvalti sitä on ollut, on vaikea ar-

vioida; joka tapauksessa lienee kysymys useista metreistä. Osa rapautumiskerroksesta jäi kallion välittömään läheisyyteen, kuten grafiitin esiintyminen moreenin alaosassa todistaa, osa taas kulkeutui jäätikön mukana kaakkoiseen suuntaan huomattavasti pitemmälle.

Kuva 3. Sittamäen sorakuoppa rapautuneessa kalliossa Tyrvään pohjoisosassa.

Jääkauden jälkeisen ajan kuluessa on maamme kova, kiteinen kallioperä rapautunut yleensä vain muutamia millimetrejä. Vähemmän vastustuskykyisissä kivilajeissa saattaa rapautumisen määrä kuitenkin poikkeuksellisesti nousta muutama metriin. Tunnetuin tällaisista kivilajeista on sen mukaan nimensäkin saanut rapakivi. Myös muita helposti rapautuvia kivilajeja tunnetaan. Tyrvään pohjoisosassa, n. 10 km Vammalasta Suodenniemen maantietä sijaitsee Niemen talon lähellä Sittämäki niminen vähäinen kallio. Sen kivilaji on suurikiteistä, peridotiitti-nimistä vihertävän tummaa kivilajia. Kallion pintaosa on rapautunut ainakin n. 3—4 m. syvälle. Lapiolla luottaessa se helposti murenee särmikkääksi soraksi, mitä seudulla on käytetty maantiesorana (kuva 3). Kallion rapautuessa ei ole

tapahtunut sellaista pitkiä ajanjaksoja edellyttävää kaolinisointumista, kuten Kaukolankylässä, vaan peridotiitin kiteet ovat täysin mekaanisesti hajonneet ja irroittaneet toisistaan. Rapautuneen kallion pinnalla ei ole myöskään jääkautista moreenia, vaan ohut kerros rantahiekkaa, joka on palkalle syntynyt silloin, kun Itämeren vedenpinta n. 7000—8000 vuotta sitten ulottui tänne saakka. Tämän ajan kuluessa on siten kallion pinta rapautunut yllämainittuun syvyyteen. Koska lisäksi rapautuma esiintyy luonnossa vähäisenä kohoumana, jonka etenevä mannerjäätikkö olisi epäilemättä työntänyt tieltään, on ilmeistä, että kysymyksessä on jääkauden jälkeisenä aikana poikkeuksellisen syvälle tunkeutunut rapautuminen.

SISÄLLYS:

Edwin Linkomies: Satakuntalainen F. E. Sillanpää	5
Jalmari Jaakkola: Muinais-suomalaisen Pohjan ru- nouden ja F. E. Sillanpään synnyinseutu	24
Helmi Virtaranta: Muuan F. E. Sillanpäälle omi- nainen tyylikeino	31
Ilmari Kohtamäki: F. E. Sillanpää kyröläisyyden kuvastajana	56
Kustaa Vilkuna: Kyrönsarvi	69
Niilo Valonen: Vähän kyröläisistä lappalaismuis- toista	85
Kirsti Gallen - Kallela: Muistelmia Ruoveden Ka- lelasta	97
Arvo Junnila: Luokkatoverin muistelmia Kaarlo Sar- kiasta	123
Mikko Saarenheimo: Kirjailija Algoth Untola Po- rissa sanomalehtimiehenä »Harhama»-romaanin synty- vaiheessa	134
Reino Alanen: Torpparilaitoksen kehitys Parkanossa	166
Mauno Jokipii: »Suomalaisen» ja »ruotsalaisen» oikeuden alue Satakunnassa	221
Pekka Katara: Tyrvään Kataran torppareista	243
Aina Lähteenoja: Raumalaisen Agus- (Akus-) talon vaiheita	268
Pertti Virtaranta: Satakunnan paikannimiä II	276
Eino Arvela: Itä-Ikaalisten kansanomaisista raken- nuksista	285
K. Virkkala: Tyrvään rapautuneet kalliot	330

